ZOLA

ATACUL DE LA MOARĂ

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

ÉMILE ZOLA

ATACUL DE LA MOARĂ

În româneşte de *Sidonia Drăguşanu*
Prefață de *Theodosia Ioachimescu*

Editura Pentru Literatură Universală
Bucureşti – 1963

CUPRINS

Prefață
Postul
Umerii marchizei
Doamna Neigeon
Doamna Sourdis
Nantas
O victimă a reclamei
Slutele
Şomajul
Căsătorii…
Sfârşitul unor vieți…
Naïs Micoulin
Cheful de la Coqueville
Atacul de la moară

Prefață

Constructor de mari şi masive edificii epice (ciclul de romane *Rougon-Macquart* cuprinde 20 de volume), Zola nu a disprețuit nici liniile mai sprintene ale nuvelei.

S-ar putea crede că nuvela a fost pentru Zola un început de carieră, un fel de încercare, de proporții modeste, a puterilor sale literare. În adevăr, prima lucrare, din jurul vârstei de douăzeci de ani, după inevitabilele poeme lirico-filosofice ale adolescenței, prima scriere literară în proză, prezentată spre publicare, a fost o nuvelă. Această nuvelă, rod al unei imaginații încă romantice şi al unei viziuni sociale utopice, *Soeur des pauvres (Sora săracilor),* poveste fantastică şi naivă a unei fetițe oropsite, care, iubind pe săraci, capătă darul de a vedea răsărind în jurul ei banii şi obiectele pe care doreşte să le împartă, această nuvelă, cu tot romantismul şi cu tot utopismul ei, a fost respinsă de editura căreia-i fusese prezentată, fiind considerată prea... revoluționară. Burghezia franceză de după 1860 era mai puțin tolerantă decât cea din prima jumătate a secolului şi nu-i plăceau, nici în cadrul fantastic, pledoariile prea aprinse în favoarea sărăcimii. Romanul *Mizerabilii* al lui Victor Hugo, scris în exil şi apărut cam în acelaşi timp în străinătate, nu aflase nici el înțelegere printre criticii oficiali ai Franței Imperiului al doilea.

Totuşi, poate şi din cauza imensului succes popular pe care-l obține *Mizerabilii, Sora săracilor* îşi găseşte loc în volumul de nuvele *Povestiri pentru Ninon* cu care Zola

debutează în literatura propriu-zisă, în anul 1864. Aşadar, nuvela – început de carieră? Nicidecum. Chiar după ce îşi concepe ciclul *Rougon-Macquort* şi începe să-l publice (1871), Zola continuă să scrie nuvele şi le adună în volume, care apar printre romanele ciclului. Astfel, în 1374, după *Pântecele Parisului* şi înainte de *Excelența Sa Eugéne Rougon,* apare culegerea *Alte povestiri pentru Ninon*; în 1882, după *Cârciuma* şi *Nana,* apare *Căpitanul Burie;* în 1884, un an înainte de *Germinal,* apare *Naïs Micoulin.* Celebra nuvelă *Atacul de la moară* e publicată, împreună cu alte povestiri antimilitariste ale altor scriitori, în culegerea colectivă *Serile de la Médan* (1880). {1}

Faptul că prietenii săi – Turgheniev, Maupassant şi Daudet, printre alții – cultivă cu predilecție nuvela nu e, desigur, nici el străin de statornicia lui Zola față de acest gen. Nuvelele scrise după 1884 şi apărute prin reviste vor fi adunate, după moartea lui Zola, în culegerea *Doamna Sourdis.* În anul morții chiar (1902), romancierul scrie nuvela *Angeline sau casa cu fantome,* povestire antimistică, ironizând superstițiile şi credința în stafii, povestire care marchează distanța parcursă de autor în cei 40 de ani de creație, de la romantismul amator de fantastic la realismul sprijinit pe cunoaştere.

Nuvela este deci pentru Zola o preocupare permanentă sau, mai curând, o permanentă cale de ieşire din preocuparea apăsătoare de a-şi ilustra masivul său sistem „naturalist” şi „experimental”, în sprijinul căruia, în dorința sa de a înnoi romanul, apropiindu-l de ştiință, crease o seamă de teorii discutabile. Evident, ecourile acestor teorii vor răsuna şi în nuvele, dar mult mai stins.

În creația mai spontană a nuvelei, scriitorul se mişcă în voie, poate da curs liber fanteziei şi condeiului, poate surprinde şi fixa trăsături fugare ale vieții şi ale sale proprii. Aşa se explică de ce tonalitatea în general sumbră a epicei: sale (cum ar putea fi altfel o „epopee a

prăzii”, cum numea Gorki ciclul *Rougon-Macquart,* care acuză cu atâta violență relațiile capitaliste?) ia aspecte neaşteptate, în cadrul nuvelei, dând uneori precădere ironiei şi umorului, mergând chiar până la comicul gras, de vână rabelaisiană, ca în *Cheful de la Coqueville,* sau până la gluma bulevardieră, ca în *Scoicile domnului Chabre,* ori până la caricatură, ca în *Victima reclamei.* Apare astfel cititorilor un Zola puțin cunoscut, un Zola care ştie să zâmbească, ba chiar să râdă.

Genul mlădios al nuvelei îi permite scriitorului nu numai o vastă claviatură de tonuri, dar şi o mare varietate de subiecte şi de procedee, de la amintirile din copilărie şi tinerețe *(Amintiri, La țară)* până la tabloul de atmosferă *(Doamna Neigeon),* de la legendele populare sau povestirile fantastico-satirice, gen Swift sau Voltaire *(Simplice.* Zâna *îndrăgostită, Aventurile lui Sidoine lunganul şi ale lui Medéric mărunțelul),* până la analiza atentă a unui caracter, gen Stendhal sau Balzac *(Nantas, Doamna Sourdis),* de la notația rapidă a faptului cotidian sau evocarea nostalgică a peisajului provensal *(Fragii, Lili, Naïs Micoudin, Amintiri)* până la cercetarea organizată a desfăşurării, pe diverse trepte sociale, a unui moment solemn *(Căsătorii…, Sfârşitul unor vieți…).*

„Experimentul” naturalist îşi face loc uneori şi în nuvelă, dar, tot aci, Zola îşi urmăreşte prospețimea de impresii a anilor tineri: „Chiar în miezul asprimilor mele, am vrut să aşez această gingăşie…” (Prefața la *Alte povestiri pentru Ninon).*

Prefața citată (1874) înregistrează şi cotitura autorului, de la viziunea poetică, de esență romantică, a lumii, la o concepție ştiințifică (vom vedea *cât* de ştiințifică) şi la o căutare „aspră” a adevărului: „…Am apucat pe drumul mare, plin de praf şi cu copaci săraci; ba chiar m-am oprit cu curiozitate, mărturisesc, în fața hoiturilor de câini de pe lângă pietrele de hotar; am vorbit de adevăr, am pretins că totul se poate scrie, am

vrut să dovedesc că arta se află în viață şi nu în altă parte... adevărul m-a dus cu el, în mâinile lui aspre. Am fost nebun după analiza exactă..." aceste cuvinte, surprinzător de lucide, rezumă parcă, autocritic, rătăcirile naturaliste şi confuziile de bună credință ale scriitorului.

Datorită, însă, tocmai acestei bune credințe, Zola a reuşit, în cele mai cunoscute romane ale sale, ca şi în cele mai multe nuvele, să-şi domine confuziile şi să fie, înainte de orice, un realist critic cu privirea pătrunzătoare, ațintită asupra abuzurilor şi nedreptăților sociale, ca şi asupra forțelor înnoitoare, un om care a trăit, cum spunea Balzac, în „măruntaiele epocii". Se poate spune pe drept cuvânt despre el că, alături de Victor Hugo, a fost scriitorul francez care „a răscolit cel mai mult secolul său".{2}

*

Născut la Paris, la 2 aprilie 1640, Emile Zola nu şi-a petrecut copilăria în capitala Franței, ci pe colinele însorite din sud, în Provența trubadurilor şi a levănțicii, de care îşi va aduce aminte toată viața. Aici, tatăl său – care conducea nişte lucrări de inginerie – a fost surprins de moarte. Odată cu dispariția capului de familie, au început grijile şi lipsurile. Ceilalți membri ai familiei l-au ajutat pe tânărul Zola să-şi continue un timp studiile, după care Zola a fost silit să-şi câştige singur existența. În multe din scrisorile adresate de la Paris prietenilor şi colegilor, rămaşi în Provența, sunt dezvăluite umilințele şi dezamăgirile încercate în căutarea unui post la vreun birou sau vreo întreprindere.

Interesul pentru literatură se manifestase încă din şcoală, dar poemele şi proiectele începătorului nu deschideau nicio uşă. În 1862, a fost nevoit să accepte un post de ambalor la librăria Hachette. Dovedindu-se cultivat şi capabil, a fost trecut la secția de publicitate,

unde a avut ocazia să cunoască pe cei mai de seamă scriitori şi critici ai vremii, printre alții, pe Taine, care a exercitat o mare influență asupra concepțiilor sale filosofice şi estetice. A început să scrie, pe lângă nuvele, cronici literare şi artistice, sprijinind curentele înnoitoare din pictură. Dar, pentru vina de a fi publicat versuri în ziarul republican *Munca* şi de a fi avut relații cu *Revista progresului,* este concediat de la întreprinderea Hachette.

Hotărât să trăiască independent, din scrisul său, Zola se străduieşte să găsească o formulă literară nouă, corespunzătoare epocii sale, căreia nu i se mai potrivesc – declară el – nici solemnitatea rigidă a clasicismului, nici impetuozitatea imaginativă a romantismului, nici răceala afectată a parnasienilor şi nici încercările de a inventaria măruntele fapte cotidiene, preconizate de şcoala aşa numita „realistă" a lui Champfleury şi Duranty. Ceea ce urmăreşte el este o înnoire literară bazată pe o concepție largă, ştiințifică, legată de realitate.

Zola trăieşte într-o perioadă de avânt tehnic şi de dezvoltare a ştiințelor naturii. Sunt domeniile care-i convin încă puternicei burghezii franceze. În fața guvernământului lui Napoleon al III-lea, paravan al speculei şi venalității, se ridica opoziția republicană şi forțele proletare în creştere, dar scurta viață a Comunei din Paris şi crunta represiune condusă de preşedintele Thiers vor dovedi în curând că proletariatul francez nu e încă matur şi că republicanismul poate deveni şi el o mască politică a burgheziei.

În această ambiantă propice confuziilor, determinismul mecanicist şi biologic al lui Taine, care tinde să explice faptele umane mai ales prin biologie, considerând caracterele efecte ale temperamentelor şi psihologia un capitol al fiziologiei, a apărut multor tineri scriitori necunoscători ai teoriei marxiste (care va avea mai multă răspândire în Franța abia după 1880, după

amnistierea comunarzilor) ca ultimul cuvânt al ştiinţei aplicate la literatură. Ei îşi propun, pentru a ajunge la adevărul vieţii, să cerceteze îndeaproape manifestările fiziologice ale omului, neglijând implicaţiile sociale. Ceea ce îi duce la greşeala – devenită impostură în politică şi denunţată ca atare de către Engels şi Lenin – de a aplica, la ştiinţele sociale, legile biologice.

Aşa s-a născut şcoala naturalistă, al cărei şef a devenit, după 1875, Zola. Termenul de „naturalism" fusese întrebuinţat chiar de Taine, cu sensul de: relatare întemeiată pe observarea faptelor şi făcută după metode ştiinţifice. Taine ducea astfel mai departe pozitivismul lui Auguste Comte, simplu colector de fapte neinterpretate.

Studii inspirate de darwinism, ca cel asupra eredităţii al doctorului Lucas, sau cel asupra medicinii experimentale al lui Claude Bernard, contribuie şi ele la orientarea spre naturalism a literaturii.

Zola citeşte luni de zile, la bibliotecă, tratate de fiziologie. Scriind primul său mare roman, *Thérèse Raquin* (1868), povestea unei pasiuni criminale, el declară că personajele sale sunt dominate de nervii şi de sângele lor şi îşi însuşeşte celebra frază a lui Taine: „Viciul şi virtutea sunt nişte produse, ca şi vitriolul şi zahărul", frază care desfiinţează liberul arbitru şi eficienta voinţei umane. Romanticul de altădată, poetul influenţat de gingăşiile lui Musset, a apucat, cum va spune în prefaţa celui de al doilea volum de nuvele al său, pe drumul mare, plin de praf şi presărat cu hoituri de câini, convins, de altfel, că se află pe calea care duce la adevăr.

Dar vâna realismului critic nu este secătuită. Zola este şi un discipol fervent al lui Balzac, de la care a învăţat cât de important e rolul societăţii în evoluţia personajelor. La un congres din 1866, având ca temă definiţia şi istoria romanului, el trimisese un memoriu în care afirmase că produsele spiritului reflectă felul de

viață al diverselor societății tar mai târziu, când, după modelul *Comediei umane* a lui Balzac, concepe un ciclu de romane. Zola dă acestui ciclu titlul general de: *Rougon-Macquart, istorie naturală şi socială* (sublinierea noastră) a unei *familii sub Imperiul al doilea.* El consideră acest ciclu ca o experiența uriaşă în care se urmăreşte felul cum reacționează descendenții – în curs de patru generații – ai unei femei isterice, însoțite mai întâi cu un bărbat sănătos, grădinarul Rougon, şi apoi cu un alcoolic dezechilibrat, contrabandistul Macquart. Aceşti descendenți, mai mult sau mai puțin purtători de tare fiziologice, după cum au moştenit trăsăturile mamei sau ale unuia din cei doi bărbați, sunt puşi să evolueze în diverse medii sociale din anii apropiați (1852–1871: Imperiul al doilea). Vom întâlni astfel: lumea financiară şi a politicienilor *(Hăituiala, Banii, Excelența Sa Eugéne Rougon),* lumea negustorilor *(Pântecele Parisului, La bucuria doamnelor)*, a prostituției *(Nana),* culisele familiei burgheze *(În intimitate),* țăranii *(Pământul),* meseriaşii *(Cârciuma),* minerii *(Germinal)* militarii şi războiul *(Prăpădul)* etc.

Aşa după cum opera să i se pare că trebuie să fie „mai puțin socială decât ştiințifică" (formulă care trădează confuziile şi contradicțiile autorului), tot astfel cadrul istoric îi apare ca un simplu mediu reactiv pentru experiența pe care a întreprins-o. Dar realitatea obiectivă, viața din jurul său se impun scriitorului, aşa încât naturalismul cedează de cele mai multe ori pasul realismului De aceea, dacă în romane ca *Bestia umană, Cârciuma* sau *Nana,* concepția „fiziologică" se manifestă din plin, în schimb, în romane ca *Banii, Excelența Sa Eugéne Rougon, La bucuria doamnelor, Germinal* etc, relațiile sociale sunt dezvăluite cu precădere şi cu ascuțime.

Zola a surprins unele aspecte ale capitalismului din vremea sa; afacerismul legat de politicianism, forfota speculanților la bursă, apariția societăților pe acțiuni,

corupția cercurilor conducătoare, formele de diversionism (clericalism, rasism) ale reacțiunii. El a înregistrat şi creşterea mişcării muncitoreşti, lupta minerilor anunțând din adâncuri schimbarea societății. *Germinal* (1885) aduce pentru întâia dată pe primul plan literar proletariatul industrial şi îl prezintă activ şi în ofensivă, nu ca victimă a alcoolismului, cum sunt înfățişați meseriaşii din *Cârciuma* (1877).

Poziția democratică a lui Zola s-a manifestat şi în viața publică. Numele lui e legat, după cum se ştie, de celebra „Afacere Dreyfus" diversiune antisemită întreprinsă în Franța de cercurile reacționare şi militariste de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Luând în mod curajos apărarea ofițerului evreu Dreyfus, acuzat pe nedrept de spionaj, Zola a fost dat în judecată, amenințat şi huiduit pe stradă şi pe scările tribunalului, condamnat la închisoare, obligat, pentru a determina o dezbatere publică, să se expatrieze timp de un an, în timp ce, la Paris, mobila îi era scoasă în vânzare. Puținii ani pe care-i mai avea de trăit i-au fost astfel întunecați. „Sfârşitul vieții lui Emile Zola. spunea Aragon, va fi fost una dintre tristețile istoriei noastre". Dar Zola era hotărât să înfrunte orice lovitură pentru a sluji cauza dreptății şi demnitatea patriei: „N-am voit ca țara mea să rămână împotmolită în minciună şi nedreptate. N-au decât să mă lovească aici. Franța îmi va mulțumi odată că am ajutat la salvarea onoarei ei".

Ca şi Victor Hugo, înaintaşul său, Zola cunoaşte evoluția scriitorului democrat spre viața şi opera militantă. Convingerile sale republicane, pe care la început, ținea să nu le confunde cu opera, aceasta fiind după concepția naturalistă, o reflectare „obiectivă", apolitică, a realității, se apropie cu timpul de socialism („vechiul republican care sunt şi socialistul care voi fi negreşit până la urmă...") şi pătrund în creația sa dându-i sensuri şi avânturi noi. Zola nu rămâne indiferent față de ascuțirea luptei politice din Franța

sfârşitului de veac, moment când cercurile reacționare încearcă înscăunarea dictaturii şi desființarea parlamentului, în timp ce numărul deputaților socialişti creşte în Cameră. În romanele *Lourdes, Rome*, *Paris* (1894–1898), formând seria *Cele trei* oraşe, el dezvăluie rolul reacționar al catolicismului şi corupția deputaților burghezi. Ce înseamnă truda metalurgiştilor sub capitalism apare în romanul *Muncă* (1901), unul dintre cele care trebuiau să constituie seria rămasă neterminată a celor *Patru evanghelii* („evanghelii" ale ateului democrat: *Fecunditate, Muncă. Adevăr, Dreptate).* Zola lucra, în septembrie 1902, la romanul *Adevăr*, când un accident care a consternat întreaga lume democrată i-a curmat viața: a murit asfixiat din cauza unei sobe înfundate.

Este adevărat că în aceste ultime romane, confuziile scriitorului nu se limpezesc, ba s-ar putea spune că, față de Germinal, ele se agravează. „Socialismul" spre care păşeşte şi pe care îl propovăduieşte ia până la urmă forme de socialism utopic. Zola e un mare admirator al lui Fourier şi, ca atare, speră în posibilitatea unei colaborări între „capital, muncă şi talent" *(Muncă),* precum şi în puterea de convingere a realităților şi a pledoariilor pentru a tace să capituleze regimul capitalist. Oportunismul şi anarho-sindicalismul, caracteristice mişcării muncitoreşti franceze de la sfârşitul secolului al XIX-lea, nu erau, desigur, de natură să-l orienteze spre socialismul ştiințific.

Nu rămâne, însă, mai puțin adevărat că, în cuvinte ca *Adevăr, Muncă, Dreptate*, Zola nu vede termeni goi de conținut, că toată forța lui de creație şi de acțiune este pusă în slujba progresului uman, că opera lui proclamă până la sfârşit încrederea şi speranța în popor, că se dovedeşte până la capăt un combatant pasional împotriva exploatării, a obscurantismului şi a războiului, că merită, într-un cuvânt, epitetul de „conştiință umană", prin care a fost omagiat la groapă

de către Anatole France.

*

Ceea ce s-ar putea numi constantele pozitive ale lui Zola: ura pentru tot ceea ce vădeşte aviditate, egoism, neomenie, interesul pentru viața maselor muncitoare şi încrederea în ele, poziția viguros şi consecvent antirăzboinică, toate acestea se regăsesc şi în nuvelele sale.

Cu ironie şi sarcasm este subliniată fățărnicia bisericii şi huzurul „lumii bune": în *Postul* (prelatul monden, care fulgeră din amvon, amenințând cu iadul pe cei care nu se vor umili prin căință şi privațiuni, în timp ce el se pregăteşte să ia parte la distracții şi tratații de salon, unde o va întâlni pe baroana care l-a ascultat în biserică, instalată confortabil lângă calorifer şi lăsând să-i zboare gândul la plăcute îndeletniciri lumeşti) sau în *Umerii marchizei* (marchiza elegantă, care se interesează dacă a sosit dezghețul, nu din milă pentru cei fără foc, ci fiindcă vrea să meargă la patinaj, şi ai cărei umeri, bine cunoscuți de toți obişnuiții saloanelor pariziene, au fost de atâtea ori folosiți pentru a obține favoruri politice).

Traficul de influență prin femei apare şi în nuvela *Doamna Neigeon,* care atinge tema compromisului între aristocrație şi burghezie. Doamna Neigeon este un exemplar „evoluat" din seria ilustrată de Balzac prin celebra doamnă Marneffe (în *Verişoara Bette)*: ea lucrează ca un om de afaceri („...ajuți la campania-electorală a soțului meu, capeți un post în diplomație!...") şi nu ca o femeie care-şi vinde farmecele. E o ambițioasă „cinstită", care se simte obligată să „colaboreze" cu soțul ei, acesta fiind deosebit de mediocru. Mai energică, încă, şi mai perseverentă este doamna Sourdis, provincială cu oarecare talent la pictură, care ajunge să lucreze singură tablourile

gloriosului ei soț, decăzut prin alcoolism şi devenit incapabil de creație *(Doamna Sourdis).* Atât doamna Neigeon cât şi doamna Sourdis au reale calități personale, pe care însă, societatea banilor, cu goana după profit şi cu arivismul care o caracterizează, le orientează spre scopuri şi mijloace prea puțin nobile şi prea puțin sincere.

O astfel de deformare suferă şi tânărul Nantas *(Nantas)*{3}, fiu de zidar din Marsilia, inteligent şi energic, care vine la Paris pentru a-şi utiliza calitățile, de care e conştient. Dar, căutând de lucru, el bate în zadar drumurile, se întoarce flămând şi descurajat în mansarda lui rece şi sărăcăcioasă (Zola nu trebuia, pentru a descrie asemenea momente, decât să evoce încercările tinereții lui) şi e obligat, ca să nu ajungă la sinucidere, să-şi vândă numele unei domnişoare bogate care avea de ascuns un pas greşit. Nantas aminteşte atât de celebrul Rastignac al lui Balzac, care vrea şi el să se ia de piept cu Parisul, renunțând la orice principiu moral, cât şi de alt erou de roman, al lui Zola de astă dată, Aristide Rougon (Saccard), care, înainte de a face şi reface averea prin speculă şi afaceri suspecte, obține fonduri datorită aceluiaşi fel de căsătorie (vezi romanele *Hăituiala* şi *Banii*; asemenea interferențe de personaje şi chiar teme, în romane şi nuvele, se mai întâlnesc). Față de ambițioşii lui Balzac, cei ai lui Zola sunt, fireşte, şi ei „evoluați” Ei sunt ai epocii lor (şi acesta e unul dintre marile merite de realist ale scriitorului) nu numai prin natura afacerilor pe care le învârtesc, dar mai ales, prin integrarea lor în aparatul de guvernământ, prin relațiile şi influențele lor politice. Cât despre îndrăgostirea lui Nantas de femeia care l-a cumpărat şi despre sfârşitul sentimental al nuvelei, aceste trăsături evocă primele înclinări spre romantismul melodramatic ale lui Zola şi nu adaugă nimic la valoarea povestirii Denunțând ambianța şi procedeele capitaliste, condeiul nuvelistului capătă ascuțimi de caricaturist amar, în *Victima*

reclamei – poveste tragicomică a naivului care crede în ceea ce-i recomandă anunțurile şi afişele comerciale – şi în *Slutele,* aplicare a „ideii geniale" a unui afacerist inventiv, care închiriază cu ora femei urâte pentru ca ele să pună în valoare, prin contrast, frumusețea mai mult sau mai puțin reală a celor pe care le însoțesc. Ce se întâmplă în sufletul fetelor slute, care servesc de *repoussoir* şi care nu vor auzi niciodată cuvinte de dragoste, nu-l interesează pe „genialul" Durandeau... Pe Zola l-a preocupat această formă de suferință, pe care a tratat-o şi într-o piesă de teatru *(Sluta).*

Interesul pentru viața şi suferințele celor ce muncesc se vădeşte în mai multe nuvele *(Fierarul, Vecinul meu Jacques, Inundația,* şi mai ales în *Şomajul,* relatare plină de sensibilitate a mizeriei care cuprinde treptat mansarda unui muncitor şomer, înfometându-i soția şi fetița; a fost vândută până şi lâna din saltea, dar foamea stăruie, fiindcă nu se găseşte de lucru, iar fetița, care n-a avut niciodată jucării şi care nu se poate duce ia şcoală fiindcă nu are încălțăminte, întreabă nedumerită; „Spune, mamă, de ce ne e tot timpul foame?" Zola intuieşte şi redă toată suferința familiei victime, dar nu ajunge la cauzele acestei suferințe, iar în compătimirea lui găseşte loc şi pentru patronul mai mult sau mai puțin ruinat de criză. Tot astfel, în Jacques *Damour,* revolta şi suferința comunardului deportat şi evadat sunt mai puțin convingătoare deci; sfârşitul lui de om învins, drama socială fiind complet acoperită de o dramă personală.

Cu duioşie este povestită şi moartea băiețaşului Charlot, ai cărui părinți, tot şomeri, nu-l pot îngriji când copilul, lipsit de îmbrăcăminte călduroasă în timpul iernii, cade bolnav de pleurezie *(Sfârşitul unor vieți...).* Dar finalul nuvelei aminteşte de romancierul *Cârciumii,* mai mult decil de cel al romanului *Germinal.* Ca şi, de altfel, sfârşitul episodului care povesteşte căsătoria tâmplarului Valentin cu florăreasa Clemente

(Căsătorii...). De fapt, la Zola nu e vorba numai de contuzii, ci şi de teama de a nu idiliza personajele proletare. Totuşi, adevărata dragoste el o înregistrează în casa modestă a acestor oameni simpli, şi nu în palatele marilor proprietari sau ale bogătaşilor, ale căror căsătorii sunt de obicei simple afaceri.

Adevărata dragoste se întâlneşte, de asemenea, la tânăra țărancă Naïs Micoulin, şi nu la coconaşul care se distrează câteva săptămâni în brațele ei, ca apoi s-o disprețuiască şi s-o uite. Aceste scurte săptămâni de fericire Naïs le va plăti cu sacrificiul întregii ei vieți de femeie, în timp ce fiul stăpânului îşi va relua existenta de petreceri şi huzur *(Naïs Micoulin).* Viața aspră a țărănimii muncitoare a fost deseori evocată de Zola în romane şi nuvele *(Pământul, Inundația, Cele patru anotimpuri ale lui Jean Gourdon*, etc). Un exemplu este episodul morții bătrânului Jean-Louis Lacour, care se sfârşeşte aşa cum se prăbuşeşte un copac şi care nu admite să fie tulburată strângerea recoltei pentru a fi chemat un medic sau a i se da îngrijiri *(Sfârşitul unor vieți...).* Vorbind despre oamenii simpli, Zola poate, de altfel, trece de la tonul grav la cel glumeț, optimist; pescarii din sătulețul normand Coqueville sunt eroii celei mai pline de haz, de bună dispoziție, din nuvelele sale *(Cheful de la Coqueville).*

Împotriva războiului, a „războiului infam, a războiului blestemat", poziția scriitorului s-a afirmat încă de la început. Una dintre primele sale nuvele *Sângele* (în prima culegere, din 1864) relatează un vis în care e vorba de fluviu de sânge revărsat în urma măcelului nesăbuit a două armate. În acelaşi volum, istețul Médéric satirizează războiul colonialist: „Soldații noştri se plimbă în chip de civilizatori tăind gâtul celor care nu se civilizează destul de repede". *(Aventurile lunganului Sidoine şi ale lui Médéric cel mărunțel).* Războiul din 1870, Zola l-a condamnat prin articole vehemente. În 1880, una dintre cele mai bune nuvele ale sale, poate

cea mai bună, *Atacul de la moară,* a apărut alături de nuvela lui Maupassant, *Bulgăre de seu,* şi de alte povestiri în culegerea *Serile din Médan,* care a determinat ulterior dezvoltarea unei întregi literaturi antimilitariste şi antirăzboinice. În alte amintiri şi nuvele ale sale. Zola dădea referiri pline de indignare despre războiul franco-austriac şi despre cel din Crimeea.

În 1892, penultimul roman din seria Rougon-Macquart, *Prăpădul,* aducea cea mai completă şi mai acuzatoare mărturie asupra războiului franco-german din 1870, descriind suferințele soldaților şi ale populației, nimicirile absurde şi măcelurile înfiorătoare de pe câmpul de luptă şi din Franța ocupată, inconştiența sau cinismul conducătorilor din spatele frontului.

Romanul *Munca* (1901) conținea, ca un avertisment, descrierea-ficțiune a ultimului război pe care îşi închipuia scriitorul că-l va purta omenirea, descriere menită să-l împiedice:... „Ştiința inventase explozibile, mecanisme în stare să ducă moartea la distanțe uimitoare, să nimicească dintr-odată un popor întreg, asemenea unui cutremur...”

Zola se gândea şi la o dramă cu temă antimilitaristă, iar în notele de pregătire a romanului *Dreptate,* voința de pace a scriitorului se apropie de soluția reală:... „Gândeşte-te... la toți copiii care dorm liniştiți, la Paris, la Berlin, la Londra, în lumea întreagă, şi care sunt destinați să piară pe câmpurile de bătaie. Asta nu trebuie să se întâmple. Cucerirea lumii trebuia să fie paşnică. E nevoie de o democrație solidară, întemeiată în sfârşit pe legea muncii, care va permite o repartiție echitabilă a bunurilor”. Aşadar, după o viață întreagă de combatere a conflagrațiilor, Zola înțelesese că desființarea capitalismului înseamnă şi dispariția războaielor.

În operele sale literare, el se străduie mai ales să arate fața adevărată a flagelului, fără fardul idilizant cu care îl

acopereau unii istorici şi scriitori burghezi. În *Prăpădul,* în *Atacul de la moară,* lupta împotriva războiului este, înainte de toate, denunțare a „prăpădului”.

Atacul de la moară, episod dramatic din războiul franco-german, pune în contrast prospețimea peisajului şi bucuriile vieții rurale cu ceea ce rămâne după bătălie: au pierit nu numai oamenii, dar şi peisajul şi-a pierdut culoarea şi veselia: a fost parcă şi el ucis. Ideea de a ilustra forța de distrugere a războiului prin tabloul peisajului pustiit se întâlneşte şi într-o nuvelă mai veche a lui Zola, *Satul,* în care e vorba de fericirea molcomă a unui sătuleț pierdut, pe care războiul îl face celebru distrugându-l: „Vai! ce jale, râul va fi roşu, şirul de plopi va fi ras de ghiulele, colibele sfârtecate vor arăta disperarea mută a familiilor, sătulețul va fi celebru... Waterloo nu era decât o fermă, Magenta număra. abia cincizeci de case...”. Tot astfel piere şi moara: „Sărmana moară! o găureau gloanțele, bucățică cu bucățică. Jumătate din acoperiş zbură. Apoi se prăbuşiră şi doi pereți. Partea care cobora în Morelle era un adevărat dezastru. Iedera, smulsă de pe zidurile zdruncinate, atârna ca nişte zdrențe. Râul ducea cu el tot felul de hârburi. Două gloanțe, unul după altul, se înfipseră în bătrâna roată, care gemu pentru ultima oară... Spițele ei pluteau pe apă târâte de curent, odată cu carcasa strivită...”

În *Prăpădul,* scena unui dejun tihnit la un han, sub o boltă de viță străbătută de razele soarelui, e urmată de descrierea jalnicului aspect al soldaților fugari, zdrențuiți şi istoviți: războiul a stins lumina modestelor bucurii omeneşti. Din asemenea contraste, apare caracterul total distrugător – şi deci total absurd – al conflagrațiilor. Când, în *Atacul de la moară,* moara e reocupată de francezi, iar căpitanul exclamă: „Victorie”, acest strigăt sună a cumplită ironie, nu numai pentru Françoise, încremenită între cadavrul tatălui ei şi cel al logodnicului ei, dar şi pentru cititor.

Elementul tonic rămâne forța morală a oamenilor. Patriotismul bătrânului morar, curajul viitorului său ginere ecou dincolo de moartea lor, dar războiul apare cu atât mai absurd cu cât a distrus asemenea valori.

*

Spuneam că spontaneitatea şi proporțiile reduse ale nuvelei îl feresc, în general, pe Zola, nuvelistul, de demonstrații şi dezvoltări naturaliste. Totuşi, unele trăsături ale nuvelelor sale amintesc, cum e şi firesc, de teoriile romancierului.

Rolul pe care-l ocupă alcoolul în episodul menajului Valentin-Clémence *(Căsătorii...)* sau în capitolul morții micului Charlot *(Sfârşitul unor vieți...),* poate chiar şi în *Cheiul* de la *Coqueville,* vădeşte tendința autorului de a da pas uneori biologicului asupra socialului. Iar teoreticianul „romanului experimental" are cuvântul în dipticul *Căsătorii.. – Sfârşitul unor vieți...,* unde „experimentul" constă în a pune personaje din diverse pături sociale în situațiile-cheie ale unei existențe omeneşti (căsătoria, moartea), pentru a constata diferențele semnificative. Detaliile acestor diferențe stigmatizează, ce e drept, fățărniciile şi aviditățile societății banilor, dar o fac în mod static, compartimentat. Altă forță dramatică dă povestirii punerea față în față a claselor, ca în romanul *Germinal* sau ca în nuvela *Naïs Micoulin.*

În general, însă, nuvelele lui Zola – şi în special cele alese aici – sunt opera unui povestitor realist şi, aşa cum a putut apărea din câte s-au spus mai sus, ale unui poveştilor realist stăpân pe mijloacele sale de creație. Ele vădesc marea grijă a scriitorului pentru echilibrul compoziției, pentru stabilirea dependenței dintre ambianța generală şi caracter, pentru construirea unui decor evocator, pentru gradarea forței dramatice a acțiunii.

Desigur, nu în nuvele ne vom aştepta să găsim particularitățile de romancier ale lui Zola. Câte ceva aduce totuşi aminte de ele. Aşa de pildă, întâlnim măiestria lui de a reda ansamblurile, în scena vizitării salonului de pictură, din *Doamna Neigeon* sau în cea a luptei din *Atacul de la moară.* Descriind moara, nuvelistul pare a-şi aminti de predilecția romancierului pentru ceea ce s-ar putea numi simbolurile epice: halele, în *Pântecele Parisului*, locomotiva, în *Bestia umană,* mina, în *Germinal* etc. În *Atacul de la moară*, moara, atât de activă şi de veselă, la început, e, după bătălie, o ruină tristă şi întristătoare; a devenit simbolul suferințelor aduse de război.

În nuvelele de mai mare întindere, scriitorul a ştiut să dea analizei psihologice importanta cuvenită, cercetând îndeaproape evoluția unor caractere (vezi *Nantas, Doamna Sourdis).* Dar, conştient de specificul genului scurt, Zola a căutat, de cele mai multe ori, să condenseze efectele literare, dând concizie narațiunii, precipitând acțiunea (vezi *Naïs Micoulin, Atacul de la moară),* concentrând sensul finalurilor: ultimele fraze din *Postul, Şomajul, Atacul de la moară, Naïs Micoulin* etc. sunt concludente pentru sublinierea situațiilor sau caracterelor respective.

Publicarea în traducere a nuvelelor de față este binevenită deoarece contribuie la întregirea cunoaşterii marelui scriitor şi marelui democrat care a fost Emile Zola.

THEODOSIA IOACHIMESCU

Postul

I

Când vicarul se urcă în amvon cu stinarul său larg, de o albeață îngerească, micuța baroană stătea într-o stare de beatitudine, pe locul ei obişnuit, alături de o gură de foc, în fața capelei Sfinților Arhangheli.

După reculegerea de cuviință, vicarul, cu un gest delicat, îşi trecu deasupra buzelor o batistă fină de olandă, apoi deschise brațele ca un serafim gata să-şi ia zborul, îşi înclină capul şi începu să vorbească. Glasul lui se auzi la început, în biserica vastă, ca murmurul îndepărtat al unei ape curgătoare, ca suspinul de dragoste al vântului înflorind frunzişul. Apoi, încetul cu încetul, adierea crescu, deveni furtună, vocea răsuna sub boite cu majestoasa forță a tunetului. Şi totuşi, din când în când, chiar în timpul celor mai înfricoşătoare tunete, vocea vicarului devenea deodată blinda, aruncând o rază luminoasă de soare în mijlocul sumbrului uragan al elocinței sale.

Chiar de la începutul acestui murmur, ca un foşnet în frunziş, micuța baroană îşi luase atitudinea de încântare şi aviditate a unei persoane cu urechea rafinată, care se pregăteşte să guste toate subtilitățile unei simfonii iubite. Părea încântată de farmecul subtil al frazelor muzicale de la început. Urmări apoi cu o atenție de cunoscător volutele vocii într-un crescendo

continuu, dezlănțuirea furtunii finale, prezentată cu atâta artă iar când glasul vicarului atinse întreaga sa plenitudine, când detună, amplificat de ecoul bisericii, mica baroană nu-şi putu reține un bravo discret şi înclină capul cu satisfacție.

Din clipa aceea începu o desfătare paradisiacă: toți credincioşii căzuseră în extaz.

II

În timpul acesta vicarul spunea ceva; melodia glasului său era un acompaniament al cuvintelor. Predica despre post, spunea cât de plăcute sunt Domnului privațiunile la care se supune omul, creatura sa. Aplecat peste marginea amvonului, părea o pasăre mare, albă. Suspina:

— A sosit ceasul, frații şi surorile mele, în care toți, precum Iisus, trebuie să ne purtăm crucea, cununa de spini, să ne ducem calvarul, desculți printre stânci şi printre mărăcini.

Mica baroană găsi fără îndoială fraza delicat rotunjită, căci clipi încet din ochi, mişcată parcă până în fundul sufletului. Apoi, legănată de glasul vicarului ca de o simfonie, continuă să urmărească frazele melodioase, lăsându-se purtată într-un fel de reverie plină de voluptăți secrete.

În fața ei vedea una dintre ferestrele înalte ale bisericii – în partea rezervată corului – întunecată de ceață. Ploaia părea că nu încetase. Biata copilă venise la slujbă pe o vreme îngrozitoare. Trebuie să pătimeşti puțin când eşti cucernică. Vizitiul ei stătuse sub o ploaie torențială şi ea însăşi, când sărise pe trotuar, îşi udase uşor vârful pantofilor. Altminteri, cupeul ei era excelent, bine

închis, capitonat ca un alcov. Dar cât e de trist să vezi, prin geamul umed, alaiul umbrelelor agitate alergând pe fiecare trotuar. Şi se gândea că, dacă vremea ar fi fost frumoasă, ar fi putut veni la biserică în trăsura deschisă. Ar fi fost mult mai vesel.

De fapt, toată teama ei era ca vicarul să nu-şi grăbească predica sfârşind-o prea curând. Ar fi nevoită în acest caz să aştepte cupeul, fiindcă nu s-ar putea hotărî să meargă pe jos pe o vreme ca asta. Şi îşi făcea socoteala că, în ritmul în care vorbea, vicarul nu îşi va putea prelungi cu încă două ore predica; vizitiul ei va veni prea târziu. Neliniştea asta îi umbrea puțin cucernicele ei bucurii.

III

Vicarul avea izbucniri bruşte de mânie în care îşi înălța capul scuturându-şi pletele, cu pumnii înainte ca un om cuprins de dorinți de răzbunare. Mustra:

— Şi mai ales, vai vouă, păcătoaselor, dacă nu vărsați la picioarele Mântuitorului parfumul remuşcărilor voastre, uleiul înmiresmat al căinței voastre. Adevăr zic vouă, cutremurați-vă şi cădeți în genunchi pe pietre. Veniți de vă claustrați în purgatoriul penitenței, deschis de biserică în aceste zile de căință universală, căci numai tocind pietrele sub frunțile voastre îngălbenite de post, numai coborând în spaimele frigului şi ale foamei, ale tăcerii şi ale nopții, veți dobândi iertarea divină în ziua plină de strălucire a triumfului.

Mica baroană, smulsă din preocupările ei de această violentă izbucnire, clătină încet din cap, vrând parcă să arate că împărtăşeşte în totul şi cele rostite de preot şi mânia lui. Trebuia să ia nuiaua, să se ascundă într-un

colț întunecat, umed şi foarte rece şi acolo să se biciuiască singură; da, fără îndoială, asta avea de făcut.

Pe urmă recăzu iară în visare, se pierdu într-o stare de mulțumire, de împăcare cu sine, într-un extaz plin de înduioşare. Şedea comod pe un scaun scund cu spătarul larg şi îşi ținea picioarele pe o pernă brodată care o împiedica să simtă răceala dalelor. Tolănită, savura farmecul bisericii, în ale cărei bolți pluteau aburii tămâii şi ale cărei adâncimi pline de umbre misterioase se populau treptat cu încântătoare viziuni. Naosul, îmbrăcat în catifea roşie cu ornamentații de aur şi de marmură, cu atmosfera sa de imens şi tainic budoar plin de miresme tulburătoare, cu întunericul străpuns de luminile pale ale veiezelor, părea parcă anume pregătit pentru iubiri supraomeneşti; toate acestea o învăluiseră încetul cu încetul în vraja voluptoasă a fastului. Era o adevărată desfătare a simțurilor. Şi această femeie carnală şi frumoasă se lăsa toată în voia vrajei – măgulită, legănată, mângâiată. Şi ce voluptate îi dădea sentimentul că ea, atât de mică, se afla într-o atât de mare beatitudine.

Dar ceea ce – fără a-şi da seama – îi procura o şi mai plăcută senzație era respirația călduță a gurii de foc, deschisă aproape sub fustele ei. Era foarte friguroasă micuța baroană. Gura de foc îşi trimetea suflarea discretă, cu mângâierile ei calde, de-a lungul ciorapilor ei de mătase. Ațipea din când în când în această baie de moliciuni insinuante.

IV

Vicarul continua să-şi reverse mânia. Îi scufunda pe toți credincioşii prezenți în uleiul clocotitor al infernului.

— Dacă nu veți da ascultare glasului Celui de Sus, dacă nu veți da ascultare glasului meu care este însuşi glasul Domnului, adevăr zic vouă, veți auzi într-o zi oasele voastre pârâind de spaimă, veți simți carnea voastră topindu-se pe jeraticul aprins şi zadarnic veți striga atunci: „Îndurare, Mântuitorule, îndurare, mă căiesc!” Dumnezeu va fi fără milă şi lovind în voi cu piciorul vă va arunca în prăpastia cea fără de fund!

La aceste ultime cuvinte un fior rece trecu prin mulțime. Mica baroană, care ațipise toropită de căldura plăcută, furişată sub fustele ei, surâse vag.

Îl cunoştea ea bine pe vicar, micuța baroană! În ajun, cinase la ea. Îi plăcea grozav pateul de somon cu trufe iar vinul de Burgundia era băutura lui favorită. Într-adevăr, frumos bărbat, vicarul: treizeci şi cinci-patruzeci de ani, brun, cu o față atât de rotundă şi de rumenă încât uşor ar fi putut fi luată drept a unei slujnicuțe zdravene şi vesele de la o fermă. De altfel, om de lume, mâncău mare şi meşter la vorbă. Femeile îl adorau, micuța baroană se prăpădea după el. Şi cât de încântător de dulce era glasul lui când îi spunea: „Ah, doamnă, cu o rochie ca asta, ați duce în ispită şi un sfânt!”

Dar drăguțul de el nu se lăsa ispitit. Se grăbea să debiteze aceleaşi galanterii şi contesei, şi marchizei, şi celorlalte preacredincioase, aşa că devenise copilul răsfățat al acestor doamne.

În fiecare joi, când cina la baroană, ea îi purta de grijă ca unei ființe plăpânde care ar putea răci la cel mai mic curent; căreia orice dumicat i-ar provoca negreşit o indigestie. În salon, fotoliul său era întotdeauna aşezat lângă cămin, servitorii aveau ordin să aibă grijă în mod deosebit de farfuria lui şi să-i toarne numai lui în pahar un anumit vin de Burgundia, vechi de doisprezece ani, din care sorbea închizând ochii cucernic ca şi când ar fi împărțit sfânta cuminecătură.

Era atât de bun, atât de bun, vicarul! În timp ce de la

înălțimea amvonului vorbea de oase care pârâie şi de brațe care sfârâie în flăcări, mica baroană, în starea de somnolență în care era, îl vedea la masă ştergându-şi cu beatitudine buzele şi spunându-i: „Scumpă doamnă, o supă atât de gustoasă v-ar face desigur să dobândiți grația lui Dumnezeu-tatăl, – dacă frumusețea dumneavoastră nu ar fi destul pentru a vă asigura paradisul!”

V

Socotind că sosise clipa când putea pune capăt mâniei şi amenințărilor, vicarul începu să plângă în hohote. Era tactica sa obişnuită. Aproape în genunchi în amvon, nu i se mai vedeau decât umerii; apoi deodată se ridică în picioare, se îndoi din mijloc şi, ca sub povara unei mari dureri, îşi şterse ochii cu un foşnet sonor de mătase scrobită, îşi aruncă brațele în aer, la dreapta, la stânga, ca un pelican rănit. Era punctul culminant, era finalul, numărul de mare succes, scena emoționantă a deznodământului.

— Plângeți, plângeți, lăcrima el cu glasul unui muribund, plângeți-vă pe voi, plângeți-mă pe mine, plângeți-L pe Domnul…

Mica baroană adormise de-a binelea, cu ochii deschişi. Căldura, tămâia, întunericul crescând o toropiseră. Se ghemuise, se retrăsese în senzațiile voluptoase de care era cuprinsă şi pe ascuns visa lucruri foarte plăcute.

Alături de ea, în capela Sfinților Arhangheli, era o frescă mare, reprezentând un grup de tineri frumoşi, pe jumătate goi, cu aripi în spate. Surâdeau cu un surâs de amanți încremeniți în timp ce aplecați, îngenuncheați,

păreau în adorația vreunei mici baroane invizibile. Băieți frumoşi, cu buze umede, cu pielea mătăsoasă, cu brațe muşchiuloase! Şi culmea, unul dintre ei semăna leit cu tânărul duce de P..., unul dintre bunii amici ai baroanei. Pe jumătate ațipită, ea se întreba dacă ducelui i-ar sta bine gol şi cu aripi în spate. Şi în acelaşi timp şi-l imagină pe heruvimul cel înalt şi trandafiriu din frescă purtând fracul negru al ducelui. Pe urmă visul se statornici: era chiar ducele, foarte sumar îmbrăcat, care din străfundul tenebrelor îi trimitea bezele.

VI

Când mica baroană se trezi, îl auzi pe vicar rostindu-şi fraza sacramentală:

— Domnul să vă binecuvânteze!

Rămase un moment surprinsă, crezu că vicarul îi dă binecuvântarea pentru cât mai multe sărutări din partea ducelui.

Se auzi zgomotul scaunelor mişcate din loc. Pleca toată lumea; după cum prevăzuse mica baroană, vizitiul ei nu se afla încă în fața bisericii. Hoțomanul ăsta de vicar se zorise să-şi termine predica; credincioasele fuseseră frustrate cu cel puțin douăzeci de minute de elocință.

Şi cum mica baroană aştepta nerăbdătoare în tinda bisericii, îl văzu pe vicar care ieşea grăbit din altar. Se uita la ceas cu aerul preocupat al omului care tine să fie punctual la o întâlnire.

— Ah, sunt în mare întârziere, scumpă doamnă! Ştiți, sunt aşteptat la contesă. Are loc un concert religios, urmat de o mică gustare.

Umerii marchizei

I

Marchiza doarme în patul ei larg, ascuns sub largile perdele de satin galben. Spre ora prânzului, la sunetul limpede al pendulei, s-a hotărât să deschidă ochii.

E cald în odaie. Covoarele, draperiile de la uşi şi de la ferestre fac din această încăpere un cuib moale care îmbie la lâncezeală şi unde nu pătrunde frigul. În aer plutesc aburi calzi, miresme de parfum. Domneşte aici eterna primăvară.

Şi, de îndată ce se trezeşte de-a binelea, marchiza pare cuprinsă de o nelinişte subită. Azvârle de pe ea cuverturile, o sună pe Julie.

— Doamna a sunat?

— Spune, a început dezghețul?

O! Cât de bună e marchiza! Câtă emoție în glasul care a pus această întrebare! Primul ei gând este la frigul cumplit de afară, la vântul ăsta nemilos care bate dinspre nord, pe care ea nu-l simte, dar care suflă atât de năprasnic în cocioabele celor sărmani. Şi ar vrea să ştie dacă cerul s-a îndurat, dacă se poate bucura de căldură, fără remuşcare, fără să se mai gândească la cei care tremură de frig.

— A început dezghețul, Julie?

Camerista îi oferă halatul, pe care până atunci i-l încălzise la soba bine încinsă.

— O, nu, doamnă, nu s-a dezghețat! Dimpotrivă, e şi mai aprig gerul. A fost găsit un om mort de frig pe acoperişul unui omnibus.

Marchiza e cuprinsă de o bucurie copilărească; bate din palme strigând:

— A, cu-atât mai bine, după-masă mă duc la patinaj.

II

Julie trage perdelele încet, ca lumina bruscă să nu rănească ochii delicați ai încântătoarei marchize.

Reflexul albăstrui al zăpezii umple încăperea cu o lumină plină de veselie. Cerul este cenuşiu, dar de un cenuşiu atât de frumos, încât îi aminteşte marchizei de rochia ei de mătase *gris-perle,* pe care o purtase în ajun, la balul ministerului; este o rochie garnisită cu dantele albe care seamănă cu acele horbote de zăpadă pe care le zăreşte la marginea acoperişurilor, pe fondul palid al cerului.

În ajun, împodobită cu bijuteriile ei cele noi cu diamante, a fost fermecătoare. S-a culcat la cinci dimineața. De aceea îşi simte şi acum capul greu. Totuşi, se aşază în fața unei oglinzi şi Julie îi ridică valul blond de păr. Halatul alunecă, umerii marchizei rămân goi până la mijlocul spatelui.

O generație întreagă a îmbătrânit până acum privind aceşti umeri. De când s-a statornicit obiceiul ca doamnele vesele din fire să se decolteze şi să danseze la Tuileries, marchiza şi-a plimbat umerii prin mulțimea din saloanele oficiale, cu o asiduitate care a făcut din ea emblema vie a farmecelor celui de al doilea imperiu{4}. A trebuit să se supună modei, să-şi răscroiască rochiile, când până la mijlocul spatelui, când până la mijlocul

sânilor, dezvăluindu-şi încetul ca încetul, biata de ea, toate comorile bustului. N-a rămas bucățică din spatele sau din torsul ei care să nu fie cunoscută de la Madeleine până la Saint-Thomâs d'Aquin. Umerii marchizei, copios etalați, constituie blazonul voluptos al regimului.

III

Fireşte, este inutil să descriem umerii marchizei. Sunt tot atât de populari ca şi Pont-Neuf[5]. Timp de optsprezece ani au făcut parte din spectacolele publice. Era suficient să-i zăreşti numai o clipă într-un salon, la teatru sau oriunde în altă parte, ca să fi exclamat: „Iat-o pe marchiza! Am recunoscut aluniţa neagră de pe umărul ei stâng!" De altminteri sunt nişte umeri foarte frumoşi, albi, planturoşi, provocatori. Privirile unui guvernământ întreg au trecut deasupra lor, şlefuindu-i parcă, dându-le mai multă finețe, aşa cum picioarele mulțimii şlefuiesc cu vremea dalele pe care păşesc.

Dacă aş fi soțul sau amantul unei astfel de femei, aş prefera să sărut clanța de cristal de la uşa unui ministru, uzată de mâinile solicitatorilor, decât să ating cu buzele aceşti umeri peste care a trecut respirația caldă a întregului Paris galant. Când te gândeşti la miile de dorinți care au fremătat în jurul umerilor ei, te întrebi cum de au mai rămas întregi, din ce soi de aluat i-a plămădit natura? Fiindcă aşa cum vântul muşcă din conturul statuilor nude, expuse în parcuri, tot astfel aceste mii de dorinți ar fi trebuit să-i însemne cu toate urmele uzurii, să-i roadă, să-i fărâme.

Marchiza şi-a lăsat pudoarea de-o parte. A făcut din umerii ei o instituție. Şi cum a mai luptat pentru

guvernul pe care-l dorea la putere! Veşnic în acțiune, şi pretutindeni prezentă: la Tuileries, în cabinetele miniştrilor, la ambasade, în birourile financiarilor, câştigându-i pe ezitanți cu un surâs, sprijinind tronul cu sânii ei de alabastru, ştiind în zilele grele să dezvăluie delicioase colțuri ascunse, mai convingătoare decât argumentele oratorilor, mai hotărâtoare decât spada soldaților şi amenințând, pentru a obține un vot în plus, să-şi răscroiască bluzele atât de mult până când şi cei mai înverşunați membri ai opoziției se vor declara convinşi.

Întotdeauna umerii marchizei au rămas întregi şi victorioşi. Au condus o lume fără ca un singur rid să-şi lase urma în marmura lor albă.

IV

În după-amiaza aceea, după ce Julie o ajutase să-şi îmbrace un încântător costum polonez, marchiza s-a dus la patinaj. Patinează cu o nespusă grație!

În parc era frig, un frig sălbatic, vântul înțepa nările şi buzele doamnelor ca un nisip fin zvârlit în obraji. Marchiza râdea, i se părea atât de nostim că-i este frig. Se ducea din când în când să-şi încălzească picioarele la focul aprins pe malul micului lac. Pe urmă se-ntorcea în aerul înghețat, zburând – razant – ca o rândunică.

— Ah, ce bună zi de patinaj şi ce fericire că n-a venit dezghețul! Marchiza va putea patina toată săptămâna.

În drum spre casă a văzut într-o alee laterală din Champs-Elysées o cerşetoare – pe jumătate moartă de frig – rezemată de trunchiul unui copac.

— Nenorocita! a murmurat marchiza cu nemulțumire în glas. Şi cum trăsura alerga prea repede, marchiza nu

avu timp să-şi mai caute portofelul: aruncă atunci cerşetoarei buchetul de flori pe care-l ținea în mână. Un buchet de liliac alb care valora cel puțin cinci ludovici.

Doamna Neigeon

I

Sunt opt zile de când tatăl meu, domnul de Vauqelade, mi-a îngăduit să părăsesc vechiul şi melancolicul castel Boquet, din Normandia de Jos, în care m-am născut. Tatăl meu are idei ciudate despre epoca în care trăim, este cel puțin cu jumătate de secol în întârziere. În sfârşit, iată-mă locuind în Parisul pe care îl cunoşteam foarte puțin; mai trecusem prin el doar de două ori. Din fericire nu sunt un om care nu ştie să se descurce. Félix Budin, fostul meu coleg de la liceul din Caen, a pretins, revăzându-mă aici, că sunt un exemplar foarte reuşit şi că toate pariziencele vor înnebuni după mine. Asta m-a făcut să râd. Dar când am rămas singur, după plecarea lui, m-am surprins în fața oglinzii privindu-mă din cap până în picioare, în toată lungimea mea de un metru şaptezeci, şi surâzând dinților mei albi şi ochilor mei negri. Pe urmă am ridicat din umeri, pentru că nu sunt un infatuat.

Ieri, pentru prima oară, mi-am petrecut seara, într-un salon parizian. Contesa de P..., care-mi este oarecum mătuşă, m-a invitat la un dineu. Era ultima ei sâmbătă de recepție, din sezon. Voia să mă prezinte domnului Neigeon, un deputat din arondismentul nostru de Gommerville, de curând numit subsecretar de stat şi care, se spune, este pe cale de a deveni ministru.

Mătuşa mea, mult mai tolerantă decât tatăl meu, mi-a spus limpede şi deschis că unui tânăr de vârsta mea nu-i este permis să critice forma de guvernământ a tării sale, chiar dacă aceasta este republică. Ea vrea să mă plaseze într-un post bun.

— Îmi iau însărcinarea să-l dăscălesc eu pe încăpățânatul ăla bătrân de taică-tău, m-a asigurat ea. Lasă totul în seama mea, dragul meu Georges.

La orele şapte fix eram la contesă. Dar se pare că se cinează târziu la Paris; oaspeții soseau unul câte unul şi la şapte şi jumătate nu se adunaseră încă toți. Contesa m-a informat, cu un aer disperat, că nu reuşise să comunice cu domnul Neigeon, deoarece fusese reținut la Versailles de nu ştiu ce complicație parlamentară. Totuşi mai spera că va apărea, pentru un moment, la serata ei. Vrând să înlocuiască lipsa acestuia, invitase un alt deputat din departamentul nostru, pe „colosalul" Gaucherand cum îi spunem noi, aici, şi pe care îl cunosc de la o vânătoare la care am fost împreună. Acest Gaucheraud este un bărbat scund şi jovial, care de curând şi-a lăsat favoriți ca să aibă un aer mai grav. E născut la Paris, e fiul unui mic avocat fără avere; are însă în orăşelul nostru un unchi bogat şi foarte influent pe care l-a decis, nu ştiu cum, să-i cedeze o candidatură. Habar n-aveam că este căsătorit. Mătuşa m-a aşezat la masă lângă o tânără doamnă, blondă, drăguță şi delicată, pe care „colosalul" Gaucheraud o striga Berthe, cu voce foarte tare.

În sfârşit, sosiră toți invitații. În salonul orientat spre apus era încă lumină de zi şi am intrat deodată într-o cameră cu storurile lăsate în care ardea an lustru şi mai multe lămpi. Efectul a fost ciudat. După ce ne-am aşezat cu toții în jurul mesei, a început o conversație despre ultimele dineuri din acest sezon de iarnă, cărora, se spunea, lumina crepusculară le adaugă întotdeauna o notă de tristețe. Pe mătuşa mea o indispunea acest lucru, mărturisea ea, şi de aceea, presupun, aprinsese

lustrul. Şi conversația se eterniză asupra acestui subiect, asupra melancoliei pe care o resimți în Parisul, străbătut cu trăsura, când vrei să faci o vizită, la ceasul când apune soarele. Eu tăceam, nu încercasem nicio clipă acest sentiment, în trăsura care mă adusese, deşi mă zgâlțâise zdravăn timp de o jumătate de oră, cât durase drumul. Dimpotrivă, Parisul, în lumina felinarelor cu gaz, mă umpluse de o imensă dorință de a gusta din toate desfătările nopților lui.

Când au apărut gustările care deschideau dineul, vocile s-au însuflețit şi au început discuțiile politice. Eram surprins, auzind-o pe mătuşa mea, formulând opinii. De altminteri şi celelalte doamne erau la curent cu viața politică, vorbeau despre oamenii zilei cu familiaritate, folosind numele lor mic, emiteau judecăți, sentințe. Gaucheraud se afla chiar în fața mea, ocupând un loc enorm; vorbea tare, fără a înceta să bea şi să mănânce. Discuțiile nu mă interesau deloc, multe din replici îmi şi scăpau, de altfel, şi sfârşii prin a mă ocupa numai de vecina mea, doamna Gaucheraud, Berthe, cum o şi numeam, prescurtat, în gândul meu. Era într-adevăr foarte drăguță. Urechea, mai ales, mi se păru încântătoare: o ureche mică, rotundă, îndărătul căreia se vedeau câțiva cârlionți aurii, Berthe avea o ceafă tulburătoare, acoperită cu fire mici de păr, zburdalnice cum au de obicei femeile blonde. La unele mişcări, corsajul cu decolteul pătrat se căsca uşor în spate şi-i puteam urmări, începând de la gât până la talie, unduirea ei suplă, de pisică. Îmi plăcea mai puțin profilul ei, cam ascuțit. Discuta politică cu mai multă înverşunare decât celelalte femei.

— Doamnă, doriți vin? Să vă dau solnița, doamnă? Voiam să fiu foarte politicos, să-i ghicesc cele mai mici dorințe, interpretându-i gesturile şi privirile. Când se aşezase la masă, se uitase o clipă fix la mine, vrând parcă să mă cântărească dintr-o privire.

— Vă plictiseşte, se pare, politica, îmi spuse ea în cele

din urmă. Pe mine mă ucide! Dar ce vreți? Trebuie să faci conversație, şi în societate nu se discută decât despre politică.

Pe urmă a sărit la un alt subiect.

— E frumos la Gommerville? Soțul meu a vrut să mă ia vara trecută la unchiul lui, dar n-am avut curajul, am pretextat că sunt bolnavă.

— Ținutul e foarte fertil, i-am răspuns eu. Sunt câmpii foarte frumoase.

— Bine, m-am lămurit! spuse ea râzând. E îngrozitor. Un ținut plat, câmp şi iar câmp cât vezi cu ochii, şi aceeaşi perdea de plopi din loc în loc.

Am vrut să protestez, dar nu mă mai asculta, se angajase acum într-o discuție cu vecinul din dreapta – un bărbat serios, cu barbă albă – despre o lege în legătură cu învățământul superior. Pe urmă se vorbi despre teatru. Când se apleca pentru a răspunde unei întrebări care venea de la celălalt capăt al mesei, mlădierea felină a gâtului îmi pricinuia un fel de emoție. La castelul nostru de la Boquet, în mocnitele nerăbdări ale singurătății mele, îmi visam o amantă blondă, dar cea din visul meu era o femeie cu gesturi moi, lente, cu trăsături nobile; fețişoara de şoricel a Berthei, cârlionții ei rebeli contrariau visul meu. Şi în timp ce se serveau platourile cu legume, imaginația mea începu să plăsmuiască o poveste nebunatică, cu amănunte pe care le ticluiam, unul câte unul: eram singuri, numai noi doi, şi eu îi sărutam ceafa, după care ea îşi întorcea privirea spre mine surâzându-mi. Pe urmă plecam împreună spre o țară foarte îndepărtată.

Se servea desertul. În clipa aceea, ea se lipi de mine şi-mi spuse şoptit:

— Treceți-mi, vă rog, farfuria aceea cu bomboane, care se află în fața dumneavoastră.

Mi se păru că ochii ei sunt plini de dulci promisiuni, şi uşoara apăsare a brațului ei gol pe mâneca fracului meu îmi dădu senzația unei călduri delicioase.

— Ador dulciurile. Şi dumitale îți plac? reluă ea, strivind între dinți o fructă glasată.

Aceste simple cuvinte mă tulburară până într-atât, încât mă crezui îndrăgostit. Când am ridicat privirea, l-am văzut pe Gaucheraud care se uita la mine în vreme ce eu vorbeam încet cu soția lui; avea aceeaşi față jovială, surâdea cu un aer încurajator. Surâsul soțului m-a calmat.

Masa era spre sfârşite. Nu mi s-a părut că dineurile de la Paris sunt mult mai spirituale decât cele de la Caen.

Numai Berthe era o surpriză. Mătuşa mea se plânse de căldură şi se reveni la conversația de la început, se discută de recepțiile din primăvară, ajungându-se la concluzia că nu se mănâncă realmente bine decât iarna. După aceea ni s-a servit cafeaua într-un mic salonaş.

Încetul cu încetul se adunase foarte multă lume. Cele trei saloane şi sufrageria erau pline. Eu mă refugiasem într-un colț, şi când mătuşa mea trecu pe lângă mine îmi spuse cu o precipitare în glas:

— Să nu pleci, Georges. Soția lui a venit, el a promis că va trece s-o ia şi am să i te prezint.

Vorbea tot de domnul Neigeon. Dar eu nu o ascultam, auzisem câteva cuvinte pe care doi tineri le schimbaseră în grabă, trecând pe lângă mine, şi rămăsesem foarte surprins. Se plasaseră în pragul uneia din uşile salonului mare şi în momentul în care Félix Bodin, fostul meu coleg de la Caen, intrase şi o salutase pe doamna Gaucheraud, cel mai scund i se adresase celuilalt, înălțându-se pe vârfuri:

— Tot cu ea e?

— Da, un colaj în toată regula! O să țină probabil până la iarna viitoare. Niciodată n-a avut unul atât de lung.

N-aş putea spune că am simțit o mare suferință, dar am fost rănit în amorul meu propriu. De ce îmi mărturisise pe un ton atât de tandru că adoră

dulciurile? Fireşte, nu mă gândeam să o disput cu Félix. Încercam însă să mă conving – şi în cele din urmă reuşii – că cei doi tineri o calomniaseră pe doamna Gaucheraud. O cunoşteam, doar, pe mătuşa mea; era foarte rigidă, n-ar fi putut tolera în casa ei femei compromise. Gaucheraud se grăbise tocmai să iasă în întâmpinarea lui Félix pentru a-i strânge mâna, îl bătea amical pe umăr, învăluindu-l într-o privire afectuoasă.

— Ah, uită-te, îmi spuse Félix, când mă descoperi. Pentru tine am venit. Ei, vrei să te pilotez?

Am rămas amândoi în deschizătura uşii. Aş fi vrut să-l întreb despre doamna Gaucheraud, dar nu ştiam cum să fac, păstrându-mi un aer degajat. Tot căutând o formulă tranzitorie, îl întrebam despre o mulțime de alte persoane care-mi erau perfect indiferente. El îmi spunea numele lor, deținea referințe precise despre fiecare. Félix se născuse la Paris, făcuse numai doi ani la liceul din Caen, în timpul în care tatăl său fusese prefect la Calvados. Găseam că vorbeşte puțin cam prea liber. Îi juca un surâs ironic pe buza de sus când îi ceream detalii despre vreuna dintre femeile care se aflau acolo.

— Te uiți la doamna Neigeon? mă întrebă el, deodată. Adevărul e că mă uitam la doamna Gaucheraud. De aceea am şi răspuns atât de stupid.

— Doamna Neigeon! Care e?

— Femeia aceea brună, acolo, lângă cămin, care stă de vorbă cu una blondă, decoltată.

Într-adevăr, lângă doamna Gaucheraud se afla o doamnă care râdea cu veselie şi pe care nu o remarcasem până atunci.

— Ah, e doamna Neigeon, am spus eu. Şi am mai repetat o dată aceste cuvinte, începând s-o examinez.

Regretam că era brună, pentru că altfel, o găseam încântătoare. Era puțin mai înaltă decât Berthe şi cu o splendidă coroană de păr negru. Avea ochii foarte vioi şi, în acelaşi timp, tandri. Nasul mic, gura fină, gropițele din obraji indicau o natură impetuoasă dar şi chibzuită.

Acestea au fost primele mele impresii. Dar continuând să o privesc, am fost curând nevoit să-mi modific părerea, văzând-o mai nebunatică decât prietena ei, râzând mai tare.

— Îl cunoşti pe Neigeon? m-a întrebat Félix.

— Nu, deloc. Mătuşa mea intenționează să mă prezinte.

— O, o nulitate perfectă, prostia încarnată, continuă el. Mediocritatea politică în toată splendoarea ei. Unul dintre acei politicieni care sunt ținuți în rezervă numai pentru a umple un gol la nevoie, dar care sunt atât de utili în regimul nostru parlamentar. Cum nu are două idei care să-i aparțină – şi cum orice şef de cabinet poate face orice vrea din el –, este întrebuințat în combinațiile ministeriale cele mai contradictorii.

— Şi soția lui? am întrebat.

— Soția lui, ei bine, o ai în fața ta. Cum vezi, e încântătoare… Dacă vrei să obții ceva de la el, fă-i curte nevesti-sii.

Având aerul că nu mai vrea să adauge nimic, Félix mă lăsa în realitate să înțeleg că averea domnului Neigeon se datora soției sale şi că ea continua să vegheze la prosperitatea căsniciei lor.

— Tot Parisul vorbeşte că are amanți, încheie el.

— Şi doamna blondă? am întrebat eu.

— Doamna blondă, a răspuns Félix fără a se tulbura, este doamna Gaucheraud.

— O femeie cinstită?

— Dar fără îndoială că este cinstită!

Îşi luase un aer grav pe care însă nu şi-l putea păstra. Surâsul pe care îl cunoşteam apăruse din nou pe buzele lui şi mi se păru chiar că-i citesc pe față o infatuare care îmi displăcu.

Cele două femei observaseră probabil că vorbeam despre ele căci râdeau acum mai tare, cu un râs forțat.

Am rămas singur; o doamnă îl răpise pe Félix şi mi-am petrecut restul serii, comparând tot timpul cele două

femei între ele, jignit şi atras, neînțelegând prea bine de ce, cu acel sentiment de nelinişte amestecată cu teamă, pe care îl încearcă orice bărbat, obsedat de gândul că ar putea comite o nerozie, aventurându-se într-o lume pe care nu o cunoaşte aproape deloc.

— Oh, e îngrozitor omul ăsta, nu mai vine, îmi spuse mătuşa mea, regăsindu-mă în acelaşi colț al uşii în care mă lăsase. Aşa se întâmplă, de altfel, întotdeauna, continuă ea. În sfârşit, s-ar putea totuşi să mai vină, e abia miezul nopții, nevastă-sa îl mai aşteaptă încă.

Am traversat sufrageria ca să ajung la cealaltă uşă a salonului, reuşind în felul acesta să mă postez în spatele celor două doamne. În clipa aceea, am auzit-o pe Berthe adresându-i-se pe nume prietenei ei, Louise. E un nume frumos Louise. Purta o rochie cu decolteul montant, bordat cu un volănaş plisat mărunt; sub cocul greu al părului ei negru apărea linia albă a gâtului care, un moment, mi se păru mult mai provocător decât spatele gol al Berthei. Pe urmă am fost de părere că erau încântătoare amândouă, alegerea mi se părea imposibilă în starea de tulburare în care mă aflam.

În timpul acesta mătuşa mea mă căuta pretutindeni. Era ora unu.

— Oh, te muți de la o uşă la alta, îmi spuse ea. Degeaba, nu va mai veni: acest Neigeon salvează Franța în fiecare seară. Te voi prezenta totuşi soției lui, înainte de a pleca. Tu fii amabil, e foarte important.

Fără să-mi aştepte răspunsul, contesa mă duse în fața doamnei Neigeon, rosti numele meu şi într-o singură frază îi spuse despre ce este vorba.

Am bâiguit intimidat câteva cuvinte pe care le-am găsit cu greu. Louise, surâzând, aştepta. Dar văzând că nu mai spun nimic, mă salută cu o uşoară înclinare a capului şi se depărtă. Aveam impresia că doamna Gaucheraud îşi bătea joc de mine. Berthe îşi urmă prietena şi amândouă se retraseră.

În anticameră, unde era instalat vestiarul, au izbucnit

amândouă într-un hohot nebun de râs. Purtarea lor liberă, aerele lor de băetane, această grație plină de îndrăzneală nu surprindea pe nimeni în afară de mine. Bărbații, plecând, le salutau în treacăt, cu un amestec de extremă politețe şi camaraderie mondenă care mă uluia.

Félix îmi oferise un loc în trăsura lui. Dar m-am eschivat, am vrut să rămân singur, fericit că pot merge pe jos, în tăcerea şi pustietatea străzilor. Mă simțeam febril, ca în apropierea unei boli grave. Era oare o pasiune ceea ce se dezlănțuia în mine? Sau, ca orice călător, obligat să plătească tribut unui nou climat, trebuia să plătesc şi eu unul, Parisului şi atmosferei lui?

II

Chiar în această după-amiază, le-am revăzut pe cele două doamne la vernisajul Salonului de pictură. Mărturisesc, ştiam că le voi întâlni acolo, şi m-aş simți foarte încurcat dacă ar trebui să mă pronunț asupra valorii celor trei sau patru mii de tablouri în fața cărora m-am plimbat, timp de câteva ore.

Félix se oferise ieri să vină să mă ia de acasă, spre prânz; trebuia să dejunăm împreună într-un restaurant din Champs-Elysées şi apoi să mergem la deschiderea Salonului.

Am stat şi am reflectat îndelung de atunci, de la serata contesei, la tot, dar n-am reuşit să pun mai multă lumină în ideile mele. Ce lume ciudată, această lume pariziană, atât de politicoasă şi de putredă, în acelaşi timp! Sunt departe de a fi un moralist rigid, ceea ce nu mă împiedică însă de a mă simți destul de jenat, gândindu-mă la lucrurile îngrozitoare auzite de la

bărbații care vorbeau între ei, prin colțurile salonului mătuşii mele. Dacă ar fi să dai crezare acestor cuvinte necruțătoare, schimbate cu voci şoptite, mai mult de jumătate din femeile care se aflau acolo se comportau ca nişte destrăbălate –, îndărătul urbanității conversațiilor şi a manierelor, apărea o brutalitate a aprecierilor, care dezbrăca toate femeile, mame şi fiice, împroşcându-le cu acelaşi noroi pe cele oneste ca şi pe cele compromise. Cum să ajungi să cunoşti adevărul din atâtea poveşti mai mult decât picante, în fața afirmațiilor primului venit care emite sentințe asupra virtuții unei femei, sau asupra imoralității alteia? La început, m-am gândit că împotriva celor spuse de tatăl meu, contesa primea în saloanele ei o lume destul de dubioasă. Dar Félix pretinde că e una şi aceeaşi lume care umple toate saloanele pariziene; cele mai severe amfitrioane sunt nevoite să se arate tolerante, pentru a nu fi pedepsite cu golul care s-ar face în jurul lor. Primele mele accese de revoltă se calmaseră şi în urma lor nu mai rămăsese decât dorința senzuală de a profita şi eu de aceste plăceri care se dobândesc atât de uşor, de desfătările care sunt oferite cu o grație atât de tulburătoare.

Sunt patru zile de când, în fiecare dimineață, nu mă pot trezi din somn, în micul meu apartament din strada Laffitte, fără ca primul meu gând să nu zboare la Louise şi la Berthe, cum le numesc eu, familiar.

Se petrecea un fenomen ciudat cu mine; sfârşeam prin a le confunda. Aveam certitudinea acum că Félix era, într-adevăr, amantul Berthei; dar aceasta nu mă rănea, dimpotrivă, constituia o încurajare, o certitudine că mă voi putea face şi eu iubit. Le asociam, deci, pe una cu cealaltă; de vreme ce cedaseră şi altor bărbați, de ce nu mi-ar ceda oare şi mie? Constituiau amândouă obiectul aceleiaşi visări încântătoare, la ceasul când mă deşteptam. Întârziam în pat, bucurându-mă de căldura aşternutului, sucindu-mă şi răsucindu-mă de zeci de ori, cu o lene plăcută, voluptoasă, răspândită în mâini şi

picioare. Evitam precizările, preferam să rămân în vagul unui deznodământ pe care îl potriveam neîncetat, după bunul meu plac. Îmi puteam imagina astfel nenumărate şi rafinate variante ale unui deznodământ, adaptat la circumstanțele care vor face ca într-o zi sau alta. Berthe sau Louise să mi se ofere; şi nici nu voiam măcar să ştiu pe care din ele o preferam! În cele din urmă mă sculam cu convingerea absolută că nu aveam decât de ales, pentru a fi stăpânul uneia sau a celeilalte.

Când am intrat în prima sală a expoziției de pictură, am fost surprins de mulțimea imensă, care se înghesuia acolo.

— Drace! a exclamat Félix, am cam întârziat, va trebui să ne facem loc cu coatele.

Era o lume foarte pestriță: artişti, burghezi, mondeni şi mondene. În mijlocul paltoanelor prost periate şi a redingotelor întunecate se vedeau rochii în culori deschise, acele adorabile toalete pariziene, primăvăratice şi atât de vesele, din mătăsuri fine, cu garniturile lor atât de vii. Dar ceea ce mă încânta, mai ales, era calmul şi siguranța cu care izbuteau să-şi facă loc femeile, spărgând grupurile cele mai compacte, fără să se simtă stânjenite de trena rochiilor, de valurile de dantele. Treceau, astfel, de la un tablou la altul, umblând ca acasă, în salonul lor. Numai parizienele ştiu să păstreze o seninătate de zeițe în mijlocul celei mai populare mulțimi, ca şi când cuvintele pe care le aud, contactul la care sunt supuse nu le-ar putea atinge în niciun fel.

Şi am urmărit o clipă cu privirea o doamnă despre care Félix îmi spusese că este ducesa de A... Era însoțită de cele două fiice ale ei, una de şaisprezece ani, alta de optsprezece; se opriseră toate trei, fără o încruntare, în fața unei Leda[6], în timp ce în spatele lor, un grup de pictori făceau glume destul de libere despre acest tablou.

Félix pornise spre sălile din stânga , un şir de încăperi mari, de formă pătrată, în care mulțimea se înghesuia

mai puțin. O lumină albă cădea din tavanul în vitralii, o lumină crudă, îndulcită însă de pânza în care fuseseră îmbrăcați pereții. Dar praful ridicat de paşi învăluia într-un nor uşor de fum capetele mulțimii, astfel încât femeile trebuiau într-adevăr să fie foarte frumoase pentru a putea rezista la această lumină, la acest ton uniform, în care numai tablourile, agățate de cei patru pereți, puneau pete violente de culoare. Era un amestec extraordinar de culori roşii, galbene, albastre, care distonau între ele, un adevărat desfrâu de culori în aurul strălucitor al cadrelor.

Începuse să fie foarte cald. Domni chei, cu cranii lucioase, se plimbau gâfâind, făcându-şi vânt cu pălăriile. Toți vizitatorii abia mai puteau respira, dar continuau să se strivească, înghesuindu-se în fața tablourilor, duşi ca de un curent, înaintând în debandadă, ca o turmă dezlănțuită în mijlocul unui palat. Şi se auzea fără încetare tropăitul continuu al picioarelor pe parchet, întovărăşind rumoarea surdă şi prelungită a acestei mulțimi, vuind ca marea.

— Priveşte, îmi spuse Félix, iată faimosul tablou despre care se vorbeşte atâta...

Cinci rânduri de persoane contemplau această pânză. Erau femei cu binocluri, artişti care vorbeau în şoaptă, cu răutate, şi un domn înalt şi uscat care se pregătea să ia note. Dar privirea mea se oprise doar în treacăt acolo; observasem în sala vecină, sprijinite de o bară, două doamne care examinau cu multă curiozitate un mic tablou. La început le-am întrezărit ca în lumina unui fulger; sub panglicile pălăriilor văzusem două cozi groase şi negre şi o claie de păr blond. Pe urmă au dispărut într-o clipă, ca o nălucire, înghițite ca de un val, în mijlocul mulțimii de capete agitate. Dar aş fi putut jura că fuseseră ele. Am făcut câțiva paşi, regăsind tot numai pentru o clipă, printre capetele mereu în mişcare, când părul blond, când cozile negre.

Nu i-am spus nimic lui Félix, m-am mulțumit să-l

urmez în sala vecină, manevrând astfel încât să-i las impresia că el e primul care le recunoaşte. Le văzuse oare şi el, de la început, ca şi mine? Sunt înclinat să cred că da, judecând după privirea oblică, plină de o fină ironie pe care mi-a aruncat-o în treacăt.

— O, ce fericită întâlnire! strigă el, salutându-le.

Doamnele şi-au întors capetele, surâzând. Aşteptam să văd ce impresie îmi va produce această a doua întrevedere. A fost decisivă: doamna Neigeon m-a tulburat cu o singură privire a ochilor ei negri, în timp ce revăzând-o pe doamna Gaucheraud, mi sa părut că reîntâlneam o veche amică.

De data aceasta am simțit că m-am îndrăgostit fulgerător şi definitiv de dânsa. Purta o pălărie galbenă, acoperită cu o ramură de glicină; rochia era de mătase mov, garnisită cu galben viu. O rochie foarte frapantă şi foarte armonioasă totodată. Dar n-am examinat-o în amănunțime decât mai târziu: la prima vedere mi-a apărut ca scăldată în soare, luminând total în turul ei. În timpul acesta, Félix făcea conversație.

— Nimic extraordinar în expoziția asta, spunea el. N-am văzut încă nimic mai de soi.

— Într-adevăr, exclamă Berthe, la fel ca în toți anii. Apoi, întorcându-se spre unul dintre pereți, spuse: priviți tabloul ăsta pe care l-a descoperit Louise. Rochia este grozav de reuşită. Doamna de Rochetaille purta una exact la fel la ultimul bal de la Elysée.

— Da, răspunse Louise, numai că la rochia ei, volanele coborau de la decolteul pătrat până jos, pe toată partea din față.

Studiau din nou tabloul acela mic care înfățişa o doamnă într-un budoar, stând în picioare în fața unui şemineu şi citind o scrisoare. Pictura mi s-a părut cu totul mediocră, dar m-am simțit plin de simpatie pentru autorul ei.

— Unde a dispărut? întrebă brusc Berthe, căutând cu privirea în junii ei. Se rătăceşte de noi la fiecare zece

paşi.

Vorbea de soțul ei.

— Uitați-l... răspunse liniştit Félix, care reuşea să vadă toată lumea, e în dreptul Isus-ului aceluia mare, făcut parcă din zahăr şi țintuit pe o cruce din turtă dulce.

Într-adevăr, Gaucheraud făcea înconjurul sălilor, calm, cu mâinile la spate, cu un aer total dezinteresat, ca şi când s-ar fi aflat singur, într-o plimbare.

Când ne-a văzut, s-a apropiat să ne strângă mâna, adresându-ni-se cu tonul său jovial:

— Ați văzut? E acolo un Crist, realizat cu un sentiment religios, cu totul remarcabil.

Cele două doamne porniseră înainte. Mergeam în urma lor cu Gaucheraud. Prezența soțului ne autoriza să le întovărăşim. Se vorbi de domnul Neigeon: avea să vină şi el, fără îndoială, dacă izbutea să iasă destul de devreme dintr-o comisie unde trebuia să comunice părerea guvernului într-o chestiune foarte importantă.

Gaucheraud mă confiscase şi mă copleşea cu amabilitățile lui. Eram jenat, simțindu-mă obligat să răspund. Félix surâse, făcându-mi un semn discret cu cotul, pe care nu l-am înțeles, şi profită că eu mă ocupam de Gaucheraud, ca să meargă el înainte cu doamnele. Prindeam frânturi de conversație.

— Aşadar, diseară vă duceți la Variétés?

— Da, am rezervat o lojă. Se spune că piesa e foarte amuzantă. Te luăm cu noi, Louise! Ba da, vreau eu!

Şi mai departe:

— Ei, s-a terminat şi cu iarna... Vernisajul Salonului este ultima solemnitate pariziană din sezonul ăsta.

— Ați uitat că mai sunt şi cursele!

— Ai dreptate. Uite, chiar am chef să merg la cursele de la Maisons-Laffitte. Mi s-a spus că e foarte drăguț.

În timpul ăsta, Gaucheraud îmi vorbea despre Boquet.

— O proprietate splendidă, spunea el, căreia tatăl

meu îi dublase valoarea.

Îi simțeam dorința de a mă flata. Dar nu-l ascultam deloc, tulburat până în străfundul ființei mele ori de câte ori Louise, oprindu-se brusc în fața vreunui tablou, mă atingea cu trena ei lungă. Gâtul alb, sub părul negru, era delicat ca al unui copil. Altminteri îşi păstra ținuta ei de băietană care-mi displăcea un pic. Era foarte mult salutată, râdea şi atrăgea atenția celor din jur prin izbucnirile ei de veselie şi prin vioiciunea cu care umbla de colo până colo, agățându-şi trena. De două sau de trei ori, întorsese capul şi mă privise țintă în ochi. Eu mergeam ca într-un vis, n-aş şti să spun câte ore am tot mers astfel, în urma ei, năucit de vorbăria lui Gaucheraud, orbit de interminabilele şiruri de tablouri, care se întindeau pe lungimi de kilometri, la dreapta şi la stânga. Ştiu doar că spre sfârşit, îmi simțeam gâtul şi gura năclăite de praf, şi că eram zdrobit de oboseală, în timp ce doamnele, mereu surâzătoare, rezistau încă foarte bine.

La orele şase Félix m-a luat la cină. Eram la desert, când rosti pe neaşteptate:

— Îți mulțumesc.

— Pentru ce? am întrebat eu foarte surprins.

— Aşadar, preferi brunele?

Aş fi dorit să nu roşesc, dar n-a fost posibil. El s-a grăbit să adauge:

— Nu te oblig să-mi faci confidențe. Dimpotrivă, sper să fi observat că m-am abținut să intervin. Sunt de părere că fiecare trebuie să-şi facă singur ucenicia în viață.

Încetase să mai râdă. Avea ceva ciudat şi amical în acelaşi timp.

— Crezi că m-ar putea iubi? am întrebat eu, fără a îndrăzni să pronunț numele Louisei.

— De unde vrei să ştiu? mi-a răspuns el. Fă ce-ți place. Vei vedea ce întorsătură vor lua lucrurile.

Am luat cuvintele lui drept o încurajare. Félix îşi

reluase tonul lui ironic. Şi având aerul că glumeşte, îmi strecură uşor că Gaucheraud ar fi dorit să mă vadă înamorat de soția lui.

— Ah! nu-l cunoşti pe individul ăsta, n-ai înțeles de ce se aruncă atât de drăgăstos de gâtul tău? Influența unchiului său scade în arondismentul tău, şi dacă ar fi obligat să se înfățişeze din nou în fața alegătorilor, i-ar fi mult mai uşor dacă ar şti că poate conta pe tatăl tău... Ce vrei? Mi-a fost teamă, mă înțelegi, nu? Ştiind că tu îi poți fi util... Eu sunt consumat, din punctul lui de vedere... Vreau să spun, de mine a uzat la timpul respectiv.

— Dar e îngrozitor, am strigat eu.

— Şi mă rog, de ce e îngrozitor? mi-a replicat el cu un aer atât de calm încât nu mi-am putut da seama dacă nu cumva îşi bătea joc de mine. Când o femeie trebuie să aibă amanți, barem să şi-i aleagă pe cei utili căsniciei ei...

Ieşind de la restaurant, Félix mi-a propus să ne ducem la Variétés. Văzusem piesa cu două zile în urmă, dar am mințit, manifestând o vie dorință de a o cunoaşte.

Ce seară încântătoare! Cele două doamne se aflau într-o lojă din imediata vecinătate a fotoliilor pe care le ocupam eu şi Félix. Era destul să întorc capul pentru a putea urmări pe chipul Louisei plăcerea cu care asista la comicăriile actorilor. Cu două zile în urmă găsisem foarte stupide toate glumele lor, dar acum nu mă mai jigneau, dimpotrivă, îmi produceau o adevărată desfătare, mi se părea că ele stabilesc un fel de complicitate galantă între Louise şi mine. Piesa era foarte uşoară şi Louise râdea cu precizie la replicile cele mai decoltate. Era, deci, suficient să fii într-o lojă, ca toate acestea să devină o destrăbălare permisă. Când privirile noastre se întâlneau, în mijlocul hohotelor de râs, ea nu pleca ochii. Totul mi se părea de o perversiune foarte rafinată şi-mi spuneam că trei ore

petrecute în această comuniune, creată de glumele deocheate pe care le ascultam împreună, nu se poate să nu dea planurilor mele o mână de ajutor.

În timpul unui antract, ne-am dus în loja doamnelor pentru a le prezenta omagiile noastre. Gaucheraud tocmai ieşise, aşa că am putut lua loc pe scaune. În lojă era întuneric ți o simțeam pe Louise aproape de mine. La un moment dat, mişcându-se, un clin al rochiei ei foarte ample mi-a acoperit genunchii. Am dus cu mine senzația acestei atingeri ca pe o primă şi mută mărturisire, care ne lega pe unul de celălalt.

III

Au trecut zece zile. Félix a dispărut. Nu mai găsesc niciun pretext care m-ar putea apropia din nou de doamna Neigeon. Preocupat continuu de ea, trebuie să mă mulțumesc să citesc numele soțului ei în cele cinci sau şase ziare pe care le cumpăr cu regularitate. Am aflat astfel că a intervenit la Cameră, într-o dezbatere importantă şi că a rostit un discurs despre care se vorbeşte mult. Altădată, un asemenea discurs m-ar fi plictisit de moarte; astăzi îmi stârneşte tot interesul, pentru că văd cozile negre şi gâtul alb al Louisei îndărătul frazelor anoste şi încâlcite. Am avut chiar, cu un domn pe care îl cunosc foarte puțin, o discuție violentă cu privire la domnul Neigeon, pe care îl acuza de incapacitate. Atacurile răutăcioase ale presei mă scot din fire. Fără îndoială, el este un imbecil, dar acest fapt nu vine decât să confirme, ca o dovadă în plus, inteligența soției, dacă ea este, aşa cum se spune, zâna bună căreia îi datorează prosperitatea.

În timpul acestor zece zile de nelinişte, de nerăbdare

şi de alergături zadarnice am fost de cinci sau şase ori la mătuşa mea, sperând de fiecare dată în şansa unei întâlniri întâmplătoare. De altminteri, în ultima mea vizită, am reuşit să o nemulțumesc atât de mult pe contesă, încât n-aş mai îndrăzni să mai trec pe acolo chiar atât de curând. Mătuşa mea îşi pusese în cap să-mi obțină o situație în diplomație prin ajutorul domnului Neigeon, şi a rămas înmărmurită când eu am refuzat acest lucru, invocând rezervele mele de ordin politic. Din păcate, apucasem să mă declar de acord cu propunerile ei, atunci când nu o iubeam încă pe Louise, şi când nu-mi repugna ideea de a trebui să-i fiu recunoscător domnului Neigeon. Astfel încât, mătuşa mea, neputând înțelege acest acces al meu de delicatețe, rămase foarte contrariată, etichetându-l un capriciu stupid şi copilăros. Oare şi alți legitimişti, tot atât de scrupuloşi ca mine, nu reprezintă republica în străinătate? Dimpotrivă, diplomația este refugiul legitimiştilor. sunt pline ambasadele cu ei şi nu aduc ei, oare, cauzei pe care o apără, un serviciu foarte util, tocmai ocupând slujbele înalte, râvnite de republicani? Eram foarte încurcat, nu ştiam ce să-i mai răspund, şi atunci m-am ascuns în dosul unui rigorism radical, ceea ce a făcut-o în cele din urmă pe mătuşa mea să mă considere de-a dreptul nebun. Era cu atât mai furioasă cu cât se şi apucase să-i vorbească domnului Neigeon despre mine. Ei şi? Louise nu va putea crede în niciun caz că-i fac curte pentru a obține un post în minister.

Aş da prilejul să se râdă bine de mine, relatând toate stările sufleteşti ciudate şi contradictorii prin care am trecut în timpul celor zece zile. La început am fost convins că Louise observase tulburarea adâncă în care mă aruncase, când rochia ei venise în atingere cu genunchiul meu. Mai mult decât atât, ajunsesem la concluzia că acest contact nu-i displăcuse, de vreme ce nu făcuse imediat gestul de a se retrage. Mi se păruse că descopăr în purtarea ei mai mult decât o încurajare, o

provocare chiar, care trecea dincolo de limitele unei cochetării permise. Toate aceste însemnări ale mele nu sunt decât o sinceră confesiune, în care nu ascund nimic. Mulți bărbați, dacă ar mărturisi tot ce gândesc, ar trebui să recunoască şi adevărul că oricât ar schimba mediul, femeile rămân veşnic aceleaşi. În dragoste, femeia se oferă sau permite să fie luată. Vorbesc de cele măritate, de femeile de lume care au convenienţe de salvat. Bărbații care le doresc îşi dau repede seama dacă sunt accesibile, chiar dacă ținuta, educația, rafinamentul luxului lor nu le denunță. Spun toate acestea, pentru a mărturisi în fond că, în egoismul meu de bărbat îndrăgostit, găseam cu totul naturală şi posibilă o legătură între Louise şi mine. Marginea aceea de rochie care-mi acoperise genunchii fusese de o îndrăzneală şi de o sinceritate încântătoare.

Dar tot eu, câteva ore mai târziu, începeam să mă îndoiesc de toate acestea, făcând raționamente exact contrarii. Numai o stricată se putea oferi astfel, fusesem un prost crezând că mi se aruncase de gât, interpretasem greşit un simplu gest de neatenție. E cert că nu se gândea la mine. Avea probabil amanți, dar cu siguranță, legăturile ei erau mai calculate şi mai complicate. Exista, desigur, o mare distanță între femeia pe care o visasem eu, condusă toată de instinct, care se lăsa dusă de dorințele ei, şi între femeia abilă, pariziana plină de tertipuri şi taine, care era. Apoi nu mai ştiam ce să cred. N-o mai vedeam deloc şi ajunsesem să mă întreb dacă era adevărat că stătusem câteva minute în întunericul lojii, atât de aproape de ea, încât îi auzeam respirația. Şi eram atât de nefericit, încât la un moment dat mă gândeam chiar să mă întorc la castelul de la Boquet, şi să mă închid acolo.

În sfârşit, alaltăieri mi-a venit o idee, care mă mir că n-am avut-o din prima clipă, şi anume de a mă duce să asist la o şedință de la Cameră: poate domnul Neigeon va lua cuvântul, poate soția lui va fi acolo. Dar era parcă

un făcut, nu l-am putut vedea pe afurisitul de Neigeon. Într-adevăr, era aşteptat să vorbească la şedința aceea, dar nici măcar nu apăru; am auzit spunându-se că fusese reținut în nu ştiu ce comisie a Senatului. În schimb, în momentul în care mă aşezam în fundul unei tribune, am tresărit deodată, cu emoție, observând-o pe doamna Gaucheraud într-unul dintre locurile din față. M-a văzut şi ea şi mi-a răspuns cu un surâs. Dar vai! Louise nu o însoțea. Şi toată bucuria mea se spulberă. La plecare am făcut în aşa fel încât s-o întâlnesc pe doamna Gaucheraud într-unul dintre culoare. S-a arătat prietenoasă. Fără îndoială, Félix îi vorbise de mine.

— Ați lipsit din Paris? m-a întrebat ea.

Am rămas mut, indignat de această întrebare. Eu, care cutreieram cu furie tot oraşul, de la un capăt la altul!

— N-ați mai fost văzut nicăieri. Ultima recepție de la minister a fost splendidă, a fost şi o expoziție hipică minunată…

Aveam desigur un aer disperat, căci Berthe începu să râdă.

— Atunci, pe mâine, spuse ea îndepărtându-se. Veți fi acolo, nu e aşa?

Am răspuns da, stupid, nemaiîndrăznind să întreb nimic, de teama de a nu o auzi din nou râzând. Întoarse capul spre mine, şi mă privi cu înțeles:

— Vino, adăugă ea, cu tonul discret al unei prietene care ți-a rezervat o surpriză plăcută.

M-a cuprins o dorință nebună să alerg după ea şi s-o întreb: unde? Dar n-o mai vedeam, cotise spre un alt culoar. Eram furios pe mine, pe stupidul meu amor propriu, care mă oprise să-mi mărturisesc ignoranța. Desigur, nu aşteptam decât atât, să mă duc acolo unde îmi spusese ea, dar unde era acel acolo? Vagul în care plutea acest *rendez-vous* îmi supunea mintea la o adevărată tortură, şi pe deasupra mă simțeam şi, într-

un fel, ruşinat, că nu eram şi eu la curent cu reuniunile mondene, cunoscute de societatea înaltă.

Seara am alergat la Félix cu intenția de a obține de la el, într-un mod abil, indicațiile de care aveam nevoie. Dar nu l-am găsit acasă. Dezolat, m-am scufundat în lectura ziarelor, oprindu-mă la cele mai mondene şi mai răspândite, încercând să ghicesc printre toate informațiile cu privire la ziua următoare, unde este locul cel mai distins în care lumea bună îşi dăduse întâlnire.

Dar eram din ce în ce mai perplex în fața nenumăratelor solemnități anunțate: o expoziție a vechilor maeştri, un bazar de binefacere într-o înaltă societate, o slujbă religioasă cu muzică la Sainte-Clotilde, o repetiție generală, două concrete, a intrare în cinul călugăresc, fără să mai pun la socoteală cursele de cai, aproape pe toate hipodromurile. Cum s-ar fi putut descurca într-un asemenea haos, un provincial abia picat la Paris, şi conştient de toate stângăciile lui? Înțelegeam foarte bine că între toate aceste locuri era unul totuşi care reunea tot ceea ce avea Parisul mai elegant. Dar care era acesta, Dumnezeule? în sfârşit, cu riscul de a mă plictisi o zi întreagă, de a muri de nerăbdare în cazul în care m-aş fi înşelat, am îndrăznit să aleg. Îmi aminteam, parcă, să le fi auzit pe cele două doamne vorbind de cursele de la Maisons-Laffitte şi inspirația m-a împins să mă duc acolo. Odată luată această hotărâre, m-am simțit mai calm. Ce colț fermecător al naturii această împrejurime a Parisului! Nu mai fusesem niciodată la Maisons-Laffitte şi am rămas încântat de căsuțele lui vesele, clădite pe o colină care mărgineşte Sena. Erau primele zile de mai; merii albi, în floare, păreau nişte uriaşe buchete, în mijlocul verdeții fragede a plopilor şi a ulmilor.

Totuşi m-am simțit la început destul de dezorientat, pierdut între ziduri şi între garduri vii, nevrând să întreb pe nimeni care e drumul. Avusesem bucuria de a vedea foarte multe persoane luând acelaşi tren, dar cele două

doamne nu erau printre ele, şi pe măsură ce-i urmăream pe cei care se îndreptau spre Maisons-Laffitte, inima mi se strângea tot mai mult sfârşisem prin a mă pierde dincolo de clădiri, de-a lungul Senei, când o mare emoție mă opri în loc, lângă un tufiş de mărăcini. La cincizeci de paşi, venind spre mine, un grup de persoane avansa încet şi printre ele, le recunoscusem pe Berthe şi pe Louise: Gaucheraud şi Félix, inseparabili, ca de obicei, le urmau la câțiva paşi. Aşadar, ghicisem! Aceasta mă umplu de orgoliu. Dar tulburarea mea era atât de mare încât am comis e adevărată copilărie”. M-am ascuns în spatele tufişului de mărăcini, cuprins de un fel de ruşine, de frica de a nu părea ridicol. Trecând, Louise atinse tufişul cu marginea rochiei ei. Mi-am dat seama imediat de prostia pe care o făcusem ascultând de primul meu impuls. Atunci m-am grăbit să tai drumul, traversând câmpul, şi cum grupul ajunsese între timp la o cotitură a şoselei, am apărut în fața lor, cu aerul cel mai natural, ca un om care, crezându-se singur, se lasă în voia visării, sub cerul liber.

— Ia te uită! Dumneata erai! strigă Gaucheraud.

Am salutat, prefăcându-mă foarte surprins. Au urmat exclamații, strângeri de mână. Dar Félix râdea, cu expresia lui ciudată, în timp ce Berthe îmi făcea cu ochiul, ceea ce stabilea o complicitate între noi. Am pornit cu toții mai departe şi, după câteva secunde, m-am pomenit alături de ea, mergând în urma celorlalți.

— Aşadar ai venit, îmi şopti Berthe, bine dispusă. Şi fără să-mi lase timp de răspuns, a început să glumească, spunându-mi că mă puteam socoti foarte fericit dacă reuşeam să rămân atât de copil la vârsta mea.

Simțeam în ea o aliată şi aveam impresia că îşi făcea o adevărată plăcere din a o arunca pe prietena ei în brațele mele. Félix întoarse capul spre noi şi întrebă:

— De ce râdeți?

— Domnul de Vaugelade îmi povesteşte despre o călătorie, în compania unei familii de englezi, răspunse Berthe calmă.

Gaucheraud îl luase din nou de braț pe Félix şi îl trăgea după el ca şi când ar fi vrut să nu deranjeze o conversație intimă dintre soția lui şi mine.

Am rămas singur, între Louise şi Berthe, şi am petrecut cu ele o oră încântătoare pe şoseaua umbroasă de pe marginea Senei. Louise purta o rochie din mătase de culoare deschisă. Căptuşeala roz a umbrelei îi scălda fața într-o lumină delicată şi caldă, fără o umbră. Peisajul rural o făcea şi mai degajată, vorbea mai tare decât de obicei, mă privea fără jenă, drept în ochi, se angaja în conversațiile îndrăznețe în care o atrăgea prietena ei, cu o insistență care mai târziu m-a surprins chiar.

— Oferă-i doamnei Neigeon brațul, sfârşi Berthe prin a-mi spune. Nu eşti deloc galant, vezi bine că e obosită.

Am oferit brațul meu Louisei, care s-a grăbit să se sprijine de el. Berthe îi ajunsese din urmă pe Félix şi pe soțul ei, iar eu şi cu Louise am rămas singuri, la o distanță de peste patruzeci de paşi de ei. Urcam acum o colină, mergând cu Louise foarte încet.

Jos, curgea Sena între livezile întinse ca nişte covoare de catifea. Era acolo o insulă îngustă şi lungă tăiată de cele două poduri peste care treceau trenurile; zgomotul roților lor răsuna din depărtare ca un tunet. Mai încolo, de cealaltă parte a apei, o câmpie imensă, culturi de pământ întinzându-se până la muntele Valerien, pe care se vedeau, aproape de cer, construcțiile cenuşii învăluite într-o pulbere de soare. Dar ceea ce mă înduioşa, până la lacrimi aproape, erau miresmele primăverii răspândite pretutindeni în jurul nostru, urcând din ierburile de pe cele două margini ale şoselei.

— Vă reîntoarceți curând la Boquet? mă întrebă Louise.

Am făcut prostia de a răspunde nu, neprevăzând că

ea va adăuga îndată:

— Ah, ce păcat, noi plecăm săptămâna viitoare la Mureaux, proprietatea soțului meu, care se află, mi se pare, la două leghe de a dumneavoastră... şi el se gândise să vă invite la noi.

M-am bâlbâit, am spus că ar fi posibil ca tatăl meu să mă recheme mai curând decât presupuneam. Şi mi se păru că în clipa aceea, ea se sprijini şi mai bine de brațul meu. Era oare o întâlnire pe care mi-o dădea?

Pornind de la ideea galantă pe care mi-o făcusem despre această pariziană atât de liberă şi de rafinată, am construit imediat un roman: îmi oferea o legătură la țară, o lună de dragoste sub copacii înalți. Da, aşa trebuie să fie, îmi descoperise, desigur, farmecul unui gentilom de la țară şi voia să mă iubească acolo, în cadrul meu.

— Trebuie să te cert, spuse ea pe neaşteptate, luându-şi un aer tandru şi matern.

— Cum aşa? am murmurat eu.

— Da, mătuşa dumitale mi-a vorbit de dumneata. Se pare că nu vrei să accepți nimic de la noi. Să ştii, asta ne jigneşte foarte mult. Pentru ce refuzi? Spune!

Am roşit pentru a doua oară. Eram gata să-mi lansez declarația de dragoste, eram gata să-i strig: refuz, pentru că vă iubesc. Dar ea a făcut un gest prin care voia parcă să-mi spună că a înțeles şi îmi cere să tac. Pe urmă a adăugat râzând:

— Dacă eşti mândru, dacă ții neapărat să răspunzi la un serviciu, cu un contraserviciu, noi acceptăm cu plăcere protecția dumitale la Mureaux. Ştii, desigur, că este un loc de consilier general, soțul meu candidează, dar se teme de un eşec, ceea ce ar fi foarte neplăcut în situația lui. Vrei să ne ajuți?

Nu-mi putea face o propunere mai încântătoare! Toată această poveste cu alegerile mi se părea pretextul de care uza o femeie spirituală, pentru a stabili viitoarele noastre întâlniri la proprietatea soțului ei.

— Dar fără îndoială că vă voi ajuta, am răspuns eu cu bucurie.

— Dacă datorită dumitale, soțul meu va reuşi în alegeri, rămâne stabilit, nu-i aşa, că şi el la rândul său, va pune umărul pentru dumneata?

— Târg încheiat!

— Da, încheiat! Mi-a întins mâna ei mică şi eu m-am repezit să i-o sărut. Râdeam, glumeam amândoi, totul mi se părea fermecător.

Copacii rămăseseră în urma noastră, soarele cădea drept pe vârful crestei, mergeam în plină arşiță fără să rostim un cuvânt. Dar imbecilul de Gaucheraud veni să tulbure această tăcere care îmi dădea fiori, sub cerul în flăcări. Ne auzise vorbind de consiliul general, şi nu m-a mai slăbit, a început să-mi istorisească toată tărăşenia cu unchiul său, manevrând astfel, încât să fie prezentat tatălui meu. În sfârşit, am ajuns pe un câmp imens, locul pe care se desfăşurau alergările de cai; toți cei cu care venisem le găseau superbe. Eu am stat tot timpul în picioare, în spatele Louisei, cu privirea pironită pe gâtul ei delicat. Dar cât de plăcută a fost întoarcerea, sub brusca aversă! Verdele câmpului era mai fraged acum, sub ploaie, frunzişul şi pământul miroseau bine, împrăştiau în jurul lor o mireasmă de dragoste. Louise închisese ochii pe jumătate, toropită parcă, de voluptățile primăverii.

— Nu uita târgul nostru, mi-a spus ea la gară, în timp ce se urca în trăsura care o aştepta. La Mureaux, peste cincisprezece zile, nu-i aşa?

Am strâns mâna pe care mi-o întinsese şi mă tem chiar că am fost puțin cam brutal, judecând după expresia severă pe care şi-o luase, strângând buzele, cu un protest reținut. Dar Berthe părea, ca şi până atunci, că mă încurajează să îndrăznesc mai mult; Félix îşi păstra aerul său enigmatic, în timp ce Gaucheraud mă bătea amical pe umăr, strigându-mi:

— La Mureaux, peste cincisprezece zile, domnule de

Vaugelade. Ne vom vedea acolo, cu toții!

Dracu' să-l ia!

IV

M-am întors de la Mureaux şi mintea mea este atât de plină de gânduri contradictorii, încât simt nevoia să-mi povestesc mie însumi ziua pe care am petrecut-o alături de Louise, pentru a încerca să-mi fac o părere mai limpede. Cu toate că Mureaux se află doar la două leghe de Boquet, cunosc puțin acest colț al patriei mele. Locurile noastre de vânătoare sunt înspre Gommerville, şi cum se face un ocol destul de mare pentru a traversa micul râu din Beage, am fost acolo, poate de zece ori în toată viața mea. Colina, cu drumul care urcă străjuit de nuci uriaşi, este totuşi încântătoare. Pe urmă, de pe platou, începe coborâşul; castelul Mureaux se află la intrarea unei vâlcele ale cărei pante se apropie şi, nu după multă vreme, se împreună într-o strâmtoare îngustă. Clădirea este de formă pătrată, datează din secolul al XVII-lea şi n-are nimic extraordinar. În schimb, parcul cu peluzele lui largi, sfârşind într-o pădure de nepătruns, în care până şi potecile au fost năpădite de o vegetație foarte deasă, este de-a dreptul magnific.

Când am sosit călare, doi câini mari m-au întimpinat cu lătratul lor şi cu sărituri repetate.

La capătul unei alei zărisem o pată albă. Era Louise, într-o rochie de culoare deschisă, cu o pălărie de pai pe cap. Nu înainta în întâmpinarea mea, rămăsese nemişcată în loc, surâzătoare pe vastul peron, ale cărui trepte urcau spre vestibul. Era, cel mult, ora nouă.

— Oh! ce drăguț din partea dumitale, mi-a strigat ea.

Şi ce matinal ştii să fii dumneata! Precum vezi, sunt singura, în tot castelul, care nu mai doarme la ora asta.

Am complimentat-o pentru vrednicia ei de adevărată pariziană, dar ea a adăugat râzând:

— E adevărat că nu sunt aici decât de cinci zile. Întotdeauna, în primele dimineți, mă scol odată cu găinile. Dar din a doua săptămână, încep, încetul cu încetul, să-mi reiau toate obiceiurile mele de leneşă şi, până la urmă, nu reuşesc să mă dau jos din pat decât după ora zece, ca la Paris. În sfârşit, azi mai sunt încă o femeie de la țară!

Niciodată nu mi s-a părut mai încântătoare! În graba de a ieşi din odaie, îşi înnodase neglijent părul şi se înfăşurase în primul halat pe care îl găsise la îndemână; era plină de prospețime, cu ochii încă umezi de somn. Redevenise copil. Câteva şuvițe mici de păr îi fluturau pe gât. Îi zăream brațele goale până la cot, când se căscau mânecile largi ale capotului.

— Ştii unde mă duceam? întrebă ea. Ei bine, mă duceam să văd, acolo, unde e leagănul acela, perdeaua de zorele care-l acoperă. Sunt splendide la ceasul acesta, când soarele nu le-a închis încă cupele. Am aflat-o de la grădinar, şi cum ieri am ratat momentul, n-aş vrea să-l pierd şi astăzi... Mă însoțeşti, nu-i aşa?

Mă ardea dorința de a-i oferi brațul, dar mi-am dat seama că aş fi devenit ridicol. Ea alerga ca o şcolăriță fugită din internat. Când ajunse sub leagăn, nu-şi putu stăpâni un strigăt de admirație. O perdea de zorele spânzura de sus – o ploaie de clopoței, perlați de rouă, în tonurile cele mai delicate, de la rozul cel mai viu până la violet şi la albastru pal. S-ar fi zis, una dintre acele fantezii din albumele japoneze, de o grație şi de o bizarerie încântătoare.

— Iată răsplata pentru cine se scoală de dimineață, spuse Louise, plină de veselie. Se aşeză sub boltă şi-mi îngădui să mă apropii de ea, văzând că-şi strânge fusta, ca să-mi facă loc. Eram foarte emoționat, pentru că îmi

venise ideea de a brusca lucrurile, să-mi trec brațul pe după mijlocul ei şi s-o sărut pe gât. Îmi dădeam seama că aş fi procedat cu brutalitatea unui sublocotenent care forțează virtutea unei cameriste. Dar nu găseam altceva mai bun şi prima mea idee devenise şi ultima, mă obseda, se transforma într-un fel de impuls fizic căruia cu greu îi rezistam. Nu ştiu dacă Louise a înțeles ceea ce se petrece cu mine, dar cert este că nu s-a ridicat; şi-a luat însă un aer grav.

— Întâi să discutăm despre afacerile noastre, vrei? mi-a spus ea.

Îmi vâjâiau urechile, făceam un efort ca s-o pot asculta. Sub boltă era întuneric şi puțin frig, soarele găurea frunzele zorelelor cu ace subțiri, fine, de aur, care, pe capotul alb al Louisei, păreau nişte muşte, nişte gângănii de aur, poposite acolo, din zbor.

— Ei, cum stăm? mă întrebă ea cu un aer de complicitate.

Am început să-i povestesc despre ciudatul reviriment pe care-l remarcasem la tatăl meu, care timp de zece ani se arătase vehement potrivnic situației politice actuale, interzicându-mi cu desăvârşire să mă pun, în vreun fel sau altul, în slujba republicii, şi care mă lăsase acum să înțeleg, chiar din prima seară a sosirii mele, că un tânăr de vârsta mea are datorii față de patrie. O bănuiam pe mătuşa mea că ea e autoarea acestei conversiuni. Probabil, se năpustiseră asupra lui toate femeile din familie. Louise surâdea, ascultându-mă. Sfârşi prin a-mi spune:

— L-am întâlnit pe domnul de Vaugelade acum trei zile, într-un castel din vecinătate, unde mă aflam în vizită. Am stat de vorbă.

Pe urmă s-a grăbit să adauge:

— Ştiți, aceste alegeri, la consiliul general, au loc duminică. Va trebui să începeți campania imediat. Cu ajutorul tatălui dumitale, cred că succesul soțului meu este asigurat.

— Domnul Neigeon se află aici? am întrebat eu după o ezitare.

— Da, a sosit ieri seară. Dar nu-l vei vedea în dimineața aceasta, a plecat din nou spre Gommerville, dejunează la un amic al lui, un proprietar, cu o foarte mare influență.

Se ridicase în picioare; eu am mai rămas jos o clipă, fireşte regretând că nu o sărutasem pe gât. Niciodată, poate, nu voi mai avea prilejul de a fi cu Louise într-un loc atât de retras, protejați de întuneric, la o oră atât de matinală, ea abia trezită din somn şi îmbrăcată atât de sumar. Acum era prea târziu, îmi dădeam atât de bine seama că aş fi făcut-o să râdă în hohote dacă m-aş fi aruncat pe pământul umed, la picioarele ei, încât mi-am amânat declarația de dragoste pentru un moment mai favorabil. De altminteri, la capătul aleii zărisem tocmai în clipa aceea apărând silueta masivă a lui Gaucheraud. Văzându-ne pe Louise şi pe mine, ieşind din boschet, avu un mic rânjet. Pe urmă începu să se minuneze, – lăudându-ne, în acelaşi timp, că ne-am sculat atât de devreme. El abia atunci făcuse ochi.

— Şi Berthe, l-a întrebat Louise, a dormit bine în noaptea asta?

— Crede-mă, habar n-am, a răspuns el. N-am văzut-o încă.

Şi remarcând mirarea mea, se grăbi să explice că soția lui se trezeşte cu o migrenă care o ține câte o zi întreagă dacă intră cineva în odaia ei, dimineața, când ea doarme încă. Au dormitoare separate, aşa e mult mai comod, mai ales la țară. Şi adăugă senin, fără un surâs:

— Soția mea adoră să doarmă singură!

Îmi spusese toate acestea, în timp ce traversam împreună terasa impunătoare care da spre parc, şi na. mă putusem împiedica de a nu mă gândi la toate poveştile foarte picante care circulă despre viața din castele. Îmi făcea plăcere să mă imaginez şi pe mine într-un astfel de loc, în care desfrâul se practică cu

atâta eleganță; mă vedeam şi eu, printre bărbații care se furişează noaptea, cu picioarele goale şi fără candelă, de-a lungul coridoarelor, pentru a se strecura în camerele discrete în care-i aşteptau amantele lor, cu uşile întredeschise. Erau adevărate regaluri pe care şi le ofereau parizienele perverse, prompte în a profita de libertățile vieții de la țară, care reanimă de obicei legăturile pe punctul de a fi rupte. Şi deodată avui sentimentul că visul meu este o realitate, văzându-i pe Berthe şi pe amicul meu Félix, ieşind nonşalanți din vestibul, foarte obosiți amândoi, cu toate că dormiseră până la o oră atât de târzie...

— Te doare ceva? o întrebă cu amabilitate Louise pe prietena ei.

— Nu, mulțumesc. Dar ştii, e schimbarea, care mă face întotdeauna nervoasă. Şi mai sunt şi, păsărelele astea, aşa de zgomotoase dimineața!

I-am strâns mâna lui Félix, în timp ce Gaucheraud, uşor adus de spate, fluiera bine dispus şi, nu ştiu de ce, mi-a venit ideea că Louise nu era străină deloc de cele ce se întâmplau în casa ei. Trebuie să fi auzit noaptea paşi bărbăteşti străbătând culoarele, uşi deschizându-se şi închizându-se foarte încet, cu prudență, respirațiile fierbinți, care ieşeau din alcovurile întunecate şi alergau apoi de-a lungul zidurilor. Ah, de ce n-o sărutasem pe gât, atunci, sub boltă? Nu s-ar fi supărat de vreme. ce tolera asemenea lucruri în casa ei. Îmi şi făceam planul, prin deschizătura cărei uşi mă voi strecura noaptea, ca să ajung în camera ei. Eră o fereastră joasă în stânga vestiarului, care mi se părea cât se poate de bine plasată...

Se dejună la orele unsprezece. După dejun, Gaucheraud dispăru pentru a-şi face siesta. Simțise nevoia să-mi mărturisească teama de un eşec personal în apropiatele alegeri şi adăugase chiar că se gândea să mai rămână trei săptămâni în circumscripție în scopul de a mai câştiga simpatii. În sfârşit, după ce fusese la

unchiul său, venise la Mureaux pentru câteva zile, ca să se ştie în tot ținutul că se află în cele mai bune raporturi cu Neigeon, ceea ce, presupunea el, îl va ajuta să câştige voturi. Am înțeles că dorea foarte mult, pentru aceleaşi motive, să fie invitat şi la proprietatea tatălui meu. Din nenorocire însă, după cât se părea, nu eram amator de blonde.

Am petrecut în tovărăşia celor două doamne şi a lui Félix o după-amiază foarte veselă. Toată această viață de castel, plină de grație pariziană, desfăşurată în mijlocul naturii; sub primele raze ale soarelui de vară, era într-adevăr o încântare! De fapt, era viața de salon, extinsă şi continuată pe peluze. Dar spre deosebire de saloanele de iarnă care te constrâng la o anumită rezervă, unde femeile, în rochii decoltate, se joacă cu evantaiele lor, în mijlocul bărbaților în fracuri, rezemați în picioare de-a lungul pereților, aici, în acest vast salon de vară, ai sentimentul libertății, al vacanței: femeile, îmbrăcate în culori deschise, aleargă zburdalnice pe alei, bărbații, în vestoane, îndrăznesc să fie mai fireşti; în sfârşit, un abandon al etichetei mondene, o familiaritate care exclude conversațiile stereotipe şi convenționale. Trebuie să mărturisesc însă că pe mine, crescut în provincie, printre femei cucernice, purtările acestor doamne continuau să mă surprindă. După dejun, în timp ce luam cafeaua pe terasă, Louise şi-a permis să fumeze o țigară. Berthe vorbea foarte liber, folosea expresii din argou, cu toată naturalețea. După un timp, au dispărut amândouă, cu un foşnet zgomotos de fuste, râzând din depărtare, strigându-se una pe alta, cu o veselie nebunatică şi tulburătoare pentru mine. E o nerozie poate din partea mea o asemenea mărturisire, dar felul Louisei de a se purta, cu totul nou pentru mine, mă lăsa să sper că îmi va da o întâlnire într-una dintre nopțile viitoare. Félix fuma nepăsător. Îl surprindeam uneori privindu-mă cu aerul lui ironic.

La orele patru şi jumătate, mi-am anunțat plecarea.

Louise a protestat imediat.

— Nu, nu, n-ai să pleci! Te rețin să cinezi cu noi. Soțul meu trebuie să se întoarcă cu siguranță. În sfârşit, îl vei vedea. Totuşi trebuie să i te prezint!

I-am explicat că sunt aşteptat la Boquet de tatăl meu, care avea invitați la masă, că eram obligat să fiu prezent. Am adăugat râzând:

— Este un dineu electoral, voi lucra pentru dumneavoastră!

— Oh, atunci, pleacă repede, a spus ea. Şi ştii, dacă reuşeşti, vino să-ți iei recompensa.

Mi s-a părut că roşeşte, rostind aceste cuvinte. Se referise oare, numai la postul diplomatic pe care tatăl meu mă presa să-l accept? Am crezut că pot da o interpretare mai caldă cuvintelor ei şi mi-am luat probabil un aer atât de insuportabil de îngâmfat incit am văzut-o pentru a doua oară devenind severă, de la o clipă la alta, cu acel rictus al buzelor care-i da o expresie de nemulțumire disprețuitoare.

Dar n-am avut timpul să reflectez la această bruscă schimbare a fizionomiei ei: plecam tocmai, când o trăsură se opri în fața peronului. Credeam că sosise soțul Louisei, dar în trăsură nu se aflau decât doi copii, o fetiță de aproximativ cinci ani şi un băiețel de vreo patru, însoțiți de o femeie de serviciu. Copiii agitau brațele, râdeau, şi, de cum coborâră, se repeziră amândoi spre Louise, ascunzându-se în fustele ei. Ea îi sărută pe obraji, pe păr.

— Ai cui sunt copiii ăştia frumoşi? am întrebat eu.

— Dar sunt ai mei, mi-a răspuns ea, surprinsă.

„Ai mei!” N-aş putea să exprim niciodată ce lovitură a însemnat pentru mine aceste simple cuvinte. Am simțit deodată că am pierdut-o pentru totdeauna pe Louise, că ființele acestea micuțe sapă cu mâinile lor plăpânde o prăpastie fără margini şi definitivă între mine şi ea. Cum, avea copii şi eu nu ştiam nimic?! Nu mi-am putut reține acest strigăt brutal:

— Aveți copii!

— Bineînțeles, a răspuns ea cu calm. Au fost plecați de dimineață la naşa lor care locuieşte la două leghe de aici. Dați-mi voie să vi-i prezint: domnul Lucien, domnişoara Marguerite.

Copiii îmi surâdeau. Aveam probabil un aer stupid. Nu, nu mă puteam obişnui cu ideea că Louise era mamă, era o idee care mi le deranja pe toate celelalte. Am plecat cu capul vâjâind. Şi nici la ora aceasta nu ştiu încă ce trebuie să gândesc! O văd pe Louise sub perdeaua de zorele, o văd sărutându-şi copiii. Hotărât, parizienele astea sunt mult prea complicate pentru un provincial ca mine. Acum trebuie să mă culc. Voi încerca să înțeleg mâine.

V

Şi iată acum deznodământul aventurii. O, ce lecție am primit! Dar să încercăm să povestim, la rece, cum s-au petrecut lucrurile.

Duminică, domnul Neigeon era consilier general. După despuierea scrutinului, a devenit de toată evidența faptul că, fără sprijinul nostru, candidatul ar fi eşuat.

Tatăl meu, cu care domnul Neigeon s-a văzut, m-a lăsat să înțeleg că un om de o asemenea mediocritate nu prezenta nicio primejdie; de altminteri nici nu se urmărise altceva decât respingerea candidatului radical. Seara, după masă, tata, în, care se trezise probabil omul de morală veche, nu s-a putut stăpâni să nu-mi spună:

— Toată istoria asta nu e prea curată... Dar mi s-a repetat de atâtea ori de către toți că, susținându-l pe Neigeon, îți susțin propriile tale interese, încât... În sfârşit, fă acum ce crezi că trebuie să faci. Mie nu-mi

mai rămâne acum decât să plec, căci încep să nu mai înțeleg nimic.

Luni şi marți am ezitat să mă duc la Mureaux. Mi se părea că aş fi dat dovadă de grosolănie, arătând atâta grabă în a-mi primi recompensa. Altminteri, existența copiilor ei nu mă mai deranja, încercam să-mi demonstrez şi să mă conving că Louise era de fapt, cât se poate de puțin mamă. Nu se spune oare, la noi în provincie, că parizienele nu renunță la nicio plăcere de dragul copiilor lor, şi că îi abandonează, lăsându-i pe mâinile slugilor, numai pentru a se putea bucura de cât mai multă libertate?

Dar ieri, miercuri, toate scrupulele mele au dispărut. Eram ros de nerăbdare. Am plecat la bătălie de la orele opt dimineața. Planul meu era să sosesc la Mureaux foarte devreme, ca prima oară, pentru a o găsi pe Louise singură, proaspăt sculată din somn. Dar când am coborât de pe cal, un servitor m-a informat – fără a se oferi să mă anunțe – că doamna n-a ieşit încă din odaie. Am răspuns că o voi aştepta.

Şi am aşteptat-o nu mai puțin de două ore. Nu mai ştiu de câte ori am făcut înconjurul parterului. Din când în când, ridicam privirea spre ferestrele primului etaj, dar storurile continuau să rămână ermetic închise. Obosit şi enervat de această plimbare prelungită, m-am dus în cale din urmă să mă aşez sub leagănul de zorele. În dimineața aceea, timpul era întunecat, soarele nu-şi strecura pulberea lui de aur printre frunze. Era întuneric, aproape ca noaptea, sub acest acoperiş de verdeață. Stăteam şi mă gândeam, spunându-mi că trebuie să mizez totul în acest joc, dacă voiam să obțin totul. Convingerea mea era că dacă voi ezita din nou, Louise nu va fi niciodată a mea. Îmi făceam, singur curaj, evocam toate momentele şi toate gesturile ei care mă îndreptățeau s-o judec accesibilă şi chiar facilă; Planul meu era simplu şi îl gândisem bine: de îndată ce voi fi singur cu ea, îi voi lua mâinile, mă voi preface

foarte tulburat, în sfârşit, pentru a n-o speria prea mult de la început, apoi o voi săruta pe gât şi restul va merge de la sine. Recapitulam pentru a zecea oară planul, perfecționându-l de fiecare dată, când deodată apăru Louise.

— Unde te ascunzi? întrebă ea cu veselia ei obişnuită, căutându-mă în întuneric. Ah! acolo eşti! E un sfert de oră de când nu fac decât să alerg după dumneata. Îți cer iertare că te-am făcut să aştepți...

I-am răspuns cu o voce puțin strangulată că aşteptarea nu poate avea nimic plictisitor, când gândul îmi era numai la ea.

— Te-am avertizat, reluă ea, fără a părea să dea vreo importanță banalității pe care o spusesem, că nici aici nu reuşesc să mă scol devreme, ca femeile de la țară, mai mult de prima săptămână. Acum am redevenit pariziană, nu-mi mai vine să mă dau jos din pat!

Rămăsese în picioare la intrarea bolții, evitând parcă să intre în întunericul frunzişului.

— Ei, bine, nu vii? întrebă ea în cele din urmă. Avem de discutat.

— Dar e foarte bine aici, am răspuns eu cu un glas care tremura.

Avu o ezitare de o clipă. Apoi spuse bravând:

— Cum doreşti. Dar, vai, ce întuneric e! E adevărat însă, cuvintele nu au culoare.

Se aşezase lângă mine. Simțeam că mă pierd. Deci sosise ceasul. Încă o clipă şi-i voi lua mâinile. În timpul acesta, Louise continua să vorbească, foarte la largul ei, cu o voce limpede, nealterată de nicio emoție.

— Nu vreau să-ți mulțumesc cu obişnuitele fraze... Ne-ai dat efectiv o mână de ajutor, fără de care am fi rămas pe dinafară.

Nu-mi venea s-o întrerup. Tremuram. Îmi dădeam mereu ghes să fiu mai îndrăzneț.

— De altfel, între noi, cuvintele sunt inutile, continuă ea. Ştii, noi doi am încheiat un pact!... Râdea în timp ce

vorbea. Râsul ei m-a decis brusc, l-am luat mâinile şi ea nu şi le-a retras. Le simțeam mici şi călduțe între ale mele. Şi le abandona prieteneşte, cu familiaritate, în timp ce repeta:

— Da, nu e aşa? E rândul meu acum să mă execut.

Atunci am cutezat să fiu mai brutal, i-am smucit mâinile şi le-am dus la buze. Întunericul crescuse, un nor trecea deasupra capetelor noastre, mireasma puternică a ierburilor mă îmbăta în ascunzişul verde. Dar înainte ca buzele mele să o fi atins, ea se eliberă cu o forță nervoasă pe care nu i-aş fi putut-o bănui şi îmi imobiliza mâinile. Mă stăpânea fără mânie, vocea ei rămăsese la fel de calmă, doar atât, era acum uşor dojenitoare.

— Haide, nu face copilării, spuse ea. Vezi, iată de ce mi-a fost teamă... Îmi permiți să-ți dau o lecție în timp ce te mai rețin aici, în colțul ăsta? (Avea severitatea surâzătoare a unei mame care-şi mustră copilul.) Din prima zi, am înțeles totul. Ți s-au povestit fel de fel de orori despre mine, nu-i aşa? Ai sperat... unele lucruri şi te iert pentru că nu cunoşti nimic din lumea noastră şi ai căzut în Parisul acesta, cu ideea că ai căzut într-o junglă. Pe urmă, îți poți spune că este puțin şi vina mea dacă te-ai înşelat. Ar fi trebuit să te opresc la timp; ştiu, te-ai fi retras la primul meu cuvânt. E adevărat, n-am rostit acel cuvânt, te-am lăsat să continui, trebuie să mă consideri o infernală cochetă. Dar ştii de ce n-am spus acel cuvânt?

M-am bâlbâit. Stupoarea în care mă aruncase această scenă mă paraliza. Ea îmi strângea mai tare încheieturile manilor, mi le scutura, vorbindu-mi atât de aproape încât îi simțeam respirația pe obraz.

— Nu le-am spus, pentru că mă interesezi şi voiam să-ți dau această lecție. Nu poți înțelege încă, dar vei reflecta şi vei ghici singur. Suntem foarte calomniate, noi, femeile. Poate că şi facem totul, pentru a o merita. Totuşi, vezi, sunt unele cinstite, chiar şi printre acelea

care par cele mai uşuratice şi mai compromise. Vezi, sunt lucruri destul de delicate. Repet, vei reflecta şi vei înțelege.

— Dați-mi drumul, am murmurat eu, complet năucit.

— Nu, nu-ți dau drumul! Cere-mi iertare, dacă vrei să-ți eliberez mâinile. Dar cu tot tonul ei uşor glumeț, simțeam că se enervează, că lacrimile indignării îi umplu ochii, pentru necuviința pe care o săvârşisem. Simțeam cum creşte în mine un sentiment de stimă, un adevărat respect pentru această femeie atât de încântătoare şi de puternică în acelaşi timp.

Grația ei de amazoană, virtutea cu care suporta imbecilitatea notorie a soțului ei, acest amestec de severitate şi de cochetărie, disprețul ei față de cuvintele clevetitoare, rolul de bărbat pe care şi-l asumase în căsnicia ei, sub aparențele unei comportări uşuratice, toate acestea alcătuiau pentru mine portretul unei ființe foarte complexe care mă umplea de admirație.

— Iertați-mă, am rostit eu, cu umilință.

Mi-a eliberat mâinile. M-am ridicat imediat, în vreme ce ea rămăsese liniştită pe bancă, fără a se mai teme nici de întunericul din ascunziş, nici de mireasma tulburătoare a frunzişului. Şi reluându-şi glasul ei vesel, îmi spuse:

— Acum revin la târgul nostru. Cum sunt foarte onestă, îmi plătesc datoriile. Iată, ai aici numirea dumitale în postul de secretar de ambasadă. Am primit-o aseară.

Şi văzând că ezitam să iau plicul pe care mi-l întindea, exclamă cu o notă de ironie: Dar mi se pare că acum ai toate motivele să te simți dumneata obligatul soțului meu!

Acesta a fost deznodământul primei mele aventuri. Când am ieşit de sub leagănul de zorele, Félix se afla pe terasă cu Gaucheraud şi eu Berthe. Şi-a strâns buzele văzându-mă venind cu plicul în mână. Fără îndoială era la curent cu totul şi făcea haz pe socoteala mea. L-am

luat deoparte şi l-am mustrat că mă lăsase să comit o asemenea greşeală; el mi-a răspuns că numai experiența face dintr-un tânăr un bărbat. Cu un semn al capului am arătat spre Berthei care mergea înaintea noastră, întrebându-l dacă şi ea era la fel ca Louise. Félix a ridicat din umeri cu o semnificație foarte limpede. Astfel stând lucrurile, trebuie să mărturisesc că totuşi nu reuşesc încă să înțeleg prea bine bizara morală a acestei lumi în care femeile cinstite fac amabilități dintre cele mai neobişnuite. Dar am mai primit şi o ultimă lovitură, aflând chiar din gura lui Gaucheraud că tatăl meu îl invitase împreună cu soția sa să petreacă trei zile la Boquet. Félix surâdea din nou, anunțându-şi întoarcerea la Paris, pentru ziua următoare. Atunci n-am mai ştiut cum s-o iau din loc mai repede; am pretextat că-i promisesem tatălui meu că mă voi întoarce sigur, la ora dejunului. Eram la capătul aleii, când am văzut un domn într-o cabrioletă. Trebuie să fi fost Neigeon. Pe legea mea, prefer să pierd şi de data aceasta ocazia de a-i fi prezentat. Duminică, Gaucheraud şi cu soția lui vin să se instaleze la Boquet. Ce corvoadă!

Doamna Sourdis

I

În fiecare sâmbătă, cu regularitate, Ferdinand Sourdis se ducea să-şi împrospăteze provizia de culori şi de pensule în prăvălioara bătrânului Morand, o încăpere întunecoasă şi umedă de la parter care răspundea într-o piațetă îngustă din Mercoeur, străjuită de o fostă mănăstire, transformată în liceu comunal. Ferdinand, care – după câte se spunea – venise din Lille şi care de un an era „belfer” la liceu, se ocupa cu pasiune de pictură închizându-se în casă, consacrându-şi toate orele libere unor studii pe care nu le arăta nimănui.

De cele mai multe ori dădea în prăvălie de Adèle, fiica bătrânului Morand, care picta şi ea acuarele delicate, despre care se vorbea mult la Mercoeur. Ferdinand intra şi cerea:

— Trei tuburi de alb, vă rog, unul de ocru galben, două de verde veronez.

Adèle, foarte inițiată în micul negoț al tatălui ei, îl servea pe tânăr întrebând de fiecare dată:

— Şi altceva?

— Pentru astăzi, atâta tot, domnişoară.

Ferdinand strecura pachețelul în buzunar şi plătea, întotdeauna cu aceeaşi stângăcie de om sărac, căruia îi e teamă de fiecare dată că nu îi vor ajunge banii, apoi pleca. Şi aşa mergeau lucrurile fără nicio schimbare de-

un an încoace.

Toată clientela bătrânului Morand se compunea din vreo douăsprezece persoane. Mercoeur, cu o populație de opt mii de locuitori, era renumit pentru tăbăcăriile sale, dar artele lâncezeau în acest oraş. Erau vreo patru sau cinci băieţandri care învăţau să deseneze, sub îndrumarea unui polonez, un bărbat uscăţiv, cu ochii spălăciţi şi cu un profil de pasăre – parcă totdeauna gata să-şi dea duhul; mai erau domnişoarele Leveque, fiicele notarului, care trecuseră la pictura în ulei, ceea ce constituia un adevărat obiect de scandal. Singurul client important pentru bătrânul Morand era celebrul Rennequin, originar din Mercoeur, care avusese mari succese ca pictor la Paris – medalii, comenzi! – şi care de curând fusese decorat. Vara, când venea să petreacă o lună la Mercoeur, biata dugheană din piața liceului intra într-o adevărată fierbere. Morand comanda, anume pentru el, vopsele din capitală, se făcea luntre şi punte ca să-l servească, îl primea cu pălăria în mână interesându-se respectuos de noile lui succese.

Pictorul, o namilă de om şi băiat de treabă, aproape întotdeauna primea să rămână la cină r examina acuarelele fetei, le găsea lipsite de strălucire dar având prospețimea trandafirilor.

— Bine faci că pictezi! îi spunea el trăgând-o încetişor de ureche. Nu-i rău deloc. Se ascunde acolo, înăuntrul acuarelelor dumitale, un fel de uscăciune, o îndărătnicie care ajunge aproape să fie un stil. Hai, lucrează, nu te codi, pictează aşa cum simți.

Nici vorbă că bătrânul Morand nu trăia din negoțul său. Acesta constituia mai mult o veche manie, o aspirație artistică nerealizată, şi care acum răzbea prin fiica sa. Casa era proprietatea lui, moşteniri succesive îl îmbogățiseră; se spunea că are o rentă de şase până la opt mii de franci. Cu toate astea nu renunța la dugheana lui cu vopsele din mica încăpere de la parter, a cărei fereastră slujea şi drept vitrină: un raft îngust pe

care stăteau înşirate tuburi de vopsea, creioane de tuş, pensule, şi unde, din când în când, printre mici tablouri cu subiecte religioase, picturi de-ale polonezului, apăreau şi acuarelele Adèlei.

Treceau zile în şir fără să se ivească un singur client. Domnul Morand trăia totuşi fericit în mirosul de benzină, iar când doamna Morand, o femeie bătrână care zăcea mai tot timpul în pat, îl sfătuia să se descotorosească de „magazin”, el se înfuria ca şi când i s-ar fi cerut să renunțe la ceea ce considera că este menirea lui.

Burghez şi reacționar în fond, foarte rigid în religiozitatea lui, avea un instinct de artist nerealizat care îl făcea prizonierul celor câteva tablouri din dugheană. Şi apoi de unde şi-ar fi putut cumpăra localnicii vopsele? Adevărul e că nu venea nimeni să le cumpere dar el îşi spunea că s-ar putea totuşi ivi cineva. Şi nu se dădea bătut.

În acest mediu crescuse domnişoara Adèle. Împlinise douăzeci şi doi de ani. Era scundă, cam grasă, avea o față rotundă, plăcută, şi ochii mici i era însă atât de palidă, atât de galbenă, încât nimeni n-ar fi putut spune că e drăguță. Părea mai curând o bătrânică, tenul îi era de pe acum ofilit ca al unei învățătoare îmbătrânită în tainica revoltă a fetei nemăritate. Cu toate acestea Adèle nu dorea să se mărite. Se iviseră mai multe partide pe care ea le refuzase. Se spunea că e mândră, că aştepta fără îndoială un făt-frumos! Şi începură să circule tot felul de poveşti neplăcute în legătură cu familiaritățile părinteşti pe care Rennequin, un flăcău tomnatic şi destrăbălat, şi le îngăduia față de ea. Adèle, o fire foarte închisă – cum se spunea despre ea – tăcută şi chibzuită de obicei, părea străină de toate aceste calomnii.

Trăia fără să cârtească, părea că se obişnuise cu totul: cu lumina vânătă, cu umezeala pieței, cu trotuarul năpădit de muşchi – acelaşi pe care îl vedea din copilărie, la toate ceasurile din zi – cu aceeaşi

răspântie întunecoasă prin care nu trecea nimeni, doar de două ori pe zi ştrengarii din oraş se îmbrânceau la poarta liceului şi asta era unica ei distracție. Dar nu se plictisea niciodată, ca şi când şi-ar fi urmat fără nicio abatere un plan al vieții, pe care şi-l făurise cu multă vreme înainte.

Avea multă voință şi multă ambiție. Şi o răbdare neobosită, care îi făcea pe cei din jur să se înşele asupra adevăratului ei caracter. Cu încetul începuse să fie socotită o lată bătrână. Părea sortită pentru totdeauna acuarelelor ei.

Cu toate astea, când sosea celebrul Rennequin şi începea să vorbească de Paris, ea îl asculta mută, pălind toată, în timp ce ochii ei mici şi negri se aprindeau.

— De ce nu-ți trimiți acuarelele la Salonul Oficial? o întrebă într-o zi pictorul, care continua să o tutuiască în calitatea lui de vechi prieten. Voi interveni eu să ți le primească.

Dar ea ridică din umeri şi cu o sinceră modestie, umbrită totuşi de un accent de amărăciune, spuse:

— Ei, pictură făcută de o femeie! Nu interesează pe nimeni.

Sosirea lui Ferdinand Sourdis în orăşel însemna o bună afacere pentru bătrânul Morand; mai avea un client şi încă unul foarte serios, pentru că nimeni la Mercoeur nu mai făcuse până atunci un asemenea consum de vopsele.

În prima lună, Morand se ocupă mult de tânăr, surprins că întâlneşte o atât de nobilă pasiune artistică la unul dintre aceşti „belferi” pe care, pentru murdăria şi trândăvia lor, îi disprețuia de aproape cincizeci de ani de când îi tot vedea trecând prin fața uşii sale.

Dar după cum i se povestise, Ferdinand făcea parte dintr-o familie foarte bună, însă scăpătată; şi la moartea părinților săi fusese nevoit să accepte un post oarecare pentru a nu muri de foame. Îşi continua studiile de pictură, visa să fie independent, să plece la Paris, să

cucerească gloria.

Trecuse un an. Ferdinand, țintuit la Mercoeur de nevoia pâinii zilnice, părea să se fi resemnat. Pentru bătrânul Morand, prezența lui Ferdinand sfârşi prin a deveni un fapt obişnuit, căruia nu-i mai acorda vreun interes.

Într-o seară totuşi, o întrebare a fiicei lui îi stârni mirarea. Ea desena la lumina lămpii, silindu-se să reproducă cu exactitate matematică o fotografie după un Rafael, când, fată să ridice capul, spuse după o lungă tăcere:

— Tată, de ce nu-i ceri domnului Sourdis unul dintre tablourile sale? L-am putea pune în vitrină.

— Adevărat, ai dreptate, strigă Morand. E o idee... Nu m-am gândit niciodată să mă uit şi eu la lucrările lui. Ție ți le-a arătat vreodată?

— Nu, răspunse ea. Am aruncat şi eu o vorbă. Barem aşa o să vedem şi noi cum pictează.

Adèle începu să fie preocupată de Ferdinand. O impresiona frumusețea lui de tânăr blond, cu părul tăiat scurt, cu barba lui lungă, o barbă aurie, cu firul subțire şi fin care lăsa să se întrevadă o piele trandafirie. Ochii lui albaştri erau plini de blândețe, iar mâinile lui mici şi suple şi chipul său gingaş cu trăsături şterse indicau o fire slabă, înclinată spre voluptate. Nu i se puteau presupune decât accese de voință. În adevăr, în două rânduri dispăru, câte trei săptămâni la rând; abandonase pictura şi gura lumii spunea că în tot acest timp tânărul dusese o viață scandaloasă într-o casă care era o ruşine a oraşului. Şi cum două nopți întregi nu dăduse deloc pe acasă, iar într-o seară se întorsese beat mort, se vorbise chiar la un moment dat de îndepărtarea lui din şcoală; dar când se trezise din beție, se arătă atât de încântător, încât i se lăsă mai departe postul, cu toate greşelile de care se făcuse vinovat. Bătrânul Morand evita să vorbească de aceste lucruri în prezența fiicei sale. Hotărât, toți „belferii” ăştia erau la fel, oameni

fără nicio moralitate; iată de ce luase față de Ferdinand o atitudine aspră de burghez scandalizat, păstrând totuşi o afecțiune ascunsă artistului.

Adèle aflase şi ea din pălăvrăgelile slujnicei, de desfrânările lui Ferdinand. Dar tăcea şi ea. Se gândise însă mult la toate acestea şi fusese atât de mâniată pe Ferdinand, încât timp de trei săptămâni evitase să-l servească, retrăgându-se de câte ori îl vedea că se îndreaptă spre prăvălioară. Dar tocmai atunci Ferdinand o preocupa din ce în ce mai mult şi tot felul de idei – neclare încă – începuseră să încolțească în mintea ei. O interesa din ce în ce mai mult! Când îl vedea trecând îl urmărea cu privirea; apoi cădea pe gânduri, aplecată de dimineață până seara pe acuarelele ei.

— Spune-mi, îl întrebă ea într-o dimineață pe tatăl ei, aduce vreun tablou?

Cu o zi înainte manevrase astfel încât Ferdinand să-l găsească pe bătrân în prăvălie.

— Da, spuse Morand, dar s-a lăsat destul de mult rugat. Nu ştiu dacă din modestie sau numai ca să-şi dea aere. Se tot scuza, spunea că nu merită să fie expus. Vom avea tabloul mâine.

În ziua următoare, când Adèle se întorcea pe înserat dintr-o plimbare la ruinele vechiului castel din Mercoeur, unde fusese să facă o schiță, văzu întinsă pe un şevalet, în mijlocul prăvăliei, o pânză neînrămată. Se opri înmărmurită şi rămase îndelung s-o privească.

Era tabloul lui Ferdinand Sourdis. Înfățişa fundul unui şanț adânc şi un mal verde, înalt care tăia cu linia lui orizontală cerul albastru; şi în şanț, un grup de şcolari, veniți în plimbare, se zbenguiau în timp ce „belferul” citea întins pe iarbă: o scenă pe care probabil pictorul o desenase după natură.

Dar ceea ce o nedumerise cu totul pe Adèle erau anumite vibrații ale culorilor, anumite îndrăzneli ale desenului pe care ea nu şi le-ar fi îngăduit niciodată. În lucrările ei, dovedise o îndemânare extraordinară,

ajunsese să-şi însuşească până şi meşteşugul complicat al lui Rennequin şi al altor artişti ale căror opere le admira. Era însă în acest temperament artistic, pe care îl descoperea acum, un accent personal care o surprindea.

— Ei, ce zici? întrebă bătrânul Morand care stătea în picioare în spatele ei aşteptând verdictul. Ce părere ai?

Ea continua să plivească tabloul. În sfârşit murmură ezitând şi totuşi captivată:

— E ciudat… e foarte frumos…

Reveni de câteva ori – cu un aer grav – în fața tabloului. A doua zi, în timp ce îl examina din nou, intră în prăvălie Rennequin care tocmai se afla la Mercoeur. Acesta exclamă încet:

— Ia te uită! Ce-i asta?!

Privea uluit. Îşi luă un scaun, se aşeză în fața pânzei şi începu să o cerceteze pe îndelete; treptat se entuziasma.

— Dar e foarte bizar! Tonul este de o finețe… şi de o fidelitate! Uite, albul ăsta al cămăşilor, ce bine se conturează pe fondul verde. Câtă originalitate! Cât de autentic! Ia spune, fetițo, nu ai pictat tu tabloul ăsta?

Adèle asculta, roşind, ca şi când toate aceste elogii i-ar fi fost adresate ei. Se grăbi să răspundă:

— Nu, nu… e tânărul acela, ştiți, profesorul de liceu!…

— Într-adevăr îți seamănă, continuă pictorul. Este o Adèle, dar o Adèle cu mai multă vigoare. Prin urmare el e tânărul acela! Ei, păi are talent, şi încă mult. Un tablou ca ăsta ar avea mare succes la Salon.

Rennequin rămase la cină, onoare pe care o făcea familiei Morand ori de câte ori venea la Mercoeur. Vorbi despre picturi toată seara, revenind de mai multe ori asupra lui Ferdinand Sourdis pe care îşi propuse să-l vadă şi să-l încurajeze. Adèle îl asculta tăcută în timp ce el vorbea de Paris, de viața pe care o ducea acolo, de succesele pe care le obținea, şi pe fruntea ei palidă de

fată serioasă apărea o cută adâncă prin care părea că un gând îşi făcea loc ca să rămână fixat acolo pentru totdeauna.

Tabloul lui Ferdinand fu încadrat şi aşezat în vitrină iar domnişoarele Leveque veniră să-l vadă; ele găsiră însă că nu e destul de finisat, iar polonezul foarte îngrijorat spuse în tot oraşul că pictura aparține unei şcoli noi, care-l neagă pe Rafael.

Totuşi tabloul avu succes, se spunea că este frumos, iar familiile veneau în procesiune să recunoască pe elevii care pozaseră.

Situația lui Ferdinand la liceu nu se îmbunătăți însă. Profesorii se scandalizară de vâlva care se făcea în jarul acestui „belfer" cu o moralitate destul de îndoielnica pentru a-şi permite să-i folosească pe copiii care îi erau încredințați spre supraveghere. ca modele pentru picturile lui. Totuşi fu menținut mai-departe la liceu dar numai după ce făgădui că în viitor va da dovadă de mai multă seriozitate. Când Rennequin se duse la el că să-l felicite, îl găsi cuprins de descurajare, aproape plângând şi hotărât să renunțe la pictură.

— Haide, haide, îi spuse el cu bonomia lui brutală. Ai. destul talent ca să-ți poți bate joc de toți caraghioşii ăştia... Şi nu te nelinişti, vine şi timpul dumitale! O să izbuteşti, vei ieşi din mizerie ca şi alții! Uite, eu ăsta care îți vorbesc, am făcut şi pe salahorul.. Până una alta, lucrează, asta-i principalul.

De atunci începu o viață nouă pentru Ferdinand. Încetul cu încetul pătrunse în intimitatea familiei Morand. Adèle se apucase să copieze tabloul lui: *Plimbarea.* Părăsi acuarelele ei şi se încumetă să picteze, în ulei. Rennequin avusese mare dreptate spunând că ea avea în artă gingăşia tânărului pictor dar îi lipsea vigoarea lui. Ajunsese în schimb să-şi însuşească maniera, stilul lui Ferdinand şi să-l întreacă chiar în abilitate şi suplețe, depăşind dificultățile.

Copia aceea la care Adèle lucrase îndelung şi cu

multă grijă prilejui o mare apropiere între ea şi Ferdinand. Adèle îl demontă – ca să spunem aşa – piesă cu piesă pe Ferdinand, ca pe un mecanism, şi ajunse foarte repede să-şi însuşească atât de bine procedeele lui artistice, încât el rămânea de-a dreptul uimit văzându-se în felul acesta dedublat, interpretat şi reprodus în adevăratul înțeles al cuvântului; şi totul, cu o discreție specific feminină. Era el, fără accentul personalității lui, dar plin de farmec.

La Mercoeur, copia făcută de Adèle avu mai mult succes decât originalul lui Ferdinand. Numai că începură să se şoptească tot felul de poveşti din cele mai murdare.

Adevărul e că Ferdinand era cu totul străin de toate acestea. Adèle nu-l ispitea de fel. El avea deprinderea unor vicii pe care şi le mulțumea altundeva – şi încă din plin – ceea ce-l făcea să rămână foarte rece în prezența acestei fete burgheze a cărei față rotundă şi gălbejită îi displăcea. Adèle. nu reprezenta pentru el altceva decât o pictoriță, o colegă. Când se întâlneau nu vorbeau decât de pictură.

El se înflăcăra, se visa la Paris, se înfuria împotriva mizeriei care-l țintuia la Mercoeur. A, dacă ar avea din ce trăi, cum ar mai lăsa baltă liceul! Era sigur că-l aştepta succesul. Nenorocita asta de problemă a banilor, nevoia asta de a-şi câştiga pâinea zilnică îl aducea la disperare.

Adèle îl asculta, tăcută, gravă, având aerul că examinează şi ea toate aceste probleme ale lui, cântărind şansele de succes. Apoi fără nicio explicație în plus, îl îndemna să nu-şi piardă niciodată speranța.

Într-o dimineață, pe neaşteptate, bătrânul Morand fu găsit mort în prăvălia sa. Un atac de apoplexie îl doborâse în timp ce despacheta o ladă cu vopsele şi pensule. Trecură cincisprezece zile de la această întâmplare. Ferdinand evitase tot timpul să tulbure durerea fiicei şi a mamei.

Când începu să vină iar, nu găsi nicio schimbare. Adèle, în rochie neagră, picta, iar doamna Morand stătea în camera ei şi dormita. Fură reluate toate vechile obiceiuri – discuțiile despre artă, visurile de glorie la Paris.

Numai că apropierea dintre cei doi tineri era acum mai mare. Dar niciun gest mai familiar, mai cald, niciun cuvânt de dragoste nu venea să tulbure prietenia lor, strict intelectuală.

Într-o seară, după ce îl privise îndelung pe Ferdinand cu ochii ei limpezi, Adèle – mai gravă ca de obicei – începu să i se destăinuiască, fără niciun ocol. Neîndoios că-l studiase îndeajuns şi găsea că a sosit clipa hotărâtoare.

— Ascultă, spuse ea... De multă vreme voiam să-ți vorbesc de un plan al meu... Acum sunt singură pe lume. Pe mama nu mă pot bază. Te rog să mă ierți dacă-ți vorbesc deschis...

El, surprins, aştepta. Adèle fără nicio sfială, simplu şi firesc, îi vorbi de situația lui, de veşnicele lui nemulțumiri de care i se plânsese. Şi toate din pricină că n-avea bani. Ar putea deveni celebru în câțiva ani dacă ar avea cele necesare începutului, astfel ca să se poată ocupa numai de pictură şi să expună la Paris.

— Ei bine, termină ea, îngăduie-mi să-ți vin în ajutor. Tata mi-a lăsat o rentă de cinci mii de franci de care pot dispune în întregime chiar din clipa asta, existența mamei fiind de asemenea asigurată. Ea n-are câtuşi de puțin nevoie de mine.

Dar Ferdinand protestă. Niciodată nu va accepta un asemenea sacrificiu, niciodată n-o să primească bani de la ea. Adèle îl privea țintă în ochi, văzând că n-o înțelesese.

— Am putea pleca la Paris, reluă ea calm, viitorul ar fi al nostru.

Apoi, văzând că el rămăsese surprins, surâse şi-i întinse mâna, spunându-i pe un ton prietenesc:

— Vrei să mă iei de soție, Ferdinand? Să ştii că tot eu îți rămân îndatorată; ştii cât sunt de ambițioasă! Da, am visat întotdeauna gloria şi tu mi-o vei da.

El bâigui ceva, neputându-şi veni în fire după o propunere atât de neaşteptată, în timp ce ea continua liniştită să-şi expună planul îndelung chibzuit. Apoi vorbi ca o mamă cerându-i un singur jurământ: că se va purta cum se cuvine. Geniul, fără ordine, nu poate răzbi. Şi îi dădu a înțelege că deşi îi cunoştea excesele, totuşi, rămânea la hotărârea ei, propunându-şi să-l îndrepte.

Ferdinand pricepu foarte bine târgul care i se oferea: ea aducea banii, el trebuia să aducă gloria. Nu o iubea, încerca chiar în momentul acela o adevărată repulsie la gândul că ea va trebui să-i fie femeie. Cu toate acestea căzu în genunchi, îi mulțumi şi nu găsi decât această frază care-i sună fals în urechi:

— Vei fi îngerul meu bun.

Atunci, cu toată firea ei rece, Adèle simți impulsul unui mare elan: îl cuprinse într-o îmbrățişare şi îl sărută pe față; îl iubea, o cucerise frumusețea lui de tânăr blond. Pasiunea ei adormită se trezea. Încheiase o afacere în care dorințele ei, atâta vreme înăbuşite, aveau să fie satisfăcute.

După trei săptămâni, Ferdinand Sourdis era căsătorit. Cedase mai puțin unui calcul, cât unor necesități şi unor împrejurări din care nu mai ştiuse cum să iasă.

Provizia de culori şi pensule fu vândută unui mic librar din vecinătate.

Doamna Morand nu fu câtuşi de puțin impresionată de toate acestea, obişnuită cum era cu singurătatea ei.

Şi tânăra pereche plecă de îndată la Paris, luând cu ea într-un cufăr *Plimbarea* şi lăsând oraşul năuc în fața unui deznodământ atât de precipitat.

Domnişoarele Lévêque spuneau că doamna Sourdis se grăbise să plece la Paris, ca să nască acolo…

II

Doamna Sourdis se ocupă de locuință. Se instalară în strada d'Assas, într-un atelier ale cărui ferestre largi dădeau spre copacii din grădina Luxembourg.

Mijloacele materiale ale soților erau modeste şi Adèle făcu adevărate minuni pentru a realiza un interior confortabil fără prea mari cheltuieli.

Voia să-l rețină pe Ferdinand lângă ea, voia să-i facă atelierul cât mai plăcut.

Şi la început, viața lor în doi, în mijlocul unui oraş imens ca Parisul, fu într-adevăr încântătoare.

Iarna se apropia de sfârşit. Primele zile ale lui i martie erau însorite şi blânde. Rennequin, de îndată ce află de sosirea tânărului pictor şi a soției lui, alergă să-i vadă.

Căsătoria aceasta nu îl mirase cu toate că de obicei îl înfuriau căsătoriile. Între artişti; după; părerea lui sfârşeau întotdeauna prost: unul dintre cei doi trebuia neapărat să-l înghită pe celălalt. Ferdinand o va înghiți pe Adèle, asta-i tot şi cu atât mai bine pentru el, pentru că băiatul ăsta avea nevoie de bani.

Mai bine în pat cu o femeie care nu te ispiteşte decât să n-ai cu ce-ți plăti nicio ciorbă într-un birt de mâna a zecea.

Când Rennequin intră, văzu *Plimbarea* elegant înrămată pusă pe un şevalet în mijlocul atelierului.

— Aha! spuse el vesel; ați adus capodopera cu voi!

Se aşeză şi admiră din nou finețea tonurilor, spiritul original al tabloului. Apoi, zise brusc:

— Sper că îl trimiteți la Salon. E un triumf sigur. Ați venit exact la timp.

— Tot aşa îl sfătuiesc şi eu, spuse Adèle cu blândețe. Dar el ar vrea să debuteze cu ceva mai mare, mai complet.

Atunci Rennequin se înfurie. Operele din tinerețe au

har, spuse el. Niciodată poate Ferdinand nu va regăsi această prospețime de impresii, aceste naive îndrăzneli ale începutului. Trebuie să fie cineva catâr, ca să nu simtă asta.

Adèle surâdea auzindu-l pe Rennequin vorbind cu atâta violență. Fără îndoială, bărbatul ei va progresa, va da lucrări şi mai reuşite, dar era fericită să-l audă pe Rennequin combătând ciudatele nelinişti care îl frământau pe Ferdinand în timpul din urmă.

Rămase stabilit că tabloul va fi trimis chiar a doua zi la Salon; termenul de predare expira în trei zile. În ceea ce priveşte acceptarea, era sigură. Rennequin făcea parte din juriu şi exercita asupra acestuia o influență destul de mare.

La Salon *Plimbarea* avu un succes enorm. Timp de şase săptămâni, mulțimea se îmbulzi în fața tabloului. Ferdinand deveni celebru de la o zi la alta, cum se întâmplă adesea la Paris. Avu şi şansa de a fi discutat, ceea ce-i dublă succesul. Nu fu atacat cu brutalitate, doar câțiva critici se legală de unele detalii ale tabloului, pe care alții în schimb le apărau cu pasiune. Pe scurt *Plimbarea* fu declarată aproape o capodoperă şi administrația Salonului îi oferi îndată şase mii franci pe ea. Tabloul avea acea notă de originalitate necesară pentru a zgândări gustul blazat al marelui public fără a-l jigni prin excesele de temperament ale pictorului. Cu alte cuvinte tocmai acea forță şi noutate pe care o aştepta publicul. Acest echilibru armonios incinta atât de mult, încât se vorbea de Ferdinand ca de un nou maestru în pictură.

În timp ce bărbatul ei era glorificat atât de zgomotos de marele public şi în presă. Adèle care trimisese şi ea la Salon lucrările ei din Mercoeur – acele foarte delicate acuarele – nu-şi întâlnea numele nici în discuțiile vizitatorilor expoziției, nici în articolele din ziare. Dar nu era invidioasă, vanitatea ei de artistă nu suferea deloc. Îşi pusese tot orgoliul în frumosul ei Ferdinand. Această

fată tăcută care – timp de douăzeci şi doi de ani – mucegăise aproape în umbra umedă a provinciei, această burgheză rece şi gălbejită fu cuprinsă de o pasiune extraordinar de violentă, izvorâtă şi din inimă şi din cap.

Îl iubea pe Ferdinand pentru barba lui de culoarea aurului, pentru pielea lui trandafirie, pentru farmecul şi grația întregii lui ființe, îl iubea atât de mult, încât era geloasă, suferea pentru cele mai mici absențe şi îl supraveghea tot timpul, stăpânită de teama că o altă femeie i l-ar putea fura. Când se privea în oglindă, îşi dădea bine seama de inferioritatea ei, de trupul ei îndesat, de fața ei veştedă – prea de timpuriu. Nu ea adusese în căsnicia lor frumusețea, ci el, aşa că îi era recunoscătoare până şi pentru ceea ce ar fi trebuit să fie aportul ei. Îşi simțea inima topindu-se la gândul că totul venea de la el. Pe urmă, prindea să-l judece şi-l admira ca pe un maestru.

Atunci, o recunoştință fără margini îi umplea inima. Îşi atribuia o parte egală din talentul lui, din succesele lui, din această celebritate în care se vedea şi pe ea însăşi, înălțată în mijlocul unei apoteoze. Tot ceea ce visase se realiza nu prin ea însăşi, ci printr-un alt eu al ei pe care îl iubea deopotrivă ca discipolă, ca mamă şi ca soție. În orgoliul ei, îşi spunea că, de vreme ce Ferdinand va fi opera ei, în această operă va fi de fapt tot ea.

În timpul primelor luni, o stare de continuă încântare înfrumusețea atelierul şi strada d'Assas. Adèle, deşi ştia că îi datorează totul lui Ferdinand, nu se simțea deloc umilită; se mulțumea cu gândul că ea pusese totul la cale. Asista cu un surâs înduioşat la înflorirea fericirii pe care o dorise şi pe care acum o întreținea. Fără ca gândul acesta să aibă ceva josnic, îşi spunea că numai averea ei putuse realiza această fericire. De aceea îşi lua în serios rolul, simțindu-se necesară. Admirația şi adorația ei nu erau decât tributul voluntar al unei

personalități care consimte să se lase absorbită în folosul unei opere pe care o consideră ca fiind a ei şi din care înțelege să se hrănească. Copacii înalți din grădina Luxembourg înverziseră şi cântecele păsărilor pătrundeau în atelier odată cu adierea călduță e zilelor însorite. În fiecare dimineață soseau alte ziare cu elogii la adresa lui Ferdinand. i se publica portretul, i se reproducea tabloul prin toate procedeele şi în toate formatele. Şi tinerii căsătoriți sorbeau din această publicitate zgomotoasă, gândindu-se cu o bucurie de copil că, în timp ce stau şi mănâncă la măsuța lor, în tăcerea încântătoare a cuibului lor, Parisul cel uriaş şi strălucitor se ocupă de ei.

Cu toate astea, Ferdinand nu-şi reluase lucrul. Trăia într-o febră, într-o surexcitare care, spunea el, îi răpea siguranța mâinii.

Trecuseră trei luni şi el tot continua să amâne de pe o zi pe alta schițele pentru lucrarea de proporții, la care medita de mult: o pânză pe care s-o intituleze *Lacul* – o alee din pădurea Boulogne, la ora când şirul trăsurilor se scurge încet în lumina blondă a amurgului. Fusese să ia câteva schițe dar nu mai regăsi acea inspirație din zilele lui de mizerie. Bunăstarea în care trăia părea că îl adoarme; apoi mai voia să guste încă din bucuria acestui succes atât de neaşteptat, temându-se parcă să nu şi-l ştirbească printr-o operă nouă. Acum îşi petrecea tot timpul în afara casei. Adesea dispărea de dimineață până seara; în două sau trei rânduri se întorsese acasă foarte târziu. Găsea fel de fel de pretexte pentru aceste plecări şi absențe; trebuia să facă o vizită la un atelier, trebuia să fie prezentat unui maestru, trebuia să strângă documentația pentru viitoarea lui operă – şi mai ales să ia masa cu prietenii. Reîntâlnise mai mulți colegi de ai săi din Lille – făcea deja parte din diverse asociații artistice care îl antrenau tot timpul în fel de fel de petreceri de la care se întorcea înfierbântat, cu ochii strălucitori, febril, vorbind tare.

Adèle nu îşi îngăduise încă să-i facă vreun reproş, suferea mult din pricina acestei vieți tot mai împrăştiate care îi răpea bărbatul şi o lăsa singură nesfârşite ceasuri. Dar se ridica ea însăşi împotriva geloziei şi a temerilor ei: era necesar ca Ferdinand să-şi vadă de interesele lui; un artist nu este un burghez care să poată sta acasă, la gura sobei. Era necesar să cunoască lumea, să plătească tributul succesului său. Şi aproape că avea remuşcări pentru toate revoltele care mocneau în ea atunci când Ferdinand – jucând comedia omului copleşit de obligațiunile lui mondene – îi jura ci este sătul până peste cap şi că ar da orice ca să nu-şi mai părăsească nevestica. Odată chiar, cum el se prefăcea că nu vrea să se ducă la un dejun între bărbați la care trebuia să fie pus în legătură cu un amator de tablouri, un om foarte bogat, ea însăşi îl sili să meargă. Pe urmă, când rămânea singură, plângea. Voia să fie tare, dar întotdeauna şi-l închipuia pe bărbatu-său cu alte femei, avea sentimentul că o înşală, şi suferea atât de încât uneori cădea la pat, în clipa chiar în care ei ieşea pe uşă.

Adesea Rennequin venea să-l ia în oraş pe Ferdinand. Atunci Adèle încerca să glumească.

— O să fiți cuminți, nu-i aşa? Ți-l dau în grijă, să ştii.

— Nu te teme, răspundea pictorul râzând. Dacă va încerca cineva să-l răpească, sunt şi eu acolo! în orice caz, îți mai aduc pălăria şi bastonul lui.

Avea încredere în Rennequin. De vreme ce şi el venea să-l ia pe Ferdinand însemna că aşa trebuie. Se va obişnui cu acest fel de viață. Dar oftă gândindu-se la primele lor săptămâni, aici la Paris, înainte de toată zarva pe care o făcuse în jurul lor Salonul, atunci când trăiau amândoi zile atât de fericite în singurătatea din atelierul lor. Acum lucra numai ea: muncea iar cu înverşunare la acuarele ca să-şi omoare timpul. De îndată ce Ferdinand cotea colțul străzii, după ce mai întorsese o dată capul spre ea, Adèle se grăbea să

închidă fereastra şi se apuca imediat de lucru. El colinda străzile, se ducea Dumnezeu ştie prin ce locuri dubioase, se întorcea frânt de oboseală şi cu ochii înroşiți. Adèle, răbdătoare, încăpățânată, stătea zile întregi în fața măsuței ei, reproducând mereu aceleaşi studii aduse de la Mercoeur, nişte peisaje dulcege, pe care le executa cu o abilitate din ce în ce mai surprinzătoare. Era felul ei de a-şi omorî timpul, cum li plăcea să spună cu un surâs înțepat.

Într-o seară, pe când îl aştepta pe Ferdinand, lucrând foarte absorbită la copia unei gravuri pe care o executa cu creionul, tresări deodată auzind un zgomot înfundat, ca şi cum cineva ar fi căzut chiar în fața atelierului. Strigă, întrebă cine e, apoi se hotărî să deschidă şi se pomeni în fața soțului ei care încerca să se ridice, râzând grosolan. Era beat.

Adèle, albă ca varul, reuşi să-l ridice în picioare şi, sprijinindu-l să nu cadă, îl împinse în odaia lor. El încercă să se scuze, bolborosind cuvinte fără şir. Fără să scoată o vorbă, Adèle îl ajută să se dezbrace. Apoi când îl văzu în pat sfârâind, răpus de beție, ea nu se culcă ci rămase într-un fotoliu toată noaptea, cu ochii deschişi – să se gândească. O cută brăzda fruntea ei palidă.

A doua zi nu pomeni nimic lui Ferdinand de scena ruşinoasă din ajun. El era foarte jenat, încă amețit, cu ochii umflați şi cu gura amară. Tăcerea totală a soției lui îl făcu să se simtă şi mai stingherit. Două zile nu ieşi din casă, deveni foarte umil şi se apucă de lucru cu un zel de şcolar care vrea să răscumpere o greşeală. Se hotărî să traseze în linii mari schița tabloului său, sfătuindu-se cu Adèle, străduindu-se să-i arate cât o prețuieşte. La început ea rămăsese tăcută şi foarte distantă, ca o mustrare vie, fără a-şi permite – ca şi până atunci – cea mai mică aluzie.

Apoi, văzând cât se căieşte Ferdinand, redeveni firească şi bună; pe tăcute, fu iertat şi uitat. Dar a treia zi Rennequin venind să-l însoțească pe tânărul său

prieten la *Café Anglais* unde urma să ia masa cu un celebru critic de artă, trebui să-şi aştepte soțul până la patru dimineața; când apăru, avea o rană sângerândă deasupra ochiului stâng, urma unei sticle cu care îl pocnise cineva într-o încăierare în cine ştie ce speluncă. Ea îl aşeză în pat şi-i legă rana. Rennequin se despărțise de el la orele unsprezece, pe bulevard.

De atunci deveni o regulă: nu se întâmpla o dată, să accepte o invitație la masă, să se ducă la o serată, să lipsească o seară de acasă sub, un pretext oarecare, fără să se întoarcă într-o stare într-adevăr jalnică, beat mort, cu vânătăi pe corp, cu hainele în dezordine, îmbâcsite de mirosul acru al alcoolului şi de parfumul ieftin al femeilor de stradă. Erau vicii monstruoase în care recădea mereu, lăsându-se învins de slăbiciunea caracterului său. Iar Adèle nu ieşea din tăcerea ei, îl îngrijea de fiecare dată, păstrând aceeaşi rigiditate de statuie, fără a-i pune întrebări, fără a-l mustra pentru purtarea lui. Îi pregătea un ceai, îi ținea ligheanul, curăța în urma lui, nevrând să trezească femeia de serviciu, ascunzând situația în care se găsea ca pe o ruşine pe care pudoarea îi interzicea să o arate. De altminteri ce rost ar fi avut să-i pună întrebări? De fiecare dată reconstituia cu uşurință drama: întâi o beție cu prietenii, apoi goana disperată prin tot Parisul, noaptea, dezmățul josnic cu necunoscuți aleşi la întâmplare dintr-o tavernă sau alta, cu femei întâlnite la colț de stradă, smulse din brațele soldaților şi târâte în cine ştie ce magherniță infectă. Uneori găsea în fundul buzunarelor lui adrese ciudate, rămăşițele unor obiecte scârnave, tot felul de dovezi pe care se grăbea să le ardă ca să nu mai ştie nimic de toate acestea.

Când venea zgâriat de femei, murdar şi plin de răni, ea devenea şi mai rigidă, îl spăla păstrând o tăcere disprețuitoare pe care el nu îndrăznea să o rupă. A doua zi, după drama acestor nopți de desfrâu, când se trezea şi o vedea stând mută în fața lui, nu mai putea scoate

niciunul dintre ei vreun cuvânt; tăceau amândoi ca şi când totul s-ar fi întâmplat într-un vis rău; şi viața lor îşi relua cursul obişnuit.

O singură dată, Ferdinand avu, fără să vrea, o criză de duioşie, într-o dimineață când, deşteptându-se din somn, se aruncase de gâtul ei plângând în hohote şi murmurând: Iartă-mă, iartă-mă! Dar ea, nemulțumită, îl respinse, arătându-se mirată.

— De ce să te iert? N-ai făcut nimic rău. Nu am de ce mă plânge.

Şi încăpățânarea cu care se prefăcea că nu-i vede greşelile, superioritatea ei de femeie atât de stăpână pe sine încât îşi putea dirija până şi pasiunile sale, îl făceau pe Ferdinand să se simtă din ce în ce mai mic în fața ei.

Adevărul era că îndărătul atitudinii pe care şi-o impusese, Adèle simțea că se sfârşeşte de silă şi mânie. Purtarea lui Ferdinand jignea în ea o întreagă educație cucernică, toate sentimentele ei de corectitudine şi demnitate. Tot ce era simțire în ea se răzvrătea, când, întorcându-se acasă, otrăvit de viciu, era nevoită să-l atingă cu mâinile ei, şi să-şi petreacă iestul nopții în duhoarea răsuflării lui. Îl disprețuia. Dar în fundul acestui dispreț zăcea o gelozie sălbatică îndreptată împotriva prietenilor, a femeilor de la care venea acasă într-o asemenea stare de degradare şi descompunere. Pe femeile acelea ar fi vrut să le vadă horcăind pe trotuar – îi apăreau ca nişte monştri, şi nu înțelegea de ce poliția nu le goneşte din stradă, cu patul puştii.

Dragostea ei nu scăzuse. Când în unele seri, Ferdinand o dezgusta ca bărbat, găsea o consolare admirându-l ca artist; şi admirația asta ajungea atât de departe încât, ca orice burgheză cu capul plin de poveşti despre dezordinea care ar fi necesară geniului, sfârşea prin a se împăca cu purtarea lui, socotind-o un rău necesar creației oricărei opere de mare artă. De altminteri dacă gingăşia ei de femeie şi afecțiunea ei de

soție erau rănite prin trădările cu care el înțelegea s-o recompenseze, ceea ce o mâhnea mai mult era că nu îşi respectă angajamentele profesionale, că nu respectă obligația de a-i oferi, în schimbul banilor aduşi de ea, gloria. Această nerespectare a cuvântului dat o indigna atât de mult încât se străduia să caute un mijloc de a salva cel puțin pe artist, dacă omul aluneca pe panta dezastrului. Voia să fie foarte fermă de vreme ce ea trebuia să fie stăpâna.

Nu trecu niciun an şi Ferdinand se simți din nou ca un copil. Adèle îl domina cu toată puterea voinței ei. Ea era bărbatul, în această luptă cu viața. De câte ori cădea în greşeală, îl îngrijea fără o mustrare, ci cu milă şi asprime, iar el devenea tot mai umil; ghicindu-i disprețul, îşi pleca şi mai mult capul. Între ei nicio minciună nu era cu putință. Ea era rațiunea, onestitatea, forța, în timp ce el se lăsa stăpânit de toate viciile, de toate depravările; dar ceea ce îl făcea să se simtă de-a dreptul anihilat în fața. soției sale, ceea ce îl făcea să sufere mai mult decât orice, era acea răceală a ei de judecător căruia nu-i scapă nimic, care împinge disprețul până la iertare, fără a-l socoti pe vinovat vrednic măcar de o mustrare, ca şi când cea mai mică explicație între ei ar fi putut aduce un prejudiciu demnității căsniciei lor. Tăcea ca să-şi păstreze superioritatea – ca să nu se înjosească şi să se păteze, în atingere cu această murdărie.

Dacă ar fi izbucnit, dacă i-ar fi aruncat în față, ca o femeie înnebunită de gelozie, toate aventurile lui de o noapte, cu siguranță că el ar fi suferit mai puțin. Înjosindu-se, ea l-ar fi ridicat. Dar cât se simțea de umilit şi ce sentiment de inferioritate încerca, atunci când se trezea copleşit de ruşine, cu certitudinea că ea ştie totul dar nu se plânge de nimic!

Cu toate astea, tabloul lui progresa, el îşi dădea seama că talentul rămânea singura lui superioritate. Când îl vedea lucrând, Adèle simțea renăscând în ea

toate gingăşiile ei de femeie, se făcea ea mică de astă dată, privea cu admirație opera sa, stând în picioare în spatele lui, şi se arăta cu atât mai supusă cu cât munca lui din acea zi era mai bine făcută. Era stăpânul ei, era bărbatul care îşi relua locul în căsnicie. Dar acum, era cuprins de o lene pe care nu şi-o putea învinge. Când se întorcea acasă, zdrobit, secătuit, parcă până la ultima suflare de viață pe care o ducea, îşi simțea mâinile moleşite, şovăitoare; nu mai era sigur de el. Uneori dimineața nu mai era sigur de ele, o neputință totală de a lucra îi paraliza toată ființa.

Atunci îşi pierdea timpul ziua întreagă în fața tabloului său, lua penelul, pentru a-l arunca în clipa următoare; neizbutind nimic până la urmă, se înfuria sau cădea pe o canapea într-un somn de plumb din care nu se deştepta decât seara cu migrene îngrozitoare. În acele zile, Adèle îl privea în tăcere. Umbla în vârful picioarelor pentru a nu-l tulbura şi pentru a nu-i goni inspirația care, fără îndoială, avea să vină, căci ea credea în inspirație ca într-o flacără invizibilă care intră pe fereastra deschisă şi se aşază pe fruntea celui ales. Apoi, descurajarea o obosea şi pe ea, o cuprindea o nelinişte la gândul încă nedefinit că Ferdinand ar putea fi un asociat fraudulos care s-o ducă la faliment.

Era în februarie, se apropia deschiderea Salonului şi *Lacul* nu se mai termina. Munca cea mai grea se făcuse, pânza era în întregime acoperită, numai că, în afara unor porțiuni care se aflau într-un stadiu înaintat, restul rămăsese încâlcit şi incomplet. Pânza nu putea fi trimisă la Salon, aşa cum era, abia schițată. Îi lipsea acea ordine definitivă, acele lumini, acel finisaj care hotărăsc soarta unei opere şi Ferdinand nu făcea un pas înainte, se pierdea în amănunte, distrugea seara ceea ce făcuse dimineața, luptându-se cu sine însuşi, sfâşiat de neputință.

Într-o seară, spre asfințit, când Adèle se întoarse după un drum lung în oraş, auzi în atelierul întunecat

hohote de plâns. În fața tabloului său, prăbuşit pe un scaun, îl văzu pe soțul ei stând nemişcat.

— Plângi! spuse ea foarte emoționată. Ce-i cu tine?

— Nimic… nimic, bâgui el.

De o oră stătea acolo, prăbuşit, privindu-şi prostit pânza, pe care nu mai vedea nimic. Totul juca în fața privirilor lui tulburi. Opera lui era un haos care-i părea absurd şi jalnic; se simțea paralizat, slab ca un copil, cu desăvârşire incapabil să pună ordine în acea învălmăşeală de culori. Pe urmă când umbrele înserării şterseseră cu încetul culorile pânzei, când toate, până şi petele cele mai vii, se mistuiseră în beznă, ca înghițite de neant, simțea că se sfârşeşte, sufocat de o tristețe fără margini. Şi izbucni în plâns.

— Plângi, văd că plângi, repetă femeia atingându-i cu mâinile fața scăldată în lacrimi fierbinți. Suferi?

De data asta nu putu răspunde. O nouă criză de plâns îl înăbuşi. Atunci Adèle, uitând toată duşmănia adunată în ea, cedând unui sentiment de milă pentru acest biet om, care nu se putea ține de promisiune, în bezna atelierului, îl sărută ca o mamă. Falimentul venise.

III

În după-amiaza următoare, Ferdinand fu nevoit să iasă în oraş. După două ore, se întoarse acasă, şi, ca de obicei, se aşeză cufundat în gânduri, în fața tabloului său, când, deodată exclamă:

— Ia te uită, a umblat cineva la tabloul meu.

În partea stângă, cineva terminase un colț de cer şi un buchet de frunze. Adèle, care stătea aplecată deasupra mesei lucrând la una dintre acuarelele ei, nu

răspunse imediat.

— Cine şi-a permis să facă asta? reluă el mai mult mirat decât supărat. A fost Rennequin pe aici?

— Nu, spuse în cele din urmă Adèle fără să ridice capul. Eu, mai mult ca să mă distrez. E la fondul tabloului aşa că nu are nicio importanță.

Ferdinand începu să râdă jenat.

— Aşadar, acum colaborezi cu mine? Tonurile sunt foarte exacte, numai acolo e o lumină care trebuie atenuată.

— Unde? întrebă ea, ridicându-se de la masă. A, da, creanga aceea.

Adèle luă o pensulă şi corectă. El o privea. După o tăcere începu să-i dea sfaturi ca unei eleve, în timp ce ea continua să picteze cerul. Fără niciun fel de altă explicație, rămaseră înțeleşi că ea îşi lua însărcinarea să termine planurile secundare. Timpul era scurt, trebuiau să se grăbească.

Şi el mintea, se declara bolnav, iar ea cu un aer firesc se prefăcea că-l credea.

— Cum eu sunt bolnav, repeta el tot timpul, ajutorul tău o să-mi uşureze mult munca... Fundalul nu are importanță.

De atunci se obişnui să o vadă în fața şevaletului său. Din când în când, se ridica de pe canapea, se apropia de Adèle căscând, judeca cu un singur cuvânt munca ei şi uneori o punea să refacă o parte din ceea ce pictase.

Era foarte aspru ca profesor.

În ziua următoare, spunând că e din ce în ce mai suferind, hotărî ca Adèle să termine fundalul, înainte de a începe el desăvârşirea prim-planurilor: după părerea lui, în felul acesta, munca va merge mai uşor; se va vedea mai limpede ce rămâne de făcut şi treaba se va termina mai repede.

Şi urmă o săptămână întreagă de totală trândăvie, de nesfârşite ore de somn pe canapea, în timp ce soția lui, în picioare de dimineața până seara, lucra tăcută la

tablou.

După aceea se scutură de lene şi se apucă să picteze prim-planurile. Dar nu o lăsa pe Adèle să plece de lângă el; când îşi pierdea răbdarea, ea îl liniştea şi tot ea termina detaliile după indicațiile lui.

Adesea îl sfătuia să mai plece de acasă, să ia aer în grădina Luxembourg. Era bolnav doar, şi trebuia să se cruțe; nu avea niciun rost să-şi frământe atâta creierul; şi se arăta foarte afectuoasă.

Rămasă singură, lucra cu înfrigurare, cu încăpățânate de femeie şi nu se sfia să grăbească, atât cât îi stătea în putință, şi terminarea prim-planurilor.

El ajunsese la o asemenea oboseală, încât nu observa măcar ce s-a lucrat în absența lui, sau cel puțin nu vorbea de asta, având aerul să creadă că tabloul său progresează singur. După cincisprezece zile *Lacul* era terminat.

Dar Adèle, în sinea ei, nu era mulțumită. Simțea ea bine că ceva lipseşte. Şi când Ferdinand, respirând uşurat, declară că tabloul e foarte reuşit, ea rămase nepăsătoare şi clătină din cap.

— Ce vrei? spuse el scos din fire. Nu o să ne omorâm acum pentru tabloul ăsta.

Ceea ce voia ea, era ca tabloul să poarte amprenta personalității lui. Şi prin minuni de răbdare şi voință, ea îi insuflă energia necesară.

Vreme de încă o săptămână îl ținu în tensiune; pleda înflăcărată. El nu mai ieşise din casă şi în acest timp Adèle îl încălzea cu mângâierile ei, îl îmbăta cu admirația ei. Apoi când îl simțea vibrând, îi punea pensula în mână, îl reținea ore întregi în fața tabloului, vorbindu-i, discutând cu el pentru a-i crea acea stare de însuflețire care îi reda forța.

În felul acesta, el refăcu tabloul, reluând lucrul făcut de Adèle, dându-i acea vigoare, acea notă de originalitate care-i lipsea. Nu era mare lucru, dar era totul. Acum opera trăia.

Adèle era fericită. Viitorul îi surâdea din nou.

Îşi va ajuta soțul, de vreme ce pe el îl oboseau lucrările care cereau o muncă de durată. Va fi o menire a ei ascunsă, ale cărei bucurii secrete o umpleau de speranță.

Glumind, îi ceru să jure că nu va dezvălui nimănui contribuția ei la tablou; nici nu făcea să vorbească de asta, s-ar simți stingherită... Mirat, Ferdinand făgădui. Ca artist nu simțea nicio gelozie împotriva Adèlei şi repeta pretutindeni că ea e mai stăpână pe meşteşug decât el, ceea ce era şi adevărat.

Când Rennequin veni să vadă *Lacul,* rămase mult timp fără să scoată un cuvânt. Apoi, cu toată sinceritatea, îl lăudă mult pe tânărul său prieten.

— E, fără îndoială, mai complet decât *Plimbarea,* spuse el. Fundalurile au o grație şi o finețe extraordinară. Iar prim-planurile se conturează cu multă vigoare. Da, da, foarte bine, foarte original.

Era vizibil surprins, dar nu vorbi de ceea ce îl uimea, într-adevăr. Acest diavol de Ferdinand îl punea pe gânduri, niciodată nu l-ar fi bănuit atât de abil, şi în tabloul ăsta, era ceva nou, ceva la care nu se aşteptase.

Cu toate astea, fără să o spună, el prefera *Plimbarea,* fără îndoială mai nelucrată, mai rudimentară, dar mai personală. În *Lacul* talentul se consolidase şi-şi lărgise sfera. Şi totuşi opera îi plăcea mai puțin pentru că simțea în ea un echilibru banal, o tendință spre facil şi obscur. Dar toate acestea nu-l împiedicară să repete la plecare:

— Surprinzător, dragul meu. Vei avea un succes grozav!

Prorocirea lui se adeveri. Obținu cu *Lacul* un succes mai mare decât cu *Plimbarea.* Femeile mai ales cădeau în extaz. Totul era fermecător. Trăsurile care goneau cu roțile lor scânteind în soare, femeiuştile în rochii elegante, petele luminoase care se înălțau din mijlocul pădurii înverzite, toate acestea încântau pe vizitatorii

care privesc pictura cu acelaşi ochi cu care privesc şi opera fin cizelată a unui bijutier.

Cei pretenţioşi, cei care pretind unei opere de artă forţă şi logică, erau de asemenea cuceriţi de meşteşugul savant, de marea artă a dozării efectelor, de factura deosebită a tabloului.

Dar ceea ce impune şi cucerea până la capăt marele public era gingăşia cam dulceagă a personalităţii artistului.

Toţi criticii erau de acord că Ferdinand Sourdis era în progres.

Unul singur, un om necruţător şi detestat pentru calmul cu care spunea adevărurile cete mai crude, avu curajul să scrie că, dacă pictorul va continua să-şi complice şi să-şi îndulcească astfel stilul, în mai puţin de cinci ani îşi va pierde însuşirile preţioase ale originalităţii sale.

Trăiau fericiţi în strada d'Assas. Nu mai era surpriza primului succes. Era ca o consacrare definitivă; se număra acum printre maeştrii zilei.

Şi apoi, banii curgeau din toate părţile, veneau comenzi; cele câteva pânze pe care pictorul le avea acasă erau disputate la sume enorme, aşa că trebui să se apuce de lucru.

Adèle nu îşi pierdu capul de-atâta noroc. Nu era zgârcită dar fusese crescută la acea şcoală a economiei provinciale care – după cum se spune – cunoaşte valoarea banului! Ştia să fie severă, să-l ţină pe Ferdinand din scurt ca să-şi respecte cu strictețe angajamentele pe care şi le lua. Ea nota comenzile, supraveghea livrările, încasa banii.

Dar energia ei o exercita mai ales asupra soţului pe care-l conducea cu nuiaua în mână.

Ea îi reglementase viaţa: atâtea ore de lucru pe zi, apoi odihna. De altminteri nu se supăra niciodată, rămăsese aceeaşi femeie tăcută şi demnă; dar el se purtase atât de rău, îi dăduse atâtea prilejuri să-şi

câştige autoritatea asupra lui încât acum tremura în fața ei.

Fără îndoială, ea îi făcea astfel cel mai mare serviciu, căci fără voința ei care să-l sprijine, s-ar fi pierdut, n-ar fi putut crea operele din acei câțiva ani.

Ea era stimulentul forței lui, ghidul şi reazemul lui. Negreşit, frica pe care i-o inspira nu-l împiedica să recadă uneori în vechile lui apucături. Cum ea nu-i satisfăcea viciile, el o lua razna, se tăvălea în desfrâul cel mai josnic, se întorcea bolnav, într-o stare de îndobitocire din care nu-şi mai revenea câteva zile la rând.

Dar de fiecare dată, el îi dădea o nouă armă împotriva lui; Adèle îi arăta un dispreț mai mare, îl strivea cu privirile ei reci, şi după o asemenea întâmplare, timp de o săptămână, Ferdinand nu se mai dezlipea de lângă şevalet.

Ca femeie, suferea, prea mult pentru trădările lui ca să-şi dorească aceste aventuri care îl readuceau supus şi plin de căință. Totuşi când venea criza declarându-se, când îl simțea chinuit de pofte, cu ochii stinşi, cu gesturi înfrigurate, simțea o nerăbdare amestecată cu furie ca strada să i-l restituie suplu şi inert ca o pastă moale pe care ea să o modeleze după bunul ei plac, cu mâinile ei scurte de femeie voluntară şi lipsită de frumusețe. Se ştia puțin atrăgătoare, cu fața veştedă, cu pielea aspră, cu trupul îndesat şi se răzbuna în tăcere pe acest bărbat frumos care redevenea al ei după ce alte femei îl epuizau. Ferdinand îmbătrânea de altfel repede –, devenise reumatic şi la cei patruzeci de ani ai săi, abuzurile de tot felul făcuseră din el un moşneag. Vârsta avea să-l liniştească chiar fără voia lui.

De când cu *Lacul* rămăsese lucru stabilit ca cei doi soți să lucreze împreună. Adevărat, se fereau de lume, dar odată uşile închise lucrau cot la cot la acelaşi tablou. Ferdinand, talentul masculin, rămânea inspiratorul, creatorul; el alegea subiectele, le schița în

trăsături mari, stabilind cum trebuia lucrată fiecare porțiune în parte. Pe urmă, pentru execuție, îi ceda locul Adèlei, talentului feminin, rezervând totuşi pentru sine factura unor anumite părți din tablou care necesitau mai multă vigoare.

În primele timpuri, el păstra partea cea mai grea, ținea la mândria de a nu fi ajutat de soția lui decât în chestiuni de amănunt, dar slăbiciunea lui se agrava, devenea din zi în zi mai puțin rezistent la lucru: apoi îl părăsiră cu totul puterile şi-o lăsă pe Adèle să-l domine. Cu fiecare operă nouă, colaborarea Adèlei devenea prin forța lucrurilor tot mai mare fără ca totuşi ea să fi premeditat de a se substitui astfel soțului ei. Ceea ce voia ea, în primul rând, era ca faima numelui Sourdis, care era al ei, să nu dea faliment, să-şi mențină pe aceleaşi culmi celebritatea pe care o dobândise şi care fusese visul ei din totdeauna, visul ei de fată urâtă şi claustrată; mai voia apoi să-şi poată respecta obligațiile față de cumpărători, să le livreze tablourile la termenele fixate, ca o negustoreasă cinstita care-şi respectă cuvântul.

Iată de ce se vedea nevoită să termine în grabă munca începută de Ferdinand, să împle toate golurile lăsate de el, să isprăvească tablourile atunci când îl simțea disperat de propria lui neputință, incapabil să mai țină pensula în mâna tremurândă. Niciodată de altminteri nu voia să pară triumfătoare, avea aerul că se socoate mai departe eleva lui, că se mărgineşte la o simplă muncă de execuție sub comanda maestrului. Continua să-l respecte ca artist, îl admira eu adevărat; instinctul îi spunea că totuşi el era forța virilă, cu toată decăderea lui. Fără el, n-ar fi putut lucra la tablouri de proporții atât de mari.

Rennequin, de care soții Sourdis se fereau la fel ca şi de ceilalți pictori, urmărea cu o uimire crescândă această lentă substituire a unui temperament masculin printr-un temperament feminin, fără a putea înțelege

cauzele.

Pentru el, Ferdinand nu se afla într-un impas, de vreme ce producea şi se putea menține, dar evolua într-un stil, într-o manieră, pe care n-o prevestiseră deloc operele lui de început. Primul său tablou *Plimbarea* era plin de o personalitate vioaie şi spirituală, care încetul cu încetul dispăruse din operele următoare şi se îneca acum sub un şuvoi de pastă moale şi fluidă, foarte plăcută ochiului, dar din ce în ce mai banală.

Şi totuşi era aceeaşi mână – sau cel puțin Rennequin ar fi putut jura – atât de bine reuşise Adèle să-şi însuşească, cu îndemânarea ei, factura lui Ferdinand. Avea ea acest talent deosebit de a demonta meseria altuia ca pe un mecanism şi de a se strecura înăuntrul ei.

Pe de altă parte, tablourile lui Ferdinand începeau să aibă un vag iz de puritanism, o cumințenie burgheză care îl jignea pe bătrânul maestru. El, care salutase în tânărul său prieten un talent îndrăzneț, era iritat de rigiditatea lui de acum, de acea pudoare ostentativă şi înțepată, care începuse săi apară în arta lui.

Într-o seară, la o reuniune între artişti, se enerva şi începu să strige:

— Sourdis ăsta devine un cabotin... Ați văzut ultimul lui tablou? Nu mai are sânge în vine tipul ăsta! L-au secat curvele. Hm, eterna poveste; îți mănâncă într-o zi creierii o bestie de femeie! Ceea ce mă scoate din sărite e că pictează întotdeauna bine. Perfect! Degeaba râdeți! Eu îmi închipuiam că, dacă o ia razna, va sfârşi printr-o ratare absolută, ştiți, o splendidă ratare ca de om lovit de trăsnet. Dar deloc, se pare că a găsit un fel de mecanism care se întoarce zilnic şi cu ajutorul căruia realizează neîncetat platitudinea... E un dezastru! E un om sfârşit, a devenit incapabil să picteze rău.

Cei din jur erau obişnuiți cu izbucnirile paradoxale ale lui Rennequin şi făcură haz. Dar el ştia ce spune; şi cum îl iubea pe Ferdinand se simțea cu adevărat

mâhnit.

A doua zi se duse în strada d'Assas. Găsind cheia în uşă, şi, îngăduindu-şi să intre fără să mai bată, rămase înmărmurit. Ferdinand nu era acolo. În fața şevaletului, Adèle se grăbea să termine un tablou despre care ziarele şi începuseră să se ocupe. Era atât de cufundată în lucru încât nu auzise uşa deschizându-se şi de altfel nici nu bănuia că slujnica venind din oraş uitase cheia în broască. şi Rennequin, nemişcat, putu s-o privească o bucată de vreme. Ea îşi făcea treaba cu o mână sigură care dovedea o practică îndelungată. Lucra abil, neîntrerupt, dispunea de un mecanism bine pus la punct, despre care tocmai vorbise el în ajun. Deodată, înțelese totul şi fu atât de uluit, îşi dădu atât de bine seama de indiscreția sa, încât încercă să iasă, pentru a bate la uşă. Dar brusc Adèle întoarse capul.

— A, dumneata eşti, strigă ea. Erai aici? Cum ai intrat?

Şi roşi toată. Rennequin, el însuşi stânjenit, răspunse că tocmai atunci sosise. Pe urmă îşi dădu seama că dacă nu va vorbi de ceea ce apucase să vadă, situația va fi şi mai stânjenitoare.

— Ei, zor mare, spuse el cu aerul cel mai firesc, îi dai o mână de ajutor lui Ferdinand.

Ea îşi recăpătase paloarea ei de ceară. Răspunse liniştit:

— Da, tabloul ăsta trebuia să fie livrat încă de luni, dar Ferdinand s-a simțit rău... Am întărit puțin culoarea, ici colo, un lucru fără importantă. Dar nu stărui. Un om ca Rennequin nu putea fi înşelat. Totuşi rămase nemişcată, cu paleta şi cu pensula în mână. Atunci el se văzu nevoit să-i spună:

— Nu vreau să te deranjez. Continuă.

Câteva secunde ea îl privi țintă. În sfârşit, se hotărî. Acum el ştia tot. La ce bun să se mai prefacă? Şi cum făgăduise în mod expres că va preda tabloul în seara aceea, se apucă din nou de lucru continuându-şi opera

în mare grabă într-un stil cu totul masculin. Rennequin se aşeză şi privea cum pictează, când se întoarse Ferdinand. Rămase o clipă surprins, găsindu-l pe Rennequin stând în spatele Adèlei, şi urmărind-o cum lucrează la tabloul lui. Dar părea foarte obosit, incapabil de o reacție mai vie. Se prăbuşi într-un scaun lângă bătrânul său maestru, oftând ca un om care nu doreşte nimic altceva decât să doarmă.

Apoi urmă o tăcere, nu simțea nevoia să dea nicio explicație. Asta era şi nu suferea. După câteva cape se aplecă spre Rennequin, în timp ce Adèle, în vârful picioarelor, brăzda cu vigoare cerul pictat de ea, cu dungi mari de lumină. Şi spuse cu adevărată mândrie:

— Ştii, dragul meu, e mai capabilă decât mine. A, ce meşteşug, ce stil!

Când Rejinequin coborî scara, răvăşit, scos din fire, se pomeni vorbind singur în tăcerea din jur:

— Încă unul care s-a curățat! Ea îl va împiedeca să coboare prea jos dar nici nu-l va lăsa să se ridice prea sus. E un om sfârşit!

IV

Trecuseră anii. Soții Sourdis cumpăraseră la Mercoeur o căsuță a cărei grădină dădea pe promenada du Mail. La început, veneau să petreacă acolo numai lunile de vară, ca să scape de timpul căldurilor din iulie şi august, de zăpuşeala din Paris.

Era ca un fel de refugiu care îi aştepta oricând... Dar, cu vremea, începură să trăiască din ce în ce mai mult la Mercoeur şi cu cât locuiau mai mult acolo, Parisul le devenea din ce în ce mai puțin necesar.

Cum locuința era foarte strâmtă, îşi construiră în

grădină un atelier mare, alături de care crescu în curând o întreagă clădire. Acum se duceau la Paris numai în vacanță, iarna, pentru două sau cel mult trei luni.

Trăiau la Mercoeur; la Paris nu-şi reținuseră decât o odaie – să aibă unde trage – într-o casă din strada Clichy, care era proprietatea lor.

Această retragere în provincie se petrecuse cu încetul, fără un plan dinainte stabilit. Celor care se mirau, Adèle le vorbea de sănătatea lui Ferdinand care era foarte şubredă, ceea ce, după cum spunea ea, o determinase să-l ducă într-o localitate liniştită, cu aer curat. Adevărul era însă că dăduse ascultare unor vechi dorințe ale ei, realizându-şi astfel şi ultimul ei vis. Când, fată fiind, privea ceasuri în şir caldarâmul umed al Pieței Colegiului, se visa la Paris într-un viitor care trebuia să-i aducă gloria, aplauze tumultoase, o mare strălucire numelui ei: numai că visul se sfârşea întotdeauna la Mercoeur, într-un colț pustiu al orăşelului, în mijlocul localnicilor respectuoşi şi uimiți.

Acolo, la Mercoeur se născuse, acolo voise cu atâta ambiție şi statornicie să triumfe, încât admirația pe care o citea pe fețele femeilor simple care ieşeau la poartă s-o vadă trecând la brațul soțului ei o făcea să trăiască mai intens sentimentul celebrității ei decât omagiile delicate din saloanele Parisului.

În fond rămăsese o burgheză şi o provincială, curioasă întotdeauna să ştie ce gândeşte orăşelul despre fiecare nou succes al ei. Se întorcea de fiecare dată aici cu emoție, gustând din plin întreaga înflorire a personalității ei, de la economatul de la care pornise până la faima în care trăia acum. Trecuseră zece ani de când mama ei murise şi Adèle se întorcea acum aici, pe urmele tinereții ei, ale somnului lung şi rece care fusese viața ei.

De aci încolo, faima lui Ferdinand Sourdis nu mai avea cum să crească. La cei cincizeci de ani ai săi

obținuse toate recompensele şi toate demnitățile, medaliile cuvenite, crucile şi titlurile. Era comandor al Legiunii de Onoare, făcea parte din Institut[7] de mai mulți ani.

Numai averea sa continua să crească – ziarele îşi epuizaseră elogiile. Erau formulele gata confecționate care serveau în mod curent pentru a-l lăuda: era numit maestru fecund, încântătorul vrăjitor care robea toate inimile.

Dar toate acestea păreau că nu-l mai mişcă, le primea cu nepăsare, îşi purta gloria ca pe o haină cu care se obişnuise. Când cei din Mercoeur îl vedeau trecând, gârbovit înainte de vreme, cu privirile vagi care nu se opreau nicăieri, se întrebau uimiți – cu tot respectul pe care i-l purtau – cum e cu putință ca domnul acesta atât de liniştit şi de obosit să stârnească atâta zarvă în capitală.

De altminteri, toată lumea ştia acum că doamna Sourdis îşi ajută soțul în meseria lui. Trecea drept o femeie capabilă, deşi era scundă şi foarte grasă. Multă lume se mira că o doamnă atât de corpolentă poate sta o zi întreagă în picioare în fața unui tablou, fără să aibă seara gleznele frânte. Chestie de obişnuință, spuneau negustorii.

Această colaborare cu soția sa nu arunca nicio desconsiderare asupra lui Ferdinand, dimpotrivă chiar.

Adèle înțelesese, cu un deosebit tact, că nu trebuie să-şi suprime în mod deschis soțul; el îşi păstra semnătura, ca un rege constituțional care domneşte fără să guverneze.

Operele doamnei Sourdis n-ar fi fost luate în seamă de nimeni pe câtă vreme operele lui Ferdinand Sourdis continuau să facă aceeaşi impresie puternică şi asupra criticilor şi asupra publicului.

De aceea ea nu înceta să-i poarte soțului ei cea mai mare admirație şi, lucru ciudat, această admirație rămânea sinceră.

Cu toate că Ferdinand ajunsese cu timpul să nu mai pună mâna pe pensulă decât rareori, Adèle îl socotea totuşi pe el adevăratul creator al tablourilor pe care ea le picta aproape în întregime singură.

În această substituire a temperamentelor lor, ea invadase opera comună până într-atât încât devenise stăpână, înlăturându-l pe el; cu toate acestea nu se eliberase de impulsia ei dintâi; îl înlocuise încorporându-şi-l, împrumutând, ca să spunem aşa, ceva din virilitatea lui. Rezultatul era un monstru.

Tuturor vizitatorilor cărora ea le arăta tablourile, le spunea întotdeauna: „Ferdinand a făcut asta, Ferdinand va face aia” chiar şi atunci când Ferdinand nu dăduse şi nici nu avea să dea măcar o singură dată cu penelul.

Apoi, la cea mai mică critică se supăra, nu admitea să fie pus în discuție talentul lui Ferdinand. În privința asta, era orgolioasă; avea o încredere extraordinară în el; nici mânia ei de femeie înşelată, nici dezgustul, nici disprețul nu putuseră distruge imaginea grandioasă pe care şi-o făcuse despre marele artist pe care-l iubise în soțul ei, chiar când acest artist era în declin şi se văzuse nevoită să i se substituie, pentru a evita falimentul.

Era aici o trăsătură de încântătoare naivitate, de tandreță şi orgoliu în acelaşi timp, care îl ajuta pe Ferdinand să-şi suporte sentimentul ascuns al neputinței. Decăderea sa nu-l făcea să sufere. Spunea, ca şi înainte: „tabloul meu”, „munca mea”, fără să se gândească ce puțin lucrase la pânzele pe care le semna.

Relațiile dintre ei decurgeau atât de firesc, ei era atât de puțin gelos pe această femeie care îi luase totul, până şi personalitatea, încât nu putea sta de vorbă două minute cu cineva, fără să o laude. Repeta mereu ceea ce îi spusese într-o seară lui Rennequin:

— Îți jur, are mai mult talent decât mine... Pentru mine desenul este un canon, pe câtă vreme ea îți face dintr-un condei şi fără niciun efort orice portret. O, habar n-ai ce îndemânare are! Hotărât, asta o ai sau nu

în sânge. E un dar de la natură.

Lumea zâmbea discret, luând acestea drept galanterii ale unui soț îndrăgostit.

Dar dacă avea cineva nefericita inspirație să spună că doamna Sourdis se bucura de toată stima dar că nimeni nu credea în talentul ei artistic, Ferdinand se înfuria şi intra în interminabilele lui teorii despre temperamentul artistic şi despre mecanismul creației, discuții pe care le încheia totdeauna cu acest strigăt:

— De câte ori să vă spun că e mai tare decât mine! Nu ştiu de ce nimeni nu vrea să mă creadă!

Erau foarte uniți ca soț şi soție. Cu vremea, vârsta şi boala îl potoliseră mult pe Ferdinand. Nu mai putea să bea, cel mai mic exces îi nenorocea stomacul.

Doar femeile îl mai târau în aventuri nebuneşti care durau două, trei zile.

Dar când perechea se instală cu totul la Mercoeur, Ferdinand se văzu constrâns – din lipsa ocaziilor – la o fidelitate aproape absolută. Adèle nu se mai temea acum decât de trecătoarele lui încurcături cu slujnicele din casă. Se resemnase angajând numai femei foarte urâte, ceea ce însă nu-l împiedica pe Ferdinand să-şi facă de cap cu ele, atunci când consimțeau. Erau perversiuni, nevoi pe care, în unele zile de surescitare fizică, şi le-ar fi satisfăcut cu orice preț, chiar cu acela de a distruge totul.

Adèle se mulțumea să concedieze servitoarea, atunci când observa că devenise prea intimă cu „domnul”.

Ferdinand nu mai cuteza, câte o săptămână întreagă, să ridice ochii în fața ei. Asemenea întâmplări aveau darul, chiar în anii târzii, să reaprindă flacăra dragostei lor. Adèle îşi adora încă soțul cu acea gelozie pe care şi-o înfrâna întotdeauna în fața lui; iar el, când o vedea ferecându-se în acele teribile tăceri ale ei, care urmau întotdeauna după concedierea unei servitoare, încerca cu tot felul de dovezi de supunere şi afecțiune să-i dobândească iertarea. Atunci ea îl stăpânea ca pe un

copil. Se şubrezise, avea tenul îngălbenit, fața brăzdată de cute adânci, dar îi rămăsese barba aurie care pălea fără să albească şi îl făcea să semene cu un zeu îmbătrânit, care mai păstrează încă ceva din farmecul tinereții sale.

Veni şi ziua când, în atelierul lor din Mercoeur, Ferdinand simți deodată un dezgust pentru pictură. Era ca o repulsie fizică; mirosul benzinei, culorile grase în care îşi muia pensula îl iritau; mâinile începeau să-i tremure, totul se învârtea în jurul lui. Fără îndoială era urmarea însăşi a neputinței lui, un rezultat al degradării îndelungate a facultăților lui de artist, faza ei acută. Era fatal să ajungă la această incapacitate fizică. Adèle se arătă plină de bunăvoință față de el, îl încurajă, îl asigură că nu-i vorba decât de o stare trecătoare, din care va ieşi foarte repede şi îl sili să se odihnească. Cum el încetase cu totul să mai lucreze, deveni neliniştit, sumbru. Dar Adèle găsi o soluție: el va face de aci înainte compozițiile în creion apoi ea le va reproduce pe pânză, în proporțiile şi perspectiva lor şi le va picta sub îndrumarea lui. De atunci lucrurile se petrecură întocmai, astfel încât în tablourile semnate de el nu mai exista nicio trăsătură de penel care să-i aparțină. Adèle executa toată munca propriu-zisă, el rămăsese inspiratorul, furniza ideile, schițele, uneori incomplete şi incorecte, pe care ea era obligată să le refacă fără să-i spună măcar. De multă vreme soții Sourdis lucrau mai mult pentru export. După marele succes obținut în Franța, începuseră să vină comenzi din toate părțile, mai ales din Rusia şi America, şi cum amatorii din aceste țări îndepărtate nu se arătau prea dificili, cum era destul să expedieze lăzile cu tablouri pentru a încasa banii, fără să aibă niciodată vreo neplăcere, soții Sourdis se consacrară cu încetul în exclusivitate acestei producții comode. De altfel în Franța vânzarea scăzuse. Şi când în răstimpuri, Ferdinand trimitea un tablou la Salon, critica îl primea cu aceleaşi elogii: era un talent

consacrat pe care nimeni nu-i mai contesta şi care putuse cu încetul să alunece spre o producție abundentă şi mediocră fără ca publicul şi criticii să se sinchisească. Pictorul rămăsese acelaşi în ochii celor mai mulți, îmbătrânise doar şi cedase locul unor celebrități mai gălăgioase. Atâta numai că amatorii de pictură se dezobişnuiseră să mai cumpere tablourile lui Ferdinand Sourdis. Continua să fie apreciat ca unul dintre maeştrii contemporani dar lucrările lui nu se mai vindeau. Străinătatea cumpăra totul.

În anul acela totuşi, o pânză a lui Ferdinand Sourdis făcu o impresie deosebită la Salon. Era un fel de replică la primul său tablou *Plimbarea*. Într-o clasă mohorâtă, cu pereții văruiți, nişte elevi îşi făceau lecțiile, se uitau după muşte, râdeau pe înfundate, în timp ce pedagogul, cufundat în lectura unui roman, părea să fi uitat de lumea toată. Tabloul era intitulat *Clasa.* Toți îl găsiră încântător, iar criticii, comparând cele două opere, pictate la o distanță de treizeci de ani una de alta, vorbiră chiar de drumul parcurs de artist, de lipsa de experiență din *Plimbarea* şi de arta desăvârşită din *Clasa.* Mai toți se întreceau să descopere în acesta din urmă subtilități extraordinare, rafinamentul unui artist delicat, o factură perfectă pe care nimeni nu o va depăşi vreodată. Totuşi, marea majoritate a artiştilor protestară, iar Rennequin era printre cei mai violenți. Era foarte bătrân, dar verde încă pentru cei şaptezeci şi cinci de ani ai săi, şi cu aceeaşi pasiune pentru adevăr.

— Terminați o dată, strigă el. Îl iubesc pe Ferdinand ca un părinte, dar e o neghiobie să preferați operele lui actuale celor din tinerețea lui. Astea de acum nu mai au nici căldură, nici savoare, nici originalitate. Da, sunt drăguțe, sunt plăcute, recunosc, dar trebuie să fii băcan ca să-ți placă această factură banală: vrând să se salveze, se bălăceşte în fel de fel de sosuri complicate, făcute din toate stilurile şi toate gunoaiele stilurilor... Nu, ororile astea n-au fost pictate de Ferdinand al meu.

Totuşi se opri. Ştia ce se petrecuse, se simțea în amărăciunea lui acea mânie surdă pe care o manifestase întotdeauna împotriva femeilor, aceste animale distrugătoare, cum le numea el uneori. Se mulțumi doar să repete mâhnit:

— Nu, nu-s de el… Nu, nu-s de el…

Urmărise lenta acțiune de cotropire a Adèlei cu o curiozitate de observator şi analist. La fiecare nouă operă, observa modificările cele mai mici, recunoştea părțile lucrate de soție şi cele lucrate de soț, constatând că acestea din urmă diminuau în profitul celor dintâi într-o progresie regulată şi constantă. Cazul i se părea atât de interesant, încât uita să se supere numai pentru a se putea desfăta, ca un om pasionat de spectacolul vieții, în acest joc al temperamentelor. Îşi notase cele mai mici nuanțe ale substituirii şi acum îşi dădea bine seama că această dramă psihologică şi fiziologică se săvârşise. Deznodământul – acest tablou, care se numea *Clasa* – se afla acolo, în fața ochilor săi. Din punctul lui de vedere, Adèle îl înghițise pe Ferdinand, se terminase cu el.

Şi atunci, ca în toți anii, în luna iulie, se gândi să se ducă pentru câteva zile la Mercoeur. De altminteri, de la ultima expoziție, simțea cea mai arzătoare dorință să revadă pe soții Sourdis. Era un prilej pentru el de a constata la fața locului dacă judecase bine.

Când se înfățişă la locuința lor, într-o după-amiază de arşiță, găsi grădina dormind, sub umbra copacilor. Casa, până şi brazdele de flori, erau într-o ordine şi o curățenie perfectă, totul vorbea aici despre o viață foarte calmă şi bine organizată. Niciun zgomot al orăşelului nu ajungea până în acest colț izolat. Se auzea doar zumzetul albinelor în tufele de trandafiri sălbatici. Slujnica îl informă pe vizitator că doamna se afla în atelier.

Când Rennequin deschise uşa, o văzu pe Adèle stând în picioare şi pictând, în aceeaşi atitudine în care o

surprinsese şi prima dată, cu mulți ani în urmă. Astăzi însă, ea nu se mai ferea. Scoase o uşoară exclamație de bucurie şi vru să lase din mână paleta. Dar Rennequin protestă:

— Plec dacă te stânjenesc... Ce dracu, suntem doar prieteni! Hai, vezi-ți de lucru!

Ea se lăsă convinsă, ca o femeie care cunoaşte prețul timpului.

— Bine, dacă într-adevăr îmi dai voie... Ştii, aşa se întâmplă, omul n-are niciodată un ceas de odihnă.

Cu toată vârsta înaintată, cu toată obezitatea din ce în ce mai pronunțată, ea muncea cu aceeaşi vigoare şi cu o extraordinară siguranță a penelului. Rennequin, după ce o privi o clipă, o întrebă:

— Dar Ferdinand? E în oraş?

— Ba nu, e acolo, răspunse Adèle arătând cu vârful pensulei spre un colț al atelierului.

Ferdinand era într-adevăr acolo, întins pe un divan; dormita. Glasul lui Rennequin îl trezise, dar nu i-l recunoscuse; mintea îi era foarte slăbită.

— A, tu eşti, ce surpriză plăcută! spuse el în sfârşit.

Şi îi întinse o mână moale, făcând efortul de a se ridica în capul oaselor. În ajun, Adèle îl surprinsese din nou cu o fetişcană care venea să spele vasele, aşa că acum era foarte smerit, avea o privire speriată, părea dezolat, nu ştia ce să mai facă pentru a-i câştiga bunăvoința. Rennequin îl găsi mai stins, mai strivit decât se aştepta. Acum, năruirea era totală şi se simți cuprins de o milă adâncă pentru bietul om. Vrând să vadă dacă mai putea trezi în el ceva din flacăra lui de altădată îi vorbi de marele succes pe care îl obținuse cu tabloul *Clasa* la ultimul Salon.

— A, mă băiete, emoționezi încă mulțimea!... Acolo se mai vorbeşte de tine ca în primele zile.

Ferdinand se uita la el cu o privire stupidă. Apoi, pentru a spune şi el ceva:

— Da, ştiu, Adèle mi-a citit ziarele. Tabloul meu e

foarte bun, nu-i aşa? A, lucrez tot atât de mult... Dar te asigur, ea este mai capabilă decât mine, are un meşteşug extraordinar.

Şi surâzând stins, clipi din ochi arătând-o pe soția lui. Ea se apropie, ridică din umeri şi spuse cu simplitate:

— Nu-l crede, cunoşti ideea lui fixă. Dacă ar fi să-l iei în serios, ai spune că eu sunt marele artist, nu el... Îl ajut şi încă destul de prost. În sfârşit, dacă asta îi face plăcere!...

Rennequin rămase tăcut în fața comediei pe care şi-o jucau aceşti doi oameni unul altuia, cu toată buna credință, fără îndoială. Simțea cu precizie că în atelierul în care se afla artistul Ferdinand Sourdis fusese cu desăvârşire suprimat. El nu mai făcea acum nici măcar o schiță, decăzuse atât încât nu mai simțea nici măcar nevoia de a-şi salva amorul propriu printr-o minciună; se mulțumea să fie doar soțul. Acum Adèle făcea compozițiile, desena şi picta, fără să-i mai ceară vreun sfat; intrase atât de bine în pielea lui de artist încât îl continua fără ca nimic să poată indica momentul în care ruptura se desăvârşise. Era singură acum şi în individualitatea ei de femeie nu mai rămăsese decât vechea amprentă a unei individualități bărbăteşti.

Ferdinand căscă:

— Rămâi să cinezi cu noi, nu-i aşa? spuse el. O, sunt sfârşit de oboseală. Poți să înțelegi asta, Rennequin? N-am făcut nimic toată ziua şi sunt zdrobit.

— Nu face nimic, dar lucrează de dimineață până seara, protestă Adèle. Nu vrea să mă asculte niciodată când îl sfătuiesc să se odihnească şi el puțin.

— E adevărat, zise Ferdinand, odihna mă îmbolnăveşte, simt nevoia să lucrez.

Se ridicase, se târâse câțiva paşi, apoi se aşeză din nou în fața măsuței la care odinioară Adèle lucra acuarelele ei. Examina atent o filă de hârtie pe care se vedeau câteva pete proaspete de acuarelă. Era una dintre acele lucrări de pensionar, înfățişând un pârâu

care mişca roata unei mori, o perdea de plopi şi o salcie bătrână. Rennequin care stătea aplecat peste umărul lui începu să zâmbească în fața stângăciei copilăreşti a desenului şi a culorilor, o zmângăleală aproape caraghioasă.

— Curios, murmură el.

Dar tăcu văzând-o pe Adèle care îl privea țintă. Cu brațul ei puternic, ea isprăvise tocmai schița unui tablou întreg reuşind din prima dată execuția, cu o siguranță magistrală.

— Nu-i aşa că e drăguță moara asta? întrebă Ferdinand mulțumit de sine, continuând să stea cuminte ca un băiețaş la masa lui, aplecat deasupra filei de hârtie. A, acum exersez, nimic altceva.

Şi Rennequin rămase înmărmurit. Acum Ferdinand era acela care făcea acuarele.

Nantas

I

Camera în care locuia Nantas, de la sosirea lui din Marsilia, se afla la ultimul etaj al unei case din strada de Lille, în imediata vecinătate a castelului baronului Danvilliers, membru în Consiliul de Stat. Această casă aparţinea baronului şi fusese construită pe un vechi teren obştesc. Dacă se apleca pe fereastră, Nantas putea zări un colţ din grădina castelului, plantat cu imenşi arbori care îşi aruncau umbra lor de jur împrejur. De cealaltă parte a coamelor verzi, se deschidea o panoramă a Parisului în care se vedea cursul Senei, Tuileries, Louvre-ul, şirul cheilor, o mare de acoperişuri, care se pierdeau în depărtare, lângă cimitirul Pere-Lachaise.

Cămăruţa era strâmtă, mansardată, cu o fereastră tăiată în ardezie. Nantas o mobilase doar cu un pat, o masă şi un scaun. Nimerise acolo, – tot căutând ceva foarte ieftin, decis să ocupe orice adăpost până îşi va găsi o slujbă oarecare. Dar nici tapetul murdar, nici tavanul negru al acestei camere atât de sărăcăcioase, aproape goală, din care lipsea până şi o sobă, nu-l făceau să se simtă rănit în demnitatea lui. De când ştia că doarme cu faţa spre Louvre şi Tuileries, se compara cu un general, poposit pentru o noapte într-un han mizerabil de la marginea unei şosele, aflate chiar în

dreptul oraşului imens şi plin de bogăţii pe care trebuia, a doua zi, să-l ia cu asalt.

Povestea lui Nantas era scurtă. Fiul unui zidar din Marsilia, îşi începuse studiile la liceul din oraşul natal, împins de dragostea ambiţioasă a mamei care visa să facă din fiul ei un domn. Părinţii lui făcuseră sacrificii sângeroase pentru a-l duce până la bacalaureat. Pe urmă, murind mama, Nantas se văzuse silit să accepte o mică slujbă la un negustor, unde timp de aproape doisprezece ani lâncezi într-o existenţă a cărei monotonie îl exaspera. De zeci de ori fusese ispitit să fugă încotro vedea cu ochii, dar de fiecare dată îndatoririle de fiu îl ţintuiau lângă tatăl său, infirm şi total inapt pentru orice fel de muncă, în urma prăbuşirii sale de pe o schelă. Nantas trebuia să facă singur faţă tuturor nevoilor. Dar într-o seară, întorcându-se acasă, îl găsi pe zidar mort, cu pipa lui, caldă încă, alături de el. Trei zile mai târziu, Nantas vându cele câteva zdrenţe şi hârburi din casă şi plecă la Paris, cu două sute de franci în buzunar, dar, stăpânit de ambiţia încăpăţânată, insuflată de mama lui, de a face avere. Era un băiat cu hotărârea promptă şi cu o voinţă de fier. Începuse să se considere o mare forţă încă din primii ani ai adolescenţei. Stârnea adesea râsul, când pierzându-se în mărturisiri cu privire la planurile lui de viitor, repeta fraza lui favorită: „Sunt o forţă”. Aceste cuvinte deveneau de altfel caraghioase, văzându-l în haina lui neagră şi strâmtă, plesnită la umăr, cu mânecile scurte, care-i lăsa încheieturile mâinilor descoperite. Încetul cu încetul, ajunsese să-şi facă din forţă o adevărată religie, reducând totul la ea, convins că cei puternici sunt întotdeauna şi cei victorioşi. După părerea lui, era suficient să vrei pentru a putea. Restul nu avea importanţă. Se plimba singur, duminicile, sub soarele dogoritor, prin cartierele mărginaşe ale Marsiliei, având sentimentul că este un geniu; sălăşluia în străfundurile fiinţei lui un fel de impulsie instinctivă care-l arunca

înainte; şi când se întorcea acasă, să împartă cu tatăl său infirm un blid cu cartofi, îşi spunea că într-o zi va şti să-şi ia singur din viață partea lui, chiar în această lume în care – la cei treizeci de ani ai săi – el nu însemna încă nimic. Nu era o ambiție josnică, nicio râvnă pentru desfătări vulgare, era convingerea foarte limpede, a unei inteligențe şi a unei voințe, care, socotind că nu are încă în societate locul meritat, înțelegea, ca o consecință firească a logicei lui, să-şi dobândească acest loc, urcând liniştit, treaptă cu treaptă, spre el. Chiar din ziua în care pusese pentru prima oară piciorul pe caldarâmul Parisului, îşi închipuise că este suficient să întindă o mână, pentru a găsi o situație demnă de el, şi porni la drum. Venise din Marsilia cu câteva scrisori de recomandație, cu care se prezentă la respectivele adrese; în afară de aceasta, bătu la uşa unor concetățeni ai săi, nădăjduind un sprijin. Dar trecuse o lună şi el nu obținuse încă de nicăieri niciun rezultat; i se spunea că picase într-un moment prost. În alte locuri i se tăceau promisiuni care nu erau ținute. Între timp, buzunarul lui se golise – tot ce-i mai rămăsese erau vreo douăzeci de franci. Şi cu aceşti douăzeci de franci se văzu silit să trăiască încă o lună întreagă, potolindu-şi foamea doar cu o felie de pâine, colindând prin Paris de dimineață până seara, întorcându-se acasă de fiecare dată cu mâinile goale, adormind, frânt de oboseală, în odaia lui lipsită de lumină. Dar nu-şi pierdea curajul, simțea doar o furie surdă crescând în el. Destinul i se părea ilogic şi nedrept.

Într-o seară Nantas se întoarse în cămăruța lui fără să fi mâncat nimic: în ajun se terminase ultima bucățică de pâine. Nu avea un ban şi niciun amic de la care să împrumute barem un franc. Plouase toată ziua; fusese una dintre acele ploi cenuşii ale Parisului, care sunt atât de reci. Pe străzi, curgeau râuri de noroi. Udat până la oase, Nantas făcuse un drum până la Bercy, apoi altul,

la Montmartre, unde aflase că ar exista nişte posturi libere, dar la Bercy locul fusese ocupat, iar la Montmartre caligrafia lui nu fu găsită destul de frumoasă. Acestea fuseseră ultimele lui speranțe. Ar fi fost gata să accepte orice, cu certitudinea că primul post în care va intra va fi piatra de temelie, pe care-şi va clădi viitorul. Nu cerea pentru început decât o bucată de pâine, puținul care-i trebuia ca să poată trăi mai departe la Paris, un loc pe care să poată clădi, cărămidă cu cărămidă.

Din Montmartre, merse încet până în strada de Lille, cu sufletul înecat în amărăciune. Ploaia încetase şi o mulțime, forfotind agitată pe trotuare, îl împingea de colo până colo. Se opri pentru câteva minute în fața prăvăliei unui zaraf: cinci franci i-ar fi fost poate destul pentru a deveni într-o singură zi stăpânul acestei lumi întregi; cu cinci franci se poate trăi opt zile şi în opt zile câte nu se pot face? Îl trezi din visare o trăsură care, trecând printr-o mocirlă, aproape de el, îl împroşcase; îşi şterse fruntea, pălmuită de o țâşnitură de noroi. Atunci îşi iuți pasul, strângând dinții, cuprins de dorința feroce de a se năpusti cu pumnii asupra acestei mulțimi care-i stătea în cale; poate doar aşa s-ar fi putut răzbuna pe destinul lui absurd.

Un omnibus fu gata să-l strivească în strada Richelieu. În mijlocul pieței Carrousel aruncă spre Tuileries o privire duşmănoasă. Pe podul Saintsperes, o fetiță elegant îmbrăcată îl sili să se dea deoparte din drumul pe care mergea tot înainte, cu încăpățânarea unui mistreț urmărit de o haită de câini; şi acest ocol pe care trebui să-l facă i se păru o supremă umilință: până şi copiii îi împiedicau trecerea. În sfârşit, când se refugie în odaia lui, ca un animal rănit care se retrage să moară în propria lui vizuină, se prăbuşi pe unicul său scaun, copleşit de suferință, privindu-şi pantalonul, țeapăn, îngroşat de noroi şi pantofii sparți, care lăsaseră o baltă pe podeaua camerei.

De data aceasta, venise într-adevăr sfârşitul. Nantas se întreba în ce fel se va sinucide. Tot orgoliul lui rămăsese treaz, îşi spunea că prin sinuciderea lui va pedepsi Parisul. Să fii o forță, să simți zăcând în tine mari resurse şi să nu găseşti un singur om care să ți le ghicească, să-ți dea primul ajutor – banii, de care ai nevoie pentru a putea începe. Cum e cu putință atâta monstruoasă prostie? Şi toată ființa lui tremura de revoltă. Pe urmă îl cuprindea o nesfârşită jale, oprindu-şi privirea pe brațele lui devenite inutile. Nicio muncă nu l-ar fi înspăimântat: cu vârful degetului mic ar fi ridicat o lume, şi iată, era zvârlit într-un colț, redus la neputință, sfâşiindu-se ca un leu într-o cuşcă. Dar curând se calmă, găsind moartea mai măreață chiar decât viața.

I se povestise în copilărie drama unui inventator care construise cu mâinile lui o maşină minunată, pe care într-o zi, o zdrobi singur cu lovituri de ciocan în fața mulțimii indiferente. Ei bine, el era acel om, aducea odată cu el o forță nefolosită încă, mecanismul unei inteligențe şi al unei voințe excepționale, şi el singur va distruge această maşină, zdrobindu-şi creierul de caldarâmul străzii.

Soarele apunea îndărătul copacilor înalți din grădina castelului Danvilliers, un soare de toamnă ale cărui raze de aur aprindeau frunzele îngălbenite. Nantas se ridică, chemat parcă de astrul care-şi lua rămas bun de la el. Va muri, voia lumină în jurul lui. Se aplecă o clipă, în afară. Adesea, între umbrele frunzişului des, la cotitura unei alei, zărise o tânără fată blondă, foarte înaltă, cu o semeție princiară. Nu era romantic, trecuse de vârsta la care bărbații tineri visează, în mansardele lor, la domnişoarele din lumea bună care vin să le ofere, odată. cu sentimentele lor furtunoase şi mari, averi tot atât de mari. Totuşi, în acest ultim şi suprem ceas al vieții lui, se pomenise deodată amintindu-şi de această fată frumoasă şi blondă, şi atât de mândră. Cum s-o fi

numind oare? Dar în aceeaşi clipă strânse pumnii: nu simțea decât ură pentru cei care locuiau în acest palat, prin ale cărui ferestre întredeschise zărea uneori ungherele unor încăperi în care trona un lux auster, şi murmură, într-un nou acces de furie şi revoltă:

— M-aş vinde, m-aş vinde, dacă mi s-ar da cea dintâi piesă de cinci franci din averea mea viitoare.

Ideea aceasta de a se vinde stărui câteva clipe în mintea lui. Dacă ar exista undeva un munte de pietate care ar da bani cu împrumut, acceptând drept gaj voința şi energia, n-ar şovăi o clipă, ar conveni la orice angajament. Îşi imagină tot felul de târguri care s-ar putea încheia în felul acesta: un om politic venea, de pildă, să-l cumpere pentru a-şi face din el un instrument, un bancher îl lua pentru a uza la orice oră de inteligența lui; el accepta totul, dintr-un dispreț pentru onoare, spunându-şi că este destul să fii puternic, pentru a triumfa într-o zi. Dar începu să surâdă... Cui să te vinzi? Şmecherii care pândesc ocaziile crapă de mizerie fără să pună niciodată mâna pe un cumpărător. Se bănui de laşitate, îşi spuse că inventa tot felul de digresiuni. Şi se aşeză din nou la fereastră, jurând că se va arunca în stradă, de îndată ce se va întuneca de tot.

Dar era atât de obosit încât adormi în scaun. Se trezi brusc, auzind zgomotul unui glas. Era portăreasa care introducea în camera lui o doamnă.

— Domnule, începu ea, mi-am permis s-o conduc la dumneavoastră pe...

Şi cum observă că nu ardea lumina în odaie, ea cobori repede scările pentru a aduce o lumânare; părea că o cunoaşte pe această persoană amabilă şi respectuoasă în acelaşi timp.

— Acuma, spuse ea, retrăgându-se, veți putea sta de vorbă fără să vă stânjenească nimeni.

Nantas, care se trezise speriat din somn, stătea şi se uita cu ochi mirați la doamna necunoscută. Ea îşi

ridicase voaleta. Era o persoană. de patruzeci şi cinci de ani, mică, foarte grasă, cu o față senină şi albă de bătrână cucernică. N-o mai văzuse niciodată până atunci. Când îi oferi unicul scaun din odaie, privind-o întrebător, ea îşi spuse numele:

— Domnişoara Chuin… Sunt aici, domnule, pentru a discuta cu dumneata o chestiune importantă.

El se aşezase, în lipsă de alt loc, pe marginea patului. Numele pe care îl rostise musafira nu-i spunea nimic. N-avea decât să aştepte explicația ei. Dar doamna nu părea grăbită: făcuse dintr-o privire înconjurul odăiței şi părea acum că nu ştie cum să înceapă discuția.

În sfârşit, spuse cu o voce foarte dulceagă, suplinind cu un surâs frazele delicate:

— Domnule, consideră-mă o prietenă! Mi s-au dat despre dumneata referințele cele mai înduioşătoare, te asigur, fără să fi întreprins niciun fel de spionaj. Te rog să nu vezi în toate acestea decât dorința mea foarte vie de a-ți fi utilă. Ştiu cât de crudă a fost viața cu dumneata, până acum, şi cu câtă bărbăție ai luptat pentru a-ți face o situație, şi cunosc şi rezultatul regretabil la care ai ajuns astăzi, după atâtea eforturi. Încă o dată te rog, domnule, iartă-mi acest amestec al meu în viața dumitale. Dar îți jur, numai simpatia pe care…

Nantas o asculta fără s-o întrerupă, din ce în ce mai curios, gândindu-se că desigur portăreasa îi furnizase toate amănuntele pe care le deținea despre el. Aşadar domnişoara Chuin putea continua nestânjenită. Totuşi ea apela din ce în ce mai mult la tot felul de complimente, la formule învăluite de exprimare.

— Eşti un bărbat de mare viitor, domnule. Mi-am permis să urmăresc tentativele dumitale şi am fost viu impresionată de lăudabila fermitate pe care ştii să ți-o păstrezi în împrejurările cele mai grele, în sfârşit, m-am gândit că ai toate meritele pentru a putea ajunge departe, dacă cineva ți-ar întinde o mână prietenească…

Se opri din nou. Aşteptă un cuvânt din partea lui. Tânărul îşi închipui că această doamnă, care se afla acum în camera lui, venise să-i ofere o slujbă. Răspunse că acceptă orice. Văzând că gheața fusese spartă, ea îl întrebă foarte direct:

— Spune-mi, te rog, ideea de a te căsători îți inspiră cumva vreo repulsie?

— Să mă căsătoresc?! strigă Nantas. Dar, sfinte Dumnezeule, cine şi-ar lega viața de-a mea, doamnă? Poate doar vreo nenorocită pe care n-aş avea nici cu ce s-o hrănesc.

— Nu, o fată foarte frumoasă şi foarte bogată, dintr-o familie strălucită, care îți va pune din prima clipă în mână toate mijloacele pentru a ajunge la situația cea mai înaltă.

Nantas încetase să mai râdă.

— Şi care este târgul pe care ați venit să mi-l propuneți? întrebă el, coborând instinctiv glasul.

— Această tânără fată este gravidă şi dumneata trebuie să recunoşti copilul, rosti limpede domnişoara Chuin, renunțând de data aceasta, pentru a ajunge cât mai repede în miezul problemei, la toate întorsăturile ei onctuoase de frază.

Dacă ar fi ascultat de primul său impuls, Nantas ai fi dat-o imediat afară pe această codoaşă.

— Dar este de-a dreptul o infamie propunerea dumneavoastră, spuse el.

— Oh! o infamie! protestă domnişoara Chuin, regăsindu-şi deodată vocea mieroasă, resping acest cuvânt îngrozitor… Adevărul este, domnule, că ați salva astfel o familie în pragul disperării. Tatăl nu ştie nimic, sarcina nu este foarte înaintată, şi eu am avut ideea de a o căsători cât mai grabnic, prezentându-l pe soț drept autorul copilului. Îl cunosc bine pe tatăl fetei: ar muri, aflând adevărul. Soluția găsită de mine ar putea amortiza lovitura lăsând deschisă perspectiva unor reparații… Din nefericire, adevăratul seducător este

căsătorit. Ah, domnule, sunt unii bărbați lipsiți cu totul de orice simț moral.

Ar fi putut continua multă vreme astfel. Dar Nantas n-o mai asculta. De ce oare ar refuza? Doar nu trecuse decât o oră de când îşi spusese singur că ar fi gata să se vândă. Ei bine, venise cineva să-l cumpere. Serviciu contra serviciu. El îşi oferea numele în schimbul căruia i se oferea o situație. Era un contract ca oricare altul. Îşi privi pantalonii făcuți scoarță de noroiul Parisului. Îşi aduse aminte că nu mâncase nimic din ajun şi îşi simți sufletul din nou încărcat de toată revolta şi furia acumulată în aceste două luni de încercări şi căutări zadarnice şi umilitoare. În sfârşit, va strivi sub piciorul său această lume care îl respinsese, împingându-l la sinucidere.

— Accept, spuse el fără ocol.

Apoi îi ceru domnişoarei Chuin explicații mai clare. Ce pretenții avea pentru oficiile ei de intermediară? Ea protestă, răspunse că nu cere nimic. Sfârşi totuşi prin a pretinde douăzeci de mii de franci din dota care i se va constitui lui Nantas. Şi cum el nu se tocmi deloc, ea deveni foarte expansivă.

— Crede-mă, eu am fost aceea care m-am gândit la dumneata. Persoana în cauză nu a obiectat când ți-am rostit numele. Crede-mă, e o afacere foarte bună, îmi vei fi recunoscător mai târziu. Aş fi putut găsi un bărbat cu diplome universitare, cunosc unul care mi-ar fi sărutat şi mâinile. Dar am preferat unul în afara lumii din care face parte biata copilă. Astfel totul va părea mai romantic… Şi apoi, dumneata îmi placi. Ai o înfățişare plăcută şi o minte sănătoasă. Vei ajunge departe. Şi nu mă uita, sunt cu totul la dispoziția dumitale.

Până atunci niciun nume nu fusese pronunțat. La o întrebare a lui Nantas, bătrâna domnişoară se ridică de pe scaun şi se prezentă din nou:

— Domnişoara Chuin… Sunt la baronul Danvilliers în calitate de guvernantă de la moartea soției sale. Eu am

crescut-o pe domnişoara Flavie, fiica baronului. Domnişoara Flavie este tânăra persoană în chestiune.

Şi se retrase după ce depusese discret pe masă un plic care conţinea o hârtie de cinci sute de franci. Era avansul pe care îl dădea pentru a subveni personal primelor cheltuieli. Când rămase singur, Nantas se aşeză din nou la fereastră. Era o noapte foarte neagră în care nu se mai distingea decât masa compactă a arborilor. În întunericul des o singură fereastră strălucea pe faţada sumbră a castelului. Aşadar, ea era, fata aceea blondă, înaltă, cu pasul de regină, care nu-şi permisese nici măcar să-l zărească. Ea sau alta, ce importanţă avea! Femeia, ca femeie, nu intra în acest târg. Şi atunci Nantas îşi înălţă privirea deasupra Parisului care vuia în întuneric, şi-o plimbă pe cheiuri, pe străzi, pe cotiturile malului stâng al Senei luminate de flăcările jucăuşe ale felinarelor. Încerca un sentiment de superioritate faţă de acest oraş, devenit deodată familiar; simţi chiar nevoia să-l tutuiască:

— Acum, tu eşti al meu!

II

Baronul Danvilliers se afla în salonul care-i servea şi de cabinet, o încăpere înaltă şi austeră, tapetată în piele şi mobilată cu piese antice. De alaltăieri, de când aflase de la domnişoara Chuin istoria dezonoarei fiicei lui, rămăsese ca împietrit. Zadarnic încercase Flavie să-l convingă că era vorba de o legătură mai veche, străduindu-se astfel să atenueze gravitatea faptului; bătrânul se prăbuşise sub lovitura primită şi doar gândul că seducătorul putea oferi suprema reparaţie îl mai ţinea în picioare. În dimineaţa aceea aştepta vizita

necunoscutului care-i răpea fiica. Apăsă pe butonul soneriei.

— Joseph, va veni un domn, un tânăr pe care îl vei conduce în cabinetul meu. Nu sunt acasă pentru nimeni altcineva. Şi rămase singur, dus pe gânduri, la gura sobei. Fiul unui zidar, un muritor de foame, fără nicio profesie demnă de a fi mărturisită, un asemenea om să devină ginerele său! Domnişoara Chuin îl prezentase cu toată convingerea ca pe un tânăr de viitor, dar totuşi ce ruşine, pentru o familie al cărui nume nu fusese niciodată pătat! Flavie îşi luase, aproape cu un fel de exaltare, toată vina asupra ei, pentru a o feri pe guvernantă de cea mai mică acuzație. După explicația îngrozitoare care avusese loc, ea nu mai ieşise din odaia ei, baronul refuzase s-o mai vadă. Voia, înainte de a-i da iertarea, să încheie el singur această josnică afacere. Toate dispoziționile fuseseră luate. Dar îi albise tot părul şi un tremur senil îi agita capul.

— Domnul Nantas, anunță Joseph.

Baronul nu se ridică. Întoarse doar capul, privindu-l țintă pe Nantas care înainta. Acesta avusese inteligența să nu cedeze dorinței de a se înfățişa îmbrăcat în haine noi; cumpărase o redingotă şi un pantalon negru, curate încă, dar destul de răpănoase: avea astfel aparența unui tânăr sărac, dar îngrijit, care n-are nimic dintr-un aventurier. Se opri în mijlocul camerei, aşteptând în picioare, fără umilință.

— Aşadar, dumneata eşti, domnule, bâigui bătrânul.

Dar nu putu să continue, emoția îl gâtuia; se temea să nu aibă, fără voia sa, o izbucnire violentă. După o tăcere spuse, simplu:

— Domnule, ai comis o faptă urâtă. Şi cum Nantas încerca să se scuze, el repetă, apăsând pe cuvinte: O faptă urâtă... Nu vreau să aflu nimic, te rog, nu încerca să-mi explici cum s-au petrecut lucrurile. Chiar dacă fiica mea ar fi fost aceea care s-a aruncat de gâtul dumitale, crima dumitale rămâne aceeaşi. Numai hoții

se introduc prin asemenea efracții în casele oamenilor.

Nantas plecase din nou capul.

— Ai câştigat foarte uşor o dotă. Ai întins o cursă scontând că în mod cert vor cădea în ea şi tatăl şi fiica.

— Permiteți-mi, domnule, îi tăie vorba tânărul, revoltat.

Baronul îl întrerupse cu un gest de suprem dispreț.

— Ce? Ce să-ți permit? Nu dumneata ai un cuvânt aici! Eu îți spun dumitale ceea ce am de spus şi dumneata trebuie să asculți, pentru că ai venit la mine, ca vinovat. Mi-ai adus un grav ultragiu. Priveşte această casă în care familia noastră a trăit mai bine de trei secole, fără o singură pată; cum de nu simți? Totul de aici vorbeşte despre onoarea seculară, despre o tradiție a demnității şi a respectului! Ei bine, domnule, dumneata ai pălmuit toate acestea. Am fost la un pas de moarte şi astăzi încă mâinile mele tremură ca şi când aş fi îmbătrânit deodată cu zece ani... Taci, taci şi ascultă-mă!

Nantas devenise foarte palid. Acceptase să joace un rol foarte greu. Se gândi să invoce orbirea pasiunii.

— Mi-am pierdut capul, murmură el, încercând să brodeze un roman. N-am rezistat, văzând-o pe domnişoara Flavie...

La numele fiicei sale, baronul se ridică şi strigă cu o voce de tunet:

— Taci! Ți-am spus că nu vreau să ştiu nimic. Dacă fiica mea a venit la dumneata, sau dacă dumneata ai venit la ea, asta nu mă priveşte! Nu am întrebat-o nimic şi nu te întreb nimic. Păstrați-vă confesiunile amândoi, este o murdărie în care eu nu voi intra.

Îşi reluă locul pe scaun, tremurând, epuizat. Nantas se înclină, tulburat până în adânc, deşi se stăpânea din toate puterile. După o tăcere, bătrânul vorbi iar, cu vocea uscată a unui om care tratează o afacere:

— Domnule, te rog să mă scuzi. Îmi propusesem să-mi păstrez sângele rece. Nu eu dispun de dumneata,

dumneata dispui de mine, pentru că sunt la discreția dumitale. Eşti aici pentru a-mi oferi o tranzacție, devenită necesară. Să tranzacționăm deci, domnule.

Şi din clipa aceea începu să vorbească cu aerul unui avocat care încearcă să soluționeze în mod amiabil un proces ruşinos în care nu-şi vâră mâinile decât cu dezgust. Spunea cu tot calmul:

— Domnişoara Flavie Danvilliers a moştenit la moartea mamei ei suma de două sute cincizeci de mii de franci, în a cărei posesie urma să intre numai în ziua căsătoriei ei. Această sumă a produs beneficii până acum. Iată, de altfel, sumele pe care ți le comunic, în calitatea mea de tutore.

Deschise un dosar din care dădu citire unor cifre. Nantas încercă de câteva ori să-l oprească. Se simțea acum cuprins de o mare emoție în fața acestui bătrân simplu şi drept, care i se părea chiar măreț, în calmul perfect pe care izbutise să şi-l impună.

— În sfârşit, conchise baronul, îți recunosc, în contractul pe care notarul meu l-a redactat chiar în dimineața aceasta, un aport de două sute de mii de franci. Ştiu că dumneata nu posezi niciun fel de avere. Bancherul meu îți va încredința această sumă a doua zi după ce va avea loc căsătoria.

— Dar, domnule, spuse Nantas, eu nu cer banii dumneavoastră, o cer numai pe fiica dumneavoastră.

Baronul nu-l lăsă să continue:

— Nu ai dreptul să refuzi, fiica mea nu se poate căsători cu un bărbat mai sărac decât ea. Îți dau dumitale dota pe care i-o destinasem ei, astă e tot. Poate ai scontat să obții mai mult, dar lumea crede că-s mai bogat decât sunt în realitate, domnule.

Şi cum Nantas rămăsese fără replică în fața acestei noi cruzimi, baronul puse capăt întrevederii sunând valetul.

— Joseph, comunică-i domnişoarei că o aştept în cabinetul meu. Să vină imediat.

Se ridicase, nu mai rosti un cuvânt, păşea încet prin odaie. Nantas rămăsese în picioare, nemişcat. Se simțea mic şi neputincios în fața acestui bătrân pe care îl înşela. În sfârşit, apăru Flavie.

— Fiica mea, spuse baronul, iată-l! Căsătoria va avea loc în termenii legali.

Şi ieşi, lăsându-i singuri, ca şi când pentru el căsătoria se înfăptuise. După ce se închise uşa, Flavie şi Nantas se priviră un timp în tăcere. Se vedeau atunci pentru prima oară. Ea îi păru foarte frumoasă, cu chipul ei palid şi mândru, cu ochii ei cenuşii pe care nu şi-i pleca. Poate că plânsese în aceste trei zile, închisă în camera ei, dar răceala obrajilor îi înghețase, desigur, lacrimile. Ea rupse tăcerea.

— Atunci, domnule, această afacere este încheiată.

— Da, doamnă, răspunse simplu Nantas.

Ea avu o expresie involuntară de silă, cercetându-l cu o privire lungă care încerca să descopere toată josnicia lui.

— Atunci, cu atât mai bine, reluă tânăra fată. M-am temut că nu voi găsi pe nimeni pentru un asemenea târg.

Nantas simți în vocea ei tot disprețul cu care voia să-l acopere, şi ridică privirea. Dacă tremurase în fața tatălui ei ştiind că-l înşală, înțelegea să rămână drept şi neclintit în fața acestei femei care era complicea lui.

— Iertați-mă, doamnă, spuse el liniştit şi cu o mare politețe. Cred că vă înşelați asupra situației dintre noi doi, şi pe care o numiți, pe bună dreptate, un târg. Vreau să vă spun că începând de astăzi ne aflăm pe picior de egalitate.

— Ah, într-adevăr, îl întrerupse Flavie cu un surâs disprețuitor.

— Da, pe picior de completă egalitate... Dumneata ai nevoie de un nume, pentru a-ți acoperi o greşeală pe care nu-mi permit să o judec, iar eu îți dau acest nume. Pe de altă parte, eu am nevoie de o bază materială, de o

anumită poziție socială pentru a-mi îndeplini planurile mele mari, iar dumneata îmi aduci această bază materială. Suntem deci astăzi doi asociați: fiecare îşi aduce aportul său pe un talger al balanței. Nu ne rămâne decât să ne fim recunoscători unul altuia pentru serviciul mutual pe care ni-l facem.

Ea nu mai surâdea. O cută a orgoliului ei rănit îi bara fruntea. Totuşi nu răspunse. Dar după o tăcere, reluă:

— Cunoşti condițiile mele?

— Nu, doamnă, rosti Nantas, care îşi păstra un calm perfect. Vă rog să mi le dictați şi considerați-le acceptate dinainte.

Atunci ea vorbi limpede, fără nicio ezitare şi fără să roşească.

— Nu-mi vei fi niciodată soț decât cu numele. Viețile noastre rămân complet distincte şi separate. Dumneata vei renunța la orice drept asupra mea iar eu nu voi avea nicio obligație față de dumneata.

Nantas aproba fiecare frază, cu o înclinare a capului. Era exact ceea ce dorea şi el. Adăugă:

— Dacă aş socoti de cuviință să fiu galant, v-aş răspunde că nişte condiții atât de aspre n-ar putea decât să mă dezoleze. Dar noi doi suntem deasupra unor complimente atât de fade. Sunt foarte fericit să observ curajul cu care priviți situația fiecăruia dintre noi doi. Intrăm în viață, ambii, pe o potecă unde nu sunt flori de cules. Nu vă cer, doamnă, decât un singur lucru: să nu uzați de libertatea pe care v-o las, într-un fel, care să facă necesară intervenția mea.

— Domnule, îl opri violent Flavie, cu tot orgoliul ei răzvrătit.

Dar el se aplecă respectuos, rugând-o să nu se simtă jignită. Situația dintre ei era delicată, trebuiau să tolereze amândoi anumite aluzii, fără de care o bună înțelegere ar fi devenit imposibilă. Evită să insiste mai mult.

În cea de a doua întrevedere pe care o avusese Nantas

cu domnişoara Chuin, aceasta îi vorbise despre împrejurările în care Flavie comisese greşeala. Seducătorul era un oarecare domn des Fondettes, soțul uneia dintre prietenele ei de pension.

Petrecuse la ei, la țară, o lună, şi în timpul acesta, se pomenise, într-o seară, în brațele acestui bărbat, fără a-şi putea da prea bine seama ce se întâmplase şi în ce măsură consimțise. Domnişoara Chuin vorbea chiar de un viol.

Brusc, Nantas avu o pornire amicală. Ca toți oamenii conştienți de puterea lor, îi plăcea să fie generos.

— Vedeți, doamnă, strigă el, nu ne cunoaştem deloc, dar ar fi într-adevăr o greşeală din partea noastră să ne urâm de la prima noastă întâlnire, Poate că suntem făcuți să ne înțelegem. Văd bine că mă disprețuiți. Poate pentru că nu ştiți nimic despre mine. Şi începu să vorbească înfierbântat, cu pasiune, povestindu-şi viața sa sfâşiată de ambiții, acolo, în Marsilia, explicând furia şi desperarea lui din aceste două luni de demersuri inutile la Paris. Pe urmă îşi mărturisi tot disprețul pentru ceea ce numea el convenințele sociale, în care se bălăceau cei mai mulți dintre oameni. Dar ce importanță mai are judecata mulțimii când ai pus piciorul pe ea? Trebuie să-ți câştigi superioritatea, atotputernicia te absolvă de totul, şi îi zugrăvi în trăsături mari viața de stăpân pe care va şti să i-o făurească. Nu se mai temea acum de niciun obstacol, nimic nu putea egala forța sa, va fi puternic şi va fi fericit.

— Nu mă crede atât de banal interesat, adăugă el. Nu mă vând pentru averea dumitale. Banii dumitale nu sunt pentru mine decât un mijloc pentru a urca foarte sus... Ah, dacă ai cunoaşte clocotul, zbuciumul din mine, dacă ai cunoaşte nopțile mele de febră, când făceam şi refăceam mereu acelaşi vis pe care mi-l spulbera de fiecare dată realitatea de a doua zi, m-ai putea înțelege poate, ai fi poate mândră să te sprijini de

brațul meu, spunându-ți că dumneata eşti aceea care-mi pui la îndemână mijloacele pentru a deveni cineva.

Ea îl asculta, dreaptă, semeață; nicio trăsătură a feței nu i se clintea. Şi el se întorcea mereu la aceeaşi întrebare pe care şi-o punea de trei zile, fără a putea găsi răspunsul: îl remarcase ea, oare, la fereastra camerei lui, şi de aceea acceptase atât de repede proiectul domnişoarei Chuin, când aceasta rostise numele lui? Şi-i veni ideea tulburătoare că poate ea ar fi început să-l iubească, cu o dragoste romantică, dacă el ar fi respins cu indignare târgul pe care i-l oferise guvernanta.

Nantas tăcu şi Flavie rămase înghețată. Apoi, ca şi când n-ar fi auzit confesiunea lui, Repetă cu un glas uscat:

— Deci, vei fi soțul meu numai cu numele; deci vieți complet separate, o libertate absolută.

Nantas îşi reluă aerul său ceremonios şi vocea tăioasă a omului care discută în contract.

— Am semnat, doamnă.

Şi se retrase mulțumit de sine. Cum putuse ceda dorinței stupide de a încerca s-o convingă pe această femeie? Era foarte frumoasă, mai bine să nu existe nimic comun între ei, l-ar fi putut stingheri în viață.

III

Trecuseră zece ani. Într-o dimineață, Nantas se afla în cabinetul în care baronul Danvilliers îl primise cu atâta asprime, vreme în urmă, atunci când avusese loc prima lor întâlnire. Acum acest cabinet îi aparținea; baronul, după ce se împăcase cu fiica şi cu ginerele său, lăsase în folosința lor întregul castel, reținându-şi doar

un pavilion situat în celălalt capăt al grădinii, care răspundea în strada Beaune. În zece ani, Nantas izbutise să-şi cucerească una dintre cele mai înalte poziții financiare şi industriale. Avea capitaluri investite în toate marile întreprinderi ale căilor ferate, era lansat în tot felul de speculații financiare, în cele mai diverse domenii, care marcau primii ani ai imperiului; realizase rapid o avere uriaşă. Dar ambiția lui nu se oprea aici, voia să joace un rol politic şi izbutise să fie ales deputat într-un departament unde poseda mai multe ferme. Dar odată cu introducerea lui în Corpul legislativ, începu să se considere viitorul ministru de finanțe. Prin cunoştințele speciale pe care le dobândise şi prin uşurința de exprimare, câştiga, cu fiecare zi un loc mai important. De altminteri, arăta, cu abilitate, un devotament absolut față de imperiu deşi avea în materie de finanțe teorii personale, care stârniseră multă zarvă şi cu care reuşise să-i dea foarte mult de gândit împăratului.

În dimineața aceea, Nantas era copleşit de afaceri importante. În vastul birou, pe care şi-l instalase la parterul castelului, se desfăşura o activitate prodigioasă. Era o armată întreagă de funcționari, unii imobili în fața ghişeelor, alții agitându-se într-un neîncetat du-te-vino, trântind uşile în urma lor; se auzea un zgomot continuu al monezilor de aur care curgeau în valuri pe masă din sacii deschişi, gata parcă să se reverse şi să inunde străzile. În anticameră se înghesuia mulțimea solicitatorilor, oameni de afaceri, oameni politici; întregul Paris era în genunchi, în fața puterii. Adesea, personaje înalte aşteptau acolo, răbdătoare, timp de ore. Iar el, aşezat la biroul său, în corespondență cu provincia, cu străinătatea, întinzând doar brațele pentru a cuprinde între ele întreaga lume, îşi realiza astfel şi ultimul său vis: puterea. Se simțea motorul inteligent al unei maşini colosale care punea în mişcare regate şi împărății.

Nantas sună uşierul. Părea îngrijorat.

— Germain, întrebă el, nu ştii? doamna s-a întors din oraş?

Cum uşierul răspunse că nu ştie, îi porunci s-o aducă pe camerista doamnei. Dar Germain nu se grăbi să plece: O clipă, vă rog... murmură el, domnul preşedinte al Corpului legislativ se află aici şi insistă să-l primiți.

Nantas făcu un gest de îngăduință:

— Ei bine, introdu-l, şi fă apoi ceea ce ți-am ordonat.

Cu o zi în urmă, într-o şedință foarte importantă în legătură cu o problemă capitală a bugetului, cuvântarea lui Nantas produsese o impresie atât de mare incit articolul de lege pus în discuție fusese trimis la Comisie pentru a fi amendat, în sensul indicat de el. După şedință, se răspândise zvonul că ministrul de finanțe se va retrage: erau grupuri care şi începuseră să dea ca sigură numirea tânărului deputat ca succesor. El ridica din umeri: nu se hotărâse încă nimic, n-avusese decât o singură întrevedere cu împăratul asupra unor anumite probleme de prim ordin. Totuşi vizita preşedintelui Corpului legislativ putea fi plină de semnificație. Încercă să alunge preocuparea care îl întuneca şi se ridică să strângă mâna preşedintelui.

— Vai, domnule duce, spuse el, vă cer iertare. Nu ştiam că sunteți aici. Credeți-mă, mă simt foarte mişcat pentru onoarea pe care mi-o faceți.

Câteva clipe, conversația se purtă pe un ton amical, cu totul la întâmplare. Apoi preşedintele, fără să-i scape nicio precizare, îl lăsă totuşi să înțeleagă că fusese trimis de împărat, pentru a-l sonda: ar fi dispus să accepte portofoliul de la finanțe şi cu ce program? Atunci el, cu un sânge rece impresionant, îşi dictă condițiile; dar sub masca impasibilității, creştea un strigăt tumultuos de triumf. În sfârşit, urca ultima treaptă, era acum sus, pe culme. Încă un pas şi va fi deasupra tuturor, toate capetele i se vor supune. În timp ce preşedintele termina, spunând că, în urma discuției,

se duce chiar în clipa aceea la împărat pentru a-i comunica programul dezbătut, o uşiță care da în apartament se deschise şi apăru camerista doamnei. Nantas lăsă neterminată fraza începută şi se repezi spre slujnică, adresându-se ducelui:

— Vă rog să mă iertați, domnule.

Şi o întrebă încet, cu vocea scăzută: La ce oră ieşise astăzi doamna? Devreme, dimineața? A spus unde se duce? Când trebuia să se întoarcă? Camerista dădea răspunsuri vagi, cu prudență, să nu facă vreo gafă.

Dându-şi în sfârşit seama de absurditatea acestui interogatoriu, încheie, spunând doar atât:

— Previn-o, de îndată ce va veni, că vreau să-i vorbesc.

Surprins, ducele se apropiase de o fereastră şi privea în curte. Nantas se întoarse, cerându-şi din nou scuze. Dar îşi pierduse sângele rece se bâlbâia, rostea cuvinte aproape lipsite de abilitate, stârnind mirarea preşedintelui.

— Am stricat totul, se pomeni el vorbind cu voce tare când rămase singur. Iată un portofoliu care-mi va scăpa.

Rămase într-o stare de indispoziție, întreruptă de accese de furie. Intrară în cabinetul său câteva persoane, introduse pe rând de uşier. Un inginer venea să-i prezinte un raport care promitea beneficii enorme din exploatarea unei mine. Un diplomat îi vorbi despre un împrumut pe care un stat vecin voia să-l deschidă la Paris. Se perindară tot felul de oameni care-i prezentau nişte afaceri extraordinare. În sfârşit primi un mare număr de colegi de la Cameră. Toți se întreceau în elogii exagerate la adresa discursului său din ajun. Răsturnat într-un fotoliu, Nantas primea toate aceste tămâieri, fără un surâs. Din birourile vecine continua să se audă larma monezilor de aur; o trepidație de uzină zgâlțâia zidurile ca şi când s-ar fi fabricat acolo tot acest aur sunător. N-avea decât să ia condeiul în mână pentru a

expedia telegramele care ar fi decis fericirea sau consternarea pieţelor europene, îi stătea în putere să împiedice sau să precipite războiul, sprijinind sau combătând împrumutul despre care i se vorbise, ţinea în mâinile lui bugetul Franţei şi era sigur că în curând va şti dacă trebuie să se declare pentru sau împotriva imperiului. Era triumful total; personalitatea lui dezvoltată dincolo de orice margini devenea centrul în jurul căreia gravita o lume. Şi totuşi, nu gusta din această glorie, aşa cum îşi făgăduise. Se simţea obosit, cu mintea furată de altă preocupare. Tresărea la cel mai mic zgomot. Când febra unei ambiţii satisfăcute îi urca în obraji, se simţea în clipa următoare pălind, ca şi cum deodată, o mână rece şi nevăzută i-ar fi atins ceafa.

Trecuseră două ore şi Flavie nu apăruse încă. Nantas îl chemă pe Germain pentru a-l însărcina să poftească pe domnul Danvilliers, în cazul că-l va găsi acasă. Rămas singur, începu să se plimbe de la un capăt la altul al cabinetului, refuzând să mai primească în ziua aceea. Cu fiecare clipă, neliniştea lui creştea. Fără îndoială soţia lui era la o întâlnire. Reînnoise probabil legătura cu domnul des Fondettes, care de şase luni era văduv. Fireşte, Nantas îşi interzicea să fie gelos; timp de zece ani respectase cu strictețe pactul încheiat, totuşi nu înţelegea să devină ridicol. Niciodată nu-i va îngădui soţiei lui să-i compromită poziţia pe care şi-o dobândise, expunându-l batjocurii opiniei publice.

Îl părăseau puterile; nu mai era acum decât un simplu soţ, care cerea să fie respectat, dar această dorinţă era atât de puternică, încât îi invadase toată fiinţa cu o tulburare pe care n-o încercase nici chiar la începuturile averii lui, şi când juca cartea cea mai hazardată.

Flavie intră, îmbrăcată în toaleta cu care ieşise în oraş; nu-şi scosese decât pălăria şi mănuşile. Nantas îi spuse, cu o voce care tremura, că ar fi urcat el în camera ei, dacă l-ar fi înştiinţat că s-a întors. Dar ea,

fără să se aşeze, cu aerul nerăbdător al unei cliente, îl invită cu un gest să se grăbească.

— Doamnă, începu el, o explicație a devenit necesară între noi. Unde ați fost azi dimineață?

Vocea tulburată a soțului ei, brutalitatea acestei întrebări o surprinseră peste măsură.

— Bineînțeles, răspunse ea, pe un ton rece, am fost unde mi-a plăcut să mă duc.

— E tocmai ce nu-mi convine, începând de astăzi, spuse el, pălind foarte tare. Trebuie să vă amintesc ceea ce v-am mai spus, că nu voi tolera să uzați de libertatea pe care v-am lăsat-o, într-un mod care ar aduce dezonoare numelui meu.

Flavie avu un surâs de suveran dispreț.

— A aduce dezonoare numelui dumneavoastră, domnule? Dar asta ați reuşit-o singur, şi nimeni n-ar putea-o face mai bine decât ați făcut.

Atunci Nantas, împins de o furie nebună, făcu un pas înainte, gata parcă s-o lovească. Bâigui:

— Nenorocito, vii din brațele domnului des Fondettes. Ai un amant, ştiu.

— Te înşeli, răspunse ea, neclintită în fața amenințării lui. Nu l-am văzut niciodată pe domnul des Fondettes. Dar chiar dacă aş avea un amant, nu eşti dumneata indicat să mi-o reproşezi. Chestiunea asta nici nu văd de ce ar trebui să te privească pe dumneata. Uiți, probabil, convenția noastră.

O clipă, el îşi opri asupra ei o privire rătăcită, apoi izbucni deodată într-un hohot de plâns, care era strigătul disperat al pasiunii pe care şi-o stăpânise multă vreme, şi se prăbuşi la picioarele ei.

— Oh, Flavie, te iubesc.

Ea îşi ridică semeț capul şi se îndepărtă, pentru că el îi atinsese marginea rochiei. Dar nefericitul se târa în genunchi după ea, cu mâinile întinse.

— Te iubesc, Flavie, te iubesc nebuneşte. Nu ştiu cum s-a născut dragostea asta… Nu ştiu… M-am trezit într-o

zi, iubindu-te. Sunt ani de atunci. Şi încetul cu încetul dragostea asta mi-a cuprins toată ființa. Am luptat, am vrut să înving această pasiune, pe care o socoteam nedemnă de mine, îmi aduceam tot timpul aminte de prima noastră întrevedere, dar astăzi sufăr prea mult, trebuie să-ți vorbesc.

Continuă astfel încă multă vreme. Toate ambițiile lui se prăbuşiseră. Omul acesta care îşi făcuse din putere o credință, care susținea că voința este singura pârghie capabilă să ridice lumea, se simțea acum neputincios ca un copil, zdrobit şi dezonorat, în fața unei femei. Ar fi dat totul, şi bogăția pe care o visase, şi situația înaltă pe care şi-o cucerise, pentru ca această femeie să facă un singur gest, să se aplece şi, cu o sărutare pe frunte, să-i spună doar atât ridică-te! Ea îi anula toate triumfurile. Nu mai auzea acum nici aurul care suna în încăperile vecine, nu se mai gândea nici la şirul nesfârşit al admiratorilor care veneau să-şi prezinte omagiile, uitase până şi că împăratul îl cheamă în acest moment la putere. Toate încetaseră să mai existe pentru el. Avea tot ce-şi dorise, dar n-o voia decât pe Flavie şi dacă Flavie îl respingea, ce oare ai mai fi putut avea un preț pentru el?

— Ascultă, continuă Nantas, tot ce am făcut am făcut numai pentru dumneata. La început, este adevărat, nu existai pentru mine, munceam numai pentru satisfacția orgoliului meu. Pe urmă ai devenit unicul scop spre care se îndreptau toate gândurile şi toate strădaniile mele. Îmi spuneam că trebuie să urc treaptă cu treaptă, sus, cât mai sus, pentru a te putea merita. Nădăjduiam să te pot îndupleca în ziua în care voi depune la picioarele dumitale toată puterea mea. Priveşte unde am ajuns! Nu sunt încă vrednic de iertarea dumitale? Nu mă mai disprețui, te conjur!

Îl ascultase până atunci fără a scoate un cuvânt. Spuse liniştită:

— Ridică-te, domnule, ar putea intra cineva.

El rămăsese în genunchi, continuând s-o implore. Poate că ar mai fi amânat multă vreme această mărturisire a dragostei lui, dacă nu l-ar fi înnebunit chinul geloziei. Deveni foarte umil:

— Îmi dau seamă că mă disprețuieşti mereu. Dar te rog mai aşteaptă. Nu-ți da dragostea nimănui. Îți făgăduiesc, voi realiza totul pentru dumneata şi voi şti să te înduplec până la urmă. Trebuie să mă ierți, dacă am fost brutal adineaori. Mi-am pierdut capul... Ah, lasă-mă, te rog, să sper că mă vei iubi într-o zi.

— Niciodată, rosti ea cu hotărâre.

Şi în timp ce el, strivit, nu se putuse ridica încă în picioare, ea se îndreptă spre uşă. Atunci, ca ieşit din minți, cuprins de un acces de furie, se înălță deodată şi îi prinse mâinile, reținând-o cu forța. Cum, o femeie îndrăznea să-l înfrunte, când lumea întreagă era la picioarele lui? Îi stătea în putere totul, să răstoarne state, să conducă Franța după bunul său plac, şi nu putea obține dragostea soției lui? El, atât de puternic, atât de influent, el, ale cărui dorințe, începând cu cele mai mici, erau ordine, nu mai avea acum decât o singură dorință, şi aceasta să rămână neîmplinita numai pentru că o creatură slabă ca un copil i se împotrivea?

Îi strângea brațele, repetând cu o voce spartă:

— Vreau... vreau...

— Şi eu nu vreau, spuse Flavie, lividă şi crispată, cu o hotărâre de neînfrânt.

Erau în plin conflict, când baronul Danvilliers deschise uşa. Văzându-l, Nantas eliberă mâinile soției lui şi strigă:

— Domnule, iată pe fiica dumitale, care se întoarce din brațele amantului ei. Spuneți-i că o femeie trebuie să respecte numele soțului ei chiar când nu îl iubeşte şi chiar când propria-i demnitate nu-i mai este o frână.

Baronul, care îmbătrânise mult, rămăsese în picioare în prag, consternat în fața brutalității acestor cuvinte.

Ceea ce aflase îl surprindea dureros. Crezuse în armonia acestei căsnicii, aproba raporturile ceremonioase dintre cei doi soți, socotindu-le doar expresia unei ținute convenționale. El şi ginerele său făceau parte din generații diferite, dar chiar dacă îl supăra activitatea lipsită de scrupule a financiarului, chiar dacă condamna unele acțiuni ale lui pe care le considera aventuroase, trebuia totuşi să recunoască puterea, voința şi inteligența lui. Şi deodată, iată, cădea în mijlocul acestei drame, pe care nu o bănuise.

Când Nantas aruncase Flaviei acuzația că are un amant, baronul care o trata pe fiică-sa, deşi căsătorită, cu aceeaşi severitate ca şi când ar fi fost încă o copilă, înaintă un pas, cu mersul lui de bătrân solemn.

— Vă jur că vine de la amantul ei, repeta Nantas. Priviți-o cu câtă sfidare bravează.

Flavie întoarse capul cu dispreț; îşi potrivea manşetele rochiei pe care soțul, în brutalitatea lui, i le mototolise. Nici umbra unei roşeli nu-i urcase în obraji, în timpul acesta, tatăl ei vorbea:

— Fiica mea, de ce nu te aperi? Soțul tău spune adevărul? Mi-ai pregătit oare la bătrânețe şi această ultimă lovitură? Jignirea ar fi deopotrivă de mare şi pentru mine căci, într-o familie, greşeala unui singur membru este îndeajuns pentru a-i păta pe toți ceilalți.

Flavie schiță un gest de nerăbdare: de ce îl lăsa pe tatăl ei să-şi piardă timpul tu asemenea acuzații? Suportase interogatoriul lui numai pentru a evita ruşinea unei explicații. Dar văzându-l înfuriindu-se în fața muțeniei ei provocatoare, sfârşi prin a spune:

— Tată, lasă-l pe acest om să-şi joace până la capăt comedia... Dumneata nu-l cunoşti... Nu mă sili să vorbesc... Numai respectul pe care ți-l port mă opreşte...

— Este soțul tău, continuă bătrânul, este tatăl copilului tău.

Flavie avu o crispare. Înălță deodată capul:

— Nu, el nu este tatăl copilului meu. Îți voi lămuri

totul. Nu are nici măcar scuza de a mă fi sedus, nici justificarea de a mă fi iubit. Acest om s-a vândut. A consimțit să acopere greşeala altuia.

Baronul se întoarse spre Nantas, care, livid, se dăduse cu un pas înapoi.

— Ai auzit, tată, reluă Flavie cu mai multă violență. S-a vândut, s-a vândut pentru banii mei. Nu l-am iubit niciodată şi nu i-aş fi îngăduit să mă atingă nici cu vârful unghiei. Am vrut să-ți cruț o mare durere. L-am plătit ca să te mintă. Priveşte-l şi vei înțelege dacă am spus adevărul.

Nantas îşi ascunsese fața în mâini.

— Şi nici mai mult, nici mai puțin, continuă tânăra femeie, îmi pretinde astăzi să-l iubesc! A îngenuncheat în fața mea, a plâns. O altă comedie, fără îndoială. Iartă-mă că te-am înşelat, tată, dar spune-mi, e cu putință să aparțin unui asemenea om? Acum când ştii totul, îți cer să nu mă mai laşi o clipă aici.

Baronul îşi îndreptă umerii căzuți. Şi fără un cuvânt, îi oferi fiicei sale brațul. Traversară amândoi încăperea fără ca Nantas să facă un singur gest pentru a-i reține. Ajungând în dreptul uşii, bătrânul rosti doar aceste cuvinte:

— Adio, domnule.

Uşa se închise în urma lor. Nantas rămase singur, doborât, privind înnebunit golul din jurul lui. Peste câteva clipe intră valetul care depuse o scrisoare pe biroul lui. Nantas o deschise maşinal şi e parcurse dintr-o singură privire. Era scrisă în întregime de mâna împăratului, care îi oferea portofoliul Ministerului de Finanțe în termenii cei mai îndatoritori. Făcu un efort ca să înțeleagă. Realizarea tuturor ambițiilor lui nu-i mai făcea acum nicio impresie. În casetele din odaia vecină, zgomotul aurului sporise, era ceasul în care casa Nantas, ghiftuită de bogăție, urnea, cu gâfâitul ei, o lume întreagă. Şi în acest apogeu al puterii lui, care era opera unei munci uriaşe, Nantas rămase cu o privire

stupidă, pironită pe scrisul împăratului, şi se auzi rostind, cu lacrimi în glas, ca un copil:

— Nu sunt fericit… nu sunt fericit.

Hohotea, cu capul sprijinit pe biroul său, în timp ce lacrimile lui calde ştergeau literele scrisorii prin care era numit ministru.

IV

De optsprezece luni, de când Nantas era ministru de finanțe, încerca să-şi găsească uitarea într-o muncă supraomenească. A doua zi, după drama care se petrecuse în cabinetul său, avusese o întrevedere cu baronul Danvilliers, în urma căreia Flavie consimțise, la sfatul tatălui ei, să-şi reia domiciliul conjugal. Dar soții nu-şi mai adresau niciun cuvânt în afara comediei pe care trebuiau s-o joace față de lume. Nantas hotărâse să nu mai părăsească locuința. Seara îşi convoca la el secretarii şi îşi termina acasă lucrul.

A fost epoca din existența lui în care a întreprins cele mai îndrăznețe acțiuni, cu cele mai strălucite rezultate. Auzea parcă o voce care îi inspira continuu idei prețioase şi fecunde. Era pretutindeni însoțit de un murmur de simpatie şi de admirație. Dar el rămânea insensibil la toate elogiile. S-ar fi spus că muncea fără speranța unei recompense, mânat doar de gândul de a mai realiza încă şi încă ceva, cu unicul scop de a încerca neîncetat să cucerească imposibilul. La fiecare nouă ascensiune examina cu atenție chipul soției lui. În sfârşit, reuşise s-o impresioneze? Îi iertase ea, oare, infamia din trecut? Ajunsese să-l aprecieze pentru rezultatele la care ajunsese datorită inteligenței lui deosebite? Dar zadarnic pândea pe fața ei impasibilă

semnul unei emoții. Şi îşi spunea de fiecare dată, reluându-şi lucrul: Tot n-am ajuns destul de sus pentru ea. Trebuie să mai urc încă, trebuie să urc neîncetat. Înțelegea să forțeze porțile fericirii, aşa cum le forțase pe cele ale averii. Se întorsese din nou la credința sa în putere. Îşi spunea din nou că singura pârghie care poate ridica lumea este voința, căci voința înseamnă viață, ea a creat omenirea. Când îl cuprindea uneori descurajarea, se închidea între patru pereți, pentru ca nimeni să nu-i poată bănui slăbiciunile lui omeneşti. Nu-i trădau frământările decât ochii lui, din ce în ce mai adânci, mai încercănați, în care ardea o flacără intensă. Era sfâşiat de gelozie. Gândul că nu reuşise să se facă iubit de Flavie era supliciul lui de fiecare clipă, dar ideea că ea s-ar putea dărui altuia îi era şi mai de neîndurat, îl umplea de furie, până la nebunie. Pentru a-şi afirma libertatea, ea ar fi fost capabilă să se afişeze cu domnul des Fondettes. Se străduia să nu pară preocupat de ea. dar simțea că îl ucide neliniştea şi teama, la cele mai mici absențe ale ei. Dacă nu i-ar fi fost frică de ridicol, ar fi urmărit-o el însuşi, pas cu pas. Şi în acest timp de zbucium se gândi că ar trebui să aibă pe lângă Flavie o persoană căreia să-i câştige devotamentul, plătindu-i-l.

Domnişoara Chuin făcea încă parte din personalul casei; baronul se obişnuise cu prezența ei, dar în acelaşi timp era şi deținătoarea prea multor secrete pentru a se mai putea debarasa de ea. La un moment dat, bătrâna domnişoară îşi făcuse planul de a se retrage cu cei douăzeci de mii de franci pe care Nantas îi numărase a doua zi după căsătorie, dar pe urmă, gândindu-se la posibilitățile pe care i le oferă această familie pentru a pescui în ape tulburi, renunțase. Aştepta deci o nouă ocazie, făcându-şi socoteala că are nevoie de încă douăzeci de mii de franci pentru a cumpăra la Roinville, în satul ei natal, casa notarului, la care râvnea încă din tinerețe.

Nantas nu avea niciun motiv să se jeneze față de

această fată bătrână, a cărei falsă cucernicie nu-l mai putea înşela. Totuşi, în dimineața în care Nantas o convocă în cabinetul lui, unde-i propuse deschis să-l informeze despre cele mai mici acțiuni ale soției sale, ea se prefăcu revoltată, îi reproşă chiar că îşi îngăduise o asemenea propunere: drept cine o lua?

— Domnişoară, spuse el, pierzându-şi răbdarea, mă aşteaptă cineva. Sunt foarte grăbit. Să scurtăm deci.

Dar ea refuză să discute, câtă vreme el nu-şi prezentă propunerea într-o formă care s-o satisfacă. Avea drept principiu că lucrurile nu sunt urâte prin ele însele, dar devin, sau încetează de a fi, în funcție de felul în care sunt prezentate.

— Ei bine, reluă el, este vorba, domnişoară, de o faptă bună. Mă tem că soția mea are necazuri pe care mi le ascunde. O văd tristă de câteva săptămâni şi m-am gândit că prin dumneata aş putea obține unele informații.

— Puteți conta pe mine, spuse ea atunci, cu o efuziune maternă. Din devotament pentru doamna voi face totul, pentru onoarea ei şi a dumneavoastră. Începând de mâine, vom veghea asupra ei.

El îi făgădui să o recompenseze pentru serviciile sale. La început protestă, făcea chiar pe supărata, dar până la sfârşit fu destul de abilă pentru a-l forța să fixeze suma: zece mii de franci, dacă îi va furniza proba formală care să confirme buna sau reprobabila conduită a doamnei. Încetul cu încetul, ajunseră să precizeze lucrurile. Din clipa aceea, Nantas începu să fie mai puțin frământat. Trecură trei luni. Acum Nantas era angajat într-o muncă foarte importantă, adusese sistemului financiar modificări însemnate. Ştia că va fi atacat la Cameră şi trebuia să se înarmeze cu o cantitate considerabilă de documente. Adesea lucra nopți întregi. Munca îl mai abătea uneori de la alte gânduri. Când o vedea pe domnişoara Chuin, o întreba repezit: Aflase ceva? Câte vizite făcuse doamna?

Întârziase undeva mai mult? Domnişoara Chuin nota totul cu amănunțime, dar până acum nu culesese decât fapte lipsite de importanță. Nantas se liniştea, dar bătrâna repeta de fiecare dată, clipind din ochi, că, poate în curând, îi va putea da noutăți.

Adevărul e că domnişoara Chuin îşi făcuse foarte bine toate socotelile: cu zece mii de franci nu putea cumpăra casa notarului, avea nevoie de douăzeci. Se gândi la un moment dat că ar fi o idee să se vândă soției, după ce se vânduse soțului. Dar o cunoştea pe doamna şi se temea să nu fie concediată după primul cuvânt pe care l-ar fi rostit. Cu mult timp în urmă, înainte de a fi primit sarcina pe care i-o încredințase Nantas, ea o spionase pe Flavie, urmărindu-şi propriile interese, spunându-şi că din păcatele stăpânilor se îngraşă slugile. Dar se izbise de una dintre acele onestități, cu atât mai solide, cu cât se sprijină mai mult pe orgoliu.

După experiența nefericită cu domnul des Fondettes, Flavie rămăsese cu un fel de ură împotriva tuturor bărbaților.

Domnişoara Chuin pierduse aproape orice speranță, când într-o zi îl întâlni din întâmplare pe domnul des Fondettes. Acesta se interesă atât de stăruitor de Flavie, încât bătrâna guvernantă înțelese că el nu încetase să o dorească nebuneşte, arzând încă la amintirea acelei clipe când o ținuse în brațele lui. Şi atunci domnişoara Chuin îşi întocmi planul: servindu-l pe soț, să-l servească totodată şi pe amant; aceasta era într-adevăr o combinație de geniu. Totul venea exact la momentul potrivit. Domnul des Fondettes, respins astăzi, fără nicio speranță, şi-ar fi dat toată averea pentru a o mai avea o dată pe această femeie care-i aparținuse. Începu s-o cultive pe domnişoara Chuin. O revăzu, jucă comedia îndrăgostitului, jură că îşi va lua viața dacă ea refuza să-l ajute. Opt zile mai târziu, după o mare risipă de sensibilitate şi scrupule, afacerea era încheiată: îi oferea zece mii de franci dacă îl va ascunde într-o seară în

dormitorul stăpânei.

În aceeaşi dimineață, domnişoara Chuin se afla în cabinetul lui Nantas.

— Ce ai aflat? întrebă el, pălind. La început ea se feri de precizări. Ceea ce era sigur, doamna avea o legătură. Îşi dădea chiar întâlniri.

— Spune tot, tot ce ai aflat, repetă el cu o nerăbdare în care clocotea furia.

În sfârşit, ea rosti numele domnului des Fondettes.

— Chiar în seara aceasta, el va fi în camera doamnei.

— Bine, mulțumesc, bâigui Nantas.

O concedie rapid cu un gest, temându-se să nu leşine în prezența ei. Faptul că fusese atât de brusc expediată o surprindea, dar o şi încinta în acelaşi timp, pentru că se aşteptase să fie supusă unui lung interogatoriu şi îşi pregătise răspunsurile pentru a nu se încurca în ele. Făcu o reverență şi se retrase, luându-şi un aer îndurerat. Nantas se ridicase în picioare. Rămas singur, se pomeni vorbind cu voce tare:

— În seara aceasta... în camera ei... şi îşi strânse capul între mâini, de frică parcă să nu-i plesnească.

Această întâlnire amoroasă, pe care soția lui şi-o îngăduia chiar la domiciliul conjugal, i se părea monstruoasă în neruşinarea ei. Era o insultă prea mare, nu o putea lăsa nepedepsită. Strângea pumnii lui mari de luptător, şi orbit de furie, visa crime. Dar întâi trebuia să-şi ducă la capăt munca începută. De trei ori se aşeză în fața biroului său şi de trei ori se ridică în picioare, într-un impuls al întregii lui ființe, împins de dorința de a urca chiar în clipa aceea în camera soției lui pentru a-i striga în față: Eşti o cățea! În sfârşit, reuşi să se stăpânească şi se apucă iar de lucru, jurându-şi că îi va sugruma pe amândoi cu mâinile lui, chiar în seara aceea. Era cea mai mare victorie pe care o obținuse vreodată asupra lui însuşi.

În după-amiaza acelei zile, Nantas trebuia să-i supună împăratului proiectul definitiv al bugetului.

Acesta avusese de făcut unele obiecții pe care Nantas le discutase cu o luciditate perfectă, dar fusese totuşi silit să promită că va modifica o parte din proiect, urmând să-l depună a doua zi.

— Sire, voi face totul în noaptea aceasta, spusese el. Şi acum, în fața biroului său, se gândea: Îi voi ucide la miezul nopții, şi-mi va rămâne apoi timpul, până dimineață, să-mi închei lucrarea.

Seara, la cină, baronul Danvilliers discutase tocmai despre acest proiect care făcea mult zgomot. El nu era de acord cu toate ideile ginerelui său, în materie de finanțe, dar le găsea foarte largi, cu totul remarcabile. În vreme ce îi răspundea baronului, i se păru de mai multe ori că surprinde ochii soției lui, privindu-l țintă. Nu era pentru prima oară, în seara aceea, când ea îl privea astfel; asculta cu aceeaşi dârzenie, dar încerca, parcă, să citească dincolo de ceea ce exprima chipul său. Nantas îşi spunea că poate era teama de a nu-i fi trădat cineva taina. De aceea făcea tot timpul efortul de a părea foarte degajat; vorbi mult, se înflăcără, sfârşi prin a-l convinge pe socrul său, care cedă în fața marii lui inteligențe.

Flavie continua să se uite la el, şi, parcă, la un moment dat, o abia perceptibilă înduioşare trecuse pe fața ei.

Până la miezul nopții, Nantas lucră în cabinetul său. Se adânci din ce în ce nai mult în muncă, cu din ce în ce mai multă pasiune, până când încetă să mai existe altceva decât această creație, acest mecanism financiar pe care îl construise încetul cu încetul, rotiță cu rotiță, învingând obstacole fără număr. Când pendula vesti miezul nopții, Nantas ridică instinctiv capul. O linişte deplină domnea în tot castelul. Deodată îşi aminti: adulterul se petrecea acolo, în întuneric, şi în tăcere. Făcu un efort pentru a-i părăsi fotoliul, lăsă cu regret tocul din mână. Înaintă câțiva paşi, încercând să asculte de o hotărâre veche pe care nu o mai regăsea. Apoi,

deodată, un val de căldură îi urcă în obraji, o flacără îi aprinse ochii. Urcă treptele care duceau în apartamentul lui.

În seara aceea, Flavie îşi concediase devreme camerista. Voia să fie singură. Până la miezul nopții, rămăsese în micul salon care preceda camera ei de dormit. Stătea lungită pe o canapea cu o carte în mână, dar cartea îi cădea mereu din mâini şi rămânea gânditoare, cu privirea în gol. Un surâs palid trecea din când în când pe chipul ei, cu trăsăturile mult îndulcite. Se ridică cu o tresărire. Cineva bătuse în uşă.

— Cine e?

— Deschide, răspunse Nantas.

Surpriza era atât de mare încât deschise imediat, maşinal. Niciodată soțul nu intrase astfel în apartamentul ei. Intră răvăşit; urcând scările, furia pusese din nou stăpânire pe el. Domnişoara Chuin, care-l pândise pe palier, îi şoptise la ureche că domnul des Fondettes se afla acolo de două ore. De aceea proceda acum fără niciun fel de menajament:

— Doamnă, rosti el, un bărbat este ascuns în camera dumitale.

Flavie nu răspunse imediat; ceea ce îi spunea el era atât de străin de gândurile ei. În sfârşit, se dezmetici.

— Sunteți nebun, domnule, murmură ea. Dar fără s-o mai asculte, el se îndreptă spre camera ei. Atunci dintr-un pas, Flavie fu în fața uşii, strigând:

— Nu veți intra! Mă aflu la mine în casă şi vă interzic să intrați.

Apăra uşa, tremurând, dar părea mai înaltă cu un cap. O clipă, rămaseră amândoi nemişcați, fără un cuvânt, ochi în ochi; el cu gâtul încordat, cu mâinile întinse, gata să se arunce asupra ei pentru a o azvârli din drum.

— Pleacă de aici, şopti el, cu o voce răguşită. Am mai multă forță decât dumneata, voi intra, totuşi.

— Nu, nu vei intra, fiindcă eu nu vreau.

Înnebunit, el repeta:

— E un bărbat acolo, e un bărbat…

Ea nu consimți să-i facă favoarea nici măcar a unei dezminţiri. Ridică doar din umeri. Dar văzându-l înaintând încă cu un pas, spuse:

— Ei bine, să admitem că, într-adevăr, în camera mea se află un bărbat! Cu ce drept vii aici? Nu sunt oare stăpână pe libertatea mea?

El dădu înapoi, în fața acestor cuvinte care îl loveau ca un bici peste obraji. Da, într-adevăr, era stăpână pe libertatea ei. Simți un frig strângându-i umerii, înțelese limpede că ea era stăpână pe situație, că ea deținea rolul principal în această dramă, în care el, personaj cu totul secundar, juca într-o scenă pe copilul bolnav şi ilogic. El era acel care nu respectase pactul. Stupida lui pasiune îl făcea odios. De ce nu rămăsese să lucreze mai departe, în cabinetul său? Tot sângele se retrăsese din obrajii lui, o umbră de nespusă suferință aşternuse o paloare de moarte pe chipul său. Când Flavie înțelese, în sfârşit, tot zbuciumul lui, se dădu la o parte din fața uşii cu o înduioşare care-i umezise ochii.

— Vino, îi spuse ea, simplu. Şi intră ea prima, cu o lampă în mână, în timp ce Nantas rămăsese în prag; cu un gest, îi mulțumi, gata să se retragă. Dar acum ea era cea care insista. Se apropie de pat şi ridică perdelele care-l ascundeau pe domnul des Fondettes. Stupoarea o făcu să nu-şi poată reține un țipăt de groază.

— E adevărat, bâigui ea, pierdută, e adevărat, omul acesta este aici. Dar nu ştiam. Îți jur, îți jur pe tot ce am mai sfânt, e aici fără ştiința mea.

Apoi, printr-un efort al voinței, se linişti şi păru chiar să regrete această primă pornire care o împinsese să se disculpe.

— Aveați dreptate, domnule, şi vă cer scuze, i se adresă ea lui Nantas, încercând să-şi regăsească toată răceala din glas.

În timpul acesta, domnul des Fondettes se simțea din

ce în ce mai ridicol. Rămăsese împietrit, cu o mutră stupidă; ar fi dat orice să-l vadă pe Nantas izbucnind, dar el îl privea calm, fără să spună un cuvânt. Doar atât, devenise foarte palid. După ce îşi mai plimbă o dată privirea, de la domnul des Fondettes la Flavie, se înclină în fața soției lui, rostind doar aceste cuvinte:

— Iertați-mă, doamnă, sunteți liberă, întoarse spatele şi plecă. Ceva murise în el, numai mecanismul muşchilor şi al oaselor mai funcționa încă.

Ajuns în cabinetul său, se duse drept la sertarul în care-şi ținea ascuns revolverul. După ce examina arma, rosti cu voce tare, parcă pentru a-şi lua un angajament față de el însuşi.

— Haide, destul! mă voi sinucide imediat. Ridică fitilul lămpii, mărind flacăra scăzută, se aşeză în fața biroului său şi se apucă liniştit să lucreze; continuă, fără o ezitare, în tăcerea adâncă din jur, fraza lăsată neterminată. Filele de hârtie se adunau vrafuri, umplute de scrisul lui. Două ore mai târziu, Flavie, care-l dăduse afară pe domnul des Fondettes, cobora scările, în picioarele goale, îşi lipi urechea de uşa cabinetului soțului ei: nu auzi decât zgomotul peniței zgâriind hârtia. Atunci îngenunche şi privi prin broasca cheii; Nantas continua să scrie, cu acelaşi calm, chipul său exprima liniştea şi satisfacția muncii; o rază a lămpii lumina țeava revolverului, aşezat lângă el.

V

Casa care răspundea în grădina castelului era de mult proprietatea lui Nantas – o cumpărase de la socrul său. Dintr-un capriciu, întârziase închirierea cămăruței strâmte, de la mansardă, în care se zbătuse în mizerie,

proaspăt sosit la Paris. De când devenise un om foarte bogat, simțea din când în când nevoia de a se retrage, pentru câteva ore, în această, fostă locuință a lui. Acolo pătimise, acolo voia adesea să-şi guste în tihnă triumful. Când avea de trecut un obstacol mai greu, se ducea în odăița lui de odinioară, să reflecteze, să ia marile hotărâri, în momentele de cumpănă ale vieții lui. Şi atunci, se simțea redevenind cel de altădată. Şi acum, când decise să-şi pună capăt existenței lui, voia să moară acolo.

Îşi terminase lucrarea, dimineața, către orele opt. Temându-se să nu se lase doborât de oboseală, făcuse o baie cu apă rece. Apoi îşi convocase pe rând o bună parte din angajații săi, pentru a le da instrucțiuni. Avusese şi o întrevedere cu secretarul său; acesta trebuia să ducă imediat la Tuileries proiectul de buget şi să dea explicațiile necesare, în cazul când împăratul ar fi avut de ridicat noi obiecții. Acum era mulțumit, lăsa totul în ordine, nu dispărea ca un falit, într-o clipă de demență. În sfârşit, îşi aparținea, putea dispune de viața lui, fără să-l poată acuza nimeni de egoism şi de laşitate.

Era ora nouă; sosise momentul. Dar când se pregătea să părăsească cabinetul, după ce îşi luase pistolul, o văzu intrând pe domnişoara Chuin care se prezenta să-şi încaseze cei zece mii de franci tăgăduiți. Îi fu dat deci să mai trăiască şi această ultimă amărăciune! Achită suma, silit să-i suporte familiaritățile. Ea se arătă înduioşată, ca o mamă, al cărei fiu a trecut cu succes un examen greu.

Dacă ar mai fi avut o singură ezitare până atunci, această complicitate ruşinoasă l-ar fi împins ea singură la sinucidere. Urcă repede scările mansardei, şi, în graba lui, uită cheia în uşă.

Nimic nu se schimbase. Tapetul era la fel de zdrențuit, patul, masa şi scaunul erau tot acolo, şi toată odaia respira acelaşi miros al mizeriei de mult instalate. Trase în piept acest aer care-i amintea trecutul lui plin

de zbateri şi de luptă. Apoi se apropie de fereastră şi revăzu aceeaşi panoramă a Parisului, arborii din grădina castelului Danvilliers, Sena, cheiurile, o parte a malului drept, pe care se desfăşura şirul caselor, contopindu-se una cu alta, înălțându-se şi dispărând, până departe, acolo unde începea cimitirul Père-Lachaise. Revolverul era acolo, la doi paşi de el, pe masa fără un picior. Acum nu mai avea niciun motiv să se grăbească, era sigur că nu va veni nimeni, ca se va putea sinucide când va voi. Se gândea, şi îşi spunea că se află la aceeaşi răscruce de viață ca atunci, de mult, şi în acelaşi loc, cu aceeaşi hotărâre de a-şi curma viața.

Într-o seară, tot în această cameră hotărâse să-şi zdrobească țeasta de marginea trotuarului, pentru că era prea sărac pentru a-şi putea cumpăra un pistol. Dar şi atunci moartea devenise unica lui soluție. Numai moartea nu înşală, numai pe ea te poți bizui, ea este întotdeauna gata să te aştepte. Numai moartea este puternică, cu toate strădaniile lui, ajunsese până la urmă tot la prăbuşire; singura certitudine rămânea tot moartea. Şi îl cuprinse regretul că îşi prelungise zadarnic viața cu zece ani! Experiența dobândită, datorită căreia ajunsese la avere şi la putere – totul i se părea acum o copilărie. La ce bun această risipă de voință, la ce bun atâta forță cheltuită, când şi puterea şi voința sunt departe de a fi totul în viață. Se îndrăgostise prosteşte de Flavie, şi întregul eşafodaj pe care-l ridicase se prăbuşea ca un castel din cărți de joc în care suflase un copil. Era jalnic totul; se simțea un biet şcolar care, după ce şi-a umplut buzunarele cu fructe furate, se prăvăleşte odată cu creanga frântă sub el, ispăşindu-şi vina prin moarte. Viața este deopotrivă de stupidă pentru toți – oamenii superiori sfârşesc tot atât de banal, ca şi imbecilii.

Nantas luă revolverul de pe masă şi începu să-l încarce. Un ultim regret îl înduioşa în această ultimă clipă a vieții lui. Câte lucruri extraordinare ar fi putut

realiza dacă Flavie l-ar fi înțeles. În ziua în care ea s-ar fi aruncat de gâtul lui, spunându-i „te iubesc”... în ziua aceea ar fi găsit pârghia cu care să ridice o lume întreagă. Şi ultimul lui gând Iu unul de dispreț pentru putere; această putere care trebuia să-i dea totul, dar nu i-o putuse da pe Flavie.

Ridică pistolul. Era o dimineață superbă. Prin fereastra deschisă, intra soarele, trezind parcă la viață toată mansarda. În depărtare, Parisul îşi începea munca lui de gigant. Nantas puse revolverul la frunte şi apăsă pe trăgaci. Dar în clipa aceea se deschise uşa şi Flavie intră ca o furtună. Cu mişcarea unui deget schimbă direcția armei şi glontele se înfundă în plafon. Se priveau ochi în ochi. Gâtuită de emoție, ea abia respira, nu putea vorbi. În sfârşit, găsi pentru prima oară cuvintele pe care le aştepta, de atâta vreme, singurele care-l puteau hotărî să trăiască.

— Te iubesc, strigă ea, prăbuşită la pieptul lui, plângând în hohote. Smulgea această mărturisire din străfundurile ființei ei, învingându-şi tot orgoliul.

— Te iubesc, pentru că eşti puternic!

O victimă a reclamei

I

Pierre Landry s-a născut într-o casă de pe strada Saint-Honore, din apropierea halelor, într-un cartier plin de tot soiul de gură-cască. Doica lui i-a dat primele lecții de citire, punându-l să silabisească cele scrise pe firme şi afişe. Începură să-i placă acele pătrate mari de hârtie, roşii, galbene, albastre; iar mai târziu, hoinărind pe străzi, unele afişe, şi anume acelea care erau scrise cu litere mari şi ciudate şi care-i ofereau mult de citit, îi stârniră o adevărată pasiune.

Tatăl său, un negustor de pălării retras din afaceri, îi completă educația dându-i să citească în fiecare seară pagina a patra a ziarului la care era abonat. După cum se ştie, copiii desluşesc mai uşor literele mari cum sunt cele ale anunțurilor.

La douăzeci de ani, Pierre Landry rămase orfan. Se văzu posesorul unei averi destul de mari şi se hotărî să trăiască numai pentru sine, punând în slujba propriului său confort tot ce înseamnă progres şi civilizație. Tatăl său muncise, în schimb el se va putea odihni în tihnă, gustând din cele mai nebănuite plăceri ale vieții, în epoca de aur pe care i-o vestea mereu pagina a patra a ziarelor şi afişelor de pe ziduri.

— Secolul nostru e un secol măreț, îşi spunea el, un secol de lumină şi prosperitate. Nu cunosc nimic mai

mişcător decât exemplul acelor oameni care îşi consacră viața fericirii umanității, străduindu-se neîncetat să facă invenții minunate, pentru ca existența celorlalți să fie liniştită şi fericită şi care, în generozitatea lor, pun la îndemâna tuturor, şi a celor mai săraci, toate binefacerile pământului. Şi când te gândeşti că toți aceşti binefăcători îşi dau osteneala să ne dea de veste, să ne înştiințeze unde putem găsi şi la ce preț se vor pune în vânzare micile şi marile fericiri ale vieții! Şi sunt şi dintre aceia – şi lor trebuie să le mulțumim în genunchi – care consimt să dea în pierdere mărfurile pe care ni le pun la dispoziție. Ceilalți se mulțumesc să-şi scoată cheltuielile; ei trudesc numai pentru ca omenirea să poată trăi în pace şi fericire. Planul vieții mele este în întregime stabilit. Nu am alta de făcut decât să primesc cu ochii închişi toate binefacerile acestui secol. Va fi destul să citesc ziarele şi afişele – dimineața şi seara – şi să urmez întocmai sfaturile acestor călăuze fără greş ca să trăiesc în pas cu progresul. Iată adevărata înțelepciune, singura cale spre fericire.

II

Din ziua aceea Pierre Landry îşi făcu din reclamele ziarelor şi din afişe un cod al vieții sale; acestea deveniră ghidul infailibil al tuturor hotărârilor pe care le lua: nu cumpăra nimic, nu întreprindea nimic decât ceea ce îi era recomandat de glasul sonor al publicității. În fiecare dimineață cerceta cu sfințenie toate publicațiile, îşi nota cu conştiinciozitate toate invențiile, toate produsele noi. Casa lui deveni astfel un vast depozit de mostre, de eşantioane, de tot felul de mărfuri avariate şi de tot felul de exemplare ale celor mai ridicole inovații pe care le

producea Parisul.

Raționamentele lui, în fond, nu erau lipsite de logică. Urmărind progresul pas cu pas, alegând pentru uzul său personal obiectele pe care poeții lirici ai reclamei le trâmbițau cu mai mult entuziasm, putea spune cu mândrie că rezolvase problema fericirii perfecte, pentru că folosea produsele cele mai desăvârşite ale unei civilizații care atingea culmile perfecțiunii.

Dau vai, toate astea nu erau decât raționamente. Realitatea devenea în fiecare zi mai tristă. Totul ar fi trebuit să meargă din ce în ce mai bine şi totul mergea din ce în ce mai prost. Aici începe drama.

Pierre Landry trăia într-un adevărat infern. Cumpărase un loc pe un teren de cultură, iar casa pe care o clădi se scufundă cu încetul în pământ Fusese construită după un sistem nou, se clătina din temelii la fiecare suflare a vântului şi se fărâmița sub ropotele unei ploi mai impetuoase. În interior, căminele, garnisite cu hornuri ingenioase, scoteau un fum care te orbea; soneriile electrice se încăpățânau să rămână mute; closetele, construite după un model brevetat, deveniseră adevărate haznale; mobilele, care trebuiau să asculte de un mecanism simplu şi comod, refuzau să se deschidă şi să se închidă. Avea un pian mecanic – de fapt o flaşnetă mizerabilă – şi o casă de bani care nu putea fi descuiată şi nici măcar folosită drept combustibil şi pe care într-o frumoasă noapte de iarnă nişte hoți şi-au pus-o în spinare şi au plecat liniştiți cu ea.

Şi cu locuința de la țară, pe care Pierre Landry şi-o cumpărase la Arcueil, a fost o întreagă poveste! Plantase nişte arbuşti şi dorise să cultive tot felul de plante rare, dar în locul lor crescuseră numai câteva fire de pir. Rezervorul de apă pentru care chemase un arhitect, a cărui adresă o luase dintr-o reclamă, se prăbuşi şi nu lipsi mult ca Landry să moară strivit şi înecat totodată.

Dar el surâdea liniştit în fața tuturor acestor necazuri şi catastrofe. Încrederea lui rămânea neclintită, creştea

chiar. „Nimic nu e încă perfect nici în cea mai perfectă dintre lumi – îşi spunea el – însă progresul continuă şi cel mai bun mijloc de a evita nenorocirile posibile este să urmăresc anunțurile cu cea mai mare atenție. Dacă rezervorul de apă s-a prăbuşit, pricina e că am angajat un arhitect pe care ziarul nu mi l-a recomandat cu cea mai mare căldură. Voi alege altul care să fie lăudat cu convingere şi cu entuziasm. În felul acesta voi ajunge să ating cu siguranță perfecțiunea, fericirea totală.”

III

Dar nefericitul Pierre Landry nu suferea numai din pricina proprietăților lui ci şi din pricina propriei lui persoane.

Hainele de pe el plesneau pe stradă; le cumpăra de la magazinele care anunțau un rabat considerabil pentru considerente de inventar sau de expropriere. Căuta să cumpere ieftin, nu din avariție, ci numai pentru a profita de binefacerile epocii în care trăia.

L-am întâlnit într-o zi complet chel. Avusese ideea să-şi schimbe culoarea părului, din blond cum era, în negru, mânat de aceeaşi dragoste pentru progres; loțiunea pe care o întrebuințase făcuse într-adevăr să-i cadă părul blond şi era încântat acum pentru că – spunea el – putea face uz de aici înainte de o anumită pomadă datorită căreia îi va creşte cu siguranță un păr negru mult mai des şi mai frumos decât cel bălai pe care-l avusese înainte.

De altminteri avea tot timpul obrajii şi bărbia zgâriate de maşinile fine de ras de care se servea. Pălăriile lui se deformau după o săptămână; umbrelele prevăzute cu resorturi ingenioase nu mai voiau să se deschidă când

ploua.

Nu mai vorbesc de toate doctoriile pe care le înghițea. Din robust cum fusese devenise un slăbănog care abia îşi mai trăgea sufletul. Dar reclama trebuia să-şi ducă până la capăt acțiunea sa de exterminare. Se crezu bolnav, se trată după excelentele rețete din anunțuri şi pentru ca medicația să fie cât mai eficace, urmă toate tratamentele deodată, dezorientat de cantitatea egală de elogii decernate tuturor doctoriilor.

Mâncă ciocolată în cantități incomensurabile; se simțea obligat să consume cât mai multă, numai pentru că citise recomandările stăruitoare ale respectivilor fabricanți. Folosea de asemenea multe articole de parfumerie şi de câteva ori lăsă să i se smulgă dinți din gură pentru a da de lucru dentiştilor filantropi, care jurându-se că nu îți fac niciun rău îți zdrobesc maxilarul.

IV

Reclama nu se arătă mai respectuoasă față de inteligența lui Pierre Landry decât se dovedise față de persoana sa. Cumpărase o bibliotecă demontabilă pe care o umpluse cu toate cărțile recomandate de ziare. Le clasifică după un sistem dintre cele mai ingenioase; aşeză volumele în raft în ordinea valorii lor – vreau să spun în raport cu doza de lirism mai mare sau mai mică stabilită de librari în reclamele pe care le publică în ziare.

Niciodată n-au fost adunate laolaltă mai multe insanități şi absurdități. Biblioteca lui Pierre Landry conținea toate neroziile şi infamiile contemporane; şi avusese grija să lipească pe dosul fiecărui volum

reclama care-l convinsese să-l cumpere. Când lua o carte în mână, el ştia astfel dinainte entuziasmul pe care trebuie să-l arate. Râdea sau plângea, potrivit indicațiilor.

Un asemenea regim îl dusese la o totală îndobitocire. Nu vreau să citez niciun titlu, dar m-aş putea referi la anumite lucrări care în mod deosebit au contribuit la decrepitudinea lui. Deveni în cele din urmă dificil şi delicat; nu mai cumpăra decât lucrările anunțate drept capodopere unice – ceea ce însemna că nu mai putea achiziționa acum decât maximum vreo douăzeci de volume pe săptămână.

Trebuie să mai adaug că şi anumite ziare, recomandate stăruitor de unele afişe bizare, contribuiră în mod simțitor la cretinizarea lui. Cu cât o publicație îşi făcea o reclamă mai gălăgioasă, cu atât o citea cu mai multă plăcere şi cu mai multă încredere.

Într-o zi, află o veste care îl încântă. Directorul unui cotidian avu ideea să instaleze o baracă de saltimbanci în Place de la Concorde şi să încredințeze reclama noului său ziar unei paiațe care executa tot felul de sărituri. Pierre Landry ținu să aibă onoarea de a figura primuul pe lista abonaților.

V

Am ajuns la ultimul act al acestei drame sfâşietoare. Pierre Landry, citind că o somnambulă vindecă toate bolile, se grăbi să o consulte pentru bolile de care nu suferea. Amabilă, somnambula se oferi să-l întinerească şi îi indică un mijloc prin care putea să devină un tânăr de cincisprezece ani. Nu trebuia decât să se scalde într-o anumită apă şi să înghită o anumită băutură. Pierre

Landry se despărți de ea încântat, declarând că o asemenea rețetă era ultimul cuvânt al progresului.

Înghiți băutura, se cufundă în baia indicată şi întineri într-atât încât după două ore fu găsit mort. Avea fața surâzătoare şi se putea ghici, după extazul întipărit pe toate trăsăturile chipului său, că îşi dăduse sufletul într-o clipă de venerație față de sfânta reclamă. Acesta fusese fără îndoială rezultatul tratamentului de vindecare radicală a tuturor bolilor pe care i-l făgăduise somnambula.

Chiar şi după moartea sa, Pierre Landry rămase umilul sclav al reclamei. Ceru prin testament să fie pus într-un coşciug şi îmbălsămat după metoda instantanee, proaspăt brevetată, a unui droghist. Sicriul se sparse în două la cimitir şi nefericitul alunecă în noroi; trebui să fie îngropat în rămăşițele fostului său coşciug.

Mormântul lui, făcut din mucava şi imitație de marmură, nu rezistă la ploi decât timp de o iarnă; i se prefăcu curând într-un morman de gunoaie cate acoperi groapa.

Dacă aş fi un moralist, aş rosti un discurs despre tot acest maldăr de gunoaie trăgând totodată şi învățătura care se desprinde dintr-o asemenea poveste. Pierre Landry, jalnica victimă a reclamei, ne arată ceea ce putem deveni şi noi, credulii zilelor noastre, dacă vom avea naivitatea să credem în viața dulce şi fericită pe care ne-o făgăduiesc reclamele. Pentru că există traficanți de tot soiul cate abuzează într-un mod ridicol şi dăunător de libertatea pe care o au de a atrage publicul în dughenele lor, noi să nu cedăm ca Pierre Landry slăbiciunii de care dăm dovadă adesea, ascultându-i şi lăsându-ne înşelați de ei.

Slutele

I

La Paris, totul se vinde; sunt de vânzare fecioarele nebune şi fecioarele cuminți, minciunile şi adevărurile, lacrimile şi surâsurile.

Ştiți desigur că în această țară a comerțului, frumusețea este o marfă cu care se face un negoț îngrozitor. Se cumpără şi se vând ochi mari şi guri mici; nasurile şi bărbiile sunt cotate la un preț bine stabilit. Astfel o gropiță, o aluniță reprezintă un venit sigur. Şi cum au existat întotdeauna contrafaceri, se imită uneori marfa lăsată de bunul Dumnezeu şi se vând la un preț mult mai scump sprâncenele false trase cu vârful chibritului ars, cocurile false prinse în păr cu ajutorul spelcilor lungi.

Toate acestea sunt fireşti şi logice. Suntem un popor civilizat şi mă întreb la ce ar servi civilizația dacă nu ne-ar ajuta să înşelăm şi să fim înşelați pentru a face ca viața să poată fi trăită.

Dar vă mărturisesc că am fost realmente surprins când am aflat ieri că un industriaş, bătrânul Durandeau pe care îl cunoaşteți ca şi mine, a avut ingenioasa şi năstruşnica idee de a face comerț cu sluțenia. Că se vinde frumusețea, asta pot să înțeleg, că se vinde chiar falsa frumusețe este cât se poate de natural, este un semn de progres. Dar eu vă spun că Durandeau a

binemeritat recunoştinţa patriei sale pentru că a pus în circulaţie pe piaţă această materie, moartă până la el, care se numeşte sluţenia. Să fim înţeleşi, este vorba de urâţenia indiscutabilă, francă, despre urâţenia care se vinde cinstit drept urâţenie.

Cu siguranţă că aţi întâlnit uneori femei mergând câte două pe largile bulevarde. Merg încet, se opresc cu râsete înfundate în faţa vitrinelor, purtându-şi trena rochiilor cu mişcări mlădioase şi îmbietoare. Merg la braţ ca două prietene bune, se tutuiesc mai întotdeauna, sunt cam de aceeaşi vârstă şi îmbrăcate la fel de elegant. Dar întotdeauna una dintre ele este de o frumuseţe fără strălucire, unul dintre acele chipuri care nu-ţi spun nimic, după care nu întorci capul, dar dacă se întâmplă să-l remarci, observi că nu-ţi displace să-l priveşti. Cealaltă este întotdeauna de o urâţenie cumplită, de o urâţenie care irită, care îţi reţine privirea, silindu-te să stabileşti o comparaţie între ea şi cea care o însoţeşte.

Mărturisiţi că vi s-a întâmplat să picaţi într-o asemenea capcană şi că uneori chiar v-aţi pomenit pornind în urma celor două femei. Dacă aţi fi întâlnit-o singură pe cea hâdă, v-ai fi îngrozit; iar tânăra cu faţa ei banală v-ar fi lăsat cu totul indiferent. Dar erau împreună şi urâţenia uneia a mărit frumuseţea celeilalte.

Ei bine, aflaţi: monstrul, femeia cea îngrozitor de urâtă, aparţine agenţiei Durandeau. Ea face parte din personalul slutelor. Faimosul Durandeau o închinase cu cinci franci pe oră femeii cu chipul banal.

II

Iată povestea.

Durandeau este un industriaş original şi inventiv, putred de bogat, care face astăzi artă în materie de comerț. De mulți ani suferea la gândul că nu s-a găsit încă nimeni care să câştige făcând negoț cu fete urâte. Să faci comerț cu fete frumoase este o chestiune delicată şi lui Durandeau, care are scrupule de om bogat, vă asigur că un asemenea lucru nici nu i-a trecut măcar prin minte.

Într-o zi avu deodată un fel de revelație. Mintea lui zămisli dintr-o fulgerare o idee nouă, aşa cum se întâmplă marilor inventatori. Se plimba pe bulevard, când văzu mergând în fața lui două fete tinere, una frumoasă, cealaltă urâtă. Şi văzându-le, înțelese că urâta era găteala cu care se împodobise cea frumoasă. Dacă panglicuțele, pudra, cozile false se găsesc de vânzare, este tot atât de drept şi de logic – îşi spuse el – ca femeia frumoasă s-o poată cumpăra pe cea urâtă, la fel cum şi-ar putea procura oricare alt ornament menit s-o avantajeze.

Durandeau se întoarse acasă pentru a cugeta în linişte. Operația comercială la care medita cerea să fie condusă cu cea mai mare finețe. Nu voia să se arunce la întâmplare într-o afacere – genială dacă reuşea, ridicolă dacă eşua. Îşi petrecu noaptea făcând calcule, citindu-i pe acei filosofi care au ştiut să vorbească mai bine despre prostia bărbaților şi despre vanitatea femeilor. A doua zi în zori era hotărât: aritmetica îl convinsese că are dreptate, filosofii îi vorbiseră atât de rău de omenire încât se gândi că poate conta pe o clientelă numeroasă.

III

Aş dori să am mai multă inspirație ca să scriu o epopee despre felul cum a luat ființă agenția Durandeau. Ar fi o epopee burlescă şi tristă, plină de lacrimi şi de hohote de râs.

Durandeau trebui să-şi dea mai multă osteneală decât îşi închipuise pentru a realiza fondul de comerț necesar începutului. Vrând să acționeze direct, se mulțumi mai întâi să lipească pe copaci, pe burlanele de scurgere, pe la colțuri, pătrățele de hârtie pe care se găseau scrise cu mâna aceste cuvinte:

Se caută fete urâte, pentru a îndeplini o muncă uşoară.

Aşteptă o săptămână şi nu se prezentă nicio fată urâtă. Se prezentară cinci sau şase fete drăguțe care cerură, plângând în hohote, să li se dea ceva de lucru; se zbăteau între foame şi viciu şi se mai gândeau încă să se salveze prin muncă. Foarte stânjenit, Durandeau trebui să le spună şi să le repete că, fiind prea frumuşele, nu le putea angaja. Dar ele susțineau că sunt urâte şi numai din galanterie şi pură răutate el le decreta frumoase. Şi astfel, neputându-şi vinde urâțenia pe care n-o aveau, fură silite să-şi vândă frumusețea pe care o aveau.

În fața acestui rezultat, Durandeau înțelese că numai fetele frumoase au curajul să-şi recunoască o urâțenie inexistentă. Cât priveşte urâtele, ele nu vor recunoaşte singure niciodată, nici că au o gură exagerat de mare şi nici că au ochii neobişnuit de mici. Scrieți pe toate zidurile că oferiți zece franci pentru o slută şi, fiți siguri, nu se va prezenta niciuna.

Durandeau renunță la afişe. Angajă o jumătate duzină de misiți şi îi răspândi în oraş în căutare de monştri. A fost o recrutare generală a slutelor la Paris. Samsarii, oameni cu tact şi de gust, aveau o misiune destul de delicată, trebuiau să procedeze de la caz la caz ținând seama de caractere şi de poziția socială: erau brutali, când aveau de-a face cu una pe care o simțeau

că are urgentă nevoie de bani, mai prevenitori când era vorba de cineva care încă nu ajunsese muritoare de foame. Pentru nişte oameni politicoşi, era greu să-i spună unei femei: „Doamnă, sunteți urâtă; şi sunt dispus să cumpăr urâțenia dumneavoastră pentru atâția franci pe zi”.

Această vânătoare de fete nefericite, care plâng în fața oglinzii, dădu loc unor întâmplări de neuitat. Uneori misiții se îndârjeau; văzuseră trecând pe o stradă o femeie de o urâțenie ideală şi țineau să i-o prezinte lui Durandeau pentru a fi vrednici de mulțumirile stăpânului. Unii recurgeau la mijloace extreme.

În fiecare dimineață, Durandeau primea şi inspecta marfa recrutată în ajun. Instalat confortabil într-un fotoliu, îmbrăcat într-un halat de casă galben, cu o scufiță de satin negru pe cap, primea defilarea noilor recrute, însoțită fiecare de misitul ei. Se lăsa pe spate, clipea din ochi cu mimica unui amator dezamăgit sau satisfăcut, lua o priză de tabac şi rămânea o vreme tăcut, apoi, pentru a vedea mai bine marfa, îi cerea să se întoarcă, la stânga , la dreapta, o cerceta din toate părțile, uneori se ridica, îi atingea părul, fața, ca un croitor care pipăie stofa, sau ca un băcan care vrea să vadă calitatea zahărului sau a piperului. Când urâțenia era evidentă, când fața era tâmpă şi grosolană, Durandeau îşi freca mâinile, îl felicita pe misit şi era în stare să ia în brațe sluta şi să o sărute. Dar în schimb se ferea de urâțenia originală: când ochii străluceau, când buza flutura un zâmbet ironic, atunci Durandeau se încrunta şi îşi spunea în sinea lui că o asemenea urâtă dacă nu este făcută să inspire dragoste, cu siguranță însă este capabilă să inspire o mare pasiune. Se purta glacial cu misitul iar femeii îi spunea să revină mai târziu când va fi bătrână.

Nu este chiar atât de uşor cum se pare să fii cu adevărat cunoscător în materie de urâțenie, să aduni o colecție de femei cu adevărat urâte şi care, în acelaşi

timp, să nu dăuneze fetelor frumoase. Durandeau dădu dovadă de talent în alegerile pe care le făcu, arătând totodată că era un profund cunoscător al sufletului omenesc şi al pasiunilor care îl zbuciumă. Problema principală pentru el era deci fizionomia; nu reţinu decât chipurile descurajatoare, cele care te îngheaţă prin grosolănia şi prostia lor.

În ziua în care agenţia fu definitiv instalată, în care putu să ofere fetelor frumoase, în pragul bătrâneţii, nişte urâte asortate la culoarea şi la genul lor de frumuseţe, el lansă următorul prospect:

IV

Paris, 1mai 18..

Agenţia de slute
L. DURANDEAU

Str. M... n-rul 18.
PARIS

Birourile sunt deschise
între orele 10–16

Doamnă,

Am onoarea a vă aduce la cunoştinţă înfiinţarea unei agenţii menite să aducă cele mai mari servicii menţinerii frumuseţii feminine. Sunt inventatorul unui articol de toaletă care are puterea de a da o nouă strălucire darurilor cu care v-a înzestrat natura.

Până în prezent, niciunul dintre mijloacele de

corectare a frumuseții dumneavoastră nu a putut fi disimulat. Dantelele şi bijuteriile sunt obiecte vizibile, se ştie chiar că adesea un coc bogat ascunde o cantitate de păr fals şi că purpuriul buzelor şi trandafiriul fraged al obrajilor nu sunt decât picturi abile.

Eu am vrut să rezolv această problemă, imposibilă la prima vedere, anume de a înfrumuseța femeile fără ca nimeni să poată bănui cărui fapt se datorează această nouă strălucire a lor. Fără panglici, fără dresuri, am încercat să găsesc un mijloc sigur de a atrage privirile, evitând astfel plimbările inutile pe stradă.

Cred că mă pot lăuda de a fi reuşit să rezolv în întregime problema insolubilă pe care mi-am propus-o.

Începând de astăzi, orice doamnă, care va binevoi să mă onoreze cu încrederea sa, va obține, la un preț cu totul moderat, admirația mulțimii.

Articolul meu de toaletă este cât se poate de simplu şi de o eficacitate absolut sigură. Nu-mi rămâne decât să-l descriu, doamnă, ca să înțelegeți imediat modul lui de întrebuințare.

N-ați văzut niciodată o doamnă frumoasă, îmbrăcată toată numai în mătase şi dantele alături de o cerşetoare căreia îi dă pomană cu mâna ei înmănuşată? Ați băgat de seamă cum strălucea mătasea în contrast cu zdrențele? Cum toată această bogăție câştiga în valoare şi eleganță alături de mizeria celeilalte?

Doamnă, ofer chipurilor frumoase cea mai bogată colecție de fețe slute din câte au existat vreodată. Hainele zdrențuite pun în valoare pe cele noi. Colecția mea de fețe slute le va pune în valoare pe cele frumoase.

Nu veți mai avea nevoie de dinți falşi, de păr fals, de sâni falşi; nici de sulimanuri, nici de toalete

scumpe; şi nici de tot felul de dichisuri şi găteli care costă adevărate averi. Este destul să aveți la dispoziția dumneavoastră o slută, o simplă slută, doamnă, căreia, oferindu-i brațul, să porniți cu ea în plimbare pe străzi, pentru a da mai multă strălucire frumuseții dumneavoastră, pentru a atrage privirile bărbaților asupra dumneavoastră.

Binevoiți, doamnă, să mă onorați cu încrederea dumneavoastră. Veți găsi la agenția mea exemplarele cele mai slute şi mai variate. Veți putea alege, vă veți putea asorta frumusețea la genul de urâțenie care vă convine.

Tariful: cinci franci ora; ziua întreagă cincizeci de franci.

Vă rog să primiți, doamnă, asigurarea sentimentelor mele cele mai distinse.

DURANDEAU

N.B. Agenția vă ține de asemenea la dispoziție tați, mame, unchi şi mătuşi. Prețuri moderate.

V

Succesul fu mare. Chiar a doua zi agenția îşi începu activitatea. Se îmbulzeau clientele; fiecare îşi alegea sluta, care socotea că i se potriveşte, şi pleca cu ea exultând de fericire. Nu vă puteți închipui cu câtă voluptate se sprijină o femeie frumoasă de brațul uneia urâte. Se simte mai frumoasă bucurându-se de urâțenia celeilalte. Durandeau este un mare filosof.

Să nu vă închipuiți însă că organizarea serviciului a

fost o treabă uşoară. S-au ivit mii de greutăți neprevăzute. Dacă recoltarea personalului a cerut multă trudă, satisfacerea clientelei era o problemă şi mai dificilă.

Venea de pildă o doamnă şi cerea o slută. I se prezenta marfa, i se spunea să-şi aleagă ce-i place, dându-i-se cel mult un sfat. Iat-o trecând disprețuitoare de la o slută la alta, găsindu-le ori prea urâte ori nu destul de urâte, pretinzând că niciuna din colecție nu se potriveşte la genul ei de frumusețe. Zadarnic încercau funcționarii să pună în valoare nasul strâmb al uneia, gura uriaşă a alteia, fruntea teşită şi aerul tâmp al celeilalte; îşi iroseau inutil elocința.

Alteori se întâmpla ca însăşi doamna să fie groaznic de urâtă şi atunci, dacă Durandeau era de față, era gata-gata să-i ofere oricât ca s-o rețină pentru colecția sa. Doamna spunea că nu doreşte decât să-şi pună în relief frumusețea printr-un mic artificiu – nu are nevoie de o slută propriu-zisă, îi ajunge o urâțică tânără. Exasperați, funcționarii o conduceau în fața unei oglinzi mari şi puneau personalul să defileze prin stânga şi dreapta clientei. Deşi ei i s-ar fi cuvenit premiul întâi la sluțenie, doamna pleca indignată pentru îndrăzneala de a se fi prezentat asemenea exemplare.

Cu încetul, agenția îşi asigură o clientelă stabilă; fiecare slută îşi câştigase clientela ei. Durandeau se putea odihni în tihnă, bucurându-se în cugetul său că, datorită lui, omenirea mal făcuse un pas înainte.

Nu ştiu dacă vă dați destul de bine seama ce se petrece în sufletul slutei în tot acest timp. Ea râde şi se bucură la lumina zilei şi plânge pe întuneric în ascuns.

Se ştie slută, hâdă, este o sclavă şi suferă pentru că este plătită tocmai pentru că-i sclavă şi atât de slută. De altfel apare bine îmbrăcată la brațul curtezanelor celebre, circulă în cupeuri, cinează prin marile restaurante, îşi petrece serile în lojile teatrelor. E în intimitatea femeilor frumoase, ceea ce îi face pe naivi să

creadă că face parte şi ea din lumea mondenă a curselor de cai şi a premierelor.

Toată ziua petrece. Noaptea plânge cu disperare. S-a despărțit de rochia elegantă care aparține agenției şi acum se află singură în mansarda ei, în fața unui ciob de oglindă care îi spune adevărul. Se vede aşa cum e, în toată sluțenia ei, şi ştie că nimeni nu o va iubi vreodată. Ea, care este folosită pentru a ațâța dorințele, nu va cunoaşte niciodată gustul sărutului.

VI

N-am dorit astăzi decât să vă povestesc cum a luat ființă această agenție şi să încredințez posterității numele lui Durandeau. Asemenea nume au locurile lor rezervate în istorie.

Într-o zi, poate, voi scrie: *Spovedania unei slute.* Am cunoscut una dintre aceste nefericite, mi-a povestit suferințele ei, am rămas adânc impresionat. A avut cliente pe care tot Parisul le cunoaşte şi care s-au dovedit necruțătoare cu ea. Îndurare, doamnelor, nu sfâşiați dantelele cu care vă împodobiți, fiți blânde cu urâtele, căci fără ele n-ați fi voi frumoase.

Sluta pe care am cunoscut-o eu avea o inimă înflăcărată, bănuiesc că-l citise mult pe Walter Scott. Nu cunosc nimic mai trist decât un cocoşat îndrăgostit sau o urâtă care îşi vede distrus idealul. Sărmana fată se îndrăgostea de toți tinerii ale căror priviri, atrase de chipul ei jalnic, se refugiau pe chipul celeilalte, al clientei. Era momeala, capcana în care trebuia să cadă vânatul pentru cealaltă.

A trecut prin multe suferințe, prin cumplite gelozii stârnite de femeile care o plăteau cum ar fi plătit un

borcan cu pomadă sau o pereche de botine, Ea nu era decât un obiect închiriat cu ora, dar iată se întâmpla ca acest obiect să aibă şi un suflet. Vă puteți închipui amarul din inima ei, când trebuia să surâdă, să vorbească pe un ton familiar cu femeile care îi furau partea ei de dragoste? Aceste fete frumoase simțeau o plăcere răutăcioasă să o răsfețe în lume ca pe o prietenă, iar în intimitate să o trateze ca pe o slugă; şi pentru un capriciu, ar fi sfărâmat-o cu aceeaşi uşurință cu care ar fi sfărâmat o figurină grotescă de porțelan de pe o etajeră.

Dar ce importanță are pentru propăşirea omenirii un suflet care suferă? Omenirea merge înainte. Durandeau va fi binecuvântat de vremurile viitoare pentru a fi pus în circulație o marfă nevalorificată până la el, pentru a fi născocit un articol de toaletă, menit să vină în ajutorul dragostei.

Şomajul

I

Dimineața, când muncitorii intră în atelier, îl găsesc rece, întunecat, trist ca o ruină. În fundul sălii mari, maşina stă mută cu brațele ei slăbănoage, cu roțile imobile, adăugându-i acestei încăperi o notă de melancolie, căci respirația şi mişcarea ei însuflețeau de obicei întreaga clădire ca bătaia de inimă a unui uriaş când se află în toiul muncii.

Patronul coboară în micul lui birou. Se adresează, cu un aer trist, muncitorilor:

— Băieți, astăzi nu e de lucru... Nu ne mai vin comenzi de nicăieri, din toate părțile primesc revocări. O să rămân cu marfa în brațe. Decembrie, luna asta în care era atât de mult de lucru în alți ani, luna pe care contam cel mai mult, amenință acum să ruineze întreprinderile cele mai solide... Trebuia să suspendăm totul.

Şi cum îi vede pe muncitori schimbând între ei priviri în care se citeşte teama de a se întoarce fără pâine acasă, teama foamei de a doua zi, adaugă cu o voce mai scăzută:

— Nu sunt un egoist, vă jur!... Situația mea e tot atât de grea, poate chiar mai disperată decât a voastră. Într-o săptămână am pierdut cincizeci de mii de franci. Încetez lucrul astăzi, ca să nu ajung mâine în fundul prăpastiei,

nu am nicio centimă pentru scadențele mele de la cincisprezece... Vedeți, vă vorbesc ca un prieten, nu vă ascund nimic. Mâine, poate, portăreii vor fi aici. Nu este vina noastră, nu-i aşa? Am luptat până la capăt. Aş fi vrut să vă ajut să treceți acest moment greu, dar s-a isprăvit, sunt la pământ, nu mai am pâine de împărțit.

Le întinde apoi mâna. Muncitorii i-o strâng în tăcere. Şi, timp de câteva minute, nu se urnesc din loc şi, strângând pumnii, îşi privesc uneltele, devenite inutile acum. În celelalte dimineți, odată cu începutul zorilor, maşinile începeau să cânte, ciocanele marcau ritmul: toate par acum adormite, îngropate în praful falimentului. Douăzeci, treizeci de familii vor rămâne fără pâine săptămâna viitoare. Cele câteva femei care lucrează în fabrică au lacrimi în ochi. Bărbații vor să pară mai tari. Fac pe curajoşii, spun că nimeni nu moare de foame la Paris.

Apoi când patronul îi părăseşte, când îl văd plecând gârbovit, îmbătrânit parcă în ultimele opt zile, strivit poate de un dezastru mai mare decât mărturiseşte, se retrag unul câte unul, simțind că se înăbuşă, cu gâtul uscat, cu un frig în suflet ca şi când ar ieşi din camera unui mort. Mortul este munca lor, este maşina asta mare care stă acum mută, profilându-şi sinistru scheletul în întuneric.

II

Muncitorul e afară, în stradă, pe caldarâm. A bătut trotuarele timp de o săptămână fără a găsi de lucru. A bătut la toate uşile, oferindu-şi brațele, oferindu-şi mâinile, oferindu-se cu totul, oricărei munci, chiar şi celei mai umile, celei mai aspre, celei mai ucigătoare.

Pretutindeni numai uşi închise.

Atunci s-a oferit să muncească pentru jumătate de preț. Dar uşile au rămas tot închise. Ar fi dispus să muncească pentru oricât de puțin, numai să fie primit. Este şomajul, teribilul şomaj care cobeşte a moarte prin mansarde. Panica a paralizat toate industriile şi banul, banul cel laş, a dispărut.

După o săptămână, totul s-a sfârşit. Muncitorul, după o ultimă încercare, se întoarce încet spre casă cu mâinile goale. Plouă; în seara aceasta străzile sunt pline de noroi şi Parisul pare sinistru. Muncitorul merge prin ploaie fără s-o simtă, nu-şi simte decât foamea; se opreşte din când în când ea să-şi întârzie întoarcerea acasă. Se apleacă peste un parapet al Senei; apele umflate curg cu un zgomot prelung; stropii de spumă albă se sparg de un pilon al podului. Se apleacă şi mai mult, şuvoiul uriaş trece sub el aruncându-i o chemare furioasă. Apoi îşi spune că ar fi o laşitate şi pleacă mai departe.

Ploaia a stat. Lămpile de gaz s-au aprins în vitrinele magazinelor cu bijuterii. Dacă ar sparge un geam, ar lua într-un singur pumn pâine pentru ani de zile. În bucătăriile restaurantelor e lumină şi îndărătul perdelelor albe de muselină, vede oameni care mănâncă. Grăbeşte pasul, porneşte spre cartierul mărginaş, de-a lungul birturilor, a mezelăriilor, a patiseriilor, a acestui Paris lacom care îşi expune bunătățile la ora foamei.

Dimineața şi-a lăsat soția şi fetița plângând de foame, făgăduindu-le să le-aducă o pâine seara. N-a îndrăznit să se întoarcă – să le spună că le-a mințit? – decât acum când s-a înnoptat de-a binelea. Mergând, se întreabă ce le va spune când va intra pe uşă, ce le va mai povesti pentru a le întreține răbdarea. Totuşi nu mai pot rămâne multă vreme aşa, fără să mănânce nimic. El mai poate răbda, dar nevasta şi fetița sunt prea plăpânde.

O clipă îi trece prin minte să cerşească. Dar când vede o doamnă sau un domn trecând pe lângă el şi dă să

întindă mâna, brațul înțepeneşte, simte un nod în gât. Rămâne încremenit pe trotuar în timp ce oamenii, văzându-l cu această mască înfricoşătoare a foamei, întorc capul crezându-l beat.

III

Soția muncitorului a ieşit în pragul porții, şi-a lăsat fetița dormind sus, în cămăruța de la mansardă. Femeia e foarte slabă, îmbrăcată într-o rochie de stambă. Tremură în aerul înghețat al străzii.

Nu mai are nimic în casă, totul a fost dus la *Muntele de Pietate*. O săptămână de şomaj şi s-a golit casa. Cu o zi în urmă a vândut unui negustor de haine vechi ultimul pumn de lină din saltea; toate saltelele au avut aceeaşi soartă. Acum n-a mai rămas decât pânza din ele, cu care a acoperit fereastra pentru a împiedica aerul rece să intre în casă, căci fetița tuşeşte rău. Fără să-i spună bărbatului ei a umblat şi ea după lucru. Dar şomajul le-a lovit şi mai crunt pe femei decât pe bărbați. Pe acelaşi coridor cu ea locuiesc nişte nefericite pe care le aude plângând toată noaptea. Pe una dintre ele a întâlnit-o la colțul unui trotuar, alta a murit, a treia a dispărut.

Ea, din fericire, are un bărbat bun, un bărbat care nu bea. Ar avea din ce să trăiască dacă n-ar exista aceste perioade de şomaj care i-a despuiat de tot ce au avut. A epuizat creditele: e datoare la brutar, la băcan, la fructar – nici nu mai îndrăzneşte să treacă prin fața acestor prăvălii. După-amiază a fost la sora ei pentru a împrumuta un franc dar a găsit ți acolo o mizerie atât de mare încât, fără să mai spună un cuvânt, a început să plângă î şi apoi amândouă – ea şi soră-sa – au plâns

îndelung împreună. Şi la plecare i-a făgăduit să-i aducă o bucată de pâine dacă bărbatul ei se va întoarce seara cu ceva de mâncare. Dar bărbatul nu s-a întors nici până acum. Ploaia continuă, femeia se adăposteşte sub poartă, picături mari plescăie la picioarele ei şi o pulbere de apă pătrunde prin rochia ei subțire. Din când în când o cuprinde nerăbdarea; atunci iese de sub poartă – cu toată ploaia – şi se duce la capătul străzii pentru a vedea dacă nu-l zăreşte în depărtare pe şosea pe cel aşteptat. Când se întoarce, e udă până la piele. Îşi trece mâinile prin păr pentru a-l stoarce de apă, apoi mai zăboveşte nițel, scuturată când şi când de un scurt fior de febră.

Într-un continuu du-te-vino, trecătorii se lovesc de ea. Se dă deoparte, se face mică pentru a nu stânjeni pe nimeni. Unii bărbați i se uită drept în ochi j câte o dată simte o răsuflare fierbinte atingându-i ceafa. Tot ce are Parisul mai dubios, strada cu noroiul ei, luminile țipătoare, trăsurile în goană, vor parcă s-o smulgă şi s-o arunce în mocirlă. Îi este foame şi nu mai ştie ce face. Peste drum e o brutărie şi se gândeşte la fetița care doarme sus, în odăița de la mansardă.

Apoi când, în sfârşit, îl zăreşte venind pe bărbatul ei, când îl vede strecurându-se ca un mizerabil de-a lungul caselor, aleargă înaintea lui şi îl întreabă cu teamă:

— Spune... bâiguie ea.

El nu răspunde nimic, lasă capul în jos. Atunci ea porneşte înainte pe scări, lividă ca o moartă.

IV

În mansardă fetița nu doarme. S-a trezit, stă şi stă gânditoare în fața unui rest de lumânare care se sfârşeşte pe colțul mesei. Şi nu se ştie ce gând

monstruos şi sfâşietor trece pe chipul acestei copile de şapte ani cu trăsăturile veştede şi grave ale unei femei mature.

Stă aşezată pe marginea cufărului care-i slujeşte de culcuş. Picioarele ei goale atârnă înghețate de frig; mânuțele ei ca de păpuşă bolnavă strâng la piept zdrențele care o acoperă. Simte în piept o arsură, un foc pe care ar vrea să-l stingă. Se gândeşte.

N-a avut niciodată jucării. Nu se poate duce la şcoală pentru că n-are ghete. Când era mai mică – îşi aminteşte – mama ei o ducea la soare. Dar asta a fost de mult. Au trebuit să se mute şi de atunci i se pare că un suflu rece a trecut prin toată casa. N-a mai avut de atunci nicio bucurie, întotdeauna i-a fost foame.

Se încurcă în gânduri pe care nu le poate înțelege. Oare toată lumea rabdă de foame? A încercat să se obişnuiască cu foamea dar n-a putut. Se gândeşte că e prea mică poate – că trebuie să fii mare ca s-o poți îndura. Mama ştie fără îndoială ceea ce copiilor li se ascunde. Dacă ar îndrăzni, ar întreba-o: cine te aduce pe lume numai ca să rabzi de foame?

Şi-apoi, ce mit e acasă! Se uită la fereastra acoperită cu pânza saltelei pe care o clatină vântul, se uită la pereții goi, la mobilele schiloade, la toată mizeria asta pe care şomajul o sluțeşte şi mai rău punând pe toate pecetea disperării. În naivitatea ei visează că se află într-o cameră caldă, cu lucruri frumoase şi strălucitoare, închide ochii pentru a revedea aceste imagini şi prin pleoapele ei subțiate lumina lumânării pare o splendidă revărsare de aur în care ar vrea să pătrundă. Dar vântul suflă, prin fereastră străbate un aer atât de rece încât o cuprinde un acces de tuse. Ochii i s-au umplut de lacrimi.

Altădată îi era teamă când rămânea singură, acum, nu ştie de ce, nu-i mai pasă. Cum n-a mâncat nimic din ajun, gândeşte că mama s-a dus după pâine. Pentru o clipă, ideea asta o înveseleşte. Va tăia pâinea în bucățele

mici, mici de tot, şi le va mânca încet, câte una. O să se şi joace cu pâinea.

Mama s-a întors, tatăl a închis uşa în urma lui. Micuța se uită foarte surprinsă la mâinile lor. Şi cum ei nu scot niciun cuvânt – după ce a tăcut un timp – repetă, scâncind:

— Mi-e foame, mi-e foame!

Tatăl şi-a ascuns capul în mâini, s-a retras într-un colt întunecat şi rămâne acolo strivit, cu umerii zguduiți de un plâns tăcut. Mama şi-a înghițit lacrimile, a venit să-şi culce din nou copila. O acoperă cu toate zdrențele din casă, îi spune să fie cuminte şi să doarmă, Dar copilei îi clănțăne dinții de frig şi simte în piept un foc care o arde tot mai tare; devine foarte îndrăzneață. Se prinde de gâtul mamei şi murmură încet:

— Spune, mamă, de ce ne e tot timpul foame?

Căsătorii...

În secolul al şaptesprezecelea, dragostea este în Franța un senior cu panaş, fastuos îmbrăcat, care îşi face intrarea în saloane, precedat de o muzică gravă, solemnă. Ascultă de un ceremonial foarte complicat, nu riscă un singur pas care să nu fie dinainte bine socotit. Altminteri, rămâne un perfect nobil, măsurat în manifestările lui sentimentale, onest în bucuriile pe care şi le îngăduie.

În secolul al optsprezecelea, dragostea este un ştrengar care-şi face de cap. Iubeşte la fel cum râde: pentru plăcerea de-a iubi şi de a râde; dejunează cu o blondă, cinează cu o brună, considerând femeile nişte zeițe bune care împart credincioşilor lor, cu mâini darnice, toate plăcerile. Un suflu de voluptate străbate întreaga societate, conduce hora păstorițelor şi a nimfelor, a decolteurilor înfiorate sub dantele, epocă încântătoare, în care au tronat simțurile, epoca marilor desfătări a căror respirație îndepărtată ajunge călduță încă, până la noi, purtând în ea parfumul părului despletit.

În secolul al nouăsprezecelea, dragostea este un tânăr aşezat, corect ca un notar şi care primeşte rente de la stat. Duce o viață mondenă sau vinde ceva într-o prăvălie. Îl preocupă politica, afacerile îi confiscă toată ziua, de la orele nouă dimineața până la şase seara. În ceea ce priveşte nopțile, le consacră viciului practic – unei amante pe care o plăteşte, sau unei soții legitime care îl plăteşte.

Astfel, dragostea eroică din secolul al şaptesprezecelea, dragostea senzuală a secolului al optsprezecelea devine dragostea pozitivă care se tratează ca o marfă la bursă.

Îl auzeam deunăzi pe un industriaş plângându-se că nu s-a inventat încă o maşină care să facă copii. S-au construit maşini care să macine grâul, să țească pânză, care înlocuiesc efortul muscular al omului prin fel de fel de mecanisme în toate muncile lui. În ziua în care o maşină va iubi în locul oamenilor, marii lucrători ai secolului, acei care dăruiesc fiecare minută a existenței lor activității moderne, îşi vor economisi timpul, vor rămâne mai aspri şi mai virili în bătălia vieții.

De la formidabila zguduitură pe care a produs-o Revoluția, bărbații din Franța n-au mai găsit răgazul de a se gândi la femei. Sub Napoleon I, zgomotul tunului îi împiedica pe amanți să se audă. În timpul Restaurației şi în timpul Monarhiei din Iulie, o dorință furioasă de îmbogățire a cuprins întreaga societate. În sfârşit, domnia lui Napoleon al III-lea n-a făcut decât să sporească această sete de avere, fără măcar să fi adus un viciu nou şi original, un desfrâu nou. Dar există aici şi o altă explicație: ştiința, vaporii, electricitatea, toate descoperirile din aceşti ultimi cincizeci de ani.

Pentru a avea o imagine a omului modern, el trebuie văzut în mijlocul multiplelor lui ocupații, trăind o viață exterioară, devorat de necesitatea de a-şi conserva averea şi de a şi-o spori, în vreme ce inteligența lui este stăpânită de probleme mereu noi iar carnea-i adormită de oboseala luptei cotidiene, în sfârşit, omul, devenit el însuşi un simplu angrenaj în această gigantică maşină socială, în plină activitate. Acest bărbat modern are amante, exact aşa cum ar putea avea şi cai, pentru exerciții numai. Dacă se căsătoreşte, o face pentru că şi căsătoria a devenit o afacere ca oricare alta, iar dacă are copii aceasta se datorează doar faptului că soția lui i-a dorit. Dar mai există o cauză care explică nereuşita

căsniciilor de astăzi, şi asupra ei vreau să insist înainte de a ajunge la exemple. Această cauză este prăpastia adâncă pe care educația şi şcoala o sapă din copilărie încă – la noi – între băieți şi fete. Să-i luăm, de exemplu, pe mica Marie şi pe micul Pierre. Până la vârsta de şase sau şapte ani, ei sunt lăsați să se joace împreună. Mamele lor sunt prietene, copiii se tutuiesc, îşi mai şi ard frățeşte câte o palmă, se împing, se rostogolesc prin colțuri, fără ruşine. Dar la şapte ani, societatea îi desparte şi îi confiscă. Pierre este închis într-o şcoală unde se fac toate eforturile pentru a i se umple capul cu cât mai multe rezumate din toate domeniile cunoştințelor umane; mai târziu intră în şcoli speciale, îşi alege o carieră, devine un bărbat. Încredințat lui însuşi, abandonat, este lăsat să cunoască singur binele şi răul în tot timpul acestei lungi ucenicii a existenței lui, în care trece pe lângă toate josniciile, în care gustă din toate durerile şi bucuriile, dobândind experiența lucrurilor şi a oamenilor.

Marie, dimpotrivă, a petrecut toți aceşti ani, claustrată în apartamentul mamei ei, a primit o cultură din care nu lipseşte nimic din tot ceea ce o fată binecrescută trebuie să cunoască: anumite cărți de literatură şi istorie epurate, geografie, aritmetică, catehismul. Şi în afară de toate acestea, mai ştie să cânte la pian, să danseze şi să deseneze peisagii în două culori. Aşadar Marie ignoră totul despre o viață pe care a văzut-o numai prin fereastră, o fereastră care a fost închisă ori de câte ori viața trecea prea zgomotoasă pe stradă. N-a îndrăznit să iasă niciodată singură din casă. A fost păzită cu grijă ca o plantă de seră căreia i se dă cu porția şi aerul şi lumina, lăsată să se dezvolte într-un mediu artificial, departe de orice contact cu viața.

Şi acum, să ne imaginăm că zece sau doisprezece ani mai târziu, Pierre şi Marie se regăsesc unul în prezența celuilalt. Au devenit doi străini; la această întâlnire ei se simt inevitabil foarte stângaci Nu se mai tutuiesc, nu se

mai înghesuiesc prin colțuri ca să râdă pe înfundate. Ea se înroşeşte, simte o nelinişte în fața acestui necunoscut, care este el. Dintre ei doi, el este singurul care simte torentul vieții, adevărurile crude despre care nu îndrăzneşte să vorbească cu voce tare. Ce-ar putea să-i spună? Nu vorbesc aceeaşi limbă, nu mai sunt două ființe asemănătoare. Rămân reduşi la banalitățile conversațiilor curente, fiecare ținându-se în defensivă – aproape duşmani – începând din clipa aceea chiar să se mintă unul pe celălalt.

Fireşte, nu pretind că fetele şi băieții noştri ar trebui să fie lăsați să crească laolaltă, de-a valma, ca buruienile într-o grădină. Problema acestei duble educații este prea grea pentru un simplu observator. Mă mulțumesc să spun ceea ce este: băieții noştri ştiu totul, fetele noastre nu ştiu nimic. Unul dintre amicii mei mi-a vorbit deseori despre senzația ciudată pe care a încercat-o în timpul tinereții lui simțind cum, încetul cu încetul, surorile lui îi devin din ce în ce mai străine. În fiecare an, când se întorcea din internat, simțea prăpastia mai adâncă, răceala mai mare. Şi într-o zi, nemaigăsind nimic să le spună, le-a strâns la piept, fierbinte, înțelegând că nu-i mai rămâne decât să-şi ia pălăria şi să plece. Dar ce se întâmplă în această grea problemă a căsătoriei? Aici se întâlnesc două lumi într-un şoc inevitabil, e o ciocnire care amenință întotdeauna să sfarme sau femeia sau bărbatul. Pierre se căsătoreşte cu Marie fără a o putea cunoaşte, fără a se putea face cunoscut de ea, căci nu este îngăduită niciun fel de probă mutuală. În general, familia fetei este fericită de-a o vedea, în sfârşit, căpătuită. O încredințează logodnicului, rugându-l să observe că i-o livrează în bună stare, intactă, aşa cum trebuie să fie o mireasă. De aci înainte, bărbatul va veghea asupra femeii lui. Şi iat-o pe Marie aruncată dintr-odată în dragoste, în viață, în tainele care i-au fost atâta vreme ascunse. De la o clipă la alta, necunoscutul i se relevă. Până şi cele mai bune

dintre soții păstrează multă vreme amintirea acestui şoc puternic. Dar mai grav este că antagonismul dintre cele două educații persistă. Dacă soțul nu reuşeşte să-şi muleze soția pe tiparul său. ea li va rămâne pentru totdeauna străină – cu credințele ei, cu naivitatea incurabilă a educației primite. Ce sistem ciudat să împărți umanitatea în două tabere – bărbații de o parte, femeile de alta – apoi, după ce i-ai înarmat pe unii împotriva celorlalți, să-i uneşti, spunându-le: Trăiți în pace!

În fond, bărbatul din zilele noastre nu are timp să iubească, se căsătoreşte cu o femeie fără s-o cunoască, fără să fie cunoscut de ea. Acestea sunt cele două trăsături distinctive ale căsătoriei moderne. Evit să complic datele generale, să insist mai mult, şi trec la exemple.

I

Contele Maxime de La Roche-Mablon are treizeci şi doi de ani. Face parte dintr-una dintre cele mai vechi familii din Anjou. Tatăl său a fost senator în timpul Imperiului, fără să fi abandonat însă – spune el – niciuna dintre convingerile lui legitimiste. De altminteri, cei din familia La Roche-Mablon n-au pierdut niciun petic de pământ în timpul emigrației şi sunt şi astăzi citați printre marii proprietari din Franța. În ce-l priveşte pe Maxime, el a trăit o tinerețe frumoasă, s-a angajat ca zuav pontifical, apoi s-a reîntors la Paris unde a trăit din plin: a jucat cărți, a avut amante, s-a bătut în duel, fără însă a se fi putut afirma.

E un tânăr înalt şi blond, frumos, cu o inteligență mijlocie, fără pasiuni, şi care acum se gândeşte să intre

în diplomație, ca să-şi facă un rost în viață.

Capul solid al familiei La Roche-Mablon este o mătuşă, baroana de Bussiére, o bătrână doamnă foarte întreprinzătoare, lansată în lumea academică şi politică. Când baroana află de la Maxime care sunt planurile lui de viitor, se împotriveşte, spunând că în primul rând el trebuie să se căsătorească, deoarece la baza oricărei cariere serioase stă întotdeauna o căsătorie. Maxime nu are nicio obiecție gravă cu privire la căsătorie; doar atât, nu se gândise încă la aşa ceva. Ar fi preferat să-şi mai prelungească viața de holtei, dar în sfârşit, dacă trebuie neapărat să se însoare pentru a-şi păstra rangul în societate, va trece şi prin această formalitate ca prin toate celelalte. Mărturiseşte însă râzând că, având inima liberă, oricât şi-ar răscoli memoria, toate fetele cu care a dansat îi apar cu acelaşi surâs şi îmbrăcate în aceeaşi rochie albă. Doamna de Bussiére este încântată, se va ocupa ea de tot. Două zile mai târziu, baroana îi vorbeşte lui Maxime de domnişoara Henriette de Salneuve. Avere considerabilă, veche noblețe din Normandia, toate condițiile perfect îndeplinite de o parte şi de alta. Baroana insistă mai ales asupra aspectului corect al acestei uniuni. Nu s-ar fi putut găsi o partidă care să satisfacă mai bine exigențele societății. Va fi una dintre acele căsătorii care nu va surprinde pe nimeni. Maxime dă din cap cu un aer satisfăcut. Într-adevăr, toate acestea îi par foarte rezonabile. Din punct de vedere al numelui, cele două familii îşi corespund perfect; averi aproape egal de mari; această căsătorie se arată deci foarte prețioasă, dacă Maxime persistă în dorința de a intra în diplomație.

— Cred că e blondă, nu? întreabă el în cele din urmă.

— Nu, brună, răspunde baroana, la drept vorbind nu prea ştiu bine.

De altfel, ce importantă are? Ceea ce-i sigur este că Henriette are nouăsprezece ani. Maxime parcă îşi aminteşte să fi dansat odată cu ea, dacă nu cumva o fi

fost sora ei mai mică. Despre educația fetei nici nu se mai discută, nici nu este cazul, a fost doar crescută de către mama ei şi acest certificat ajunge. Cât priveşte caracterul ei, nici el nu intră în discuție, dar numai pentru că nimeni nu-l cunoaşte. Doamna de Bussiére afirmă că a auzit-o într-o zi cântând un vals de Chopin, cu mult sentiment. Iar pentru rest trebuie să aibă loc chiar în seara aceea o întâlnire, într-un salon neutru.

Când Maxime o vede pe domnişoara de Salneuve, rămâne foarte surprins de a o găsi atât de drăguță. Dansează cu ea, îi face complimente pentru evantaiul ei şi primeşte drept mulțumire un surâs. Cincisprezece zile mai târziu, cererea în căsătorie este făcută oficial şi contractul se dezbate în fața notarilor. Maxime a văzut-o pe Henriette de cinci ori în tot acest timp. E într-adevăr foarte drăguță, are o carnație albă, şolduri rotunde şi va şti să se îmbrace bine când va putea arunca rochiile ei de fată. În afară de asta, se pare că îi place muzica, detestă mirosul de mosc şi a avut o prietenă care se numea Claire şi care a murit. Asta e tot. Maxime găseşte de altfel că toate acestea ajung: este o Salneuve, o ia din mâinile unei mame severe. Mai târziu, vor avea timpul să se şi cunoască. Până atunci se gândeşte la ea chiar cu oarecare plăcere. Nu este propriu-zis îndrăgostii, nu-i displace însă deloc că este drăguță, deşi şi dacă ar fi fost urâtă, tot s-ar fi însurat cu ea.

Opt zile înaintea căsătoriei, tânărul conte îşi încheia viața lui de flăcău. Trăise până atunci cu Antonia, o fostă călăreață de circ, o femeie foarte înaltă, care s-a întors din Brazilia, acoperită de diamante. Maxime îi cumpără mobilă nouă pentru apartamentul ei şi rupe cu ea, în cele mai bune raporturi amicale, după un supeu în care se bea pentru fericirea conjugală. Se angajează să-i plătească mai departe valetul, arde scrisorile inutile, deschide larg fereastra ca să intre aer proaspăt în locuința sa. Acum totul este gata. Totuşi păstrează în străfundurile lui amintirea unor momente din viață, pe

care crede însă că le-a zăvorât pentru totdeauna în sufletul său.

Notarii celor două familii au redactat contractul. Toată această penibilă problemă a banilor le-a fost lor încredințată. În fond, totul este foarte simplu: aportul fiecăruia dintre cei doi soți este cunoscut, menajul trebuie să aibă loc sub regim dotai. În timpul citirii contractului, cele două familii stau mute, nu scot un cuvânt. Pe urmă depun semnăturile, fără niciun comentariu, trecându-şi, cu un surâs, unul altuia tocul. Se vorbeşte despre altceva, despre o serbare de binefacere, a cărei inițiativă a avut-o baroana, şi despre o slujbă religioasă în care preotul Dulac a dovedit într-adevăr mult talent.

Cununia civilă a avut loc într-o luni, zi în care în mod obişnuit nu se celebrează căsătorii la primărie. Mireasa, într-o rochie de mătase gris, foarte simplă, mirele în redingotă şi pantalon de culoare deschisă. Nu s-au făcut niciun fel de invitații – a fost prezentă numai familia şi cei patru martori, nişte personaje importante. În timp ce primarul citeşte articolele din Cod, privirile lui Maxime şi ale Henriettei se întâlnesc şi ei îşi surâd. Ce limbă barbară această limbă a legii! Oare, într-adevăr, căsătoria este ceva atât de îngrozitor? Tinerii spun, unul după altul, da-ul solemn, fără cea mai mică emoție; primarul este un omuleț pirpiriu, aproape cocoşat. Înfățişarea lui nefericită îl face lipsit de orice prestanță. Baroana, într-o toaletă elegantă, de culoare închisă, se uită în sală cu binoclul şi găseşte că acest lăcaş al legii este destul de sărăcăcios mobilat. Părăsind primăria, Maxime şi Henriette lasă fiecare câte o mie de franci pentru săraci.

Dar toată pompa, toate lacrimile de înduioşare sunt rezervate pentru ceremonia religioasă. În sfârşit, pentru a nu fi confundată cu nunțile vulgare, s-a ales, pentru celebrarea ei, capela unei biserici particulare. Aceasta împrumută dintr-odată căsătoriei o aureolă de înaltă

pietate. Monseniorul Félibien, un episcop din Sud, înrudit puțin cu familia Salneuve, trebuie să binecuvânteze această uniune. În sfârşit, ziua cea mare soseşte. Capela este prea puțin încăpătoare.

Trei străzi vecine sunt barate de echipaje. În biserică, în semiîntunericul vitraliilor, se aude foşnetul stofelor fine şi murmurul discret al vocilor. S-au pus covoare pretutindeni. În fața altarului sunt cinci rânduri de fotolii. Toată nobilimea Franței se simte acolo, ca la ea acasă, cu Dumnezeul ei. Maxime apare într-un frac impecabil. Totuşi este puțin cam palid. Soseşte Henriette, învăluită toată într-un nour alb de tul; este şi ea foarte emoționată, are ochii roşii, a plâns. Când monseniorul Félibien întinde mâinile deasupra capetelor lor, amândoi rămân câteva secunde uşor aplecați, cu o fervoare care produce cea mai bună impresie. Apoi episcopul vorbeşte cu vocea lui tărăgănată despre îndatoririle celor doi soți. Şi familia îşi şterge lacrimile, mai ales doamna de Bussière, care a fost foarte nefericită în căsnicie. Ceremonia ia sfârşit în mijlocul mirosului de tămâie şi în strălucirea magnifică a lumânărilor aprinse. Nimic din luxul burghez, totul este de o distincție supremă care dă religiei un lustru rafinat pentru uzul oamenilor de familie nobilă.

Până la ultimele strângeri de mână, şi după semnarea actelor, biserica rămâne un salon monden.

Seara, are loc un dineu în familie, cu uşile şi ferestrele închise. Şi deodată, spre miezul nopții, când Henriette tremură în patul ei de mireasă cu fața întoarsă spre perete, îl simte pe Maxime depunând un sărut pe părul ei. A intrat în cameră, în urma părinților fetei, fără a face zgomot. Henriette scoate un strigăt, îl imploră s-o lase singură. El surâde, se poartă cu ea cum te porți cu un copil pe care încerci să-l liniştești. E un bărbat prea galant, ca să nu înceapă cu toate menajamentele posibile. Doar cunoaşte femeile, ştie în ce fel trebuie procedat cu ele. Deci nu pleacă, rămâne acolo, îi sărută

mâinile, o consolează, îi spune cuvinte de dragoste. De ce se teme? Nu este el soțul ei, nu este el cel care va trebui să vegheze asupra vieții ei, care îi este atât de scumpă? Apoi, cum Henriette pare din ce în ce mai speriată şi începe să plângă în hohote strigând-o pe mama ei, Maxime consideră că este momentul să bruscheze puțin lucrurile pentru a evita ca situația să nu devină ridiculă. Altminteri, rămâne un perfect om de lume, schimbă locul lămpii şi-şi aminteşte foarte bine la timp de felul cum a debutat cu mica Laurence, de la Folies-Bergere, care şi ea l-a respins la început, după ce au cinat împreună. Dar Henriette este mult mai bine crescută decât Laurence; ea nu îl zgârie şi nici nu-l loveşte cu picioarele, abia dacă se mai zbate într-un tremur de frică şi-i aparține plângând, înfierbântată, nemaiîndrăznind să deschidă ochii. Continuă să plângă toată noaptea, lipindu-şi gura de pernă pentru ca el să n-o audă. Bărbatul acesta care stă lungit în pat, alături de ea, îi inspiră o repulsie îngrozitoare. Ah, ce lucru oribil! De ce nu i s-a vorbit niciodată despre toate acestea? Dacă ar fi ştiut, nu s-ar fi măritat niciodată. Acest viol – la care se reduce noaptea nunții –, această inițiere brutală, în care a sfârşit tinerețea ei rigidă şi neştiutoare, îi apare ca o nenorocire ireparabilă de care nu se va putea consola niciodată.

Paisprezece luni mai târziu, domnul nu mai intră în camera doamnei. Au avut o lună de miere de trei săptămâni. Motivul rupturii este foarte delicat. Maxime, obişnuit cu Antonia, a vrut să-şi facă din Henriette o amantă, dar ea, cu simțurile adormite încă, un temperament rece, a refuzat să-i satisfacă anumite capricii. Pe de altă parte, au descoperit amândoi, chiar de a doua zi, că nu se vor înțelege niciodată. Maxime are un temperament sanguin, violent şi îndărătnic, Henriette e o ființă languroasă – toate gesturile ei sunt de o încetineală, de un calm enervant –, ceea ce n-o împiedică însă să dea dovadă de o încăpățânare tot atât

de mare ca şi a lui. Astfel că se acuză unul pe altul de o răutate care întrece orice margini. Dar cum persoane de rangul lor trebuie să salveze întotdeauna aparențele, trăiesc în termenii unei perfecte politeți. Se interesează unul de altul în fiecare dimineață, schimbă câteva cuvinte, şi se despart seara cu un salut ceremonios. Sunt mai străini unul de altul decât dacă ar locui la sute de kilometri distanță – deşi numai un salon desparte camerele lor.

Între timp, Maxime a reluat legăturile cu Antonia. A renunțat complet la gândul de a intra în diplomație. Era o idee absurdă. Un descendent al familiei la Roche-Mablon nu are nevoie să se compromită în politică, tocmai acum, într-o vreme în care se agită idei democratice. Ceea ce îl face să surâdă uneori, când o întâlneşte pe baroana de Bussière, este gândul că s-a căsătorit într-un mod cu totul inutil. Altminteri, nu regretă nimic. Titlurile, averea, toate acestea există.

Începe din nou să circule în lume, îşi petrece nopțile la club, duce viața unui gentilom de neam mare.

La început, Henriette se plictisea foarte mult. Pe urmă, a dat de gustul libertății pe care i-o aducea căsătoria.

Cel puțin de zece ori într-o zi, pune să i se înhame caii la trăsură, colindă prin magazine, face vizite la prietene, se bucură de tot ce-i poate oferi o viață mondenă. Are toate beneficiile unei tinere văduve. Până acum, temperamentul ei foarte liniştit a salvat-o de greşeli grave. Cel mult dacă a îngăduit să-i fie sărutate vârfurile degetelor. Dar sunt clipe în care se consideră destul de proastă... Şi în discuțiile pe care le are cu ea însăşi, se întreabă foarte serios dacă, totuşi, n-ar trebui să-şi ia un amant pentru sezonul de iarnă, care se apropie.

II

Jules Beaugrand este fiul celebrului avocat Beaugrand, foarte bine-cunoscutul orator de la întrunirile noastre politice. Antoine Beaugrand, bunicul, era un burghez liniştit din Angers care făcea parte dintr-o familie de notari, foarte stimată în oraşul său. Lui însă nu i-a plăcut să se ocupe de notariat, şi-a consumat în tihnă rentele. În schimb, fiul său mai mare, celebrul Beaugrand, foarte activ şi foarte ambițios, a făcut avere frumoasă. În ceea ce-l priveşte pe Jules Beaugrand, a vizat sus ca şi tatăl său; deopotrivă de vanitos, a avut ambiția unor situații înalte – râvnea o viață de lux princiar. Din nefericire însă, a împlinit treizeci de ani şi începe să-şi simtă mediocritatea. La început, după prima catastrofă guvernamentală, a visat să fie deputat, să aibă succese de tribună, în sfârşit, un portofoliu de ministru. Dar la o conferință a tinerilor avocați şi-a încercat elocința şi şi-a descoperit o bâlbâială intolerabilă, o încetineală a ideilor şi a exprimării care interzice cu desăvârşire triumfurile politice. După aceea, a avut un moment în care s-a gândit că ar trebui, poate, să intre în industrie. Dar ideea unor studii speciale l-a făcut să ezite, îi inspirau teamă. În cele din urmă, se hotărî pentru un birou de avocatură. Destul de stânjenit în existența lui de acest fiu, tatăl îi cumpără cu bani grei unul dintre cele mai bune birouri de avocatură în care ultimul titular câştigase câteva milioane.

Aşadar, de şase luni, Jules era avocat. Biroul este instalat într-un apartament întunecos din strada Saiate-Anne. Dar el locuieşte într-o casă particulară din strada Amsterdam, îşi petrece serile în lume, colecționează tablouri şi se sileşte să aibă cât mai puțin aerul unui avocat. Găseşte totuşi că prosperă mult prea încet. Lipseşte în jurul lui o viață mai largă, de lux, un dineu de pildă, oferit în fiecare săptămână unor persoane importante. Sau barem un salon deschis în fiecare marți seara, în care să se adune toți amicii politici ai tatălui

său. Şi este din ce în ce mai convins că o viață trăită într-un stil mare – cu recepții, cinci cai în grajd, în sfârşit o locuință mult mai spațioasă – ar fi un lucru excelent care i-ar dubla clientela.

— Căsătoreşte-te, îi spune tatăl său, căruia îi cere un sfat. O soție va aduce în viața ta animația, strălucirea de care ai nevoie. Ia una bogată, pentru că altminteri, în aceste condiții, o femeie costă foarte scump. Uite de pildă, domnişoara Desvignes, fiica manufacturierului – are un milion dotă. Este exact ce-ți trebuie.

Jules nu se grăbeşte, coace ideea. Fără îndoială, o căsătorie îi va consolida poziția. Dar este o problemă gravă care nu trebuie rezolvată cu uşurință. Stă deci şi cântăreşte averea fetelor din jurul lui. Tatăl său, cu privirea sa pătrunzătoare, avusese dreptate: într-adevăr, domnişoara Marguerite Desvignes este partida cea mai solidă. Şi începe să ia informații precise asupra prosperității uzinei Desvignes. Îl trage chiar cu destulă abilitate de limbă pe notarul familiei. Într-adevăr, tatăl dă un milion zestre fiicei lui – poate va ajunge chiar la un milion două sute de mii. Dacă tatăl dă un milion două sute, Jules s-a hotărât: o ia în căsătorie. Timp de trei săptămâni, operațiile sunt savant conduse. Faimosul Beaugrand joacă un rol decisiv. El reintră în relații cu Desvignes, unul dintre foştii lui colegi de la Constituantă{8}, pe care încetul cu încetul îl uluieşte şi îl împinge să-i ofere pe fiică-sa împreună cu dota vizată.

— Îl am în mână, îi spune el lui Jules, râzând. Acum poți să-i faci curte.

Jules a cunoscut-o pe Marguerite, cândva, de mult, când ea era încă copil. Cele două familii petreceau vara la țară, în apropiere de Fontainebleau şi erau vecine. Marguerite are astăzi douăzeci şi cinci de ani, dar sfinte Dumnezeule, cât este de urâtă! îşi spune el când o revede. Fără îndoială, n-a fost niciodată frumoasă; era şi înainte neagră ca o cârtiță, numai că acum este aproape cocoşată şi are un ochi mai mare decât celălalt.

Altminteri, fata cea mai plăcută din lume, foarte spirituală şi, se zice, de o exigență extraordinară în ceea ce priveşte calitățile pe care le pretinde unui bărbat. A refuzat partide strălucite, aşa se şi explică de ce a rămas nemăritată până la această vârstă, cu tot milionul ei. Când Jules se desparte de ea, după prima lor întâlnire, se declară foarte mulțumit, găseşte că se îmbracă încântător, ştie să discute despre orice, cu o splendidă siguranță, pare o femeie capabilă să-şi țină un salon cu multă artă, ca o pariziană, căreia urâțenia nu-i adaugă decât o notă de originalitate în plus. Pe urmă adevărul este că o fată, care are un milion două sute de mii de franci, îşi poate permite să fie şi urâtă.

Din clipa aceea totul merge strună. Logodnicii nu sunt oameni care să se împiedice de fleacuri. Şi unul şi celălalt ştiu foarte bine târgul pe care l-au încheiat şi, dintr-un surâs, s-au înțeles. Marguerite a fost crescută într-un pension aristocratic, a rămas fără mamă la şapte ani, iar tatăl n-a putut veghea asupra educației ei. A stat deci în pension până la şaptesprezece ani, învățând tot ceea ce unei tinere fete bogate nu-i este permis să nu ştie: muzica, dansul, manierele elegante, şi chiar putină gramatică, istorie şi aritmetică. Dar educația şi-a făcut-o mai ales în tovărăşia colegelor, fete venite din cele mai frumoase cartiere ale Parisului. În această lume îngustă, care nu era de fapt decât imaginea în mic a lumii vaste, între cei patru pereți ai grădini: în care a crescut, ea a învățat încă de la paisprezece ani să aprecieze avantajele averii, spiritul practic al secolului, puterea femeii, tot ceea ce înseamnă civilizație. Dacă are ezitări într-o problemă de economie domestică, în schimb în materie de broderii, de dantele, ochiul ei expert descoperă, dintr-o singură privire, lucrătura cea mai complicată, vorbeşte de modă cu competența unei croitorese de mare lux, cunoaşte numele mici ale actrițelor, pariază la curse şi discută despre cai, ca o mare cunoscătoare, în termeni de

specialitate. Şi pe lângă toate acestea, mai ştie – şi o recunoaşte de altfel cu toată onestitatea – tot ce a învățat din viața liberă pe care a dus-o opt ani în şir, după ce a ieşit din pension.

Jules îi trimite în fiecare zi un buchet de flori care îl costă trei ludovici. Îi face vizite, în care se poartă foarte galant. Dar conversația lor se învârteşte în jurul aceluiaşi subiect: probleme legate de apropiata lor instalare în comun. În afară de cele câteva cuvinte de complezență uzuală, ei nu vorbesc decât despre tapițer, despre vizitii şi despre tot felul de furnizori. Marguerite s-a hotărât, în sfârşit, să-l accepte pe Jules pentru că i se pare de o suficientă mediocritate şi pentru că viața în casa tatălui este destul de plictisitoare, ceea ce a putut să constate mai ales iarna trecută. Prima lor plimbare de îndrăgostiți a fost în strada Amsterdam pentru a vizita împreună locuința lui Jules. Marguerite găseşte că apartamentul este puțin cam mic, dar va desființa doi pereți care despart nişte camere şi va schimba locul uşilor. Pe urmă discută despre culoarea mobilelor, se interesează care va fi camera ei de dormit, inspectează şi grajdurile pentru a da ea însăşi dispoziții arhitectului. Jules este încântat: a găsit femeia care îi trebuie.

Opt zile înaintea ceremoniei, atât familia lui Jules cât şi a fetei sunt extenuate. Celebrul Beaugrand şi bătrânul Desvignes au avut până acum trei consfătuiri cu notarii. Supraveghează cele mai mici clauze ca nişte oameni bănuitori ce sunt, fără nicio iluzie asupra probității umane. La rândul lui, Jules este foarte preocupat de cadoul de nuntă. Marguerite, împotriva tuturor convenienților, i-a cerut – cu un sur îs de copil răsfăța: – să aleagă ea bijuteriile şi dantelele. Au plecat întovărăşiți numai de o rudă săracă, au colindat magazinele, evaluând diamante şi dantele fine, de dimineață până seară. De altminteri aceasta le face plăcere. Nu sunt nişte îndrăgostiți naivi care merg ținându-se strâns de mână, de-a lungul gardurilor; ei îşi

surâd în fața tejghelei din magazinele de bijuterii, trecându-şi unul altuia inelele şi broşele, cu degete înghețate de atingerea pietrelor prețioase.

În sfârşit, s-a semnat contractul. În timpul lecturii, s-a mai iscat o ultimă discuție între celebrul Beaugrand şi Desvignes. Dar a intervenit Jules, în vreme ce Marguerite asculta cu ochi mari, atenți, gata să-şi apere, cu un cuvânt, interesele, dacă ar fi fost amenințate. Contractul este destul de complicat: lasă jumătate din dotă la dispoziția soțului, constituind din cealaltă jumătate un bun inalienabil, al cărui venit va intra în comun, cu condiția, totuşi, ca o sumă de douăsprezece mii de franci pe an să fie acordată soției, pentru toaletele ei. Faimosul Beaugrand, care este autorul acestei capodopere, este încântat că a reuşit atât de bine să-l tragă pe sfoară pe vechiul său prieten Desvignes.

La primărie n-au fost invitate mai mult de zece persoane. Primarul este un văr al lui Jules; îşi ia un aer ceremonios când citeşte Codul, dar de îndată ce-l lasă din mână se grăbeşte să devină omul de lume, împarte complimente doamnelor, ține să ofere el însuşi pentru semnătură tocul cu peniță martorilor, printre care se află şi doi senatori, un ministru şi un general. Marguerite a rostit *da*-ul sacramental, cu o voce puțin prea tare, cu un aer grav, căci ea cunoaşte legea. De altminteri întreaga asistentă are acelaşi aer grav, ca şi când ar ajuta prin prezenta ei la încheierea unei afaceri care pune în mişcare mari capitaluri. Şi soțul şi soția lasă, la plecare, câte o mie cinci sute de franci pentru săraci. Şi seara are loc acasă, la Desvignes, un dineu la care sunt invitați martorii; singur ministrul n-a putut veni, ceea ce a contrariat destul de mult cele două familii.

Căsătoria religioasă s-a celebrat la biserica Madeleine. Cu trei zile înainte. Jules şi tatăl său s-au dus să se înțeleagă asupra prețului. Au dorit ca totul să se desfăşoare într-un mare lux şi deci au avut de dezbătut

multe cifre: atâta pentru slujba religioasă, atâta pentru altar, pentru orgă, pentru covoare etc. S-a convenit că se va întinde un covor ies care va coborî pe toate cele douăzeci de trepte până pe trotuar; s-a stabilit de asemenea că orga va saluta cu un marş triumfal intrarea în biserică a cortegiului – aceasta înseamnă cincizeci de franci în plus, dar este de un mare efect.

Când trăsurile au sosit într-o perfectă ordine, înşirate una după alta, biserica era plină de bărbați în fracuri, de femei în toalete somptuoase.

Şi printr-un miracol al cochetăriei, Marguerite aproape că nu mai este urâtă sub vălul ei alb de mireasă, cu coroana de flori de lămâiță. Jules se simte plin de importanță, abia îşi mai încape în piele, văzând câtă lume a reuşit să deranjeze. În timpul acesta, orgile răbufnesc, cântăreții din cor au glasuri de aramă, ceremonia durează aproape o oră şi jumătate sub boitele majestuoase. Totul este foarte frumos. Apoi începe în paraclis o interminabilă defilare. Cunoscuți, invitați, şi chiar necunoscuți intră pe rând printr-o uşă şi ies printr-alta, după ce au strâns mâna mirilor şi a celor două familii. Formalitatea aceasta mai ține încă o oră. Sunt acolo foarte mulți oameni politici, avocați, procurori, mari industriaşi, artişti, ziarişti, iar Jules strânge cu o deosebită cordialitate mâna unui tinerel palid şi pirpiriu pe care îl cunoaşte oarecum, şi care scrie într-o gazetă bulevardieră unde va insera poate o notiță despre această căsătorie.

Cum nici familia Beaugrand nici Desvignes nu dispun de un salon destul de vast pentru masa de nuntă, se mănâncă şi se dansează seara la Hotel du Louvre. Meniul este destul de mediocru. Balul în sala festivă a hotelului are multă strălucire. La miezul nopții, o trăsură îi transportă pe miri în strada Amsterdam. Ei glumesc cât durează drumul, în mijlocul Parisului întunecat, în timp ce umbrele femeilor dau târcoale la colturile de stradă. Când Jules intră în camera nupțială,

o găseşte pe Marguerite aşteptându-l liniştită cu un cot înfundat în pernă. E puțin palidă, are un surâs jenat, dar nimic în plus. Şi totul se consumă foarte firesc, ca ceva de multă vreme aşteptat.

Şi iată, au trecut doi ani de când sunt căsătoriți. Relațiile lor nu s-au rupt încă dar sunt şase luni de când li se întâmplă destul de des să uite unul de celălalt. Când un capriciu îi mai reanimă dorința pentru soția sa, Jules trebuie să-i facă curte o săptămână întreagă, înainte de a fi acceptat în camera ei; de cele mai multe ori, pentru a-şi economisi timpul care îi este prețios, se duce să-şi satisfacă acest capriciu în altă parte. Are atâtea treburi! Este astăzi un om foarte lansat, nu se mai mulțumeşte cu biroul său de notariat. Face parte din mai multe societăți, joacă chiar la bursă. Plăcerea lui cea mai mare este să se ocupe de el Parisul – ziarele îi atribuie cuvinte de spirit pe care nu le-a rostit niciodată. Altminteri n-a reuşit să-şi înduplece soția, n-a găsit încă mijlocul, cu toate sfaturile primite de la tatăl său, de a se atinge de cele şase sute de mii de franci imobilizați prin contract. Pe de altă parte, Marguerite este o femeie încântătoare. Tânăra fată şi-a ținut făgăduielile. A făcut din locuința lor din strada Amsterdam locul de întâlnire al luxului şi al petrecerilor. Risipa parizianului care aruncă nebuneşte cu banii în stânga şi în dreapta, toaletele de mii de franci pentru o singură seară, biletele de bancă răsucite pentru a aprinde lumânările dau acestor întruniri mondene strălucirea unei bogății extraordinare. De dimineața până seara echipajele se perindă neîncetat pe sub bolta de la intrarea locuinței şi, în unele nopți, cartierul aude până în zori o muzică îndepărtată, legănând râsetele delicate ale dansatoarelor. Marguerite îşi poartă cu o adevărată splendoare urâțenia – a reuşit să se facă mai ispititoare decât oricare femeie frumoasă. E mai mult decât frumoasă – şi ăsta-i lucrul cel mai grav, cum spune ea însăşi, râzând. Milionul şi cele două sute de

mii de franci – dota ei – ard ca un foc de paie. Şi-ar ruina soțul în mai puțin de un an, dacă n-ar fi de o rară inteligență. Se ştie că dispune numai de o mie de franci pe lună pentru toaletele ei, dar nimeni n-are prostul gust de a se mira văzând-o cheltuind într-o lună ceea ce primeşte pe un an întreg. Jules este încântat, nicio altă femeie nu i-ar fi ținut casa pe un asemenea picior şi îi este sincer recunoscător pentru tot ce a făcut ea în scopul de a-i lărgi cercul de relații. În clipa de fată, Marguerite se arată foarte dispusă să primească dragostea „paternă” a unuia dintre senatorii care i-au servit de martori la cununie, îi permite să-i sărute umerii în dosul uşilor şi să-i ofere titluri de rentă în cutii de bomboane.

III

Louise Bodin a trecut de treizeci de ani. Este o femeie înaltă, nici urâtă, nici frumoasă, cu o față plată pe care celibatul a început s-o acopere cu o uşoară spuzeală roşie. E fiica unui mic negustor de mărunțişuri din strada Saint-Jacques, stabilit de mai bine de douăzeci de ani într-o prăvălioară întunecoasă din al cărui venit n-a putut pune de-o parte decât vreo zece mii de franci şi aceasta cu privațiuni, mâncând carne cel mult de două ori pe săptămână, purtând trei ani acelaşi costum de haine. De douăzeci de ani, Louise stă în spatele tejghelei, de unde nu vede decât trăsurile care stropesc pietonii. De două ori a fost la țară, o dată la Vincennes şi o dată la Saint-Denis. Când iese în poartă, vede în josul străzii podul sub care curge râul. Dar este o fată înțeleaptă, a crescut în respectul centimei cu care se cumpără acul de cusut şi firul de ață pe care-l vinde

lucrătoarelor din cartier. Mama ei a ținut-o într-un pension care se află pe o stradă vecină, dar a retras-o la vârsta de doisprezece ani ca să se scutească de a angaja o vânzătoare străină în magazin. Louise ştie să citească şi să scrie fără să exceleze în ortografie; tot ceea ce cunoaşte mai bine sunt cele patru operațiuni aritmetice. Cum spune ea, cu vocea ei domoală, este destul de savantă pentru a face față în comerț.

Tatăl ei a declarat că-i va da două mii de franci zestre. Această veste s-a răspândit în tot cartierul, toată lumea ştie acum că domnişoara Bodin va avea o dotă de două mii de franci. De aceea partidele n-au întârziat să i se prezinte. Dar Louise este o fată prudentă. Ea spune foarte limpede că nu se va mărita cu un băiat sărac. Oamenii nu se căsătoresc pentru a sta cu brațele încrucişate, privindu-se unul pe altul până în albul ochilor. Mai vin şi copiii într-o căsnicie, şi este foarte bine să ai un ban de-o parte pentru bătrânețe. Vrea deci un soț care să aibă, ca şi ea, cel puțin două mii de franci. În felul acesta vor putea lua o prăvălioară, îşi vor putea câştiga onorabil existența. Dar dacă bărbații care posedă două mii de franci nu sunt chiar o raritate, în schimb aceştia au ambiția de a se căsători cu femei care să aibă dublu sau triplu decât ei. Iată de ce Louise este amenințată să rămână fată bătrână. A îndepărtat din jurul ei toate secăturile care-i dădeau târcoale în speranța de a-i mânca dota. Ea consimte să fie luată în căsătorie pentru banii ei, pentru că banii, în fond, sunt totul în viață, dar înțelege să găsească un bărbat care să aibă şi el respectul banului.

În sfârşit, li se vorbeşte de un tânăr foarte serios, meşter ceasornicar, cu o moralitate perfectă. Locuieşte prin apropiere, împreună cu mama lui care trăieşte dintr-o mica rentă. Doamna Meunier a pus deoparte, prin minuni de economie, suma de o mie cinci sute de franci pentru a înlesni căsătoria fiului ei. Alexandre Meunier are un an mai puțin decât Louise, este foarte

timid şi foarte politicos. Dar Louise, în fața cifrei de o mie cinci sute de franci, spune răspicat că este inutil de a se împinge lucrurile prea departe, ea vrea două mii de franci, şi-a făcut toate socotelile. Totuşi se stabilesc relații între cele două familii, doamna Meunier a ajuns singură să dorească această căsătorie pe care o consideră favorabilă pentru fiul ei. Şi când află suma pe care o pretinde Louise, aprobă hotărârea înțeleaptă a tinerei fete şi făgăduieşte ca în optsprezece luni să completeze restul până la două mii de franci. Din clipa aceea nu mai există nicio pricină de neînțelegere. Cele două familii încep să trăiască în relații de strânsă intimitate. Copiii, Alexandre şi Louise, aşteaptă liniştiți, schimbând strângeri de mână amicale. În fiecare seară sunt împreună. Stau în fundul prăvăliei, unul lângă altul, lângă tejghea, fără emoție, fără nerăbdare, vorbind despre fel de fel de lucruri, despre oamenii din cartier, despre prosperitatea unora, despre incorectitudinea sau ghinionul altora. În optsprezece luni, ei nu schimbă un cuvânt de dragoste. Louise îl consideră pe Alexandre foarte onest fiindcă l-a auzit într-o zi mărturisind că nu îndrăzneşte să ceară unui prieten suma de zece franci pe care i-a împrumutat-o de şase săptămâni. Alexandre spune că Louise este născută pentru comerț, ceea ce în gura lui este un compliment.

La ziua fixată, ca la scadența unei polițe, doamna Meunier se prezintă cu cele două mii de franci. E un an şi jumătate de când se privează de cafea, îşi mănâncă de sub unghii, făcând toate economiile la hrană, lumină şi căldură. Se stabileşte, deci, data căsătoriei – trei luni mai târziu, răgazul necesar pregătirilor. Se hotărăşte de asemenea că Alexandre îşi va instala atelierul de ceasornicărie într-o prăvălioară pe care au descoperit-o chiar în strada Saint-Jacques; a deținut-o până atunci un fructar căruia nu i-a mers deloc bine negoțul. În primul rând trebuie, deci, să pună prăvălia în bună stare. Dar se mulțumesc să zugrăvească tavanul şi să

spele picturile de pe pereți, pentru că pictorul cu care au tratat a pretins două sute de franci ca să facă altele noi. Cât priveşte marfa, va consta la început din cele câteva bijuterii ale amândurora şi din câteva pendule de ocazie. Alexandre va începe prin a face reparații de ceasornice în cartier şi, încetul cu încetul, când vor fi cunoscuți, vor ajunge – dacă vor fi chibzuiți – să aibă una dintre cele mai frumoase şi mai bine aprovizionate prăvălii din cartier. Astfel încât după ce prăvălioara va fi gata, după ce vor fi plătite cheltuielile de instalare, le vor mai rămâne trei mii de franci cu care vor putea pune mâna pe nişte mărfuri bune de ocazie. Aceste aranjamente îi ocupă până în ajunul căsătoriei.

Când se vorbeşte de contract, Louise ridică din umeri şi Alexandre începe să rida. Un contract costă cel puțin două sute de franci. Vor pune totul în comun şi vor împărți pe jumătate. E mult mai simplu aşa. Totuşi au hotărât să facă o nuntă cu toate cele de cuviință. Alexandre, în afară de verighetă – o verighetă de aur, de cincisprezece franci – îi dăruieşte Louisei şi un lanț de ceasornic. Nunta trebuie să aibă loc într-un restaurant din împrejurimi, la *Panier Fleuri* din Saint-Mende; familia Bodin a declarat că cheltuielile mesei o privesc pe ea. Căsătoria e fixată pentru sâmbătă, fiindcă în felul acesta le rămâne toată duminica pentru odihnă. Au fost închiriate cinci trăsuri pentru nuntă. Alexandre şi-a tăcut o redingotă şi pantaloni negri, Louise şi-a lucrat singură rochia albă; o mătuşă i-a dat diadema şi buchetul de lămâiță. De altfel, toți invitații, aproape douăzeci de persoane, s-au pus la mare ținută; doamnele în toalete de mătase roză, verde, galbenă – domnii, în redingotă; un fost vânzător de mobile a venit chiar în frac. Dar mai cu seamă cele două domnişoare de onoare atrag toate privirile trecătorilor; sunt două fete înalte, blonde, îmbrăcate în rochii albe de voal, cu mijlocul încins în cordoane late, albastre. Şi de la orele unsprezece dimineața, cortegiul se pune în mişcare;

porneşte la primărie unde nuntaşii invadează sala de cununie. Primarul se lasă aşteptat aproape trei sferturi de oră. E un bărbat gras, cu un aer plictisit. Citeşte la repezeală articolele din Cod, privind tot timpul orologiul din fața lui; are probabil o întâlnire de afaceri. Doamna Bodin şi doamna Meunier varsă multe lacrimi. Mirii răspund *da,* adresând primarului un salut politicos. În timpul acesta, fostul vânzător de mobile îşi permite să spună glume care-i fac pe domni să râdă pe înfundate. Alexandre şi Louise au pregătit fiecare câte o piesă de cinci franci pentru săraci. Pe urmă nuntaşii se urcă iar în trăsură, traversează piața şi coboară în fața bisericii. În ajun, domnul Bodin şi Alexandre au venit să plătească costul ceremoniei. Au cerut una cât mai simplă pentru că nu e nevoie, spun ei, să îngraşe preoții; de fapt, domnul Bodin, care este liber-cugetător, n-ar fi dorit niciun fel de ceremonie religioasă, dar a cedat, în cele din urmă, din convenienţă. Preotul mormăie grăbit slujba pe care o ține la altarul Fecioarei. Asistenții se ridică şi se aşază, când preotul le face semn. Numai femeile au cărți de rugăciune, pe care însă nu le citesc. Mirii stau gravi, cu o privire oarecum împrăştiată şi plictisită, ca şi când nu s-ar gândi la nimic. În sfârşit, când nunta iese din biserică, toată lumea respiră uşurată. Bine că s-a sfârşit, acum se poate râde puțin.

Spre orele două, trăsurile sosesc la Saint-Mende. Masa este comandată abia pentru orele şase. Nunta porneşte spre pădurea Vincennes. Şi timp de trei ore, nuntaşii în costumele lor de gală, se plimbă printre copaci. Domnişoarele de onoare aleargă ca două copilițe, doamnele caută locurile mai umbroase, domnii îşi aprind țigările. Şi când toți sunt frânți de oboseală sfârşesc prin a se aşeza într-o poieniță unde rămân până la şase, ascultând goarna de la fortăreața din vecinătate, fluieratul ascuțit al locomotivelor care trec, zumzetul îndepărtat al Parisului care se vede la orizont.

Dar ora mesei se apropie şi nunta se reîntoarce la

restaurant. Masa este aşezată într-o sală mare, luminată de zeci de becuri de gaz, ca o cafenea, şi nu lipsesc nici buchetele de flori artificiale, fanate de prea multă întrebuințare. Chelnerii servesc în mijlocul zgomotului pe care îl fac lingurile în farfuriile de supă. Pe urmă atmosfera se încălzeşte, glumele circulă de la un capăt la altul al mesei. Momentul cel mai vesel al serii este acel în care un tânăr voiajor comercial se strecoară sub masă şi deznoadă jartiera miresei, o jerbă de panglici, pe care bărbații şi-o împart între ei în bucățele, pe care şi le pun apoi în chip de decorație la butonieră. Louise ar fi dorit să fie cruțată de această glumă clasică, dar tatăl ei a făcut-o să înțeleagă că ar întrista nunta şi ea s-a conformat vechiului obicei cu bunul ei simț din totdeauna. Alexandre râde foarte zgomotos, are veselia prea expansivă a băieților foarte liniştiți de felul lor, nedeprinşi să petreacă prea des. Jartiera de altminteri a dat prilejul unor glume foarte îndrăznețe. Şi când o glumă este prea piperată, doamnele îşi ascund fețele în şervețelele de masă ca să poată râde mai în voie.

E ora nouă. Chelnerii din restaurant roagă pe nuntaşi să treacă pentru o clipă într-o încăpere vecină. În timpul acesta, ei ridică repede masa, şi spațioasa sală de mâncare se transformă într-un salon de dans. Două viori, un cornet cu piston, un clarinet şi un contrabas sunt instalate pe estradă.

Începe balul. Rochiile domnişoarelor de onoare, cravaşate de cordoanele albastre, zboară toată noaptea de la un capăt la altul al sălii, în mijlocul redingotelor negre. E foarte cald, doamnele deschid o fereastră, respiră aerul proaspăt de afară. Se servesc, pe tăvi, pahare cu sirop de agrişe. Spre orele două, mireasa este căutată pretutindeni, dar ea a dispărut, s-a înapoiat la Paris cu mama şi cu soțul ei. Domnul Bodin a rămas pentru a reprezenta familia şi pentru a întreține buna dispoziție a invitaților. Trebuie să se danseze până

dimineața.

În strada Saint-Jacques, doamna Bodin şi alte două doamne pregătesc toaleta de noapte a miresei. Ele o conduc până la pat şi încep să plângă toate trei. Louise nu le mai suportă prezența, le expediază după ce ea se vede silită să le consoleze pe ele. E foarte liniştită, e doar obosită, şi n-are decât o mare dorință: să doarmă. Şi într-adevăr, cum Alexandre, din timiditate, întârzie, ea sfârşeşte prin a adormi, la locul ei, în partea de la perete a patului. Alexandre intră în odaie în vârful picioarelor. Se opreşte, o vede o clipă dormind, respiră uşurat. Pe urmă, cu mii de precauțiuni se dezbracă, se strecoară sub cearceaf, evitând să zdruncine patul. Nici măcar nu o îmbrățişează. Aceasta se va întâmpla mâine dimineață. Au tot timpul, de vreme ce sunt împreună pentru toată viața.

Şi duc o viață foarte fericită. Au norocul de a nu avea copii. Copiii i-ar fi stânjenit. Comerțul lor prosperă, mica prăvălioară a crescut, vitrinele s-au umplut cu bijuterii şi cu pendule. Louise conduce casa ca o femeie perfectă ce este. Stă ore întregi la tejghea, surâde clienților şi vinde, drept foarte noi, bijuterii demodate; seara, cu un condei după ureche, verifică socotelile; îşi petrece adesea zile întregi, alergând de la un capăt al altuia al Parisului, pentru comenzi. Existența ei întreagă se scurge în grija constantă pentru negoțul lor; femeia din ea dispare, nu rămâne decât un funcționar activ şi abil – fără sex – incapabil de o greşeală care să le scadă veniturile, trăind cu ideea fixă de a se retrage din afaceri cu cinci sau şase mii de franci rentă, pe care să le consume la Suresnes, într-o vilă clădită în formă de cabană elvețiană. Alexandre se arată de o seninătate absolută, are o încredere oarbă în soția lui. El se ocupă doar de lucrările de ceasornicărie, de reparatul ceasornicelor şi a pendulelor, şi parcă şi casa în care locuiesc arată ca un uriaş orologiu al cărui mecanism a fost reglat de ei doi, odată pentru totdeauna. Nu vor şti

niciodată dacă s-au iubit. Dar ei ştiu în schimb, foarte sigur, că sunt doi asociați oneşti, avizi de bani, care continuă să doarmă în acelaşi pat, numai ca să evite un dublu consum de cearceafuri.

IV

Valentin este un vlăjgan de douăzeci de ani, tâmplar de meserie, născut în Saint-Antoine, o mahala de la marginea oraşului. Tatăl şi bunicul lui au fost tot tâmplari. Băiatul a trăit în mijlocul unor meseriaşi, s-a jucat în bile până la zece ani pe trotuarul din piața Bastiliei, în jurul coloanei Revoluției din Iulie. Acum locuieşte în strada Roquette, într-o cămăruță la mansardă, mică şi întunecoasă ca o gaură, în care, pentru zece franci pe lună, are exact loc pentru un pat şi un scaun. Şi pe deasupra, când trebuie să se suie în pat e nevoit să se frângă în două, dacă vrea să nu se ciocnească cu capul de tavan. Dar face singur haz de toate acestea, spunând că nu dă recepții în apartamentele lui. Vine să se culce la zece seara, şi, la cinci dimineața, iarna şi vara, e în picioare. Doar atât că se simte cam prost când face cunoştință cu o femeie pentru că nu îndrăzneşte să invite doamnele la el. Este atât de mică odăița lui, încât dacă ar fi să doarmă doi într-un pat. unul dintre ei ar trebui să-şi lase picioarele pe scară.

Băiat de treabă, Valentin ăsta! Munceşte mult, pentru că este tânăr şi crede în muncă. Afară de asta, nu e bețiv, nici cartofor, doar atât, puțin cam prea fustangiu, poate... Femeile sunt marea lui slăbiciune. Când în câte o dimineață i se întâmplă să mânuiască rândeaua cu o mână ca de lemn, tovarăşii lui de muncă fac glume pe

socoteala lui, îi strigă că, desigur, iar a văzut-o pe domnişoara Lise!... Asta din pricină că o fostă iubită a lui Valentin se numea Lise şi, în zilele când îi da ghes lenea, avea obiceiul să spună: „Fir-ar să fie!... Azi nu merge treaba deloc, am văzut-o aseară pe Lise”. În cârciumioarele din cartier este numit frumosul tâmplar. Are un cap puternic, părul creț şi o față veselă, iar când dansează îşi suflecă uneori mânecile cămăşii, ca să fie mai liber în mişcări, spune el, dar în realitate pentru a-şi arăta brațele voinice care sunt albe ca ale unei femei. A avut de a face “cu fetele cele mai frumoase, cu planturoasa Nana, micuța Augustine şi Adela cea grasă, care n-are decât un ochi, şi chiar cu una care lucra într-o legătorie de cărți şi pentru care s-au omorât doi militari. În fiecare seară dă o raită prin toate balurile din cartier, aruncă o privire ici, o privire colo, numai ca să vadă dacă nu descoperă prin vreun colț domnişoare pe care nu le cunoaşte încă.

Într-o seară, intrând în *Jardin de Flore,* o cârciumă din strada Charonne, iată că o zăreşte pe Clémence, o florăreasă de şaisprezece ani, cu un frumos păr blond, care îi pare un soare care luminează toată sala. Din prima clipă, înnebuneşte după ea. Toată seara se poartă foarte galant, dansează cu fata, şi plăteşte o baterie de vin bun. Apoi spre orele unsprezece când Clémence pleacă spre casă, el o însoțeşte şi bineînțeles vrea să urce în odaia ei. Dar fata refuză pe un ton categoric. Petrece cu plăcere o seară la bal, dar mai departe nu merge. Şi-i închide uşa în nas.

A doua zi Valentin ia informații. Află că Clémence a avut un amant care a părăsit-o, lăsând-o cu chiria neplătită pe două luni. De atunci ea a jurat că se va răzbuna pe primul bărbat care va face nerozia de a se îndrăgosti de ea.

Totuşi, în zilele ce urmează, Valentin o aşteaptă în stradă, îşi ia inima în dinți şi urcă la ea, ca s-o întrebe ce mai face, o urmăreşte pretutindeni.

— Ei bine, ne vedem astă seară? îi strigă el râzând. Dar ea răspunde cu o voce veselă.

— Nu, nu! Mâine!

În fiece duminică o întâlneşte la *Jardin de Flore.* O găseşte întotdeauna aşezată lângă orchestră. Acceptă cu plăcere să bea un pahar de vin cu el, să danseze cu el, dar cum încearcă s-o sărute, îi dă o palmă. Iar când îi propune să trăiască împreună, ea îi răspunde foarte cuminte că face rău stăruind cu atâta încăpăţânare; ea nu doreşte aşa ceva, pentru că nu-i place. Timp de şase săptămâni glumesc şi râd mereu când sunt împreună. La sfârşitul celei de a doua luni, Valentin şi-a pierdut veselia. Noaptea nu mai poate dormi în gămălia lui de odaie, de sub acoperiş. Se sufocă. Stă cu ochii larg deschişi în întuneric şi vede faţa albă a fetei, cu părul ei care străluceşte ca razele soarelui... Simte atunci cum îl cuprinde o fierbinţeală şi se perpeleşte în aşternut ca pe jăratic, până în zori. Dimineaţa, la atelier, nu mai e bun de nimic, stă cu privirea rătăcită, uneltele îi cad din mână şi atunci tovarăşii îi strigă: Iar ai văzut-o pe domnişoara Lise? Dar vai, n-a văzut-o pe domnişoara Lise! De trei ori a fost la Clémence şi a îngenuncheat în faţa ei, implorând-o să fie a lui. Dar ea a spus nu, nu, de fiecare dată nu, şi cu atâta hotărâre încât, ajuns în stradă, Valentin a început să plângă ca un nerod. Visează să doarmă barem în faţa uşii ei, acolo, pe palier, să-i poată auzi măcar răsuflarea uşoară prin crăpătura uşii. Dorinţa pe care i-a stârnit-o această fetişcană, căreia i-ar suci gâtul cu două degete, ca unui pui de găină, i-a răpit până şi pofta de mâncare şi băutură.

În sfârşit, într-o seară, urcă la Clémence şi o cere brusc în căsătorie. Ea rămâne surprinsă, dar acceptă imediat. Şi ea îl iubeşte din tot sufletul, dar a plâns prea mult pentru celălalt când a părăsit-o. Dar de vreme ce este vorba să fie împreună pentru totdeauna, da, asta vrea. A doua zi se duc la primărie pentru informaţii. Durata formalităţilor îi consternează. Clémence nu ştie

unde să găsească actul de deces al tatălui ei. Valentin aleargă dintr-un birou într-altul să obțină adeverința că şi-a îndeplinit serviciul militar. Se văd în fiecare zi acum, se duc să se plimbe pe un dâmb unde sunt fortificațiile şi să mănânce plăcintă la serbările din împrejurimile oraşului. Serile, când se întorc prin străzile lungi ale cartierului, nu-şi vorbesc, se țin doar strâns de braț. Inima lor e plină de o bucurie de care nu ştiu cum să vorbească. Clémence i-a cântat odată lui Valentin o romanță în care era vorba de o doamnă dintr-un balcon şi de un prinț care-i săruta părul. Şi lui Valentin i-a plăcut atât de mult, încât i s-au umplut ochii de lacrimi.

În sfârşit, formalitățile au fost îndeplinite şi căsătoria este fixată pentru o sâmbătă. Se vor căsători fără niciun tămbălău. Valentin s-a dus să vadă biserica, dar cum preotul i-a cerut zece franci, el i-a răspuns că se poate lipsi de slujba religioasă şi Clémence a spus că, de altfel, numai cununia de la primărie contează. La urmă, ca să nu se creadă că vor să se ascundă, au aranjat o masă, cu contribuție – cinci franci de persoană – la un negustor de vinuri de la barieră. Vor fi optsprezece la masă. Clémence trebuie să aducă trei prietene, dintre cele care sunt măritate. Valentin a recrutat o droaie întreagă de tâmplari şi de lucrători în abanos, cu soțiile lor. Întâlnirea la negustorul de vinuri este fixată pentru orele două, întrucât s-a proiectat o plimbare înainte de masă.

La primărie. Valentin şi Clémence se prezintă întovărăşiți numai de martorii lor. Valentin şi-a curățat redingota, Clémence şi-a petrecut trei nopți, transformând o rochie veche, albastră, pe care una dintre prietenele ei, o femeie mult mai voinică decât ea, i-a vândut-o pentru zece franci. Poartă o bonetă garnisită cu flori roşii. Şi e atât de drăgălaşă, cu fața ei albă, cu aerul ei de fetiță, cu părul ei blond şi zburdalnic, încât primarul îi surâde părinteşte.

Când vine rândul ei să spună *da,* Valentin o înghionteşte cu cotul şi ea pufneşte în râs. Şi toată lumea din sală râde, până şi oamenii de serviciu. Trece un fel de suflu de tinerețe printre paginile îngălbenite ale Codului. Pe urmă când trebuie să se semneze în registru, martorii devin foarte zeloşi. Valentin trage o cruce pentru că nu ştie să scrie. Clémence semnează cu o pată mare de cerneală. La cheta pentru săraci dau toți câte zece centime, numai mireasa, după ce şi-a scotocit bine buzunarele, scoate în cele din urmă cincizeci de centime.

La orele două, întreaga societate se adună la negustorul de vinuri din piața du Trône. De acolo, pornesc cu toții la fortificații, în şir, unul după altul. Pe urmă bărbații propun să se joace de-a baba oarba – jos în şanț. Când unul dintre ei prinde o doamnă, o reține o clipă în brațe şi o ciupeşte de coapsă. Atunci doamna scoate nişte țipete ascuțite, spune că nu este permis, că ciupitul nu face parte din joc. Toată societatea râde în hohote, tulburând liniştea acestui colț pustiu cu atâta larmă încât vrăbiile zboară speriate în jurul pomilor de pe toată lungimea şoselei. La întoarcere, trei dintre copii nu mai pot merge pe jos şi tații lor sunt nevoiți să-i ducă în cârcă.

Toate acestea nu împiedică pe nimeni să înfulece cu disperare seara la masă. Fiecare vrea să mănânce pe săturate pentru cei cinci franci pe care i-a plătit. Şi s-a plătit – nu-i aşa? – deci au tot dreptul de a goli farfuriile. Şi cu câtă grijă e curățat de ultima rămăşiță de carne fiecare oscior. Farfuriile se întorc complet goale la bucătărie. Valentin – pe care colegii lui vor de dragul glumei să-l îmbete – îşi supraveghează paharul, dar Clémence, care nu bea de obicei vin simplu, are acum obrajii foarte roşii şi chicoteşte ascuțit cu țipete scurte de pasăre. La desert încep cântecele. Fiecare cântă ce-i vine. Şi timp de trei ore, urmează un interminabil pițigăit de cântece şi cuplete. Unul cântă o romanță – o

poveste în care este vorba de Veneția şi de gondole –, altul are specialitatea şansonetelor comice şi istorişeşte despre urmările nefaste ale beției cu vin prost, făcând pe cherchelitul la refren… Cel de al treilea începe un cântec de chef cam deocheat, pe care doamnele, râzând foarte tare, îl acompaniază cu mânerele cuțitelor pe pahare.

Dar când vine nota, se lasă cu supărare. Cârciumarul pretinde plata pentru suplimente. Cum suplimente? Care suplimente? Doar s-a stabilit dinainte: cinci franci de cap şi nicio lețcaie în plus. Şi cum patronul restaurantului amenință că va face apel la reprezentantul forței publice, lucrurile iau o întorsătură urâtă de tot. Începe bătaia şi o parte din nuntaşi sfârşesc noaptea la poliție. Din fericire, mirii au avut înțelepciunea de a se retrage la timp, chiar când a început scandalul.

E ora patru dimineața când Valentin şi Clémence se întorc acasă – în camera ei – pe care au hotărât s-o păstreze până luna viitoare. Au străbătut pe jos tot cartierul Saint-Antoine pe un vânt destul de rece, pe care însă nu l-au simțit deloc, atât de repede mergeau. Şi îndată ce închid uşa în urma lor, Valentin o cuprinde pe Clémence în brațe şi-i acoperă fața cu sărutări pătimaşe şi brutale care pe ea o fac să râdă. Se anină de gâtul lui, îl sărută cu toată puterea ca să-i dovedească şi ea lui cât de mult îl iubeşte. Patul a rămas nestrâns de dimineață când a fost atât de grăbită, încât n-a avut timp decât să întindă cuvertura deasupra. El o ajută să întoarcă salteaua. Când adorm, afară e ziuă. Un canar agățat în colivia de lângă fereastră ciripeşte dulce. În cămăruța sărăcăcioasă, sub perdelele îmbătrânite ale patului, dragostea vine ca un fâlfâit de aripi.

După ce şi-au făcut toate socotelile, Valentin şi Clémence şi-au început viața de căsătoriți, cu un franc şi cincisprezece centime. Luni îşi va relua fiecare, liniştit, munca sa.

Şi zilele se scurg şi viața trece.

La treizeci de ani, Clémence e urâtă, părul ei blond a devenit galben murdar. Cei trei copii pe care i-a alăptat au deformat-o. Valentin a căzut în patima beției, duhneşte a băutură, răsuflă greu, iar brațele lui, frumoasele lui brațe, le-a uscat, le-a veştejit rindeaua. Când se întoarce acasă beat, cu buzunarele goale, se lasă întotdeauna cu bătaie, în timp ce țâncii urlă. Încetul cu încetul, femeia se obişnuieşte să-şi caute bărbatul în cârciumi şi după o vreme ajunge să se aşeze şi ea alături de el, cu litra de vin în față, în norii de fum şi în duhoarea de tutun prost. Dar îşi iubeşte şi acum bărbatul şi îl iartă chiar când el îi arde câte o palmă. De altfel a rămas o femeie cinstită, despre ea nu se poate spune că se duce cu primul venit, cum fac altele. Şi totuşi, în această viață de certuri, de mizerie, în locuința sordidă, adesea fără foc şi fără pâine, în această lentă descompunere şi degradare a căsniciei lor, sunt încă, şi vor mai fi încă, până la sfârşitul vieții lor, nopți – sub perdelele zdrențuite ale patului – în care dragostea vine să-i mângâie cu un fâlfâit de aripi.

Sfârşitul unor vieţi...

Contele de Veiteuil are cincizeci şi cinci de ani. Face parte dintr-una dintre cele mai ilustre familii din Franța şi este posesorul unei mari averi. Ostil guvernului, s-a descurcat cum a putut, a scris articole care au apărut în reviste de prestigiu, datorită cărora a intrat la Academia de Ştiințe Morale şi Politice; s-a lansat în afaceri, s-a pasionat succesiv de agricultură, de creşterea vitelor, de artele frumoase. Pentru un scurt timp a fost chiar deputat şi s-a distins prin violența atitudinii lui de opoziționist.

Contesa Mathilde de Verteuil are patruzeci şi şase de ani. Este şi astăzi citată ca blonda cea mai încântătoare din Paris. Vârsta a adăugat parcă mai multă strălucire carnației ei albe, Era puțin cam slabă: acum umerii ei au luat rotunjimea unui fruct catifelat. Niciodată n-a fost mai frumoasă. Când intră într-un salon, cu părul ei de aur, cu pielea ei albă şi mătăsoasă, este atât de iradiantă, de plină de strălucire, încât toate celelalte femei – chiar şi cele care n-au decât douăzeci de ani – o privesc cu invidie.

Căsnicia contelui şi a contesei face parte din acele căsnicii despre care nu se vorbeşte nimic. S-au căsătorit, aşa cum se căsătoresc de obicei cei din lumea lor. Se spune chiar că au trăit vreme de şase ani foarte bine. În acea perioadă s-a născut Roger, fiul lor, care astăzi este locotenent, şi Blanche, fiica lor, pe care au măritat-o anul trecut cu domnul de Bussac, raportor la Consiliul de Stat. Contele şi contesa se regăsesc în copiii

lor.

De ani de zile de când au rupt relațiile conjugale, au rămas buni prieteni, fiecare păstrând o mare doză de egoism. Se consultă, se poartă perfect unul față de celălalt în societate, dar când se întorc acasă, fiecare se închide în apartamentul său, unde îşi primeşte prietenii intimi, după bunul său plac.

Într-o noapte, Mathilde se întoarce de la bal spre orele două dimineața. Camerista o ajută să se dezbrace, apoi, înainte de a se retrage, îi spune:

— Domnul conte nu s-a simțit prea bine în seara asta.

Contesa, pe jumătate adormită, întoarce leneş capul:

— Oh! murmură ea.

Cască, se întinde şi adaugă:

— Trezeşte-mă mâine dimineață la orele zece, aştept modista.

A doua zi la micul dejun, cum contele nu apare, contesa se interesează de el, apoi se hotărăşte să urce până în camera lui. Îl găseşte în pat, foarte palid, dar într-o ținută foarte corectă. Au şi fost trei medici, au vorbit cu voce joasă şi au lăsat rețete; vor reveni diseară. Bolnavul este sprijinit de doi servitori care se agită gravi şi taciturni, înăbuşindu-şi zgomotul tocurilor în moliciunea covoarelor, Camera largă somnolează într-o severitate rece, niciun obiect de lenjerie nu spânzură pe vreo mobilă, niciun lucru nu-i mişcat din locul lui. Aici boala are un stil, este curată şi demnă; este boala ceremonioasă care aşteaptă vizite.

— Eşti suferind, dragul meu? întreabă contesa intrând.

Contele face un efort pentru a surâde.

— Oh, puțină oboseală, răspunde el. N-am nevoie decât de odihnă... Îți mulțumesc că te-ai deranjat.

Trec două zile. Camera rămâne la fel de demnă; fiecare obiect este la locul său. Poțiunile dispar fără să păteze vreo mobilă. Fețele proaspăt rase ale servitorilor

nu îşi permit să exprime nici măcar plictiseală. Totuşi contele ştie că este în pericol de moarte; a pretins doctorilor adevărul şi îi lasă acum să acționeze, fără să se plângă de nimic. Stă aproape tot timpul cu ochii închişi, sau priveşte fix, drept înaintea lui, ca şi când ar reflecta la singurătatea sa.

Când iese în lume, contesa spune că soțul ei este suferind. Nu şi-a schimbat cu nimic modul de viață, mănâncă şi doarme, se plimbă la aceleaşi ore, la fel ca înainte. În fiecare dimineață şi în fiecare seară intră în camera contelui să se intereseze personal cum se m îi simte.

— Ți-e mai bine, dragul meu?

— Da, mult mai bine, îți mulțumesc, draga mea Mathilde.

— Dacă vrei, pot să mai rămân lângă dumneata…

— Nu, este inutil. Julien şi François îmi ajung. De ce să te oboseşti?

Există o înțelegere tacită între ei: au trăit separat şi vor să moară separat.

Contele are acea satisfacție amară a egoistului care doreşte să moară singur, fără a simți în jurul patului său de suferință plictiseala provocată de comedia durerii. Scurtează cât poate pentru el şi pentru contesă neplăcerea acestor clipe supreme. Dorința lui ultimă este să dispară decent, ca un perfect om de lume, care înțelege să nu deranjeze pe nimeni şi să nu inspire repulsie nimănui.

Totuşi vine o seară când contele abia mai respiră; ştie că nu va mai apuca dimineața. Şi când contesa urcă să-i facă vizita obişnuită, el îi spune, făcând efortul unui ultim surâs:

— Nu pleca… Nu mă simt bine.

O reține pentru a evita comentariile celor din lumea lor. La rândul ei, contesa aştepta această propunere. Şi se instalează în cameră. Medicii nu-l mai părăsesc pe muribund. Cei doi servitori îşi îndeplinesc oficiile cu

acelaşi zel tăcut. Au fost chemați copiii, Blanche şi Roger; stau acum lângă patul tatălui lor, alături de mama. Alte rude ocupă o cameră vecină. Noaptea se scurge astfel, într-o aşteptare gravă. Dimineața se face o slujbă religioasă, contele este împărtăşit în fața tuturor pentru a da un ultim sprijin religiei. Ceremonialul este îndeplinit, acum poate muri.

Dar nu se grăbeşte deloc, pare chiar să-şi regăsească forțele, desigur, pentru a evita o moarte convulsivă şi zgomotoasă. Respirația lui, în vasta şi severa încăpere, are sonoritatea unui orologiu cu mecanismul stricat care îşi anunță secundele cu un zgomot spart. Contele este un om bine crescut care se pregăteşte pentru marea plecare. Şi după ce şi-a îmbrățişat soția şi copiii, îi dă de-o parte cu un singur gest, recade pe pernă, lângă perete, şi moare singur.

Unul dintre medici se apleacă, închide ochii mortului, pe urmă spune în şoaptă:

— S-a sfârşit.

Suspine şi lacrimi rup tăcerea. Contesa, Roger şi Blanche au îngenuncheat. Plâng cu fețele ascunse în palme. Apoi cei doi copii o iau din cameră pe mama lor care, vrând să-şi arate disperarea, îşi zgâlțâie corpul într-un ultim hohot de plâns înainte de a ieşi pe uşă. Şi din acea clipă, mortul aparține serviciului de pompe funebre.

Medicii au plecat uşor îndoiți din umeri, luându-şi o figură vag dezolată. A fost cerut un preot din parohie pentru a priveghea mortul. Cei doi servitori rămân cu preotul, țepeni şi demni pe scaunele lor; sfârşitul aşteptat venise. Unul dintre ei zăreşte o lingură uitată pe o mobilă, se ridică şi o strecoară repede în buzunar pentru ca ordinea perfectă din odaie să nu fie cu nimic tulburată.

Dedesubt, din salonul cel mare, se aude zgomot de ciocane; sunt tapițerii care transformă această încăpere în capelă mortuară.

Îmbălsămarea ține toată ziua, uşile sunt închise, omul care se ocupă cu această operație a rămas singur cu ajutoarele lui. A doua zi, contele, ridicat din camera sa de la etaj şi expus la parter, este îmbrăcat în frac şi are o prospețime de tinerețe.

Începând de la orele nouă, în dimineața funeraliilor, locuința se umple de un murmur de glasuri. Ginerele şi fiul defunctului primesc mulțimea într-un salon de la parter: se înclină, păstrează politețea mută a oamenilor copleşiți de durere. Tot ce are oraşul mai ilustru se află acolo: nobilimea, armata, magistratura; sunt chiar şi câțiva senatori şi membri ai Institutului.

În sfârşit, la orele zece, convoiul se pune în mişcare pentru a porni spre biserică. Dricul este o trăsură de clasa întâi, împodobită, drapată în pânză vopsită, cu franjuri de argint. Capetele giulgiului sunt ținute de un mareşal de Franța, de un duce, vechi amic al defunctului, de un fost ministru şi de un academician. Roger de Verteuil şi domnul de Bussac sunt în fruntea celor îndoliați. Apoi vine cortegiul, o mare de oameni înmănuşați şi cu cravate negre, toți personaje importante care gâfâie, înghițind praful de pe stradă în timp ce înaintează cu tropăitul surd al unei turme în dezordine.

Tot cartierul s-a trezit şi stă la ferestre. Oamenii s-au înşirat pe trotuare, îşi scot pălăriile şi privesc, clătinând din cap, dricul triumfal. Circulația este întreruptă de şirul interminabil al trăsurilor îndoliate, aproape toate goale; omnibusele, birjele se îngrămădesc la răspântii. Se aud înjurăturile birjarilor şi pocnetul bicelor. În timpul acesta, contesa de Verteuil, care a rămas acasă, s-a închis în apartamentul ei, spunând că lacrimile au zdrobit-o. Întinsă pe un *chaise-longue* se joacă cu ciucurele cordonului de la rochie, stând cu privirea pironită în tavan. Respiră uşurată şi visătoare.

La biserică, ceremonia durează aproape două ore. Tot elenii este adunat încă de dimineață; preoții aleargă

agitați şi preocupați, îmbrăcați în odăjdii, împărțind ordine în dreapta şi stânga , ştergându-şi fruntea şi suflându-şi nasul cu zgomote răsunătoare. În mijlocul bisericii, drapat în negru, stă catafalcul străjuit de lumânările care ard. În sfârşit, cortegiul se rupe în două: femeile la stânga, bărbații la dreapta; orgile îşi rostogolesc lamentațiile, dascălii gem surd, copiii din cor scot hohote de plâns ascuțite, în timp ce în sfeşnice ard flăcări verzi şi înalte, care adaugă la pompa ceremonialului paloarea lor funebră.

— Dar nu trebuie să cânte Faure? întreabă un deputat pe cineva din apropierea sa.

— Ba da, cred că da, răspunde cel întrebat, un bărbat superb, fost prefect, care surâde de departe doamnelor.

— Ah, ce amploare, ce şcoală, reia el în şoaptă, clătinând capul cu încântare, când vocea dascălului se ridică tremurătoare în biserica înfiorată.

Toată asistența este fermecată. Doamnele au un surâs vag pe buze; se gândesc la spectacolul de la operă. Acest Faure are într-adevăr talent! Un amic al defunctului spune chiar:

— Parcă niciodată n-a cântat aşa de bine! Ce păcat că bietul Verteuil nu-l poate auzi, tocmai el care îl aprecia atât de mult!

Dascălii, în odăjdii negre, se plimbă în jurul catafalcului. Preoții, în număr de douăzeci, complică ceremonialul. Salută, reiau frazele latine, agită pămătuful înmuiat în agheasmă. În sfârşit, asistența însăşi defilează prin fața coşciugului. Pămătuful circulă din mână în mână. Şi fiecare iese, după ce a strâns mâna celor din familie. Afară, lumina zilei orbeşte mulțimea.

E o zi frumoasă de iunie. În aerul cald zboară fire uşoare. În fața bisericii lumea se înghesuie în mica piațetă. Cortegiul este lung şi trebuie reorganizat. Cei care nu vor să meargă mai departe dispar. La o distanță de două sute de metri, la capătul unei străzi, se mai

vede încă dricul care se balansează şi se pierde în depărtare în timp ce piațeta este încă plină de trăsuri. Se aude zgomotul portierelor şi tropăitul brusc al cailor pe pavaj. Birjarii se înşiră cu trăsurile lor în ordine, convoiul se îndreaptă spre cimitir.

În trăsuri se stă comod, ai impresia că te duci la Bois[9], încet, în mijlocul Parisului primăvăratic. Cum nu se mai zăreşte dricul, este repede uitată toată înmormântarea; se înfiripă conversații, doamnele vorbesc despre sezonul de vară, bărbații discută despre afacerile lor.

— Spune, draga mea, anul ăsta te duci tot la Dieppe?

— Poate că da. Dar în orice caz, numai în august. Plecăm sâmbătă la proprietatea noastră din Loire.

— Aşadar, a surprins scrisoarea, şi s-au bătut în duel! A, foarte amical, o simplă zgârietură... Seara am luat masa cu el la club... Mi-a câştigat chiar douăzeci şi cinci de ludovici.

— Nu-i aşa, reuniunea acționarilor este poimâine... Vor să mă numească în comitet. Sunt aşa de ocupat, nu ştiu dacă voi putea primi.

Cortegiul străbate de câteva clipe o largă alee străjuită de arbori. O umbră răcoroasă cade din frunzişul des şi un soare vesel cântă în verdeața din jur. Deodată, o doamnă zglobie se apleacă în afara portierei şi exclamă:

— Priviți cât e de încântător aici!

Convoiul intră tocmai în cimitirul Montparnasse. Vocile se sting, nu se mai aude decât scârțâitul roților pe nisipul aleilor.

Trebuie să parcurgă toată aleea până la capăt; cavoul familiei Verteuil este în fund, la stânga; un mormânt mare, din marmoră albă, un fel de capelă, foarte ornată cu sculpturi. Se depune coşciugul în fața uşii de intrare şi încep discursurile.

Sunt patru. Fostul ministru aminteşte viața politică a defunctului, pe care-l prezintă ca pe un geniu modest: ar fi putut salva Franța, dacă n-ar fi disprețuit intriga.

Apoi un amic vorbeşte de virtuțile private ale aceluia pe care toată lumea îl plânge. Pe urmă un domn necunoscut ia cuvântul, ca delegat al unei societăți industriale, al cărei preşedinte onorific era contele de Verteuil. În sfârşit, un omuleț cu o față cenuşie exprimă regretele Academiei de Ştiințe Morale şi Politice.

În timpul acesta, asistența se interesează de mormintele vecine, citeşte inscripțiile de pe plăcile de marmoră. Cei care îşi ascut, din când în când, auzul mai prind câteva cuvinte din discurs. Un bătrân, cu buzele strânse, după ce a surprins acest crâmpei de frază: ...„calitățile sufleteşti, generozitatea şi bunătatea marilor caractere...” clatină bărbia, murmurând:

— L-am cunoscut şi eu! Ei bine, era un câine, un câine!

Ultimele cuvinte de adio se risipesc în aer. După ce preoții au binecuvântat mortul, lumea se retrage şi nu mai rămân în acel colț îndepărtat decât groparii care coboară sicriul. Frânghiile se freacă unele de altele cu un zgomot surd, sicriul de stejar se zgâlțâie. Domnul conte de Verteuil este în noul lui apartament.

Contesa se află tot în *chaise-longue,* nu s-a clintit de acolo. Se mai joacă încă cu ciucurele cordonului de la rochie, în timp ce privirea-i rămâne ațintită în tavan, pierdută într-o visare care, încetul cu încetul, i-a împurpurat obrajii ei de blondă frumoasă.

II

Doamna Guérard e văduvă. Soțul ei, pe care l-a pierdut de opt ani, era magistrat. Face parte din înalta burghezie şi posedă o avere de două milioane. Are trei copii, trei băieți, care la moartea tatălui lor au moştenit

fiecare câte cinci sute de mii de franci. Au crescut în această familie, rece şi încorsetată, ca nişte vlăstare sălbatice, cu pofte şi gusturi extravagante, venite nu se ştie de unde. În câțiva ani, şi-a mâncat fiecare partea sa de avere, cei cinci sute de mii de franci. Cel mai mare, Charles, s-a pasionat de mecanică, a risipit sume uriaşe în invenții extraordinare. Cel de al doilea, Georges, s-a lăsat devorat de femei. Al treilea, Maurice, a fost furat de un amic cu care pornise să clădească un teatru. Astăzi, cei trei fii sunt în sarcina mamei lor, care acceptă să-i hrănească şi să-i adăpostească, dar totuşi, din prudență, păstrează asupra ei cheile dulapurilor.

Locuiesc cu toții într-un vast apartament din strada de Turenne, la Marais. Doamna Guérard are şaizeci şi opt de ani. Odată cu vârsta, au venit şi maniile. Pretinde acasă la ea o curățenie şi o linişte de mănăstire. E avară, numără bucățile de zahăr, strânge ea singură sticlele începute, distribuie lenjeria şi vesela în funcție de nevoile casnice.

Desigur, copiii ei o iubesc mult; a reuşit să-şi păstreze asupra lor, chiar la vârsta pe care o au acum – toți sunt trecuți de treizeci de ani – o autoritate absolută, cu toate neghiobiile pe care le-au făcut. Dar când se vede singură în mijlocul acestor trei vlăjgani, are nelinişti surde, se teme întotdeauna să nu i se ceară bani pe care n-ar şti cum să-i refuze. A avut de aceea grijă să-şi investească averea lichidă în proprietăți funciare: posedă trei case la Paris şi nişte terenuri aproape de Vincennes. Proprietățile acestea îi dau cea mai mare bătaie de cap, dar în schimb e liniştită, îşi poate găsi astfel pretexte pentru a nu avansa sume mari deodată.

Cei trei fii toacă din casă cât pot; fiecare vrea să profite cât mai mult; îşi dispută între ei, pe tăcute, până şi bucățile de carne din mâncare, acuzându-se unul pe altul de lăcomie. Ei ştiu că moartea mamei lor îi va îmbogăți din nou; de aceea îşi spun că pot aştepta fără să mai muncească. Totuşi ei nu vorbesc niciodată de

felul cum îşi vor împărți moştenirea, deşi continua lor preocupare este numai aceasta; dacă nu se vor înțelege între ei, vor trebui să vândă, şi vânzarea este totdeauna o operație ruinătoare. Se gândesc la toate astea, fără niciun gând rău, numai că totul trebuie prevăzut. Sunt veseli, copii buni, de o onestitate mijlocie şi, ca toți oamenii, doresc şi ei ca mama lor să trăiască mult, cât mai mult. Ea nu îi stânjeneşte. Ei aşteaptă, atâta tot.

Într-o seară, ridicându-se de la masă, doamna Guérard e cuprinsă brusc de o ciudată indispoziție. Fiii ei o silesc să se culce, o lasă cu camerista, după ce ea îi asigură că se simte mai bine şi că n-are decât o migrenă puternică. Dar a doua zi, starea bătrânei doamne se înrăutățeşte; doctorul familiei, neliniştit, cere un consult. Doamna Guérard este în mare primejdie. Din clipa aceea, timp de opt zile, se joacă o dramă în jurul patului în care zace muribunda.

Prima grijă, când s-a văzut sechestrată de boală în odaia ei, a fost să ceară toate cheile şi să le ascundă sub pernă. Vrea de acolo, din patul ei, să mai guverneze încă, să protejeze dulapurile împotriva risipei. Se dă o luptă în ea, îndoielile o sfâşie. Nu se decide decât după lungi ezitări. Cei trei fii ai ei sunt acolo, îi studiază cu privirea vagă a ochilor ei, aşteaptă o inspirație bună.

Într-o zi, are în Georges încredere. Îi face semn să se apropie şi îi spune în şoaptă:

— Uite cheia de la bufet. Scoate zahăr… Închizi bine şi-mi aduci cheia înapoi.

Dar în ziua următoare, se fereşte de Georges, îi urmăreşte cu privirea fiecare mişcare, ca şi când s-ar teme să nu-l vadă strecurând bibelourile de pe cămin, în buzunare. Îl cheamă pe Charles, îi încredințează şi acestuia o cheie, murmurând:

— Femeia de serviciu va merge cu tine. S-o supraveghezi când scoate cearceafurile şi să încui tu.

În agonia ei, acesta-i chinul cel mai mare: nu mai poate veghea la cheltuielile casei. Îşi aminteşte de toate

neghiobiile copiilor ei; îi ştie aşa cum sunt: leneşi, lacomi, mâncăcioşi, risipitori. Le cunoaşte toate ticnelile. De mult nu mai are niciun fel de stimă pentru aceşti fii – n-au fost în stare să realizeze niciunul dintre visurile ei –, purtarea lor i-a rănit toate deprinderile ei de femeie rigidă şi econoamă. Numai afecțiunea dăinuieşte şi iartă totul. În adâncul ochilor ei se citeşte implorarea cu care le cere grația de a mai aştepta până ce ea nu va mai fi acolo, pentru a goli sertarele, pentru a-şi împărți bunurile. Această împărțeală, făcută în față-i, ar fi cea mai grea tortură pentru avariția ei care îşi trăieşte sfârşitul.

În tot timpul acesta însă, Charles, Georges şi Maurice se poartă foarte bine. S-au înțeles ca, pe rând, unul dintre ei să stea toată vremea în apropierea mamei lor. O sinceră afecțiune transpare în cele mai mici îngrijiri pe care i le dau. Dar inevitabil, aduc cu ei nepăsarea de afară, mirosul țigării pe care au fumat-o, preocuparea pentru noutățile care circulă în oraş. Şi egoismul bolnavei suferă de a nu fi ea totul, în acest ultim ceas, pentru copiii ei. Apoi, pe măsură ce îşi pierde puterea, neîncrederea ei creează o stânjeneală, care creşte mereu, între aceşti fii şi ea. Dar chiar dacă nu s-ar gândi deloc la averea pe care o vor moşteni, ea însăşi ar fi aceea care i-ar împinge la acest gând prin felul în care îşi apără banii, cu ultima ei suflare. Îşi opreşte asupra lor o privire atât de ascuțită, cu bănuieli atât de vădite, încât fără voie, ei întorc capul. Atunci ea crede că îi pândesc agonia, şi într-adevăr nu se înşală: la asta se gândesc. Interogarea mută a privirilor ei îi readuce tot timpul la această idee. Ea face să crească în ei cupiditatea. Când surprinde pe unul gânditor, cu fața palidă, îi spune:

— Vino mai aproape de mine… La ce te gândeşti?

— La nimic, mamă.

Dar el a avut totuşi o tresărire. Ea clatină încet capul şi spune:

— Vă dau griji multe, copiii mei. Lăsați, nu vă mai frământați, curând nu voi mai fi aici.

În asemenea clipe, fiii ei o înconjoară, îi jură că o iubesc şi că o vor salva. Ea răspunde nu, dând din cap a încăpățânare; se scufundă şi mai adânc în neîncrederea ei. E o agonie îngrozitoare, otrăvită de bani.

Boala durează trei săptămâni. S-au făcut cinci consulturi, au fost chemate cele mai mari celebrități medicale. Camerista îi ajută să-şi îngrijească mama; cu toate precauțiile luate, un pic de dezordine s-a instalat totuşi în apartament. Orice speranță este pierdută. Medicul anunță că, de la o oră la alta, bolnava poate să sucombe.

Într-o dimineață, crezând că mama lor doarme, cei trei frați, retraşi lângă o fereastră, discută între ei despre problema dificilă care s-a ivit: este ziua de cincisprezece iulie şi la această dată ea avea obiceiul de a se duce singură să-şi încaseze chiriile de la cele câteva proprietăți; acum sunt foarte încurcați, neştiind cum să procedeze pentru a intra ei în posesia acestor bani. Portarii respectivelor imobile au şi cerut dispoziții, dar în starea de slăbiciune în care este mama lor, nu-i pot vorbi de afaceri. Totuşi, dacă se întâmplă catastrofa, vor avea nevoie de banii de la chirii, pentru a face fată unor cheltuieli personale.

— În sfârşit, spune Charles încet, dacă vreți, mă prezint eu la chiriaşi. Vor înțelege situația şi vor plăti.

Dar Georges şi Maurice nu sunt foarte încântați de această propunere. Au devenit şi ei bănuitori.

— Te putem întovărăşi, spune primul. Avem toți trei cheltuieli de făcut…

— Ei bine, am să vă aduc banii… Doar nu mă credeți în stare să fug cu ei.

— Nu, dar e mai bine să fim împreună. Aşa e şi mai corect…

Şi se privesc cu ochi aprinşi de mâniile şi invidiile pe care le-a iscat de pe acum împărțirea moştenirii.

Succesiunea este deschisă, fiecare vrea să-şi asigure partea cea mai mare.

Charles reia brusc, cu vocea tare, reflecțiile pe care frații săi le-au făcut în şoaptă.

— Ascultați, vom vinde, e mai bine aşa. Dacă ne certăm astăzi, ne vom sfâşia mâine. Dar un horcăit îi face să întoarcă repede capul. Mama lor s-a ridicat palidă, în capul oaselor. Tot trup. ul îi este scuturat de un tremur. A auzit, întinde brațele slabe, repetă cu o voce îngrozită:

— Copiii mei… copiii mei…

Dar convulsia o aruncă pe pernă şi moare cu gândul teribil că fiii ei o fură.

Înspăimântați, năuciți, toți trei au căzut în genunchi în fața patului. Sărută mâinile moartei, îi închid ochii, plângând în hohote. E o clipă în care întreaga lor copilărie le reînvie în suflete; nu mai sunt decât nişte orfani acum. Şi această moarte înfiorătoare rămâne în străfundul lor: remuşcare şi ură.

Toaleta moartei o face camerista. Se trimite după o călugăriță care o va priveghea. În timpul acesta, cei trei fii au de alergat: trebuie să declare decesul, să comande scrisorile de înştiințare, să aranjeze ceremonia funebră. Noaptea se întrunesc şi stau de veghe, pe rând, la căpătâiul mamei, alături de călugărița angajată.

În odaia cu storurile trase, moarta a rămas întinsă în mijlocul patului, cu capul țeapăn, cu mâinile încrucişate, cu un crucifix de argint pe piept. Alături de ea arde o lumânare. O creangă de merişor spânzură muiată într-un vas plin cu apă sfințită. Priveghiul se sfârşeşte în răcoarea dimineții. Călugărița cere lapte cald, nu se simte prea bine.

O oră înainte de pornirea convoiului, scara este înțesată de lume. Poarta mare este îmbrăcată în draperii negre, cu franjuri de argint. Acolo este expus sicriul ca în fundul unei capele strâmte, înconjurat de lumânări, acoperit de coroane şi de buchete de flori. Cei care intră

iau, unul câte unul, pămătuful din cădelnița de la capătul sicriului şi stropesc moarta. La orele unsprezece convoiul porneşte. Fiii defunctei sunt în fruntea cortegiului.

În spatele lor, pot fi recunoscuți magistrați, câțiva mari industriaşi, o întreagă burghezie gravă şi importantă, care merge cu paşi măsurați, aruncând priviri oblice spre curioşii opriți de-a lungul trotuarelor. La capătul cortegiului sunt douăsprezece cupeuri în doliu. Sunt numărate, îndelung comentate în cartier.

În timpul acesta, cei din asistență îi deplâng pe Charles, pe Georges şi Maurice, care, îmbrăcați în frac, cu mănuşi negre, merg în spatele sicriului, cu capetele plecate, cu fețele înroşite de lacrimi. Apoi un singur țipăt de durere: îşi îngroapă mama într-un fel foarte cuviincios. Dricul este de clasa a treia. Se face socoteala: cheltuielile se ridică la câteva mii de franci. Un bătrân notar observă ca un surâs fin:

— Dacă doamna Guérard şi-ar fi plătit singură înmormântarea ar fi economisit şase trăsuri.

În biserică uşa este drapată, orga cântă, slujba religioasă o face preotul din parohie. Apoi, după ce asistenta a defilat prin fața sicriului, se îndreaptă spre partea din biserică dintre portaliu şi cor, unde îi găseşte pe cei trei frați, stând unul lângă altul, aşteptând să primească strângerile de mână ale celor care nu pot merge până la cimitir. Timp de zece minute stau cu brațul întins strângând mâinile unor oameni pe care nici nu-i cunosc, muşcându-şi buzele, reținându-şi lacrimile. Şi este o mare uşurare pentru ei când biserica se goleşte şi când îşi reiau mersul încet, în urma dricului.

Cavoul familiei Guérard se află la cimitirul Père-Lachaise. Multe persoane rămân să meargă pe jos, altele urcă în trăsurile îndoliate. Cortegiul traversează Piața Bastiliei şi-şi continuă drumul pe strada de la Roquette. Trecătorii ridică privirea, îşi descoperă capetele.

Este o înmormântare bogată, pe care muncitorii din acest cartier popular o privesc trecând, în timp ce mănâncă pâine cu cârnați.

Când ajunge la cimitir, convoiul se îndreaptă la stânga şi ajunge foarte curând în fața mormântului, un mic monument, o capelă gotică pe al cărui frontispiciu sunt gravate în negru aceste cuvinte: *Familia Guérard.* Portița în fontă decupată, larg deschisă, lasă să se vadă masa unui altar pe care ard lumânări. În jurul mormântului, alte construcții, în acelaşi stil, se aliniază, formând străzi. S-ar zice vitrina unui magazin de mobile, cu dulapuri, cu scrinuri, cu birouri proaspăt ieşite din lucru şi simetric expuse la vedere. Cei din asistență îşi lasă atenția atrasă de această arhitectură, căutând cu toții puțină umbră sub arborii aleii vecine. O doamnă s-a îndepărtat pentru a admira un trandafir sălbatic, de toată frumusețea, un buchet înflorit şi mirositor care a crescut pe un mormânt.

Între timp, coşciugul a fost coborât în groapă. Un preot spune ultimele rugăciuni, în vreme ce groparii, în vestă albastră, aşteaptă la câțiva paşi. Cei trei fii plâng în hohote, cu privirea fixată asupra cavoului deschis, de pe care a fost ridicată piatra. Aici, în această umbră răcoroasă, vor veni să doarmă şi ei la rândul lor. Prietenii îi iau de acolo, când groparii se apropie.

Şi două zile mai târziu, la notarul mamei lor, ei discută cu dinții strânşi, cu ochii uscați, cu o furie de duşmani, hotărât fiecare să nu cedeze o singură centimă celuilalt. Au tot interesul să aştepte, să nu grăbească vânzarea proprietăților. Dar îşi aruncă adevărurile în față: Charles va mânca totul cu invențiile lui; Georges are, desigur, o femeie care îl jupoaie; Maurice este cu siguranță băgat într-o afacere absurdă care îi va înghiți tot capitalul. Zadarnic notarul încearcă să ajungă la concluzia unui aranjament, pe cale amiabilă. Ei se despart, amenințându-se unul pe altul cu judecata.

E moarta care s-a trezit în ei, cu toată avariția ei, cu

toată cumplita ei spaimă de a nu fi furată. Când banii otrăvesc moartea, în urma ei nu mai rămâne decât mânie şi ură. Lupta se duce mai departe deasupra sicriului.

III

Domnul Rousseau s-a căsătorit la douăzeci de ani cu o orfană, Adèle Lemercier, care avea optsprezece. În seara când au început viața lor în comun, posedau şaptezeci de mii de franci. Au vândut la început hârtie de scris şi batoane de ceară pentru sigiliu, într-un gang. Pe urmă au închiriat o gaură – o prăvălioară cât palma – în care au stat zece ani ca să-şi mărească încetul cu încetul negoțul lor. Acum au un magazin de papetărie în strada de Clichy, care e evaluat la vreo cincizeci de mii de franci.

Adèle nu stă prea bine cu sănătatea. Întotdeauna a tuşit puțin. Aerul închis al prăvăliei, imobilitatea la care o obligă tejgheaua nu-i priesc. Un medic pe care l-au consultat i-a recomandat odihnă şi plimbări în aer liber pe timp frumos. Dar sunt prescripții pe care nu le poți urma când vrei să strângi repede mici rente pe care să le consumi mai târziu în tihnă. Adèle spune că se va odihni, că se va plimba, după ce vor vinde prăvălia şi se vor retrage în provincie.

Domnul Rousseau e foarte neliniştit în zilele în care o vede palidă, cu pete roşii în obraji. Numai că, fiind atât de absorbit de papetăria lui, nu poate fi tot timpul lângă Adèle pentru a o împiedica să comită imprudențe. Trec săptămâni în care nu găseşte un minut ca să se intereseze de sănătatea ei. Pe urmă, dacă se întâmplă să-i audă tuşea aceea a ei scurtă şi uscată, se supără şi

o sileşte să-şi pună un şal şi să facă împreună cu el o plimbare la Champs-Elysées. Dar de fiecare dată Adèle se întoarce mai obosită, tuşind şi mai rău. Şi iarăşi grijile, sâcâielile comerțului îl acaparează cu totul pe domnul Rousseau, iar boala este din nou uitată, până la o nouă criză. Aşa se întâmplă când te ocupi cu comerțul: mori fără să ai timp să te îngrijeşti.

Într-o zi, domnul Rousseau îl ia pe doctor de-o parte şi îl întreabă deschis dacă soția sa este în primejdie. Medicul începe prin a spune că trebuie să te bizui pe natură, că a văzut oameni şi mai bolnavi care până la urmă au scos-o, totuşi, la capăt. Apoi, presat de întrebări, mărturiseşte că doamna Rousseau este ftizică şi chiar într-un stadiu destul de avansat. Soțul păleşte, ascultând această mărturisire. O iubeşte pe Adèle pentru toate eforturile pe care le-au făcut împreună, un lung şir de ani, până să ajungă la pâine albă în fiecare zi. Nu are în ea numai o soție, are şi un asociat, a cărui activitate şi pricepere o cunoaşte şi o apreciază. Dacă o pierde, va fi lovit în sentimentele lui, dar în acelaşi timp şi în interesele lui. Totuşi, trebuie curaj, nu-şi poate permite să-şi închidă prăvălia pentru a putea plânge în voie. Şi atunci îşi ascunde durerea, ca să n-o sperie pe Adèle, arătându-i-se cu ochii înroşiți de plâns. Îşi reia viața obişnuită. După o lună, când se gândeşte la tot ce îl întristează, sfârşeşte prin a se convinge că medicii se înşală adesea. Soția lui nu pare mai bolnavă decât înainte. Şi în cele din urmă, începe să se obişnuiască s-o vadă murind încetul cu încetul şi nici nu suferă prea mult, furat de ocupațiile lui; se aşteaptă la o catastrofă, dar o îndepărtează într-un viitor fără sfârşit.

Adèle spune uneori:

— Ah, când vom fi la țară, vei vedea ce bine o să mă simt! Doamne, nu mai avem decât opt ani de aşteptat. Or să treacă repede. Şi domnului Rousseau nu-i vine în gând că ar exista soluția de a se retrage imediat la țară, cu economii mai mici. De altminteri, prima care s-ar

opune ar fi chiar Adèle: când ți-ai fixat o sumă, trebuie s-o atingi.

Totuşi, de două ori până acum, doamna Rousseau a fost nevoită să rămână în pat. Dar după aceea, a coborât din nou la tejghea. Vecinii spun: „Uite o femeie care n-o mai duce mult”. Şi nu se înşală. Tocmai în momentul când lucrau amândoi la inventar, Adèle cade la pat pentru a treia oară. Doctorul vine dimineața, stă de vorbă cu ea, semnează cu o mână distrată rețeta. Prevenit, domnul Rousseau ştie că fatalul deznodământ se apropie. Dar inventarul îl reține acolo jos, în prăvălioară, şi abia dacă poate scăpa din când în când, pentru cinci minute. Urcă în odaia Adèlei odată cu doctorul, pleacă odată cu el şi reapare o clipă înainte de dejun j se culcă la orele unsprezece în fundul unei mici dependințe în care şi-a pus un pat de campanie. Acasă Françoise, femeia de serviciu, o îngrijeşte pe bolnavă. E îngrozitoare această Françoise din Auvergne, cu mâinile ei groase şi brutale; şi politețea şi curățenia ei sunt, de altfel, destul de îndoielnice! O bruschează pe muribundă, îi aduce poțiunile, cu o mutră morocănoasă, face un zgomot insuportabil când mătură camera, pe care o lasă apoi într-o mare dezordine: toate fiolele sparte, lipicioase zac pe scrin, chiuvetele nu sunt niciodată spălate, cârpele de vase spânzură pe spetezele scaunelor, n-ai unde să te mai mişti; atâtea s-au aglomerat în odaie. Totuşi, doamna Rousseau nu se plânge, se mulțumeşte să bată cu pumnul în perete după ce o strigă pe Françoise şi ea nu vrea să răspundă. Françoise spune că nu are numai grija bolnavei, mai trebuie să gătească pentru patron şi pentru funcționari, să facă curățenie în prăvălie, fără să mai pună la socoteală drumurile în cartier şi toate celelalte treburi care se mai ivesc. De aceea, doamna nu-i poate pretinde să stea tot timpul numai lângă ea; o îngrijeşte când poate, când are răgaz.

De altminteri, chiar în pat, Adèle continuă să se

ocupe de negoțul lor. Urmăreşte vânzarea, întreabă în fiecare seară cum merg treburile. Inventarul o nelinişteşte. Şi când domnul Rousseau vine s-o vadă pentru câteva clipe nu-i vorbeşte niciodată despre sănătatea ei, îl întreabă numai despre beneficiile prăvăliei. Este o mare suferință pentru ea să afle că anul ăsta lucrurile n-au mers prea strălucit: o mie patru sute de franci mai puțin decât anul trecut. Şi chiar atunci când o topeşte febra, când nu-şi mai poate clinti capul de pe pernă, tot îşi mai aduce aminte de comenzile din săptămâna trecută, descurcă socoteli, dirijează casa. Şi tot ea îşi expediază soțul când acesta întârzie prea mult în camera ei; de însănătoşit tot n-o poate însănătoşi cu prezența lui, dar, în schimb, dacă lipseşte din prăvălie, afacerile merg prost. Este sigură că funcționarii profită de ocazie în timpul ăsta, stau la geam şi cască gura la oamenii care trec pe stradă.

— Coboară, dragul meu, n-am nevoie de nimic, te asigur. Şi nu uita să te aprovizionezi cu cataloage, se apropie anul şcolar şi ne vor lipsi.

Multă vreme îşi ascunde ei înseşi adevărata stare. În fiecare zi speră că în dimineața următoare se va putea da jos din pat şi îşi va relua locul la tejghea. Face chiar planuri: dacă va putea ieşi curând din casă, se vor duce să petreacă duminică la Saint-Cloud. Parcă niciodată n-a simțit o dorință mai vie să vadă pomii înverziți. Apoi, deodată, într-o dimineață, devine foarte gravă. În tot timpul nopții, singură în odaie, cu ochii deschişi, a înțeles că va muri. Nu spune nimic până seara, reflectează cu privirea în tavan. Şi seara, îl reține pe soțul ei, îi vorbeşte liniştit ca şi când i-ar supune spre examinare o factură.

— Ascultă, spune ea, te vei duce mâine să chemi notarul. Este unul pe aproape, în strada Saint-Lazare.

— De ce un notar? protestează domnul Rousseau, n-am ajuns încă aici, nici vorbă.

Dar ea îşi reia aerul calm şi rezonabil.

— E posibil! Numai că eu m-aş simți mai liniştită să ştiu că afacerile noastre sunt în ordine. Ne-am căsătorit sub regimul comunității, când nu aveam nimic, niciunul nici celălalt. Astăzi când am câştigat împreună ceva bani, nu vreau ca familia mea să te poată despuia... Sora mea Agathe nu s-a purtat chiar atât de bine, încât merită să-i las ceva. Mai bine aş lua totul cu mine.

Şi se încăpăținează, insistă, ca bărbatul ei să se ducă neapărat în ziua următoare să cheme notarul. Şi când acesta vine, îi pune tot felul de întrebări, dorind să ia toate precauțiile posibile, pentru a nu se putea ivi contestații. şi când, în sfârşit, testamentul este făcut şi notarul a plecat, ea se întinde în pat, murmurând:

— Acum voi muri mulțumită. Aş fi fost mai câştigată dacă m-aş fi dus la țară, nu pot spune că nu regret... Dar te vei duce tu... Făgăduieşte-mi că te vei retrage în locurile pe care le-am ales împreună, ştii satul în care s-a născut mama ta, lângă Melun... Asta îmi va face plăcere.

Domnul Rousseau plânge cu lacrimi fierbinți. Ea fi consolează, îi dă sfaturi bune. Dacă îi va fi urât singur, va fi în dreptul lui să se recăsătorească; numai că va trebui să caute o femeie ceva mai Vârstnică, pentru că fetele tinere care se căsătoresc cu un văduv o fac numai pentru banii lui. Şi indică o doamnă dintre cunoştințele lor, cu care ar fi fericită, dacă l-ar şti împreună.

Chiar în noaptea aceea, are o agonie îngrozitoare. Se sufocă, cere aer. Françoise a adormit pe un scaun. Domnul Rousseau stă în picioare la căpătâiul patului şi tot ce poate face este să ia mâna muribundei să i-o strângă puternic pentru a-i spune că-i acolo, lângă ea, că nu o părăseşte. Dimineața, pe neaşteptate, simte o mare linişte; e foarte palidă, ține ochii închişi, respiră încet. Soțul ei îşi spune că poate cobori acum împreună cu Françoise să deschidă prăvălia. Când urcă din nou, o găseşte pe soția sa lividă, înțepenită în aceeaşi poziție, numai că acum ochii îi sunt deschişi. E moartă.

De prea multă vreme domnul Rousseau se aştepta s-o piardă. Nu plânge, e doar istovit, frânt de oboseală.

Coboară, stă deoparte şi se uită la Françoise când ea trage obloanele la prăvălie, apoi se aşază şi scrie pe o foaie de hârtie *Închis din cauză de deces,* pe urmă lipeşte cu patru mici etichete această fiţuică pe oblonul din mijloc. Sus, în cameră, se face, în tot timpul dimineții, curățenie şi ordine. Françoise şterge duşumeaua cu cârpa, aruncă fiolele, pune lângă moartă o lumânare aprinsă şi o ceaşcă cu apă sfințită, căci este aşteptată Agathe, sora Adèlei, care are o limbă de viperă şi slujnica nu vrea să fie acuzată că nu ține bine casa. Domnul Rousseau a trimis un funcționar să îndeplinească formalitățile necesare. El se duce la biserică şi discută îndelung tariful cortegiului. Nu este un motiv să se lase jecmănit dacă trece acum printr-o nenorocire. A ținut mult la soția lui şi e sigur că, dacă ea l-ar vedea în clipa asta tocmindu-se cu preoții şi cu funcționarii de la pompele funebre, n-ar putea decât să se bucure. Totuşi, vrea, pentru cartier, ca înmormântarea să fie cât se poate de onorabilă. În sfârşit, cad de acord, va plăti şaizeci de franci la biserică şi trei sute de franci pompele funebre. Consideră că împreună cu micile cheltuieli pe care le mai are de făcut, nu va putea scăpa cu mai puțin de cinci sute de franci.

Când domnul Rousseau se întoarce acasă, o găseşte pe cumnata lui aşezată lângă moartă. Această Agathe este o femeie înaltă, uscățivă, cu ochi roşii, cu buzele vinete şi subțiri. De trei ani, Adèle şi cu bărbatul ei erau certați cu ea, nu se mai vedeau deloc. Când intră Rousseau, ea se ridică ceremonios, pe urmă îşi îmbrățişează cumnatul. În fața morții, toate certurile încetează. Domnul Rousseau, care toată dimineața n-a avut timp să plângă, hohoteşte acum, când o regăseşte pe soția sa, albă şi țeapănă, cu nasul mai ascuțit, cu fața micşorată; abia o recunoaşte. Agathe nu varsă o lacrimă. S-a aşezat în fotoliul cel mai comod şi îşi

plimbă încet privirile prin odaie ca şi când ar întocmi un inventar minuțios al mobilierului. Până acum n-a ridicat încă problema succesiunii, dar este vizibil foarte neliniştită; nu încape îndoială că se întreabă dacă există un testament.

În dimineața înmormântării, în momentul când Adèle este aşezată în sicriu, se constată că pompele funebre au trimis, din greşeală, unul prea scurt. Cioclii trebuie să aducă un altul. În timpul acesta, dricul aşteaptă în fața porții, cartierul e în fierbere. Aşteptarea aceasta înseamnă un nou chin pentru domnul Rousseau. Măcar dacă ar învia puțin, moarta, dacă tot trebuie s-o mai ție atât! În sfârşit, biata Adèle este adusă jos, din camera de la etaj, şi coşciugul rămâne expus numai zece minute sub poarta drapată în negru. Peste o sută de persoane aşteaptă în stradă, negustori din cartier, locatari ai casei, prieteni şi câțiva muncitori în paltoane, cortegiul porneşte. Domnul Rousseau e în fruntea lui.

Când trece cortegiul, vecinele îşi fac grăbit semnul crucii, vorbind în şoaptă. E papetăreasa, nu-i aşa? Femeia aia mică şi sfrijită, numai piele şi os. E mai bine pentru ea în pământ! Asta-i viața! A muncit, s-a înstărit ca să se poată odihni în linişte la bătrânețe. Ei, o să se tot odihnească acum, librăreasa! Şi vecinele găsesc că domnul Rousseau se poartă foarte frumos, pentru că-l văd mergând în spatele dricului cu capul gol, palid şi cu părul lui rar în bătaia vântului. Ceremonia religioasă n-a ținut decât patruzeci de minute, preoții s-au zorit cât au putut. Agathe, care s-a aşezat în primul rang, pare că stă şi numără lumânările aprinse. Fără îndoială, se gândeşte că cumnatul ei ar fi putut face totul fără această pompă ostentativă, pentru că, la urma urmei, nu există testament şi, moştenind de drept jumătate din avere, va trebui să plătească partea ei pentru înmormântare. Preoții spun o ultimă rugăciune, pămătuful muiat în agheasmă trece din mână în mână şi apoi biserica se goleşte. Aproape toată lumea pleacă

acasă. Au fost chemate cele trei trăsuri îndoliate, în care urcă doamnele, în spatele dricului, nu mai rămâne decât domnul Rousseau, tot cu capul descoperit, şi vreo treizeci de persoane, prietenii, care nu îndrăznesc să se eschiveze. Trecătorii se descoperă şi îşi văd mai departe de drum, grăbind pasul.

Cum domnul Rousseau nu are un cavou al familiei, a închiriat la cimitirul Montmartre un loc pe cinci ani, promițându-şi să cumpere mai târziu unul de veci, să-şi dezgroape soția şi s-o instaleze definitiv în lăcaşul ei.

Dricul se opreşte la capătul unei alei şi coşciugul este purtat pe brațe printre morminte până la groapa săpată în pământul moale. Asistența păşeşte încet, tăcută. Preotul, după ce a mormăit câteva cuvinte printre dinți, se retrage. De jur împrejur, se întind grădini mici, împrejmuite cu garduri scunde de fier, morminte garnisite cu garoafe şi arbori verzi; pietrele albe, în mijlocul acestei vegetații, par toate noi şi vesele. Domnul Rousseau rămâne foarte uimit în fața unui monument, cu o coloană subțire, deasupra căreia se află urna simbolică. Dimineața, un pietrar a venit să-l plictisească cu nişte planuri. Şi se gândeşte că, atunci când va cumpăra un loc de veci, va pune şi el pe mormântul soției sale o astfel de coloană cu o glastră tot atât de drăguță ca aceasta de aici. Agathe îl însoțeşte tot timpul şi, întoarsă la prăvălie, se hotărăşte în sfârşit să vorbească de moştenire. Când află că există un testament, sare în picioare şi pleacă imediat trântind uşa. Niciodată nu va mai pune piciorul în această dugheană.

Domnul Rousseau se mai simte cuprins din când în când de o mare durere, care îl gâtuie parcă. Dar ceea ce îl face, mai ales, să se simtă dezorientat, cu un fel de gol în cap şi cu o nelinişte în brațe, este că prăvălia lui stă închisă, cu obloanele trase, într-o zi din mijlocul săptămânii.

IV

Au dus-o greu de tot în ianuarie. N-au găsit de lucru, n-au avut pâine, n-au avut foc în casă. Familia Morisseau a cunoscut mizeria din plin. Femeia era spălătoreasă, bărbatul zidar. Locuiesc în Batignolles, strada Cardinet, într-o casă murdară, care otrăveşte tot cartierul. Camera lor, care se află la etajul al cincilea este atât de dărăpănată încât ploaia pătrunde prin crăpăturile tavanului. Şi încă nu s-ar plânge, dacă micul lor Charlot, un băiețel de zece ani, n-ar avea nevoie de o hrană mai bună ca să devină şi el bărbat. Copilul e tare plăpând – un nimic îl doboară.

Când mergea la şcoală, se silea, peste puterile lui, să învețe totul deodată, şi se întorcea acasă bolnav! Altminteri, e foarte inteligent, un ştrengar grozav de drăguț, cu o conversație peste nivelul vârstei lui. În zilele în care părinții nu au cu ce să-i cumpere pâine, stau şi plâng amândoi în neştire. Sunt disperați, mai ales pentru că, în casa asta atât de nesănătoasă, copiii mor ca muştele, de la primul până la ultimul etaj.

Afară, pe străzi, nişte oameni sparg cu târnăcoapele gheața. Chiar şi tatăl lui Charlot şi-a găsit de lucru. Sparge şi el gheața de pe râuri cu lovituri de târnăcop şi seara aduce acasă doi franci. Până va reîncepe munca la schelă tot e ceva, ca să nu moară de foame.

Dar într-o zi, când Morisseau se întoarce acasă, îl găseşte pe băiatul lui în pat. Mama nu ştie ce are. L-a trimis la Courcelles, la o mătuşă, care este negustoreasă de haine vechi, să vadă dacă nu poate găsi la ea o vestă mai caldă decât bluza lui de pânză în care tremură de frig. Dar mătuşa nu avea decât nişte paltoane vechi bărbăteşti, prea mari pentru el, şi s-a întors acasă dârdâind de frig, amețit, parcă ar fi băut. Acum, cum stă cu capul pe pernă, are toată fața roşie şi vorbeşte într-

aiurea – crede că se joacă în bile şi cântă.

Mama a spânzurat de fereastră o zdreanță de şal, ca să astupe un ochi de geam spart. În partea de sus, au rămas neacoperite doar două gemulețe prin care pătrunde cenuşiul livid al cerului. Mizeria a golit scrinul, toată lingeria este la muntele de pietate. Într-o seară a fost vândută masa şi două scaune. Înainte, Charlot dormea pe duşumea, acum de când e bolnav, i s-a dat lui patul, unde doarme însă tot atât de prost pentru că aproape întreaga lină din saltea a fost dusă, încetul cu încetul, la o negustorească de lucruri vechi, câte o jumătate de kilogram de fiecare dată, pentru douăzeci sau douăzeci şi cinci de centime. Acum mama şi tatăl dorm într-un colț al odăii, pe o saltea de paie, la care niciun câine nu s-ar uita.

Stau amândoi şi îl privesc pe Charlot, care țopăie în pat. Ce o fi având copilul că bate aşa câmpii? Poate l-o fi muşcat vreun animal, cine ştie ce i-o fi dat cineva să bea? O vecină, doamna Bonnet, intră în odaie şi, după ce îl pipăie, declară că băiatul are friguri. Se pricepe, bărbatul ei s-a prăpădit tot dintr-o boală ca asta.

Mama plânge, strângându-l pe Charlot în brațe. Tatăl se năpusteşte pe uşă ca un nebun şi aleargă să cheme un doctor. Vine unul foarte înalt, cu un aer înțepat. Îşi lipeşte urechea de spatele copilului, îl ciocăneşte în piept, fără să spună un cuvânt. Apoi doamna Bonnet trebuie să se repeadă acasă la ea să aducă creion şi hârtie pentru ca doctorul să-şi poată scrie rețeta. Când îl vede pregătindu-se de plecare, tot fără să sufle un cuvânt, mama îl întreabă cu o voce strangulată:

— Ce are, domnule?

— O pleurezie, răspunde medicul, pe un ton repezit şi fără alte explicații.

Apoi întreabă:

— Sunteți înscrişi la biroul de binefaceri?

— Nu, domnule. Aveam din ce trăi, vara trecută. Iarna asta ne-a omorât.

— Cu atât mai rău! Cu atât mai rău! Şi promite să revină. Doamna Bonnet le împrumută un franc pentru medicamentele prescrise. Cu cei doi franci pe care i-a câştigat Morisseau s-au cumpărat două kilograme de carne, cărbuni şi lumânări.

Noaptea trece cu bine. Focul din sobă este alimentat tot timpul. Charlot somnolează din cauza căldurii mari, nu mai vorbeşte nimic. Mânuțele lui ard. Văzându-l epuizat de febră, părinții se liniştesc. Dar a doua zi îi cuprinde spaima, când medicul clatină din cap în fața patului, cu o expresie din care ei înțeleg că orice speranță este pierdută.

Timp de cinci zile, nu se produce nicio schimbare. Charlot doarme, răpus, cu capul pe pernă, în cameră, mizeria se face din ce în ce mai simțită – intră parcă odată cu vântul, prin găurile din tavan şi prin ferestre. Chiar din a doua seară, mama şi-a vândut ultima cămaşă; în cea de a treia seară, a trebuit să scoată şi ultimul pumn de lină din saltea, pentru a plăti medicamentele. Pe urmă n-au mai avut ce vinde, şi n-au mai avut nimic.

Morisseau continuă să spargă gheață, numai că cei doi franci nu mai ajung acum deloc. Şi cum frigul ăsta năprasnic îi poate ucide pe Charlot, tatăl a ajuns să dorească dezghețul, deşi se gândeşte cu groază la el. Când se duce la lucru, e fericit că găseşte străzile albe; pe urmă se gândeşte la copilul lui care se sfârşeşte acolo sus, în odăiță, şi se roagă cu ardoare să vină mai repede căldura primăverii – o rază de soare, care să măture o dată zăpada. Dacă ar fi barem înscrişi la biroul de binefaceri; ar avea doctorul şi medicamentele aproape gratis.

Mama s-a prezentat la primărie, dar i s-a răspuns că s-au adunat prea multe cereri, că trebuie să mai aştepte. Totuşi a obținut câteva bonuri de pâine şi o doamnă miloasă i-a dat cinci franci. Apoi mizeria totală a reînceput.

În a cincea zi, Morisseau aduce ultima piesă de doi franci. A venit dezghețul, şi-a primit ultima plată. Acum s-a sfârşit cu toate: soba rămâne rece, pâinea lipseşte, rețetele nu mai sunt duse la farmacie. În odaia cu pereții plini de igrasie, mama şi tatăl tremură de frig, lângă Charlot al lor, care horcăie. Doamna Bonnet nu mai vine să-l vadă, e prea sensibilă, o îndurerează prea mult. Ceilalți locatari trec grăbiți prin fața uşii. Din când în când, mama are o criză de lacrimi şi atunci se aruncă pe pat, îşi strânge la piept copilul, îl acoperă cu sărutări, vrând parcă să-i uşureze astfel suferința, să-l vindece. Tatăl stă năuc ore întregi în fața ferestrei, dă la o parte şalul zdrențuit şi priveşte dezghețul de afară: apa de pe streşini cade cu picături mari înnegrind strada. Poate căldura asta îi va face bine lui Charlot.

Într-o dimineață, medicul anunță că nu va mai veni. Copilul este pierdut.

— Timpul ăsta umed l-a dat gata, spune el. Morisseau amenință cerul cu pumnul: aşadar toate anotimpurile sunt făcute să-i ucidă pe oamenii săraci. Era îngheț şi tot rău le-a fost, a venit dezghețul, e şi mai rău pentru ei. Dacă nevasta lui ai consimți, ar aprinde un lighean de cărbuni şi ar isprăvi-o toți trei deodată. S-ar sfârşi totul, mai repede. Totuşi mama s-a mai dus o dată la primărie; i s-a promis că vor primi ajutoare şi ei aşteaptă.

Ce zi îngrozitoare! Un frig groaznic cade din tavan; într-un colț ploaia curge pe pereți. Trebuie să pună o găleată. De ieri n-au mai mâncat nimic, băiatul a băut doar ceaşca de ceai pe care a adus-o portăreasa. Tatăl şade în fața mesei, ca îndobitocit, cu capul în mâini; îi zvâcnesc urechile. La fiecare zgomot de paşi, mama aleargă la uşă, crede că, în sfârşit, a venit ajutorul promis. E ora şase şi tot nu se vede nimic. Apusul de soare pare înecat în noroi, lent şi sinistru ca o agonie.

Deodată, în noaptea care creşte, Charlot bolboroseşte cuvinte întretăiate:

— Mamă… mamă…

Mama se apropie, primeşte în față o singură răsuflare, grea. Apoi nu mai aude nimic. Îl vede pe Charlot ca printr-o ceață deasă, cu capul dat pe spate, cu gâtul țeapăn. Strigă înnebunită, implorând:

— Lumină! Repede, lumină!… Charlot, băiatul meu, vorbeşte!

Nu mai au lumânare. Încearcă să aprindă chibriturile; în grabă, le rup între degete. Apoi cu mâinile tremurânde pipăie fața copilului:

— Ah, Dumnezeule, e mort! Ce spui, Morisseau? E mort!

Tatăl ridică capul, orbit de întuneric.

— Ei bine, ce vrei, e mort… E mai bine aşa. La hohotele de plâns ale mamei, doamna Bonnet s-a hotărât să apară cu lampa. Şi în timp ce cele două femei îl spală pe Charlot, se aude o bătaie în uşă: a sosit ajutorul: zece franci, bonuri de pâine şi de carne. Morisseau râde cu un aer imbecil, zicând că ăştia de la binefaceri pierd întotdeauna trenul.

Cadavrul copilului e jalnic: slab, uşor ca un fulg. O vrabie ucisă de zăpadă, culeasă de pe stradă şi culcată pe saltea, n-ar arăta altfel.

Doamna Bonnet, care a redevenit foarte îndatoritoare, insistă pe lângă soții Morisseau să mănânce ceva, nu le foloseşte la nimic să stea flămânzi. Pe băiat tot nu-l pot învia. Se oferă să se ducă ea după pâine şi carne şi promite că va veni şi cu o lumânare. Când se înapoiază, pune masa, serveşte cârnați calzi. Şi soții Morisseau mănâncă înfometați, cu lăcomie, lângă copilul lor mort; fața lui suptă, albă, abia se conturează în semiîntunericul din odaie. Focul duduie în sobă, se simt foarte bine. Din când în când ochii mamei se umezesc şi atunci lacrimi mari cad pe bucata ei de pâine. Ce bine i-ar fi fost lui Charlot acum, când e atât de cald în odaie, şi ce mult i-ar fi plăcut să mănânce cârnați.

Doamna Bonnet vrea cu tot dinadinsul să rămână de

veghe. Spre orele unu, când Morisseau sfârşeşte prin a adormi cu capul la picioarele patului, cele două femei fac cafea. Este invitată şi o altă vecină, o croitoreasă, în vârstă de optsprezece ani, care aduce într-o sticlă un rest de țuică, pentru a contribui şi ea cu ceva. Cele trei femei beau cafeaua cu înghițituri mici, vorbesc în şoaptă, povestind istorii cu morți neobişnuite; dar încetul cu încetul glasurile lor cresc însuflețite de varietatea subiectelor: vorbesc despre casă, despre cartier, de o crimă care s-a comis în strada Nollet. Din când în când mama se ridică, se duce să se uite la Charlot, ca şi când ar vrea să se asigure că nu s-a mişcat.

Cum n-au declarat decesul în seara aceea, sunt obligați să țină copilul acasă până a doua zi. N-au decât o singură cameră, trăiesc cu Charlot, mănâncă şi dorm cu el. Din când în când îl uită; pe urmă, când îl regăsesc, e ca şi când l-ar mai pierde o dată.

În sfârşit, în ziua următoare este adus sicriul; nu-i mai mare decât o cutie de jucării: patru scânduri aproape neşlefuite, furnizate gratuit de primărie pe baza certificatului de paupertate.

Şi pornesc într-o goană la biserică. În spatele sicriului merge tatăl, cu doi prieteni întâlniți în drum, pe urmă mama, doamna Bonnet şi cealaltă vecină, croitoreasa. Înoată cu toții în noroi până la glezne. Nu plouă, dar ceața s-a muiat şi pătrunde prin haine, jilăvindu-le. La biserică se face o mică slujbă religioasă, la repezeală, şi drumul continuă pe pavajul înnoroiat.

Cimitirul e undeva, la naiba în praznic, dincolo de fortificații. Micul convoi străbate calea Saint-Ouen, trece bariera, în sfârşit ajunge. Cimitirul este un teren oarecare, închis între ziduri albe. L-au năpădit ierburile, pământul răvăşit a făcut ghebe; în fund, un şir de arbori subțiri întinează cerul cu crengile lor negre.

Convoiul înaintează încet pe pământul moale. Plouă torențial, trebuie să aştepte un bătrân preot care se

hotărăşte în celei din urmă să iasă dintr-o capelă mică. Charlot va dormi în fundul gropii comune. Câmpul este semănat cu cruci răsturnate de vânt, cu coroane putrezite de ploaie, un câmp al mizeriei şi al morții, devastat, bătătorit de atâția şi atâția paşi, în care cadavrele, pe care le-a îngrămădit laolaltă foamea şi frigul periferiilor, dorm înghesuite, înăbuşindu-se unele pe altele.

Acum totul s-a sfârşit. Pământul curge, Charlot este în fundul gropii şi părinții pleacă fără să fi putut îngenunchea în noroiul apos care le îngroapă paşii. Cum ploaia continuă, Morisseau, care mai are trei franci din cei zece, pe care i-a primit de la biroul de binefaceri, îi invită pe cei doi prieteni şi pe cele două vecine la o gustare, într-o cârciumă. Se aşază cu toții la masă; Morisseau comandă doi litri de vin şi o bucată de brânză de Brie. Pe urmă plătesc şi ceilalți doi bărbați alți doi litri. Şi când se înapoiază cu toții la Paris, sunt foarte veseli.

V

Jean-Louis Lacour are şaptezeci de ani. S-a născut la Courteille, un cătun de o sută cincizeci de locuitori, pierdut într-un ținut sălbatic. Toată viața sa, a fost o singură dată la Angers care se află la o distanță de cincisprezece leghe, dar era pe vremea aceea atât de tânăr, încât nu-şi mai aminteşte nimic. Are trei copii, doi băieți, Antoine şi Joseph, şi o fată Catherine, care a fost măritată, dar după ce a murit bărbatul ei, s-a reîntors acasă, împreună cu Jacquinet, un băiețel de doisprezece ani. Familia trăieşte din cele câteva palme de pământ, din care îşi scot bucata de pâine şi atât cât

să nu umble chiar goi. Când au la masă şi un pahar de vin, l-au câştigat cu sudoare.

Cătunul este aşezat în fundul unei văi, cu păduri care îl închid de jur împrejur, ascunzându-l. Biserică nu există, comuna e prea săracă. Preotul din Cormiers vine să țină slujba, dar cum are de străbătut două leghe de drum, nu este văzut în Courteille, decât o dată la cincisprezece zile. Casele – vreo douăzeci de cocioabe dărăpănate – sunt azvârlite de-a lungul şoselei. Găinile scormonesc bălegarul din fața uşilor. Când trece un străin, femeile îşi lungesc gâtul, în timp ce copiii, care se tăvălesc în praf sub soarele fierbinte, o iau la fugă în mijlocul cârdurilor de gâşte speriate.

Niciodată Jean-Louis n-a fost bolnav. E înalt şi noduros ca un stejar. Soarele l-a uscat, i-a ars şi i-a brăzdat pielea. Cu vremea a luat ceva din asprimea, din culoarea şi calmul arborilor. Îmbătrânind, a uitat parcă şi să mai vorbească. De fapt tace, socotind cuvintele de prisos. Când calcă pământul cu pasul său lung şi apăsat, are ceva din forța încăpățânată şi liniştită a bovinelor. Anul trecut era mai în putere chiar decât cei doi fii ai săi; muncile cele mai grele şi le lua el; le făcea tăcut, pe brazda lui de țărână care îl cunoaşte şi-i ştie de frică. Dar într-o zi – sunt două luni de atunci – s-a prăbuşit din picioare, aşa deodată a rămas întins de-a curmezişul unui şanț, ca trunchiul unui arbore culcat la pământ. A doua zi a vrut să-şi continue munca, dar brațele îi erau moarte, pământul nu i se mai supunea. Fiii lui clatină din cap. Fiica lui încearcă să-l rețină acasă. El se încăpățânează şi atunci i-l dau pe Jacquinet să-l întovărăşească, să fie cineva care să strige dacă bătrânul cade.

— Ce faci acolo, leneşule? îl întreabă Jean-Louis pe flăcăiaşul care nu se dezlipeşte de lângă el. La vârsta ta, îmi câştigam singur pâinea.

— Bunicule, te păzesc, răspunde copilul. Cuvintele acestea îl fac pe bătrân să tresară. Tace, nu mai spune

nimic. Seara, se întinde în pat şi nu se mai ridică. A doua zi, înainte de a pleca la câmp, copiii lui intră să-l vadă, neauzind nicio mişcare în camera bolnavului. Îl găsesc în pat, cu ochii deschişi, rămas pe gânduri. Are pielea atât de aspră şi de tăbăcită încât nu se mai poate şti dacă boala i-a schimbat culoarea.

— Spune, tată, nu ți-e mai bine?

El mormăie ceva, răspunde nu, scuturând capul.

— Atunci mergem fără dumneata?

Da, le face semn să plece fără el. S-a început culesul, e nevoie de toate brațele. S-ar putea întâmpla, dacă pierd o dimineață, să se schimbe brusc vremea, furtuna să smulgă toți snopii. Chiar şi Jocquinet urmează la câmp pe mama şi pe unchii săi. Bătrânul Lacour rămâne singur. Seara, când copiii se întorc acasă, îl găsesc în acelaşi loc, culcat tot pe spate, cu ochii deschişi, cu aceeaşi expresie de îngândurare.

— Tată, tot nu ți-e mai bine?

Nu, nu îi e mai bine. Mormăie ceva, scutură capul. Cum ar putea să-l ajute? Catherine se gândeşte să pună la fiert vin amestecat cu ierburi, dar e o băutură prea tare, i-ar putea fi fatală. Joseph spune că vor vedea mâine ce e de făcut şi se duc cu toții la culcare.

A doua zi, înainte de a pleca la câmp pentru strânsul recoltei, copiii rămân o clipă în picioare, în fața patului tatălui lor. Hotărât, bătrânul e bolnav! De când îl ştiu, nu l-au mai văzut vreodată, zăcând aşa, culcat pe spate. Ar trebui poate să cheme totuşi un doctor. Necazul e că sunt nevoiți să se ducă tocmai până la Rougemont j şase leghe dus, şase întors, asta face douăsprezece. Or să piardă o zi întreagă. Bătrânul, care aude ce se vorbeşte, se agită, se supără: n-are nevoie de niciun doctor; nu-i va fi de niciun ajutor şi mai costă şi bani pe deasupra.

— Nu vrei? întreabă Antoine. Atunci să ne ducem la lucru?

Fără îndoială, să se ducă la lucru! Nu-i uşurează în niciun fel suferința dacă rămân lângă el. Pământul are

mai multă nevoie de îngrijire decât el. Şi trec trei zile în care copiii se duc în fiecare dimineață la câmp; Jean-Louis nu se mai mişcă deloc. Stă singur, bea apă dintr-o cană când îi e sete. E ca un cal bătrân, care cade zdrobit de oboseală într-un colț şi este lăsat să moară singur. A muncit şaizeci de ani, poate să plece acum, de vreme ce nu mai e bun de nimic altceva decât să ocupe un loc şi să-i stânjenească pe cei din jur.

Nici copiii nu sunt prea îndureraţi. Pământul i-a învățat să primească asemenea întâmplări, cu resemnare. Trăiesc prea aproape de pământ ca să-i poarte duşmănie că i-l iau pe bătrân. Ei îi aruncă tatălui lor o privire dimineața, o privire seara, mai mult nu pot face. Dacă bătrânul s-ar ridica din pat, ar dovedi într-adevăr că mai are viață în trupul lui. Dacă moare, înseamnă că avea moartea în corp şi toată lumea ştie că dacă ai moartea în tine, nimic n-o mai poate goni, nici semnul crucii, nici leacurile. O vacă e altceva, se poate îngriji.

Seara, Jean-Louis îi întreabă pe copii, din ochi, cum a mers culesul. Când îi aude făcând numărătoarea snopilor, bucurându-se de vremea bună care le înlesneşte munca, are o strălucire de bucurie în privire. Ei mai propun o dată să cheme un doctor, dar bătrânul se înfurie şi atunci se tem să nu-i grăbească moartea, supărându-l. Cere doar atât, să vină gardianul silvic, un vechi prieten. Moş Nicolas este mai vârstnic decât el, a împlinit şaptezeci şi cinci de ani în februarie, dar a rămas drept ca un plop. Vine şi se aşază liniştit lângă Jean-Louis, care nu mai poate vorbi; îl priveşte doar cu ochii lui mici şi stinşi. Bătrânul Nicolas îl priveşte şi el, pe Jean-Louis, neavând nimic a-i spune. Şi cei doi stau unul în fața celuilalt timp de o oră, fără să rostească niciun cuvânt, fericiți că se văd, amintindu-şi fără îndoială întâmplări foarte îndepărtate din zilele lor de odinioară. Şi chiar în seara aceea, când copiii se întorc de la cules, îl găsesc pe tatăl lor mort, întins pe spate,

țeapăn şi cu privirea fixă.

Da, bătrânul a murit fără să se mişte. Şi-a trimis şi această ultimă a lui suflare, drept înainte, spre câmpul cel vast. Ca animalele care se ascund, resemnate în fața morții, el n-a vrut să cheme pe nimeni, s-a descurcat singur.

— A murit tata, spune Joseph, chemându-i pe ceilalți.

Şi toți, Antoine, Catherine, Jacquinet repetă:

— A murit tata.

Niciunul dintre ei nu pare surprins. Jacquinet îşi întinde cu curiozitate gâtul, femeia îşi scoate batista, cei doi băieți se apropie fără să spună un cuvânt, gravi, cu fețele lor arse de soare, care au pălit acum. Totuşi, s-a ținut bine bătrânul lor tată, era solid. Gândul acesta îi consolează; sunt mândri de vigoarea familiei Iot.

Noaptea, rămân la căpătâiul mortului până la unsprezece, pe urmă îi fură rând pe rând somnul, şi Jean-Louis va dormi tot singur, cu chipul lui întunecat, care parcă stă şi meditează mai departe.

Odată cu zorile, Joseph se duce, în sfârşit, la Cormiers, pentru a înştiința preotul. Totuşi, cum n-au isprăvit încă de cărat toți snopii, Antoine şi Catherine se duc la câmp, lăsând mortul în paza lui Jacquinet. Băiețaşul se plictiseşte cu bătrânul, care stă de atâta vreme nemişcat, şi iese din când în când în stradă, aruncă cu pietre în vrăbii, priveşte la un vânzător ambulant care îşi desface marfa în fața a două vecine. Când îşi aduce aminte de bunic, se întoarce repede în casă, se încredințează că e tot acolo şi o zbugheşte din nou ca să se uite la doi câini care se hârjonesc. Cum uşa rămâne deschisă, găinile intră liniştite, răscolind cu ciocul pământul bătătorit. Un cocoş se înalță pe labele lui, şi îşi întinde gâtul, rotind ochiul său de jăratic, surprins de această prezență pe care nu şi-o explică; e un cocoş înțelept şi prudent care ştie, fără îndoială, că bătrânul nu obişnuieşte să întârzie în pat, după răsăritul soarelui şi se hotărăşte, în cele din urmă, să

scoată un strigăt sonor ca de trâmbiță, cântând moartea lui Jean-Louis, în timp ce găinile ies una câte una, cotcodăcind şi pigulind pământul.

Preotul din Cormiers nu poate veni decât la orele cinci. Dimineața este aşteptat rotarul, care taie acum brazii cu ferestrăul şi bate cuiele. Cei care n-au aflat până atunci vestea, spun: „Ei, vasăzică, Jean-Louis a murit”, pentru că cei din Courteille cunosc bine aceste zgomote.

Antoine şi Catherine s-au întors de la câmp. Au terminat culesul, nu pot spune că sunt nemulțumiți: de zece ani grâul n-a mai fost atât de frumos.

Toată familia e în aşteptarea preotului şi fiecare îşi face de lucru ca să-şi astâmpere nerăbdarea. Catherine pune supa la foc, Joseph scoate apă din fântână, Jacquinet este trimis la cimitir să vadă dacă s-a săpat groapa.

În sfârşit, abia la ora şase, apare şi preotul. A venit cu o brişcă, însoțit de un băiețaş care-i serveşte de ajutor. Coboară în fața uşii, îşi scoate dintr-un ziar patrafirul şi stinarul, pe care şi le pune, spunând:

— Să ne grăbim, la şapte trebuie să fiu îndărăt. Totuşi nimeni nu se grăbeşte. Trebuie să se ducă după cei doi vecini, care vor transporta mortul pe vechea targă din lemn înnegrit. Când sunt gata de plecare, soseşte într-o goană Jacquinet, care anunță, strigând de departe, că groapa nu este încă gata, dar că totuşi se pot duce la cimitir.

Atunci preotul porneşte primul, citind latineşte dintr-o carte. Băiatul, care-l urmează, ține într-o mână o cădelniță veche de aramă în care udă pămătuful.

Şi numai după ce ajung în mijlocul satului, un alt copil iese dintr-un şopron în care se ține slujba la fiecare cincisprezece zile, şi o porneşte în fruntea cortegiului cu o cruce prinsă în vârful unui baston. Familia merge în spatele mortului şi, încetul cu încetul, toți oamenii din sat i se alătură; o ceată de ştrengari cu

capul gol, dezmățați, desculți, închid convoiul.

Cimitirul e tocmai la celălalt capăt al cătunului şi vecinii care poartă targa neagră sunt nevoiți să facă, gâfâind, trei popasuri, în timp ce tot cortegiul îi aşteaptă, oprit în loc.

Apoi continuă cu toții drumul şi nu se mai aude decât tropăitul saboților pe pământul tare. Când ajung, groapa, într-adevăr, nu este încă terminată. Groparul mai e înăuntru şi e văzut cum dispare şi reapare, regulat, după fiecare lopată de pământ pe care o aruncă.

Un simplu gard înconjoară cimitirul. Au crescut mărăcini şi copiii vin în serile de septembrie să mănânce mure. E o grădină într-un câmp. În fund sunt coacăze multe şi meri; într-un colț, a crescut un păr, înalt cât un stejar, iar în mijloc, o scurtă alee cu pomi sub a căror umbră, vara, bătrânii îşi fumează pipa. Soarele dogoreşte, lăcustele sar speriate, muştele aurii bâzâie, stârnite de arşiță. Tăcerea freamătă de viață, seva acestui pământ gras curge odată cu sângele roşu al macilor de câmp.

Coşciugul a fost aşezat lângă groapă. Băiețaşul, care a dus crucea, vine şi o înfige la picioarele mortului în timp ce preotul, în picioare, la căpătâi, continuă să citească în latineşte din cartea sa. Dar pe cei din asistență îi interesează ce face groparul: înconjoară groapa, urmăresc lopata cu privirea şi când se întorc, preotul cu cei doi băiețaşi nu se mai află acolo; n-a mai rămas decât familia care aşteaptă cu un aer răbdător.

În sfârşit, groapa e gata.

— E destul de adâncă, haide odată! strigă unul dintre țăranii care au purtat targa.

Şi toată lumea dă o mână de ajutor la coborâtul sicriului. Jean-Louis se va simți bine în groapa asta; el cunoaşte pământul şi pământul îl cunoaşte pe el, or să se înțeleagă bine, ei doi!

Sunt şaizeci de ani de când şi-au dat această întâlnire, de atunci, din ziua în care el a făcut începutul,

cu prima lovitură de târnăcop. Dragostea lor trebuia să se sfârşească astfel, pământul să-l ia şi să-l păstreze pentru el. Îl aşteaptă o linişte de plină. Nu va mai auzi decât paşii uşori ai păsărelelor, îndoind firele de iarbă. Nimeni nu va călca deasupra capului său, vor trece ani şi ani, fără ce nimeni să-l tulbure, să-l stingherească. Somnul fără sfârşit, moartea însorită, în pacea din natură.

Copiii s-au apropiat. Catherine, Antoine, Joseph iau un pumn de țărână, îl aruncă deasupra bătrânului, Jacquinet a cules maci, azvârle şi el buchetul. Pe urmă familia se înapoiază acasă să mănânce ciorba. Vitele se întorc de la câmp, soarele se culcă, o noapte caldă adoarme satul.

Naïs Micoulin

I

În fiecare lună, în sezonul fructelor, o fetiță cu pielea brună, cu părul negru şi încâlcit, se prezenta la domnul Rostand, un avocat din Aix, purtând cu ea un enorm coş cu caise sau piersici pe care abia îl putea duce. Se oprea în vestibulul larg al locuinței, aşteptând ca întreaga familie, înştiințată, să coboare de la etaj.

— Oh, tu eşti, Naïs, spunea avocatul. Ne-ai adus recolta. Ei bravo, eşti o fată de ispravă. Şi moş Micoulin cum o mai duce?

— Bine, domnule, răspundea Naïs, dezvelindu-şi dinții albi.

Doamna Rostand o îndrepta spre bucătărie, unde o întreba despre măslini, despre migdali şi vița de vie. Dar ceea ce o interesa, în primul rând, era dacă plouase sau nu în Estaque, colțul de pe litoral, unde familia Rostand îşi avea proprietatea ei – Blancarde – încredințată spre cultivare lui Micoulin. Nu erau acolo decât vreo câteva duzini de migdali şi măslini, ceea ce nu împiedica însă ca problema ploii să rămână de primă importanță în acest ținut pe care seceta îl ucidea.

— Au căzut doar câteva picături, spunea Naïs. Strugurii ar avea nevoie de apă. Pe urmă, după ce dădea aceste informații, mânca o bucățică de pâine cu un rest de carne şi pleca înapoi la Estaque, în brişcă unui

măcelar care venea la Aix, la fiecare cincisprezece zile. Adesea aducea scoici, vreo langustă, sau un peşte frumos, pentru că Moş Micoulin mai mult pescuia decât lucra pământul.

Când venea ea acolo în timpul vacantei, Frédéric, fiul avocatului, dintr-o săritură era în bucătărie ca să anunțe că familia va sosi foarte curând să se instaleze la Blancarde, şi îi recomanda cu această ocazie să-şi pregătească năvoadele şi undițele. O tutuia pe Naïs pentru că, în copilărie, se jucaseră împreună. Numai de la vreo doisprezece ani începuse fata, din respect, să-i spună „domnul Frédéric". De fiecare dată, când moş Micoulin o auzea adresându-i-se cu „tu" fiului stăpânilor săi, o pălmuia. Dar aceasta nu-i împiedica pe cei doi copii să fie foarte buni prieteni.

— Şi nu uita să cârpeşti plasele, îi spunea Frédéric, când era încă elev de liceu.

— Fiți fără grijă, domnule Frédéric, puteți veni oricând, răspundea Naïs.

Domnul Rostand era foarte bogat. Cumpărase, la un preț de nimic, o casă superbă în rue du Collège. Castelul de Coiron, clădit în ultimii ani ai secolului al XVII-lea, se desfăşura pe o fațadă cu douăsprezece ferestre şi dispunea de suficiente încăperi pentru a adăposti câteva familii. În mijlocul acestor apartamente imense, familia Rostand, compusă din cinci persoane, printre care se numărau şi cele două bătrâne servitoare, aproape că se pierdea. Avocatul ocupa numai primul etaj. Timp de zece ani încercase să închirieze parterul şi etajul al doilea, dar nu găsise amatori. Atunci se hotărâse să închidă uşile şi să părăsească o treime din vasta locuință, lăsând-o în seama păianjenilor. Cel mai mic zgomot venind din vestibulul uriaş, cu o monumentală casă a scării, în care s-ar fi putut uşor construi o clădire modernă, îşi prelungea ecoul, în locuința pustie şi sonoră, ca într-o catedrală.

A doua zi după cumpărarea castelului, domnul

Rostand tăiase în două, printr-un zid, marele salon de recepție de doisprezece metri pe opt, luminat de şase ferestre. Mai târziu, îşi instalase acolo într-o parte biroul său şi în cealaltă pe cel al secretarilor. Primul etaj număra patru odăi în plus, dintre care cea mai mică măsura aproape şapte metri pe cinci. Camerele locuite de doamna Rostand, Frédéric şi cele două bătrâne servitoare, erau înalte ca nişte capele. Din motive de comoditate domestică, avocatul se resemnase să amenajeze o bucătărie dintr-un budoar; până atunci se folosiseră de bucătăria de la parter, din care cauză mâncărurile ajungeau întotdeauna complet reci la masă, după ce treceau prin umiditatea glacială a vestibulului şi a scării. Dar cel mai neplăcut dintre toate era faptul că un apartament de asemenea proporții era atât de sumar mobilat. Tot mobilierul din cabinetul avocatului se compunea dintr-o canapea veche, îmbrăcată în catifea verde de Utrecht, şi opt fotolii stil *empire*[10] cu lemnăria țeapănă şi mohorâtă, plasate la distantă unele de altele, şi o masă mică şi rotundă cu un unic picior central, din aceeaşi epocă, şi care părea o jucărie în mijlocul imensității acestei odăi; pe cămin nu se afla decât o îngrozitoare pendulă modernă de marmură, între două vase de flori. Şi adăugați la toate acestea cărămizile şemineului, vopsite în roşu, şi prea tare lustruite!

Camerele de dormit erau şi mai sumar mobilate. Se simțea aici disprețul şi indiferența pentru confort şi lux a familiilor din Sud, chiar şi a celor mai bogate, care-şi trăiesc viața în această fericită împărăție a soarelui, aproape în întregime, în afara zidurilor casei. Fără îndoială, familia Rostand nu-şi dădea seama de melancolia, de frigul mortal care dădea un aer atât de dezolant acestor imense spații, a căror tristețe de ruine era sporită de sărăcia mobilierului.

Avocatul era totuşi un om foarte abil. Tatăl său îi lăsase moştenire unul dintre cele mai bune birouri de

notariat din Aix şi el găsise mijlocul de a-şi mări clientela printr-o activitate intensă, lucru destul de rar în această țară a lenei. Scund, agitat, cu o față ascuțită de dihor, se ocupa cu pasiune de biroul său. Grija pentru averea sa îl absorbea în întregime, nu-şi arunca nici măcar în treacăt plivirea pe un ziar, în rarele ore de repaus, pe care şi le omora la club. În schimb, soția sa trecea drept una dintre femeile inteligente şi distinse ale oraşului. Se trăgea din familia de Villebonne, ceea ce îi conserva o aureolă de distincție, împotriva mezalianței pe care o făcuse. Dar manifesta un rigorism atât de exagerat, practica îndatoririle religioase cu atâta încăpățânare şi atâta îngustime, încât se uscase, aproape, în existența foarte metodică: pe care o ducea.

Cât priveşte pe Frédéric, el creştea, între acest tată atât de preocupat de afacerile lui şi această mamă atât de rigidă.

În timpul anilor de liceu, fusese un elev mizerabil; tremura în fața mamei lui, dar avea o asemenea repulsie pentru muncă încât deseori seara, în salon, era capabil să stea ceasuri întregi cu nasul în cărți, cu mintea împrăştiată, fără să citească un singur rând, în vreme ce părinții lui, care îl supravegheau, credeau că studiază.

În cele din urmă, excedați de lenea lui, îl dădură intern, dar nu deveni cu nimic mai silitor: dimpotrivă, mai puțin supravegheat decât acasă, era încântat că nu mai simte apăsarea unor priviri severe tot timpul îndreptate asupra sa. Astfel încât, alarmați de purtările emancipate pe care şi le luase, sfârşiră prin a-l retrage de la internat pentru a-l putea avea din nou sub atenta lor supraveghere. Reuşi să termine clasa următoare şi cursul de retorică; ținut din scurt, se văzu într-adevăr nevoit să învețe; mama lui îi controla caietele, îl obliga să repete lecțiile, era în fiecare clipă în spatele lui, ca un jandarm. Grație acestei supravegheri, Frédéric nu fu respins decât de două ori la examenul de bacalaureat.

La Aix se afla o şcoală de drept renumită, unde,

bineînțeles, fiul lui Rostand izbuti să fie admis.

În acest vechi oraş parlamentar nu sunt decât avocați, notari şi judecători, grupați în jurul tribunalului. Toți studiază acolo dreptul, chiar dacă după aceea nu fac decât să-şi cultive liniştiți grădina. Frédéric îşi continuă de fapt viața din liceu, muncind cât mai puțin posibil, dar încercând să-i facă pe ceilalți să creadă că munceşte foarte mult. Doamna Rostand, spre marele ei regret, se văzu silită să-i acorde mai multă libertate. Acum Frédéric ieşea când voia, nu i se mai pretindea decât să Respecte orele de masă: seara trebuia să fie acasă la nouă, cu excepția zilelor în care i se permitea să se ducă la teatru. Şi astfel începu şi pentru el acea viață de student de provincie, atât de monotonă şi atât de accesibilă tuturor viciilor, când nu este în întregime consacrată muncii. Trebuie să cunoşti Aix-ul, liniştea străzilor lui, năpădite de iarbă, plictiseala care scufundă parcă într-un somn adânc întregul oraş ca să poți înțelege goliciunea acestei existențe pe care o duc studenții. Cei harnici au cel puțin o soluție, pentru a-şi omorî timpul: studiul; dar cei care refuză să urmeze cu seriozitate cursurile n-au alte refugii pentru a scăpa de plictiseală decât cafenelele în care se joacă cărți şi unele case unde se petrec lucruri şi mai rele. Frédéric se descoperi un jucător pasionat: îşi petrecea aproape toate serile jucând cărți, seri pe care şi le încheia apoi altundeva. O senzualitate de ştrengar, evadat din internat, îl împingea să folosească puținele posibilități de desfrânare pe care i le putea oferi un oraş lipsit de fetele libere care populează cartierul latin din Paris. Şi când găsi că serile sunt prea scurte, se aranjă să dispună în aceeaşi măsură şi de nopți, furând o cheie de acasă. În felul acesta îşi îndulci toți anii de studiu la Şcoala de drept, şi se simți foarte fericit.

În rest, Frédéric înțelesese că trebuie să se poarte ca un fiu docil. Revenise încetul cu încetul la toată ipocrizia lui de copil, care, din frică, ştie să se arate a fi foarte

supus. Mama lui se declara acum satisfăcută: Frédéric o însoțea la biserică, păstra o ținută corectă, îi povestea cu sânge rece cele mai sfruntate minciuni, pe care ea le accepta, sedusă de aerul lui de perfectă bună-credință. Devenise atât de abil, încât nu se lăsă niciodată surprins, găsea întotdeauna explicația, scuza cea mai potrivită, inventa istorii extraordinare pentru a-şi pregăti dinainte argumentele cele mai convingătoare. Îşi plătea datoriile, pe care le făcea la jocurile de cărți, cu banii împrumutați de la verişorii lui. Avea de ținut o întreagă contabilitate şi nu dintre cele mai simple. Odată, după un câştig nesperat, îşi realiză chiar visul de a petrece o săptămână la Paris, profitând de invitația unui prieten care poseda o proprietate în apropiere de Durance.

Altfel, Frédéric era un tânăr înalt, frumos, cu trăsături regulate şi cu o barbă mare, neagră. Viciile făcuseră din el o persoană amabilă, în special față de femei. Era dat de exemplu pentru manierele lui frumoase. Dar toți cei care-i cunoşteau purtările deocheate surâdeau ironic; totuşi, pentru că avea decenta de a-şi ascunde partea suspectă a vieții lui, trebuiau să-i fie recunoscători, în cele din urmă, că cel puțin nu-şi etala desfrâul cu neruşinarea şi grosolănia altor studenți care constituiau un adevărat scandal pentru oraş.

Frédéric împlinea în curând douăzeci de ani şi trebuia să-şi treacă ultimele examene. Tatăl său, tânăr încă şi puțin dispus de a-i ceda imediat biroul şi clientela, se gândea să-l îndrepte, pentru început, spre cariera de magistrat. Avea la Paris prieteni pe care conta să-i poată pune în mişcare spre a obține prin ei un post de ajutor de judecător pentru fiul său. Tânărul nu se arăta potrivnic. Niciodată nu-şi combătea în mod deschis părinții, dar avea un surâs fin care-i trăda intenția bine stabilită de a-şi continua fericita viață de huzur în care se simțea atât de bine. Ştia că este unicul fiu al unui ora cu avere – pentru ce ar mai fi trebuit să facă cel mai mic

efort? Până una alta, hoinărea, fumând, pe „promenadă”, se mai repezea prin cafenelele din vecinătate, pentru o partidă de cărți, frecventa zilnic, pe ascuns, casele dubioase, ceea ce nu-l împiedica însă să fie întotdeauna la ordinele mamei lui, copleşind-o chiar cu politețea lui. Când o noapte mai dezmățată decât altele îl lăsa epuizat, frânt de oboseală şi cu stomacul întors pe dos, se retrăgea acasă, în atmosfera glacială a familiei, unde îşi acorda cu deliciu odihna de refacere. Pustietatea odăilor, plictiseala solemnă, care se scurgea parcă şi din plafoane, aveau pentru el un efect înviorător şi calmant. Se întrema, lăsând-o pe mama lui să creadă că stătea acasă de dragul ei. Dar în ziua în care-i reveneau forțele şi pofta de mâncare, începea imediat să pună la cale o nouă escapadă. Altminteri, era cel mai bun băiat din lume, cu condiția însă să nu se opună nimeni plăcerilor lui.

În tot timpul acesta, Naïs venea în fiecare an să aducă fructe şi peşti, şi cu fiecare an, creştea. Avea exact vârsta lui Frédéric, poate cu vreo trei luni mai mult. De câte ori o vedea, doamna Rostand exclama:

— Ce fată mare te-ai făcut, Naïs!

Şi Naïs surâdea, arătându-şi dinții ei albi. De cele mai multe ori, Frédéric nu era acolo. Dar într-o zi, în ultimul lui an de drept, când tocmai pleca de acasă, o văzu pe Naïs în picioare, în vestibul, cu coşul ei. Se opri, deodată, surprins. Nu mai recunoştea în ea fata deşirată şi lălâie pe care o văzuse vara trecută la Blancarde. Naïs era de o mare frumusețe acum, cu capul ei brun, cu casca întunecată a părului ei bogat şi negru; avea umeri puternici, şolduri înalte şi rotunde, brațe superbe pe care şi le purta descoperite. Crescuse într-un an, ca un pom tânăr.

— Tu eşti! bâigui el.

— Da, domnule Frédéric, răspunse ea, privindu-l fățiş, cu ochii ei mari în care ardea un foc ascuns. Am adus nişte arici de mare. Când veniți? Să vă pregătesc

undițele?

El continua s-o contemple şi murmura ca şi când n-ar fi auzit-o:

— Eşti foarte frumoasă, Naïs! Ce s-a întâmplat cu tine?

Complimentul lui o făcu să râdă. Dar când el îi prinse mâinile, având aerul că se joacă, aşa cum se jucau odinioară, ea se încruntă şi îi spuse încet, cu o voce uşor înăsprită, turuindu-l deodată:

— Nu, nu aici... Fii atent, uite-o pe mama ta.

II

Cincisprezece zile mai târziu, familia pleca la Blancarde. Avocatul aşteptase vacanța judiciară şi de altminteri luna septembrie era plină de farmec pe litoralul mării. Căldura era pe sfârşite, iar nopțile, pline de o răcoare din cele mai plăcute.

Blancarde nu se afla chiar în Estaque, sat situat la extrema periferie a Marsiliei, într-o înfundătură de stânci care închidea golful. Se înălța dincolo de sat, pe o faleză, şi din orice parte a golfului ar fi fost privită, îşi arăta fațada ei galbenă, în mijlocul unui buchet de pini nesfârşit de lungi. Era una dintre acele clădiri pătrate, greoaie, străpunsă de ferestre neregulat tăiate, care în Provence poartă numele de castel. În fața casei se întindea o terasă care dădea spre o plajă îngustă, plină de pietre. În spatele ei, o vastă întindere de pământ, îngrădită, pe care consimțeau să crească doar câțiva araci de vie, nişte migdali şi măslini. Dar unul dintre inconveniente, din primejdii chiar, era că marea măcina continuu faleza; se produceau, tot timpul, în această masă de pământ argilos, infiltrații provenind din sursele

vecine, pricinuind în fiece anotimp, enorme dislocări de blocuri care se prăvăleau în apă cu un zgomot îngrozitor. Încetul cu încetul, proprietatea se năruia. Pinii fuseseră deja înghițiți de apă.

De patruzeci de ani, cei din neamul Micoulin erau arendaşi la Blancarde. După obiceiul din Proversce, ei cultivau pământul şi împărțeau recolta cu proprietarul. Recolta era săracă, ar fi murit de foame dacă nu s-ar mai fi salvat cu puținul peşte pe care îi pescuiau în timpul verii între o muncă şi alta a câmpului, îşi aruncau năvoadele în mare.

Familia era compusă din Micoulin tatăl, un bătrân aspru cu chipul negru şi brăzdat, în fața căruia toată casa tremura, din soția acestuia, o femeie voinică, îndobitocită de munca câmpului în plin soare, dintr-un fiu, care făcea deocamdată serviciu pe vasul *Arrogante* – şi din Naïs pe care tatăl ei o trimisese să muncească într-o fabrică de țigle, cu toate că erau atâtea treburi de făcut acasă. Locuința lor era o cocioabă lipită de una dintre extremitățile falezei din Blancarde, în care răsuna rareori un râs sau un cântec. Micoulin păstra o tăcere de bătrân sălbatic, cufundat în meditațiile la care îl dusese experiența lui. Cele două femei aveau pentru el acel respect amestecat cu groază pe care fiicele şi soțiile din sudul Franței îl au întotdeauna pentru şeful familiei. Şi această linişte nu era tulburată decât atunci când Naïs, dispărând pentru o clipă, mama ei începea s-o strige, cu mâinile în şold, umplându-şi pieptul gata să-i plesnească, răscolind ținutul de la un capăt la altul, cu glasul ei furios. Fata o auzea de la un kilometru, se întorcea palidă, plină de o mânie stăpânită. Nu era deloc fericită frumoasa Naïs, cum i se spunea în Estaque. Avea şaisprezece ani când, încă pentru un simplu da sau nu, tatăl ei o umplea de sânge, cu o singură palmă peste gură; şi chiar acum, la cei douăzeci de ani ai ei trecuți, mai purta săptămâni întregi urmele bătăilor pe care le primea de la tatăl ei. Micoulin nu era un om rău,

dar uza cu toată asprimea de drepturile lui de stăpân, pretindea să fie ascultat, căci avea în sânge vechea autoritate latină care-i dădea dreptul de viață şi de moarte asupra alor săi.

Într-o zi fusese gata să-şi ucidă fata care îndrăznise, în timp ce el se năpustise cu pumnii asupra ei, să ridice mâna pentru a se apăra. După o asemenea întâmplare, Naïs tremura ceasuri întregi, se aşeza într-un ungher întunecat, pe jos, şi fără o lacrimă în ochi îşi consuma singură, în tăcere, jignirea, plină de o duşmănie surdă, plăsmuind răzbunări pe care nu le putea înfăptui. Se revolta în ea sângele tatălui ei, stârnindu-i o furie oarbă, o nevoie disperată de a deține ea puterea asupra celorlalți. Când o vedea pe maică-sa tremurând supusă, făcându-se mică de tot în fața lui Micoulin, se uita la ea plină de dispreț. Spunea adesea: „Dacă aş avea un astfel de bărbat, l-aş ucide.” Dar pentru că violențele tatălui ei reuşeau totuşi s-o scoată din starea de amorțire, ajunsese chiar să prefere zilele în care era bătută, celorlalte, cu o viață atât de monotonă, de limitată, încât uneori se simțea sfârşindu-se de plictiseală. Tatăl ei îi interzicea să coboare până în Estaque, o reținea acasă, ocupând-o tot timpul cu ceva, şi chiar când n-avea nicio treabă de făcut, îi pretindea să nu se mişte de acolo; voia s-o aibă permanent sub ochii lui. De aceea Naïs aştepta întotdeauna luna septembrie cu mare nerăbdare, căci de îndată ce stăpânii se instalau la Blancarde, supravegherea lui Micoulin slăbea prin forța lucrurilor. Naïs făcea curse pentru doamna Rostand, care o despăgubeau pentru viața de închisoare pe care o ducea un an întreg.

Într-o dimineață, Micoulin îşi spuse că fata asta voinică i-ar putea aduce un franc şi jumătate pe zi. Atunci o emancipă, trimițând-o să lucreze într-o țiglărie. Cu toate că făcea o muncă foarte grea, Naïs era încântată. Pleca în zorii zilei, se ducea în cealaltă parte a Estaque-ului unde stătea până seara, afară, în plin

soare, întorcând cărămizile de pe o parte pe alta ca să se usuce. Îşi nenorocea mâinile în această corvoadă, dar cel puțin, nu-l mai simțea pe tatăl ei urmărind-o pas cu pas; putea acum să râdă în libertate cu băieții. În această muncă foarte aspră, trupul ei se împlini, se dezvoltă, devenind o fată frumoasă. Soarele arzător îi aurea părul, îi punea în jurul gâtului o salbă de chihlimbar, părul ei negru creştea, se făcea mai bogat, ca să garanteze parcă, cu greutatea lui, şuvițele răzlețe; corpul ei, continuu aplecat şi legănat în acest du-te-vino al muncii, devenise suplu şi viguros ca al unei tinere războinice. Când se ridica în picioare, pe pământul bătătorit, în mijlocul cărămizilor roşii, semăna cu o amazoană antică sculptată în lut, însuflețită deodată de ploaia de flăcări a soarelui care cădea din cer. Micoulin o păzea, cu privirea ochilor lui mici, văzând că se face din zi în zi mai frumoasă. Găsea că râde prea mult şi nu i se părea firesc ca o fată să fie atât de veselă. Şi îşi făgăduia să-l gâtuie pe oricare va îndrăzni să-i dea târcoale.

Adevărul e că Naïs ar fi putut avea curtezani, cu duzina, dar purtarea ei îi descuraja; îi lua poşte picior pe toți. Singurul ei prieten era un cocoşat care lucra la aceeaşi cărămidărie cu ea, un omuleț care se numea Toine şi pe care Azilul copiilor găsiți din Aix îl trimesese la Estaque, unde rămăsese, adoptat de sat. Avea un râs frumos acest cocoşat, cu un profil de paiață. Naïs îl tolera pentru blândețea lui. Făcea din el ce voia, îl repezea fără milă când trebuia neapărat să se răzbune pe cineva pentru o violență a tatălui ei. Dar aceste răbufniri ale ei erau fără urmări. În sat se râdea de Toine. Micoulin spunea: „Îi dau voie să umble cu cocoşatul, îmi cunosc fata, e prea mândră ca să mă tem!”

În anul acela, când doamna Rostand se instală la Blancarde, îl rugă pe Micoulin – pentru că una dintre slujnicele ei se îmbolnăvise – să i-o dea pe Naïs. Tocmai

în perioada aceea, cărămidăria îşi închisese porțile. De altminteri, Micoulin, care era atât de aspru în raporturile cu ai săi, se arăta întotdeauna plin de tact față de stăpânii lui. N-ar fi refuzat-o pe doamna Rostand, oricât l-ar fi contrariat cererea ei. Domnul Rostand fusese nevoit să plece la Paris pentru nişte afaceri importante şi Frédéric se afla singur cu mama sa la țară, De obicei, în primele zile, tânărul se simțea îmbătat de aerul proaspăt, cuprins de o mare nevoie de mişcare: pleca la pescuit în tovărăşia lui Micoulin, făceau împreună plimbări lungi prin strâmtorile care ajungeau până la Estaque. Apoi elanul lui se calma şi rămânea zile întregi lungit sub pini, la marginea terasei, pe jumătate adormit, privind marea al cărei albastru monoton sfârşea prin a-i pricinui o plictiseală de moarte. Şi după cincisprezece zile, aproape întotdeauna, şederea la Blancarde îi devenea un adevărat chin. Atunci începea să scormonească în fiecare dimineață un alt pretext pentru a o şterge la Marsilia.

A doua zi după sosirea stăpânilor, Micoulin se duse în zori să-l trezească pe Frédéric. Se înțeleseseră să meargă împreună pentru a cerceta capcanele, nişte coşuri speciale, cu o deschizătură îngustă, cu ajutorul cărora peştii de pe fundul mării se prind ca şoarecii. Micoulin îl strigă pe Frédéric de câteva ori dar acesta se făcu că nu aude. Se părea că pescuitul nu-l mai ispiteşte. După ce se sculă, se instală în locul de sub pini, unde, întins pe spate, rămase cu privirile pierdute pe bolta cerului. Mama lui fu destul de surprinsă văzându-l că n-a mai plecat într-una dintre obişnuitele lui plimbări, de lungă durată, din care se întorcea întotdeauna cu o poftă de mâncare de lup.

— Nu pleci nicăieri? întrebă ea.

— Nu, mamă, răspunse el. Fiindcă tata nu este aici, rămân eu cu dumneata.

Micoulin care auzi această replică, murmură:

— Ei, atunci domnul Frédéric nu mai are mult până

să plece la Marsilia.

Totuşi Frédéric nu plecă la Marsilia. După o săptămână el era tot acolo, întins sub copaci, mutându-şi doar locul când îl ajungea soarele. Ca să-şi dea impresia că se ocupă cu ceva. Îşi lua o carte, din care însă nu citea un rând; cel mai adesea cartea rămânea uitată printre acele de pin uscate, pe pământul întărit de secetă. Tânărul nu se mai uita la mare; cu fața întoarsă spre casă părea foarte interesat de felul cum îşi îndeplinesc slujnicele îndatoririle, le urmărea paşii, venind şi plecând, traversând terasa; şi când trecea Naïs, în ochii lui de tânăr stăpân cu simțurile lacome, se aprindeau văpăi. Şi atunci Naïs îşi încetinea pasul, se îndepărta cu legănarea ritmică a şoldurilor, fără să-i arunce o singură privire.

Jocul acesta se prelungi câteva zile. Când doamna Rostand era de față, Frédéric o certa aproape aspru, ca pe o slujnică neîndemânatică. Fata primea mustrările plecând ochii cu o şiretenie veselă, vrând parcă să-şi ascundă bucuria cu care gusta aceste dojeni. Într-o dimineață, la micul dejun, Naïs sparse castronul cu salată. Frédéric se înfurie.

— Dar proastă mai e! strigă el. Unde-i umblă capul? Şi se ridică foarte iritat, fiindcă o picătură de untdelemn îi pătase pantalonul, în dreptul genunchiului. Făcu o întreagă poveste din acest mic accident, acuzând-o pe Naïs că i-a distrus costumul de haine.

— Ce stai şi te uiți la mine? Dă-mi mai bine un şervet muiat în apă. Hai, ajută-mă!

Naïs înmuie colțul şervetului într-o ceaşcă şi, îngenunchind în fața lui Frédéric, începu să şteargă pata.

— Lasă, spuse doamna Rostand, nu-ți mai pierde vremea degeaba.

Dar tânăra fată continua, cu toată puterea brațelor ei frumoase să curețe pantalonul, aplecată deasupra piciorului stăpânului ei. Frédéric nu înceta s-o mustre

cu severitate.

— N-am văzut de când sunt atâta neîndemânare! Parcă dinadins a spart castronul, tocmai când trecea pe lângă mine. Pe asta, dacă am avea-o la Aix, ne-ar face praf toată vesela.

Disproporția dintre mustrări şi greşeala comisă era atât de evidentă, încât doamna Rostand crezu de datoria ei să-şi calmeze fiul, rămasă singură cu el.

— Ce ai împotriva bietei fete? S-ar spune că n-o poți suferi. Te rog să fii mai blând cu ea. Nu uita că este fosta ta tovarăşă de joacă din copilărie şi că n-are aici situația unei servitoare obişnuite.

— Mă plictiseşte, răspunse Frédéric, cu un ton voit brutal.

În aceeaşi seară, Frédéric şi Naïs se întâlniră în întuneric, la celălalt capăt al terasei. Pentru prima oară erau singuri şi-şi puteau vorbi fără martori. Nu puteau fi auziți de către cei din casă. Pinii îşi scuturau, în aerul încremenit, un miros fierbinte de răşină. Naïs întrebă deodată cu o voce joasă, regăsind termenii familiari din copilărie.

— De ce m-ai certat tu pe mine, Frédéric? Eşti foarte rău, Frédéric.

Fără să-i răspundă, el îi prinse mâinile, şi strângând-o la piept, o sărută pe buze. Ea se lăsă sărutată, apoi plecă în timp ce tânărul se aşezase pe parapet ca să nu apară în fața mamei lui zguduit de emoție. Zece minute mai târziu, Naïs servea la masă, cu calmul ei obişnuit, dar parcă şi cu o mică mândrie.

Se despărțiseră fără un cuvânt care să stabilească viitoarea lor întâlnire. Dar într-o noapte se regăsiră sub un măslin, pe marginea falezei. În timpul mesei, privirile lor se întâlniseră de câteva ori, într-o neclintire plină de dorinți. Noaptea era foarte caldă, Frédéric fumase la fereastra lui, scrutând întunericul. Era ora unu când văzu o umbră care se strecura de-a lungul terasei. Atunci nu mai ezită coborî pe acoperişul unui hangar de

unde sări pe pământ, ajutându-se de nişte prăjini lungi pe care le descoperise acolo, înghesuite într-un colț; procedase astfel, temându-se să nu o trezească pe mama lui din somn. Apoi porni țintă spre bătrânul măslin, sigur că Naïs îl aştepta.

— Eşti acolo? întrebă el în şoaptă.

— Da, răspunse ea simplu.

Frédéric se aşeză lângă Naïs, pe mirişte; el o luă de mijloc şi fata îşi lăsă capul pe umărul lui. O clipă rămaseră fără să-şi vorbească. Bătrânul măslin cu trunchiul noduros îi acoperea cu frunzişul lui cenuşiu. În fața lor se întindea o mare neagră, nemişcată, sub cerul înstelat. În fundul golfului, Marsilia era ascunsă în ceață; numai la stânga, farul mobil din Planier se învârtea necontenit, străpungând tenebrele cu o rază galbenă care se stingea brusc. Şi nimic nu era mai plăcut şi mai înduioşător decât această lumină pierdută neîncetat la orizont şi neîncetat regăsită.

— Tatăl tău e plecat? reluă Frédéric.

— Am sărit pe fereastră, răspunse Naïs cu vocea ei gravă.

Nu vorbiră nimic de dragostea lor. Această dragoste venea de departe, din străfundurile copilăriei; acum îşi aminteau de jocurile lor de odinioară, în care dorința de azi se vestea încă de pe atunci când li se părea atât de firesc să ajungă la mângâieri. Acum, nici n-ar fi ştiut ce să-şi spună, aveau doar unica dorință de a-şi aparține unul celuilalt. El o găsea frumoasă, tulburătoare, aşa cum era arsă de soare şi cu mirosul ei de pământ, iar în sufletul acestei fete bătute şi umilite, se trezise orgoliul de a deveni amanta tânărului stăpân. Se abandonă.

Era aproape de ziuă când fiecare se întoarse în camera sa, pe acelaşi drum pe care venise.

III

Ce lună încântătoare! Nicio singură zi de ploaie. Cerul îşi desfăşura mereu aceeaşi mătase albastră nepătată de niciun nor. Soarele se înălța pe cerul trandafiriu, de cristal, şi apunea într-o pulbere de aur. Totuşi nu era prea cald, briza mării începea odată cu răsăritul soarelui şi înceta odată cu amurgul; aerul nopților avea o prospețime tulburătoare, plin de miresmele plantelor aromatice încinse în timpul zilei, fumegând în umbră.

Ținutul este o minunăție. De cele două părți ale golfului înaintează brațele stâncilor, în timp ce insulele încearcă parcă, pierdute în larg, să bareze orizontul. Iar marea nu este aici decât un vast bazin, un lac de un albastru intens, în zilele senine. La picioarele munților, în fund, Marsilia îşi expune casele etajate pe colinele joase, iar când cerul este limpede, se zăreşte din Estaque apa spumegândă şi cenuşie a râului Joliette, cu catargele fine ale vaselor în port; în spate se văd fațadele clădirilor în mijlocul masivului de arbori, capela Notre-Dame-de-la-Garde, o pată albă, pe un pisc singuratic.

Coasta porneşte din Marsilia, se rotunjeşte, săpând înainte de a ajunge la Estaque şanțuri lungi, mărginite de uzine din care se înalță, din când în când, jerbe înalte de fum. Când razele soarelui cad perpendicular, marea aproape neagră pare adormită între cele două şiruri de stânci albe, care sub arşiță iau o culoare galbenă-cafenie. Pinii pătează cu verdele lor întunecat pământul roşietic. Este o vastă panoramă a unui colț de Orient ce se lasă doar întrevăzut, pentru a dispare apoi în vibrațiile orbitoare ale zilei.

Dar Estaque nu are numai această deschidere la mare. Satul, înghesuit între munți, este traversat de drumuri care se pierd în mijlocul unui haos de stânci prăbuşite. Drumul de fier de la Marsilia la Lyon trece prin aceste mari blocuri, traversează podurile de peste prăpăstii, se înfundă brusc sub stâncă şi rămâne pe o

distanță de o leghe şi jumătate în acest tunel, denumit de la Narte, cel mai lung din Franța. Nimic nu egalează majestatea sălbatică a acestor strâmtori care îşi fac loc între coline, poteci înguste care şerpuiesc în fundul unei prăpăstii, dâmburi aride plantate cu pini, înălțând ziduri de culoarea ruginii şi a sângelui. Uneori defileul se lărgeşte; o fâşie îngustă de pământ, plantată cu măslini, se întinde pe fundul unei văi, o casă pierdută îşi arată fațada văruită, obloanele închise. Şi la toate acestea se adaugă poteci înăbuşite de mărăcini, înfundături de nepătruns, locuri blocate de prăbuşirea pietrelor, izvoare secate, în sfârşit, tot neprevăzutul unei expediții în deşert. Sus, deasupra crestei negre a pinilor, cerul îşi întinde nesfârşita lui panglică de mătase fină, albăstruie. Şi tot aici se află şi litoralul îngust dintre stânci şi mare, pământul roşu în care fabricile de cărămidă, industria de căpetenie a ținutului, şi-a săpat uriaşele-i gropi pentru extragerea argilei. Este un sol răvăşit, plin de crăpături, pe care sunt plantați ici, colo, câțiva arbori plăpânzi, a căror respirație fierbinte şi pătimaşă paie să fi secat izvoarele. Pe poteci, ai crede că înoți într-o covată de aluat, piciorul ți se afundă până la glezne şi la cea mai uşoară adiere a vântului, nori de praf învăluie mărăcinii. De-a lungul zidurilor care radiază o căldură de cuptor, somnolează mici şopârle cenuşii, în vreme ce din cenuşa ierburilor arse țâşnesc valuri de lăcuste, cu licăriri de scântei. În aerul imobil şi greoi, în ațipirea de amiază, nu se aude niciun alt zgomot al vieții decât monotonul cântec al greierilor.

În mijlocul acestui ținut învăluit în flăcări, Naïs şi Frédéric s-au iubit timp de o lună. Parcă tot focul care venea din cer trecuse în sângele lor. Primele opt zile se mulțumiră să se regăsească noaptea, sub acelaşi măslin, la marginea falezei. Gustau bucurii încântătoare. Prospețimea nopții le liniştea aprinderea: îşi întindeau câteodată obrajii şi mâinile lor fierbinți, în adierile răcoroase, pentru a şi le înviora ca într-un izvor

rece. Marea se întindea între stânci, la picioarele lor, scoțând scâncete şoptite de dragoste. Un miros ascuțit de alge marine îi îmbăta de dorinți. Apoi unul la brațul celuilalt, obosiți şi fericiți, priveau dincolo de mare focurile nocturne ale Marsiliei, sclipirile roşii ale intrării în port, aruncând în mare reflexe sângerii, scânteierea lămpilor cu gaz, desenând la stânga şi la dreapta curba alungită a foburgurilor. În mijloc, deasupra oraşului, un adevărat freamăt de lumini vii, grădina colinei Bonaparte era clar indicată prin două rampe aprinse care se profilau pe cer. Toate aceste luminițe, dincolo de golful adormit, păreau să învie un oraş din vis care, odată cu ivirea zorilor, trebuia să dispară. Şi cerul, lărgindu-se parcă deasupra haosului negru al orizontului, avea pentru ei un farmec ciudat, neliniştitor, care-i îndemna să se îmbrățişeze mai strâns. Cădea o ploaie de stele. În aceste nopți clare ale ținutului constelațiile sunt ca nişte flăcări vii.

Înfiorați sub vastele spații, ei îşi apropiau capetele, urmărind doar steaua solitară a farului din Planier, a cărui lumină jucăuşă îi înduioşa, în timp ce buzele lor continuau să se caute.

Dar într-o noapte, îi aşteptă o lună plină la orizont, cu o față galbenă care îi privea. Pe mare lucea o dâră de foc, ca şi când un peşte gigantic, vreun țipar din străfunduri îşi strecura lin inelele fără sfârşit, ale carapacei de aur. Un început de zi stingea luminile Marsiliei, scălda colinele şi marginile golfului.

Pe măsură ce luna urca, lumina zilei creştea şi umbrele se profilau mai clare. Din clipa aceea, acest martor începu să-i stânjenească: le era teamă să nu fie surprinşi rămânând într-un loc atât de apropiat de Blancarde. Când se întâlniră din nou, într-una dintre nopțile următoare, ieşiră din ascunzătoarea lor printr-un colț de zid prăbuşit; îşi plimbară dragostea prin toate locurile ferite pe care le oferea ținutul acesta. La început se refugiară în fundul unei țiglării părăsite, din care mai

rămăsese un şopron în ruină, deasupra unei pivnițe în care mai existau încă cele două guri ale cuptorului. Dar totul era atât de trist şi de apăsător în acest beci: le lipsea cerul liber deasupra capetelor. Atunci colindară carierele de argilă roşie şi descoperiră ascunzători încântătoare, adevărate deşerturi de câțiva metri pătrați, în care nu auzeau decât lătratul câinilor, paznici ai locuințelor. Merseră mai departe, pierzându-se în plimbări de-a lungul coastei stâncoase spre Niolon, străbătură cărăruile înguste dintre strâmtori, căutară grotele, şanțurile îndepărtate. Avură cincisprezece nopți pline de joacă şi de iubire. Luna dispăruse, cerul era iar întunecat, dar acum li se părea întregul ținut prea puțin încăpător pentru dragostea lor, ar fi dorit să-şi împreune trupurile pe toată întinderea pământului.

Într-o noapte, când descoperiseră o potecă deasupra Estaque-ului, care ducea la strâmtorile din Nerte, li se păru că aud dincolo de păduricea de pini, de la marginea drumului, paşi înăbuşiți care-i însoțeau. Se opriră cuprinşi de nelinişte.

— Tu auzi? întrebă Frédéric.

— Da, vreun câine rătăcit, murmură Naïs.

Şi porniră mai departe. Dar la primul cot al şoselei, acolo, la liziera păduricii, văzură limpede o umbră strecurându-se în spatele stâncilor. Era neîndoielnic o ființă omenească, ciudată, care parcă avea o cocoaşă. Fetei îi scăpă o uşoară exclamație.

— Aşteaptă-mă, spuse ea repede.

Şi dintr-o săritură porni în urmărirea umbrei. După puțin timp, Frédéric auzi o şuşoteală precipitată, după care Naïs se întoarse liniştită, dar uşor palidă.

— Ce s-a întâmplat? întrebă el.

— Nimic, răspunse ea.

După o tăcere, reluă:

— Dacă auzi paşi, nu te speria. E Toine, ştii, cocoşatul. Stă de pază, pentru noi.

Nu era pentru prima oară, în noaptea aceea, când

Frédéric simțise pe cineva urmărindu-i, ocrotindu-i. Naïs încercase să-l gonească pe Toine, dar bietul om nu cerea decât să fie câinele ei credincios: nimeni nu-l va vedea, nimeni nu-l va auzi, de ce să nu fie lăsat să procedeze aşa cum socotea de cuviință?

De atunci, dacă cei doi amanți ar fi stat să asculte când se sărutau cu patimă în țiglăria părăsită, în mijlocul carierelor pustii, în fundul strâmtorilor nebănuite, ar fi surprins undeva, aproape de ei, un hohot de plâns înăbuşit. Era Toine, câinele lor de pază, care plângea frângându-şi mâinile.

Trăiau acum numai pentru nopțile lor. Deveniseră îndrăzneți, profitau de toate ocaziile: se sărutau pe coridoarele casei de la Blancarde, în odăile în care se întâlneau pentru o clipă. Chiar la masă, când ea servea şi Frédéric îi cerea o farfurie sau o felie de pâine, găsea momentul pentru a-i strânge mâna. Rigida doamnă Rostand, care nu observa nimic, continua să-i reproşeze fiului ei că se poartă prea aspru cu fosta lui prietenă. Dar într-o zi nu lipsi mult să-i surprindă, noroc că fata auzind un foşnet de rochie se aplecă repede, şi începu să şteargă cu batista ei pantofii tânărului stăpân, albiți de praf.

Dar câte alte prilejuri de bucurii nu aveau! Adesea după cină, când seara era răcoroasă, doamna Rostand dorind să Iacă o plimbare, îşi lua fiul de braț şi coborau la Estaque, însărcinând-o, precaută, pe Naïs. să-i poarte şalul. Se duceau toți trei să asiste la sosirea pescuitorilor de sardele. Întâi, se vedea pe mare jucând lumina lanternelor, ca de îndată să înceapă a se desluşi umbrele negre ale bărcilor, revenind din larg cu clipocitul surd al vâslelor. În zilele de pescuit, răsuna larma veselă a glasurilor, femeile alergau purtând coşuri mari, iar trei bărbați se urcau fiecare în câte o barcă, începând să depene plasele care-i aşteptaseră grămadă sub bănci; când le retrăgeau, erau ca nişte panglici late şi negre, acoperite cu solzii argintii strălucitori ca

paietele. Sardelele, spânzurând de firele plaselor trecute prin urechi, se zbăteau vii încă, aruncând reflexe de metal, ca apoi să cadă în coşuri ca o ploaie de bănuți, în lumina palidă a lanternelor. Adesea doamna Rostand lăsa brațul fiului ei şi rămânea în fața unei bărci, privind amuzată spectacolul. Stătea de vorbă cu pescarii, în timp ce Frédéric, retras într-un loc unde nu ajungeau razele lanternei, îi strângea mâinile fetei, gata să i le frângă.

În toată vremea aceasta, bătrânul Micoulin păstra aceeaşi tăcere a lui, de animal experimentat şi încăpățânat. Se ducea pe mare, se întorcea ca să mai sape puțin pământul; le făcea toate cu aerul lui şiret şi puțin batjocoritor. Dar de la un timp ochii lui mici şi cenuşii erau neliniştiți. Îi arunca fiicei lui priviri piezişe fără să spună un cuvânt. O găsea schimbată, simțea că se petrece ceva cu ea, dar nu reuşea să înțeleagă ce anume. Într-o zi, îndrăznind să-l înfrunte, se alese cu buza crăpată după palma zdravănă pe care i-o dăduse tatăl ei.

Seara, când Frédéric îi simți, sub sărutul lui, gura umflată, se grăbi s-o întrebe ce se întâmplase.

— Nimic, răspunse ea, mi-a dat tata o palmă.

Dar glasul ei sunase trist. Şi cum tânărul se indignă declarând că va pune el lucrurile la punct, Naïs îi spuse:

— Nu, lasă, asta este treaba mea. O să se isprăvească o dată totul…

Nu-i vorbea niciodată de palmele pe care le primea. Numai că, în zilele în care tatăl ei o bătea, se agăța de gâtul amantului cu mai multă ardoare, vrând parcă să se răzbune pe bătrân.

De trei săptămâni, Naïs fugea de acasă aproape în fiecare noapte. La început fusese foarte prudentă, îşi lua mii de precauții, pe urmă prinsese un fel de curaj rece cu care îndrăznea totul. Dar când înțelese că bătrânul bănuieşte ceva, redeveni precaută. Lipsi de la două întâlniri. Aflase de la mama ei că Micoulin nu mai

dormea nopțile, se scula din pat şi umbla de colo până colo, dintr-o odaie într-alta. Dar în fața privirilor rugătoare ale lui Frédéric, Naïs uită a treia noapte de orice prudență. Către orele nouă plecă la întâlnire, făgăduindu-şi să se întoarcă la zece: spera că, tatăl ei, furat de primul somn, n-o va auzi.

Frédéric o aştepta sub măslin. Fără a-i pomeni de temerile ei, refuză să-l însoțească mai departe. Se simțea prea obosită, spunea ea, ceea ce era şi adevărat: în timpul zilei nu putuse dormi, ca şi el, de altfel. Se iubiră la locul lor obişnuit, pe malul mării, în fața Marsiliei, în care ardeau toate luminile. Farul din Planier arunca sclipiri. Privindu-l, Naïs adormi cu capul pe umărul lui Frédéric. Tânărul rămase nemişcat şi, încetul cu încetul, aceeaşi oboseală sfârşi prin a-i închide şi lui pleoapele. Dormeau îmbrățişați, amestecându-şi respirațiile. Era o tăcere deplină, sfâşiată doar din când în când de țipătul ascuțit al lăcustelor verzi. Marea era şi ea scufundată parcă în somnul celor doi amanți. Deodată o siluetă neagră ieşi din întuneric şi se apropie. Era Micoulin, care, trezit de scârțâitul unei ferestre, descoperise camera fetei pustie. Ieşise luând cu el o secure mică pe care o găsise la întâmplare. Când zări pata întunecată de sub măslini, îşi încleşta mai strâns degetele pe mânerul securii. Dar tinerii nu se mişcau, se putu apropia liniştit de ei; se aplecă şi-i privi drept în față. Îi scăpă un strigăt uşor, recunoscând în clipa aceea pe tânărul stăpân. Nu, nu-l putea ucide astfel, sângele răspândit pe pământ l-ar costa prea scump. Se ridică. O hotărâre sălbatică îi brăzda cu două cute adânci fața lui de aramă, înăsprită de o furie stăpânită. Un țăran nu-şi asasinează stăpânul fățiş, căci stăpânul, chiar din groapă, rămâne totuşi el, cel puternic. Şi bătrânul Micoulin, clătinând din cap, plecă în vârful picioarelor, lăsându-i pe îndrăgostiți să doarmă mai departe. Când, puțin înainte de a se crăpa de ziuă, Naïs se întoarse acasă îngrijorată de lunga ei absență, găsi fereastra aşa

cum o lăsase. La prânz, tatăl ei o privea cu totul calmat, în timp ce ea îşi mânca bucăţica de pâine. Atunci se linişti de-a binelea; îşi spuse că, desigur, el nu ştia nimic.

IV

— Domnule Frédéric, nu mai veniţi cu mine pe mare? întrebă într-o seară bătrânul Micoulin.

Doamna Rostand, aşezată pe terasă la umbra pinilor, broda o batistă, în timp ce fiul ei, întins lângă ea, se distra aruncând pietricele în apă.

— Nu, zău că nu vin, răspunse tânărul. M-am făcut un leneş.

— Păcat, reluă bătrânul. Ieri, am găsit capcanele pline cu peşte. E un moment acum când se prinde tot ce vrei. O să vă facă plăcere. Veniţi cu mine, mâine dimineaţă.

Avea un aer atât de binevoitor, încât Frédéric, gândindu-se la Naïs, îşi spuse că n-ar trebui să-l contrarieze şi sfârşi prin a accepta:

— Dar bineînţeles că vreau. Numai că va trebui să mă trezeşti. Te previn că la orele cinci dimineaţa eu dorm încă buştean.

Doamna Rostand lăsă pentru o clipă lucrul de mână.

— În orice caz, fiţi prudenţi, spuse ea, cu o uşoară nelinişte. Tremur întotdeauna, când vă ştiu plecaţi pe mare.

Dar a doua zi dimineaţa, Micoulin îl strigă degeaba pe domnul Frédéric; fereastra odăii lui rămase închisă. Atunci îi spuse fiicei lui cu o ironie ascunsă şi crudă, pe care ea nu o remarcă:

— Du-te la el în cameră. Poate pe tine o să te audă.

Şi astfel, se făcu că Naïs îl trezi pe Frédéric în acea

dimineață. Încă somnoros, el încercă s-o atragă în căldura aşternutului, dar ea îi răspunse doar cu o sărutare grăbită şi fugi. Zece minute mai târziu, tânărul stăpân apăru îmbrăcat într-un costum de pânză cenuşie. Moş Micoulin îl aştepta răbdător, aşezat pe parapetul terasei.

— E cam răcoare, ar trebui să vă luați un fular, zise el.

Naïs urcă până în camera lui Frédéric şi se întoarse cu un fular. Apoi cei doi bărbați coborâră treptele abrupte care duceau la mare, în timp ce tânăra fată, în picioare, îi urmărea cu privirea. Când bătrânul Micoulin ajunse jos, ridică ochii şi se uită la Naïs –, două cute adânci îi brăzdau de o parte şi de alta gura.

De cinci zile sufla mistralul, teribilul vânt de la nord-vest. Seara, în ajun, se oprise, dar la răsăritul soarelui, pornise din nou, mai slab la început. Marea, la această oră timpurie din dimineață, era foarte agitată sub vântul brusc care o biciuia; albastrul ei se întunecase şi, luminată pieziş de primele raze ale soarelui, rostogolea flăcărui mici în coama fiecărui val. Cerul era aproape alb, de o limpezime cristalină. În fund se vedea Marsilia, atât de clară în toate amănuntele, încât puteau fi numărate ferestrele caselor, în timp ce stâncile din golf aprindeau culori trandafirii, de o neînchipuită gingăşie.

— O să ne zgâlțâie rău la întoarcere, spuse Frédéric.

— Poate, răspunse simplu Micoulin.

Vâslea tăcut, fără a întoarce capul. Frédéric îşi oprise o clipă privirea pe umerii lui încovoiați, gândindu-se la Naïs, apoi îşi ridicase ochii spre ceafa lui arsă de briza mării; vedea acum loburile urechilor lui roşii de care spânzurau două verigi de aur. Apoi Micoulin se aplecase, cercetând peştii de la fundul mării, care se strecurau pe sub barcă. Apa se tulburase, pluteau deasupra ei ierburi mari şi vagi, ca şuvițele de păr ale unui înecat. Frédéric se întrista; se sperie chiar puțin, văzându-le.

— Ce zici, moş Micoulin, reluă el după o lungă tăcere, vântul se întețeşte? Fii cu băgare de seamă. Ştii că eu înot ca un cal de plumb.

— Da, da, ştiu, răspunse bătrânul cu vocea lui uscată. Vâslea mai departe, cu mişcări ritmice, egale. Barca începu să joace; micile flăcări de la coamele talazurilor țâşneau acum în jerbe de spumă care zburau lovite de vânt. Frédéric nu voia să-şi trădeze frica, dar era destul de îngrijorat. Ar fi dat mult să se vadă o dată mai aproape de țărm. La un moment dat, nu se mai putu stăpâni şi strigă:

— Dar unde naiba ți-ai ascuns capcanele astăzi? Mergem la Alger?

— Ajungem, ajungem acum.

Deodată lăsă din mâini ramele, se ridică în picioare căutând cu privirile pe coastă cele două puncte de reper, şi trebui să vâslească încă cinci minute pentru a ajunge în dreptul geamandurii de plută care marca locul capcanelor. Înainte de a începe să scoată coşurile, rămase un timp cu fața întoarsă spre Blancarde.

Urmărind traiectoria privirii lui, Frédéric văzu distinct o pată albă sub pini, era Naïs. Stătea sprijinită în coate de balustrada terasei.

— Câte capcane ai? întrebă Frédéric.

— Treizeci şi cinci. Nu-i timp de pierdut.

Se prinse de geamandura cea mai apropiată şi scoase primul coş, care se găsea la o adâncime enormă; trăgea de sfoară şi nu se mai isprăvea, în sfârşit, coşul apăru odată cu bolovanul care îl menținuse la fund; în el țopăiau trei peşti, ca nişte păsări în colivie, se auzea chiar şi-un fâlfâit de aripi.

În cel de al doilea coş nu era nimic. În schimb, în al treilea, se afla printr-o întâmplare destul de rară, o mică langustă care izbea puternic din coadă.

Din clipa aceea, pe Frédéric începu să-l pasioneze totul, uită de toate temerile prin care trecuse, se aplecase peste marginea bărcii şi aştepta, cu bătăi de

inimă, fiecare coş. Când auzea fâlfâitul aripilor, simțea emoția vânătorului care a doborât o pasăre sau o jivină. Coşurile erau transportate unul câte unul în barcă, apa curgea în râuri din ele, şi curând se aflau înşiruite acolo toate cele treizeci şi cinci. Aveau cel puțin unsprezece kilograme de peşte ceea ce însemna foarte mult pentru rada din Marsilia pe care diferite pricini, printre care mai cu seamă folosirea plaselor cu ochiuri prea mici, o văduvise de peşte, de mai mulți ani.

— Ei, am isprăvit acum, spuse Micoulin, ne putem întoarce.

Aşezase coşurile în spatele lui, cu grijă.

Dar când Frédéric îl văzu pregătindu-se să ridice pânzele, se nelinişti din nou: îi spuse că ar fi mai înțelept să folosească vâslele, pe o asemenea vreme. Bătrânul dădu din umeri. Ştia el ce face. Şi înainte de a înălța pânzele, aruncă o ultimă privire spre Blancarde. Naïs era tot acolo, în rochia ei albă.

Catastrofa se petrecu deodată, într-o clipă, ca o lovitură de trăsnet. Mai târziu, când Frédéric încercă să explice cum se întâmplase totul, nu-şi putu aminti decât că vântul doborâse brusc pânzele; pe urmă totul se clătinase şi nu mai ştia nimic decât că-i fusese un frig cumplit şi o spaimă îngrozitoare. Datora viața unui miracol: căzuse pe pânza care îl susținuse, desfăşurându-se pe toată întinderea ei. Nişte pescari, care văzuseră accidentul, alergaseră la fața locului, izbutind să-l salveze şi să-l culeagă dintre valuri pe bătrân care pornise înot spre coastă.

Doamna Rostand dormea încă. I se ascunse primejdia prin care trecuse fiul ei. Frédéric şi Micoulin, de pe care curgea apa în râuri, o găsiră pe Naïs la marginea terasei, de unde urmărise din depărtare drama.

— Blestemată soartă! spuse bătrânul. Am scos coşurile, eram gata să ne întoarcem. Ce-nseamnă să n-ai noroc!

Foarte palidă, Naïs se uita țintă la tatăl ei.

— Da, da, murmură ea. Ce-nseamnă să n-ai noroc... Numai că dacă vâsleşti contra vântului, ştii sigur ce te-aşteaptă.

Micoulin îşi ieşi din fire.

— Trântorițo, ce stai? strigă el. Vezi bine că domnul Frédéric tremură de frig... Hai, condu-l în odaia lui.

Tânărul trebui să-şi petreacă restul zilei în pat; îi spuse mamei lui că are o migrenă. A doua zi o găsi pe Naïs foarte întunecată. Refuză să se mai întâlnească cu el nopțile. Dar într-o seară, dând de Frédéric în vestibul, se repezi înainte de a face el vreun gest, îl cuprinse în brațe şi-l sărută cu pasiune. Nu-i mărturisi niciodată bănuielile ei. Dar din ziua în care se întâmplase catastrofa, veghea tot timpul asupra lui. După o săptămână însă, începu să aibă îndoieli: tatăl ei pleca şi venea ca de obicei, părea chiar mai blând, o bătea mai rar.

Una dintre plăcerile sezonului era pentru familia Rostand să guste din faimoasa ciorbă pescărească, la marginea mării, spre Niolon, în crăpătura unei stânci. Apoi cum erau şi potârnichi tinere pe dealuri, domnii trăgeau câteva focuri de puşcă. În anul acela, doamna Rostand ținu s-o ia pe Naïs cu ei, şi pentru a avea cine-i servi, trecu peste obiecțiile lui Micoulin şi peste contrarietatea care-i boțise fata de bătrân sălbatic.

Plecară devreme. Era o dimineață senină, încântătoare. Fără o cută, ca o oglindă, marea îşi desfăşura sub soarele blond pânza ei albastră, încrețită doar prin locurile în care, curenții adăugau culorii ei pure o nuanță de violet; în rest, liniştită, pălind spre orizont, cu o transparență lăptoasă, ca şi când acolo, în depărtarea dară, s-ar fi întins o nesfârşită panglică de mătase lucioasă. Şi pe această mare calmă, ca un lac adormit, barca aluneca încet, molatecă.

Plaja îngustă pe care se opriră se găsea la intrarea unei strâmtori; se instalară acolo, în mijlocul pietroaielor, pe o bucată de pământ cu iarba pârjolită,

care trebuia să servească drept masă. Era o istorie întreagă pregătirea acestei *bouillabaisse*, sub cerul liber. Întâi, Micoulin se întoarse în barcă şi plecă singur să scoată capcanele pe care le pusese în ajun. În absența lui, Naïs culesese cimbru, levănțică şi tot felul de vreascuri uscate pentru foc. Bătrânul urma să pregătească el singur această clasică ciorbă pescărească, a cărei rețetă, pescarii de pe litoral şi-o transmit din tată în fiu. Era o ciorbă straşnică, foarte pipărată şi abundent aromată cu mujdei de usturoi. Familiei Rostand îi făcea o adevărată plăcere să asiste la pregătirea *bouillabaisse*-ei.

— Moş Micoulin, spuse doamna Rostand, care îşi îngăduia să glumească în această împrejurare, reuşeşti s-o faci la fel de bună ca anul trecut?

Micoulin părea foarte bine dispus, curăță întâi peştele, în apa de mare, în timp ce Naïs scotea din barcă o oală uriaşă. Totul merse foarte repede: după ce aruncară peştele în fundul oalei, îl acoperiră cu apă, adăugară ceapă, usturoi, sare, piper, o roşie, o jumătate de pahar de untdelemn şi apoi la foc, un foc mare şi iute la care s-ar fi putut frige şi un miel. Pescarii pretind că reuşita acestei ciorbe ține de felul cum fierbe: oala trebuie să se piardă în mijlocul flăcărilor. În timpul acesta, Micoulin tăia, cu un aer foarte grav, felii de pâine pe care le aşeza într-un castron. După o jumătate de oră, vărsă ciorba peste feliile de pâine şi servi peştele separat.

— Haideți, spuse el, nu e bună decât fierbinte.

Şi ospățul avu loc în mijlocul glumelor obişnuite.

— Spune, Micoulin, ai pus şi praf de puşcă în ciorbă?

— E grozavă, dar îți trebuie un gâtlej căptuşit cu beton.

El înfuleca liniştit, înghițind câte o felie de pâine la fiecare lingură de ciorbă. Se ținea puțin de o parte, arătând în felul acesta cât era de măgulit că stă la masă cu stăpânii săi.

Nu plecară îndată după dejun, chiar în toiul căldurii, mai aşteptară. Stâncile, strălucind în lumină, împrăştiau culori şi tonuri roşietice, întindeau umbre negre. Coroanele stejarilor verzi le pătau cu vinişoare subțiri ca de marmură neagră; pe potecile din pădure se vedeau pinii, aşezați într-o ordine de mică armată în marş. O tăcere grea cădea din cer odată cu aerul fierbinte.

Doamna Rostand îşi adusese cu ea veşnica-i broderie, cu care era văzută întotdeauna; Naïs, aşezată lângă ea, părea că urmăreşte acest du-te-vino al acului; dar toate privirile erau ațintite asupra tatălui ei. Îl pândea. El îşi făcea siesta, se lungise pe iarbă la câțiva paşi mai încolo. Şi mai departe, dormea Frédéric, sub borurile pălăriei de paie care îi ocrotea fața.

Spre orele patru lăsară somnul. Micoulin se jura că, în fundul strâmtorii, erau stoluri de prepelițe. Cu trei zile în urmă, le văzuse. Frédéric se lăsă ispitit, şi amândoi îşi luară puştile.

— Te rog, strigă doamna Rostand, fii prudent. E destul să-ți alunece piciorul, ca să te răneşti singur.

— A, asta se întâmplă, răspunse calm Micoulin.

Plecară şi curând dispărură dincolo de stânci. Naïs se ridică brusc; îi urmărise de la distantă şi murmură:

— Mă duc să văd.

În loc să-şi continue drumul pe poteca din fundul strâmtorii, coti repede spre stânga, printre tufişurile de mărăcini, cu grija de a nu rostogoli pietrele, în mersul ei grăbit.

În sfârşit, într-un cot al drumului, îl văzu pe Frédéric. Fără îndoială, stârnise potârnichile, căci mergea repede, pe jumătate curbat, gata să-şi ducă arma la umăr. Pe tatăl ei nu-l zărise încă. Pe urmă, îl descoperi deodată de cealaltă parte a şanțului, pe aceeaşi potecă pe care se afla ea; stătea ghemuit parcă aşteptând. De două ori, ridică arma. Dacă potârnichile ar fi zburat între el şi Frédéric, cei doi ar fi putut trage unul într-altul.

Strecurându-se din tufiş în tufiş, Naïs ajunsese în spatele tatălui său. Aşteptă plină de îngrijorare. Timpul trecea. Frédéric dispăruse într-un fald al terenului. Reapăru şi rămase un moment nemişcat. Atunci Micoulin, care continua să stea chircit, îşi potrivi îndelung arma, îndreptând-o spre Frédéric. Dar dintr-o săritură, Naïs ridicase țeava puştii şi glontele se descarcă în aer cu o detunătură teribilă care se rostogoli în ecourile prăpastiei.

Bătrânul se ridicase în picioare. Văzând-o pe Naïs, apucă țeava armei care mai fumega încă, gata s-o ucidă cu patul puştii. Fata stătea dreaptă şi lividă, ochii ei aruncau scântei. El nu îndrăzni s-o lovească, bâigui, tremurând de furie:

— Du-te, du-te, îl voi omorî.

La focul de armă al bătrânului, potârnichile îşi luaseră zborul. Frédéric doborâse două dintre ele.

Spre orele şase, familia Rostand se întoarse la Blancarde. Micoulin vâslea cu aerul lui de brută liniştită şi încăpățânată.

V

Septembrie era pe sfârşite. După o furtună puternică aerul se împrospătase cu o răcoare plăcută. Zilele erau din ce în ce mai scurte şi Naïs refuza să se mai întâlnească nopțile cu Frédéric, pretextând că este mult prea obosită, că s-ar putea şi îmbolnăvi, înfruntând roua abundentă care umezea pământul. Dar cum venea la Blancarde în fiecare dimineață spre orele şase şi cum doamna Rostand nu se scula decât trei ore mai târziu, ea urca repede în camera tânărului, unde rămânea întâi câteva clipe în pragul uşii deschise, pândind orice

zgomot.

De când se iubeau ei, niciodată Naïs nu se arătase față de Frédéric mai îndrăgostită ca acum: îşi încolăcea brațele în jurul gâtului lui, îşi lipea fața de a lui, se uita la el de aproape de tot cu o pasiune care-i umplea ochii de lacrimi. Avea de fiecare dată sentimentul că îl vede pentru ultima oară. Îl acoperea de sărutări ca şi când în felul acesta ar fi vrut să-şi manifeste protestul şi să-şi întărească jurământul că va şti să-l apere.

— Ce se petrece cu Naïs? întreba doamna Rostand. E din zi în zi mai schimbată.

Într-adevăr, se topea văzând cu ochii, obrajii ei erau din ce în ce mai supți, privirea ei din ce în ce mai stinsă şi mai întunecată. Cădea în tăceri lungi, din care ieşea cu tresăriri de spaimă, ca şi când ar fi trezit-o cineva brusc, dintr-un somn adânc.

— Copila mea, dacă eşti bolnavă, trebuie să te îngrijeşti, repeta stăpâna.

Naïs surâdea:

— O, nu, doamnă! Mă simt foarte bine, sunt fericită. Niciodată n-am fost atât de fericită.

Într-o dimineață, în timp ce o ajuta pe doamna Rostand la număratul rufelor, Naïs îşi luă curajul şi îndrăzni s-o întrebe:

— Rămâneți, până mai târziu, anul acesta la Blancarde?

— Până la sfârşitul lui octombrie, răspunse stăpâna.

Naïs rămase în picioare o clipă, cu privirea pierdută. Apoi se pomeni rostind încet, fără voia ei:

— Numai douăzeci de zile!

O necontenită luptă cu ea însăşi îi zbuciuma sufletul. Ar fi dorit să-l retină pe Frédéric cât mai mult, acolo, lângă ea, dar în acelaşi timp, în fiecare clipă era ispitită să-i strige: Pleacă i Oricum, pentru ea, era pierdut, şi-o spusese, de la prima lor întâlnire, că nopțile de dragoste ale acestei veri nu se vor mai întoarce niciodată. Într-o seară, copleşită de o mare tristețe, ajunse chiar să se

întrebe dacă n-ar trebui să-l lase pe tatăl ei să-l ucidă pe Frédéric ca să nu mai cunoască alte femei dar era destul să şi-l imagineze mort, pe el, care era atât de plăpând, de palid, mai delicat decât o domnişoară, pentru ca gândul ei monstruos să-i devină un chin de neîndurat, s-o umple de groază. Nu, îl va salva şi Frédéric nu va cunoaşte adevărul niciodată. Ştia că în curând el va înceta s-o mai iubească, dar îşi spunea că va fi fericită ştiindu-l în viață.

Adesea, ea îi spunea, dimineața:

— Nu ieşi azi, nu pleca pe mare, e vreme rea.

Altădată, dimpotrivă, îl îndemna să se ducă.

— Desigur, ai început să te plictiseşti şi n-am să-ți mai fiu dragă. Du-te să petreci câteva zile la oraş.

El se mira de aceste treceri ale ei de la o stare sufletească la alta. O găsea pe țărăncuța asta mai puțin frumoasă de când fața ei se uscase, şi începuse parcă să-l şi obosească dragostea ei frustă şi violentă. Regreta apa de colonie şi pudra fină a fetelor din Aix şi din Marsilia.

Ei îi răsunau tot timpul în urechi cuvintele lui Micoulin: „Îl voi omori… Îl voi omorî”. Se trezea noaptea din somn speriată de focurile de armă din vis. Devenise fricoasă, tresărea la orice zgomot, nu-şi putea reține un țipăt, dacă o piatră se rostogolea sub piciorul ei. Era destul să nu-l vadă o clipă pentru ca să se intereseze plină de nelinişte unde este „domnul Frédéric”. Dar, ceea ce o îngrozea, mai ales, era tăcerea încăpățânată a tatălui ei în care i se părea că citeşte neîncetat aceleaşi şi aceleaşi cuvinte: II voi omorî. El nu mai făcuse de atunci niciun gest, nicio aluzie, nu mai rostise o singură vorbă, dar pentru Naïs fiecare privire a bătrânului, fiecare mişcare şi toată ființa lai spunea unul şi acelaşi lucru: că îl va suprima pe tânărul stăpân, cu primul prilej care-i va evita riscul unei anchete judiciare. După aceea va vedea ce are de făcut cu Naïs. Până atunci o lovea cu piciorul ori de câte ori putea, ca pe un animal

care i-a greşit cu ceva.

— Tatăl tău e tot atât de brutal? o întrebă într-o dimineață Frédéric, care-şi fuma țigara în pat, în timp ce ea umbla de colo până colo, făcând puțină rânduială în odaie.

— Da, răspunse Naïs, a înnebunit de tot.

Şi-şi arătă picioarele acoperite de vânătăi. Pe urmă murmură aceste cuvinte pe care le rostea adesea cu o voce surdă:

— O să se isprăvească odată totul, o să se isprăvească.

Veniseră ultimele zile ale lui octombrie: Naïs părea tot mai întunecată. În unele momente era parcă total absentă, îşi mişca buzele în neştire ca şi când ar fi vorbit încet, singură. Frédéric o zărise de mai multe ori stând în picioare, pe faleză, cercetând parcă copacii din jurul ei sau măsurând adâncimea prăpastiei. Câteva zile mai târziu o surprinse cu Toine, cocoşatul, culegând smochine, pe un petic al proprietății. Când Micoulin nu pridideа singur lucrul, Toine venea uneori să-l ajute. Acum, cocoşatul se afla sub un smochin şi Naïs, cocoțată pe o creangă groasă, glumea cu el: îi striga să țină gura deschisă şi-i arunca smochine care se stâlceau pe mutra lui. Bietul Toine căsca gura, închidea ochii în extaz şi pe toată fața lui lătăreață se citea o beatitudine fără margini. Fireşte, Frédéric nu era gelos, dar nu se putea împiedica să n-o tachineze.

— Toine şi-ar tăia şi o mână pentru noi, spuse ea cu vocea ei vlăguită. Nu trebuie să ne purtăm rău cu el, s-ar putea să avem nevoie de el.

Cocoşatul continua să vină zilnic la Blancarde. Lucra pe faleză, la săpatul unui canal îngust, menit să aducă apa la marginea grădinii, pentru brazdele de legume proiectate. Naïs îl căuta adesea pe Toine; erau văzuți discutând cu aprindere unul cu altul. Cocoşatul parcă dinadins tot lungea munca la canal, până când Micoulin începu să-i spună că-i un trântor şi să-l izbească cu

piciorul în glezne, ca pe fiica lui.

Două zile plouă continuu, de dimineața până seara. Frédéric, care trebuia să se întoarcă la Aix săptămâna ce urma, hotărâse ca înainte de plecare să se mai ducă o dată la pescuit pe mare cu bătrânul Micoulin; acesta văzând-o pe Naïs pălind începuse să râdă, spunând că de data aceasta nu va alege tocmai ziua în care va bate mistralul. Şi cum ştia că Frédéric va pleca în curând, Naïs dori să mai fie împreună cu el o noapte. Se întâlniră o oră după miezul nopții, pe terasă. Ploaia spălase pământul şi ierburile răcorite răspândeau în jur toate miresmele lor pătrunzătoare. Când câmpia, atât de uscată de obicei, ajungea să fie pătrunsă de apă până în străfunduri, atunci toate culorile se aprindeau, toate parfumurile ei deveneau violente, pământul roşietic sângera parcă, pinii aruncau reflexe de smarald, iar stâncile, albe şi strălucitoare, erau ca nişte rufe proaspăt spălate. Dar noaptea şi mirosul cimbrului sau al levănțicii îi îmbăta pe amanți.

Deprinderea le purtă paşii sub măslin. Frédéric înainta spre cel de la marginea prăpastiei. sub care îşi adăpostiseră adesea dragostea lor; dar Naïs, amintindu-şi parcă deodată de ceva. Îl prinse de braț şi trăgându-l departe de țărm, şopti cu o voce care tremura:

— Nu, nu acolo.

— Ce-i cu tine? întrebă el.

Ea bâigui ceva, spuse în cele din urmă că după o aversă ca cea din ajun, faleza nu mai prezenta siguranță. Şi adăugă:

— Iarna trecută s-a produs chiar aici aproape o surpare a malului.

Se aşezară câțiva metri mai în urmă, sub un alt măslin. A fost ultima lor noapte de dragoste. Dar şi în dăruirea ei, Naïs era stăpânită de o mare ne linişte. Izbucni deodată în plâns, refuzând să mărturisească pricina zbuciumului ei. Pe urmă deveni tăcută şi distantă. Frédéric o necăjea, spunându-i că a început să

se plictisească cu el. Ea protestă cu violență:

— Nu, nu spune asta. Te iubesc prea mult. Dar înțelege-mă, sunt bolnavă. Şi apoi, s-a sfârşit, vei pleca. Vai, Doamne, s-a sfârşit…

În zadar încercă s-o consoleze, repetându-i că va reveni din când în când, că toamna viitoare vor avea încă două luni ale lor, ea clătina capul, simțea că totul se isprăvise.

Întâlnirea lor se sfârşi într-o tăcere stingheritoare; priveau amândoi marea, Marsilia care scânteia, farul din Planier, arzând singuratic şi trist i şi încetul cu încetul o melancolie, care îi ajungea din vastul orizont, îi cuprinse pe amândoi. Spre orele trei din noapte, când el o părăsi cu un sărut pe buze, o simți tremurând toată în brațele lui, înghețată, în noaptea aceea, Frédéric nu putu să închidă ochii. Citi până în zori, când, febril din pricina insomniei, se aşeză la fereastră. Îl văzu pe Micoulin care tocmai atunci se pregătea să plece pe mare, la scosul capcanelor. Traversând terasa, bătrânul ridică privirea.

— Ei, domnule Frédéric, nici în dimineața asta nu veniți cu mine? întrebă el.

— Nu, moş Micoulin, răspunse tânărul. Am dormit foarte prost… Dar mâine, sigur.

Micoulin se îndepărtă cu un pas şovăitor. Trebuia să coboare să-şi ia barca de la poalele falezei, de lângă măslinul sub care o surprinsese pe fiica lui. Când dispăru şi Frédéric îşi întoarse privirea, rămase uimit văzându-l pe Toine începându-şi munca la o oră atât de matinală; cocoşatul era chiar lângă măslin, cu un târnăcop în mână, lucra la canalul îngust care plesnise din pricina ploilor. Aerul proaspăt al dimineții făcea plăcută şederea la fereastră. Tânărul se retrase numai pentru a-şi răsuci o țigară. Dar pe când se întorcea încet, pentru a-şi relua locul, auzi deodată un zgomot teribil, ca o detunătură foarte puternică, şi se repezi să vadă ce se întâmplase: era o prăbuşire de pământ. Nu-l distinse decât pe Toine care alerga agitând târnăcopul

într-un nor de țărână roşie. La marginea prăpastiei, bătrânul măslin cu crengile răsucite se scufunda, murea în chip tragic, înghițit de valurile mării, lăsând în urma lui doar o jerbă de spumă.

Un țipăt de groază străpunse văzduhul; Frédéric o văzu în clipa aceea pe Naïs, care, împinsă ca de un impuls al întregii ei ființe, se aplecase deasupra balustradei, sprijinită în brațele-i înțepenite, pentru a putea urmări ce se întâmplă jos, la marginea falezei. Stătea neclintită, în picioare, cu pumnii strânşi, dăltuită parcă în piatră. Dar simțise, fără îndoială, privirea ațintită asupra ei, căci întoarse capul şi strigă văzându-l pe Frédéric:

— Tata! Tatăl meu!

O oră mai târziu, trupul lui Micoulin fu găsit sub bolovani oribil mutilat... Toine explica, agitat, că bătrânul fusese probabil smuls din locul lui odată cu pământul care se surpase, şi tot ținutul declară că, ținând seama de infiltrații, n-ar fi trebuit să se sape canalul acela sortit să aducă apa la o asemenea înălțime. Bătrâna Micoulin jeli mult. Naïs îşi petrecu tatăl la cimitir cu ochii uscați şi umflați, fără a putea vărsa o lacrimă.

A doua zi după catastrofă, doamna Rostand ținu cu tot dinadinsul să se întoarcă la Aix.

Frédéric se arătă foarte încântat de această hotărâre, îşi vedea nopțile lui de dragoste stânjenite de înfiorătoarea dramă care se petrecuse. De altminteri ajunsese la concluzia că, în niciun caz, fetele astea de la țară nu pot înlocui profesionistele amorului de la oraş. Şi îşi reluă viața lui obişnuită.

Doamna Rostand, mişcată de atenția zeloasă cu care se purtase față de ea la Blancarde, îi acordă o mai mare libertate. Petrecu astfel o iarnă încântătoare: îşi aducea femei din Marsilia pe care le găzduia într-o cameră pe care şi-o închiriase la periferie, unde dormea şi el nopțile. Se întorcea numai la orele când prezența lui era

indispensabilă în casa vastă şi glacială din rue du Collège; şi fireşte, nu nădăjduia decât ca toată viața lui să se scurgă mereu aşa. De sărbătoarea Paştelui, domnul Rostand trebui să facă un drum la Blancarde. Frédéric născoci un pretext pentru a nu fi silit să-l întovărăşească.

După întoarcerea sa, într-o zi, în timpul dejunului, avocatul spuse:

— Naïs se mărită.

— Ei, aş! strigă Frédéric uluit.

— Şi nu veți ghici niciodată cu cine, continuă domnul Rostand. Dar mi-a dat argumente atât de serioase... Naïs se căsătorea cu Toine, cocoşatul, şi iată că astfel, nimic nu se schimba la Blancarde: va rămâne Toine să îngrijească mai departe de proprietate, în locul lui Micoulin, cum o şi făcea de altfel, de la moartea bătrânului.

Frédéric asculta cu un surâs jenat. Pe urmă ajunse el singur să spună că totul se aranjase foarte bine pentru toată lumea.

— A îmbătrânit mult Naïs, s-a urâțit, continuă domnul Rostand. Aproape să n-o mai recunosc. E uluitor cât de repede se trec fetele astea, de la țărmul mării. Era tare frumoasă, înainte.

— A fost o masă excelentă, spuse Frédéric, continuând liniştit să-şi mănânce cotletul.

Cheful de la Coqueville

I

Coqueville este un sătuleț aşezat în crăpătura unei stânci, la două leghe de Grandport. O plajă frumoasă acoperită de nisip se întinde în fața unor cocioabe lipite de dâmbul falezei – cam la mijlocul ei – şi care par nişte scoici aruncate acolo de fluxul mării. Dacă te urci pe înălțimile din Grandport – spre stânga – poți vedea foarte limpede, privind spre apus, covorul galben al plajei țesut parcă dintr-o pulbere de aur care s-ar fi scurs prin despicătura căscată a stâncii; ba, dacă ai ochi buni, poți zări şi casele, cu piatra lor pătată de rugină, cu fumul hogeagurilor purtându-şi dârele albăstrii până sus, pe creasta uriaşului povârniş care astupă cerul…

Coqueville este o văgăună uitată de Dumnezeu şi de oameni. N-a putut atinge niciodată cifra de două sute de locuitori. Trecătoarea care dă spre mare şi pe al cărui prag se află satul se pierde în nişte cotituri atât de neaşteptate şi cu povârnişuri atât de repezi încât drumul cu trăsura devine aproape imposibil, lată de ce toate mijloacele de comunicație fiind tăiate, satul este izolat ca şi când s-ar afla la sute de leghe de cătunele vecine. Şi aşa, cei din Coqueville nu au legătură cu cei din Grandport decât pe calea apei. Pescari aproape toți, trăind din ceea ce le dăruieşte marea, îi vezi zi de zi

pornind cu bărcile pline de peşte spre Grandport. O mare casă comercială, casa Dufeu le cumpără tot peştele, cântărindu-l din ochi. Bătrânul Dufeu a murit de câțiva ani dar văduva Dufeu a preluat conducerea afacerilor; şi-a angajat un funcționar în persoana lui Mouchel, un vlăjgan blond, care trebuie să colinde coasta şi să se tocmească cu pescarii. Acest Mouchel constituie singura legătură între Coqueville şi lumea civilizată.

Coqueville ar merita să i se scrie istoria. Este aproape sigur că în negura timpurilor, satul a fost întemeiat de familia Mahe, care s-a aşezat acolo pi care s-a întins până la poalele falezei. Probabil că la început aceştia au prosperat, căsătorindu-se numai între ei, căci timp de secole nu se întâlneşte decât numele lor. Apoi, sub Ludovic al XIII-lea, apare un oarecare Floche. Nu se ştie prea bine de unde vine, dar se căsătoreşte cu una din neamul Mahe şi în clipa aceea se produce următorul fenomen: urmaşii lui Floche prosperă la rândul lor şi se înmulțesc într-o asemenea măsură, încât în cele din urmă ajung să-i înghită cu totul pe ceilalți, al căror număr diminuează, în vreme ce averile lor trec în mâinile noilor veniți. Fără îndoială, cei din familia Floche aduceau un sânge mai proaspăt, un organism mai viguros, o fire care se adapta mai bine ținutului aspru, aşezat în bătaia vântului şi a mării. Oricum, ei sunt astăzi stăpâni în Coqueville.

Se înțelege că această deplasare de oameni şi de averi nu s-a produs fără zguduiri puternice. Cele două neamuri se urăsc. Ura lor este seculară. Cu toate că au scăpătat, cei din spița Mahe îşi păstrează mândria lor de vechi descălecători. La urma urmelor, ei sunt întemeietorii, ei sunt străbunii. Ei vorbesc cu dispreț de primul Floche, un cerşetor, un vagabond pe care ei l-au primit de milă şi căruia i-au dat pe una dintre fiicele lor, ceea ce n-o să-şi ierte niciodată. Acel Floche, după spusele lor, n-a zămislit decât o progenitură de

destrăbălați şi hoți care-şi petreceau nopțile făcând copii şi zilele pândind moşteniri. Şi nu este insultă cu care să nu-i împroaşte pe cei din puternicul trib Floche cu acea furie amară a nobilimii decimate, ruinate, care asistă la creşterea, la înmulțirea burgheziei, devenită stăpână pe rentele şi castelele lor. Bineînțeles, cei din neamul Floche îşi poartă cu impertinență triumful. Ei dețin totul, şi asta le dă dreptul să fie zeflemitori. Batjocoritori față de urmaşii străvechiului neam Mahe, ei au făcut jurământ să-i gonească din sat dacă nu-şi vor pleca frunțile. Pentru ei nu sunt decât nişte nepricopsiți care, în loc să se grozăvească cu zdrențele lor, ar face mai bine să şi le cârpească. Coqueville se află astfel pradă a două tabere asmuțite una împotriva celeilalte, adică vreo sută treizeci de locuitori hotărâți să-i mănânce de vii pe ceilalți cincizeci pentru simplul motiv că ei sunt mai puternici. Pentru motivul ăsta s-ar încăiera şi două mari imperii.

Printre conflictele care au agitat în ultima vreme satul, se pomeneşte cunoscuta duşmănie dintre cei doi frați Fouasse şi Tupain, precum şi bătăile răsunătoare dintre soții Rouget. Trebuie să ştiți că odinioară fiecare locuitor avea o poreclă care, cu timpul, a devenit adevăratul său nume de familie. Fără aceste porecle ar fi greu să se recunoască în încrucişările dintre cele două familii Mahe şi Floche. Rouget trebuie să fi avut cu siguranță un străbun cu părul blond-roşcat; cât despre Fouasse şi Tupain, nu se ştie de ce se numeau astfel; de altfel, multe porecle şi-au pierdut cu vremea orice semnificație. Bătrâna Françoise, o femeie vânjoasă de optzeci de ani, care trăia încă, îl făcuse pe Fouasse cu unul din neamul Mahe; pe urmă, rămânând văduvă, s-a măritat din nou cu un Floche şi l-a născut pe Tupain. De aici, ura dintre cei doi frați, întreținută şi de o moştenire. Soții Rouget se băteau ca chiorii, pentru că Rouget o învinuia pe nevastă-sa, Marie, că-l înşală cu un Floche, cu lunganul de Brisemotte, un flăcău

negricios şi voinic la care el se şi năpustise de două ori cu cuțitul în mână, urlând că-l va spinteca de viu. Rouget, un omuleț pirpiriu era foarte iute la mânie.

Dar ceea ce stârnea acum vâlvă în sat nu erau nici violențele lui Rouget, nici neînțelegerile dintre Tupain şi Fouasse. Umbla zvonul că Delphin din spița Mahe, un băiețandru de douăzeci de ani, avusese îndrăzneala să se îndrăgostească de frumoasa Margot, fiica lui La Queue, omul cel mai bogat din neamul Floche şi primar în sat. Acest La Queue era într-adevăr un personaj respectabil. I se spunea La Queue pentru că tatăl său, sub domnia lui Ludovic Filip fusese ultimul care – cu o încăpățânare de bătrân care ține să rămână credincios modei din tinerețea sa – continuase să-şi poarte părul împletit într-o coadă. La Queue era proprietarul bărcii *Zefirul,* una din cele două bărci mari de pescuit din Coqueville şi cea mai bună, aproape nouă de tot şi rezistentă pe mare. Cealaltă barcă mare, *Balena,* o rablă putrezită, aparținea lui Rouget având ca mateloți pe Delphin şi Fouasse în timp ce La Queue îi lua cu el la pescuit pe Tupain şi Brisemotte. Aceştia din urmă nu conteneau să-şi bată joc de *Balena* – un hârb, spuneau ei – care va dispărea într-o bună zi înghițită de un val, ca un pumn de țărână. Încât, când La Queue află că netrebnicul acela de Delphin – ucenicul de pe *Balena* – avusese neobrăzarea să-i dea târcoale fie-sii, îi cârpi lui Margot o pereche zdravănă de palme ca să-i intre bine în cap că nu va fi niciodată soția lui Mahe. Margot strigă furioasă că dacă-l mai prinde vreodată pe Delphin ținându-se de fusta ei, o să aibă grijă să-i predea personal perechea de palme pe care o încasase. Era o jignire să fie bătută pentru un băiat la care nici nu se uita. Margot – voinică la cei şaisprezece ani ai ei, ca un bărbat, şi frumoasă ca o doamnă de la oraş – avea reputația unei ființe disprețuitoare şi foarte aspră eu cei care se îndrăgosteau de ea. Îşi poate oricine închipui ce mai trăncănea tot satul despre cele două palme, despre

cutezanța băiatului şi furia fetei. Cu toate astea unii spuneau că la urma urmei Margot nu era chiar atât de supărată când îl vedea pe Delphin dându-i târcoale. Delphin era un băiat scund, blond, cu fata bronzată de briza mării, cu o claie de păr creț care îi cădea pe ochi şi îi acoperea gâtul. Şi foarte puternic, cu toate că subțirel; era în stare să doboare trei ca dânsul. Se spunea că dispărea uneori ca să-şi petreacă noaptea la Grandport. Din pricina asta avea reputația unui om cu purtări ciudate, despre care fetele spuneau – vorbind între ele – că „îşi trăieşte viața", expresie vagă care presupunea tot felul de desfătări necunoscute. Margot, când vorbea de Delphin, punea prea multă patimă. El surâdea şiret, se uita la ea cu ochii lui înguşti şi lucioşi, fără să se sinchisească nici de disprețul nici de furiile ei. Trecea prin fața porții ei, se strecura printre tufele de mărăcini, o pândea ceasuri întregi cu răbdarea şi cu mlădierea unei pisici gata să se repeadă la un pițigoi. Şi când, deodată, îl descoperea în spatele ei, atât de aproape încât îi simțea căldura respirației, el nu fugea, ci lua un aer duios şi trist care o descumpănea. Ea rămânea locul ai fără grai şi se înfuria dar numai după ce băiatul se îndepărta. Cu siguranță că dacă ar fi văzut-o tatăl ei, ar fi pălmuit-o din nou. Aşa nu mai mergea! Zadarnic se jura că-i va da lui Delphin, într-o bună zi, perechea de palme pe care i-o promisese; dar nu prindea niciodată clipa să i le trântească. De-aia se şi spunea că ar face bine să vorbească mai puțin de palme, de vreme ce, până una-alta, le păstra pentru ea.

Nimănui totuşi nu i-ar fi trecut prin gând că Margot ar putea deveni vreodată nevasta lui Delphin. Purtarea ei era socotită doar o slăbiciune de fată cochetă. Cât despre o căsătorie între cel mai calic din neamul Mahe – care n-avea nici măcar şase cămăşi de zestre – şi fiica primarului, cea mai bogată moştenitoare din neamul Floche, aceasta li s-ar fi părut tuturor o curată monstruozitate. Gurile rele spuneau că s-ar putea

întâmpla să se încurce cu el, dar, ca să-l ia de bărbat niciodată.

O fată bogată îşi face plăcerile cum vrea, dar când are minte nu face o prostie ca asta. În sfârşit, tot satul urmărea povestea asta curios să afle ce întorsătură va lua. Îşi va primi Delphin porția ce palme? Sau Margot se va lăsa sărutată în vreo văgăună de pe faleză? Rămânea de văzut. Unii se aşteptau la palme, alții la sărutări. Coqueville era în plină fierbere.

Numai două persoane – preotul şi gardianul – nu făceau parte nici din neamul Mahe, nici din neamul Floche. Gardianul silvic – un om înalt şi uscățiv, căruia nu i se ştia numele, şi era strigat „Împăratul”, fără îndoială pentru că slujise sub Carol al X-lea, nu avea de fapt ce să supravegheze, neexistând în comună decât stânci pleşuve şi pârloage. Subprefectul îl proteja şi-i găsise acolo o sinecură care îi aducea un salariu destul de mic, dar din care putea trăi liniştit. În ce priveşte pe abatele Radiguet, era unul dintre acei preoți săraci cu duhul, pe care episcopii dornici să se descotorosească de ei îi trimit undeva la capătul lumii Ducea acolo o viață simplă, redevenise țăran, îşi săpa singur peticul de grădină pe care-l smulsese stâncii şi îşi fuma luleaua privind cum creşte salata. Singurul lui cusur era o mare lăcomie pe care nu şi-o putea sătura, constrâns să se mulțumească numai cu scrumbiile de mare după care se prăpădea şi să bea cidru mai mult decât încăpea în el. De altfel, rămăsese părintele enoriaşilor săi care veneau din când în când să asculte slujba numai ca să-i facă lui plăcere.

Dar preotul şi gardianul trebuiră şi ei în cele din urmă să se declare de partea cui sunt, după ce reuşiseră un timp destul de îndelungat să rămână neutri. Acum „Împăratul” era de partea neamului Mahe, în vreme ce abatele Radiguet îi susținea pe cei din neamul Floche. De aici, încurcături. Cum „Împăratul” trăia de dimineață până seara fără să facă nimic şi cum

i se urâse să tot numere vapoarele care ieşeau din Grandport, i se năzări să facă ordine în sat. Devenit partizan al spiței Mahe prin instinctele lui secrete de conservator, îi dădea dreptate lui Fouasse împotriva lui Tupain, încerca să o prindă pe nevasta lai Rouget în flagrant delict cu Brisemotte şi, mai ales, închidea ochii când îl vedea pe Delphin strecurându-se în curtea tinerei Margot. Partea cea mai rea era că toate intrigile astea duceau la mari certuri între „Împărat" şi superiorul său ierarhic, primarul La Queue. Respectuos față de disciplină, gardianul asculta mustrările primarului, ca pe urmă să facă tot cum îl tăia pe el capul, ceea ce dezorganiza forța publică din Coqueville. Nu puteai trece prin fața şopronului împodobit cu firma *Primăria,* fără să te asurzească larma gâlcevilor. La rândul lui, abatele Radiguet se alăturase neamului biruitor Floche, care îl îndopa cu cele mai frumoase scrumbii de mare, şi o încuraja în taină pe Marie Rouget împotriva bărbatului, amenințând pe Margot cu flăcările iadului dacă îi va îngădui vreodată lui Delphin să o atingă măcar cu vârful unui deget. Pe scurt era o anarhie deplină, armata răsculată împotriva puterii civile, religia ocrotind desfătările burgheziei, un popor întreg de o sută optzeci de locuitori sfâşiindu-se între ei – într-o văgăună – în fața mării imense şi a cerului infinit.

În mijlocul satului răvăşit, singur Delphin îşi păstra voioşia lui de flăcău îndrăgostit căruia puțin îi păsa de toate, numai Margot să fie a lui. Umbla cu lațul după ea, ca după iepuri. Foarte aşezat, cu tot aerul lui zănatic, dorea să-i cunune preotul, ca fericirea lor să dăinuiască în veci.

Într-o seară, Margot, întâlnindu-l pe poteca unde o pândea, ridică în sfârşit mâna împotriva lui Delphin. Dar se opri roşind toată, căci, fără a aştepta palma, Delphin prinse mâna care-l amenințase şi o sărută pătimaş.

Văzând-o că tremură, îi spuse în şoaptă:

— Te iubesc, vrei să fii a mea?

— Niciodată! strigă ea revoltată.

El ridică din umeri, apoi spuse cu un aer liniştit şi duios:

— Nu spune una ca asta… Să vezi ce bine o să ne fie împreună! Să vezi cum o să-ți placă!

II

În duminica aceea fusese o vreme îngrozitoare, se stârnise din senin una dintre acele vijelii de început de toamnă care dezlănțuie furtuni teribile pe coastele stâncoase ale Grandport-ului. Pe inserat, cei din Coqueville zăriră un vapor care se lupta disperat cu valurile şi cu vântul. Dar întunericul creştea, şi nimeni nu se gândea să plece în ajutorul lui. Din ajun, *Zefirul* şi *Balena* stăteau proptite cu parâmele lor în micul port natural care se află în partea stângă a țărmului, între două bancuri de granit. Nici La Queue, nici Rouget nu îndrăzniseră să iasă în larg. Dar mai rău era că domnul Mouchel, reprezentantul văduvei Dufeu, se ostenise să vină personal sâmbătă, pentru a le făgădui o primă în cazul când vor face efortul de a pescui o cantitate mai mare, căci se simțea mare lipsă de peşte proaspăt pe piață. Şi aşa, duminică seara, la ora culcării, pe când ploua cu găleata, tot satul bombănea de nemulțumire. Era veşnica poveste, comenzile veneau tocmai când marea îşi păstra peştele pentru ea. Şi tot satul vorbea de vaporul acela care fusese văzut trecând în timpul furtunii şi care cu siguranță zăcea acum în fundul apei.

A doua zi, luni, cerul era tot întunecat. Marea crescută încă vuia fără a se putea linişti, cu toate că

vântul se mai potolise. Dar şi când vântul se opri de tot, valurile continuară să se agite cu furie. Cu toate acestea cele două bărci ieşiră, după-amiază în larg. Spre orele patru, *Zefirul se* înapoie fără să fi prins ceva. În timp ce mateloții Tupain şi Brisemotte îşi adăposteau barca în micul port, de pe țărm, La Queue, exasperat, amenința oceanul cu pumnul. Şi. domnul Mouchel aştepta! Margot era şi ea acolo, împreună cu jumătate din Coqueville, privind ultimele zvârcoliri ale furtunii şi împărtăşind mânia tatălui său împotriva cerului şi a mării.

— Dar unde e *Balena?* întrebă cineva.

— Acolo, îndărătul stâncii, spuse La Queue. Dacă hodoroaga aia se mai întoarce astăzi, să ştiți că are noroc.

Era plin de dispreț. Pe urmă, dădu a înțelege că cei din neamul Mahe nici n-aveau altceva mai bun de făcut decât să-şi pună pielea în joc; când n-ai para chioară în pungă, poți să şi crăpi! În ceea ce-l priveşte, prefera să-şi calce cuvântul dat domnului Mouchel.

În timpul acesta Margot se tot uita la creasta de stâncă îndărătul căreia se afla *Balena.*

— Tată, întrebă ea în cele din urmă, or fi pescuit ceva?

— Cine, ăia? strigă el. N-au pescuit nimic!

Dar văzându-l pe „Împărat” rânjind, se mai potoli şi adăugă cu glas mai domol:

— Nu ştiu dacă or fi prins astăzi ceva, dar cum ei nu prind niciodată nimic…

— Poate că astăzi tot or fi prins ceva, spuse cu răutate „Împăratul”. S-au mai văzut de-astea.

La Queue, furios, era gata să răspundă, dar abatele Radiguet, care tocmai sosise, îl potoli. De pe treptele bisericii, el zărise cu puține clipe înainte *Balena* şi, după cum se părea, ea pornise în urmărirea unui banc de peşti. Vestea asta puse în mişcare tot satul. Erau în grupul adunat pe plajă şi membri ai familiei Mahe şi ai

familiei Floche; unii ar li dorit să vadă barca întorcându-se încărcată cu peşte, alții dimpotrivă se rugau cerului să vie goală.

Dreaptă, în picioare, Margot nu-şi lua o clipă privirea de pe mare.

— Iată-i, spuse ea simplu.

Într-adevăr, o pată neagră se arăta în spatele stâncii.

Toți priviră într-acolo. Părea un dop care sălta pe apă. „Împăratul” nici nu vedea măcar pata neagră. Trebuia să fii din Coqueville ca să recunoşti de la distanța aceea *Balena* şi echipajul ei.

— Uite, spuse din nou Margot, care avea ochii cei mai buni, uite-l pe Fouasse şi Rouget cum vâslesc… Puştiul e în picioare, în față.

Ea îi spunea lui Delphin „puştiul” ca să nu-i spună pe nume. Din clipa aceea toți urmăriră barca, încercând să-şi explice ciudatele mişcări pe care le făcea. După cum spunea preotul, părea că fugăreşte un peşte mare care fuge mereu dinaintea ei. Asta li se părea extraordinar! „Împăratul” pretindea că vântul le furase năvodul, dar La Queue strigă că sunt nişte trântori şi că le arde numai de glume. Că doar n-or fi pescuind vreo focă! Toți cei din neamul Floche se porniră pe râs auzind gluma în timp ce ceilalți, jigniți, spuneau că, oricum, Rouget e un flăcău curajos şi că-şi punea viața în primejdie în vreme ce alții, la cea mai mică adiere de vânt, nu-şi mai scoteau nici nasul din casă. Abatele Radiguet trebui să intervină din nou căci gâlceava plutea în aer.

— Dar ce se întâmplă cu ei? întrebă deodată Margot. Uite că iar au plecat.

Amenințările încetară şi toată lumea scrută zarea. *Balena* se ascunsese din nou îndărătul colțului aceluia de stâncă. De data asta până şi La Queue se nelinişti. Nici el nu-şi putea explica rostul acelor manevre. Teama că Rouget ar fi într-adevăr pe cale să prindă ceva peşte îl scotea din sărite. Nimeni nu se mai urni de pe plajă cu

toate că acum nu se mai vedea nimic deosebit. Rămaseră acolo aproape două ceasuri aşteptând tot timpul *Balena* care apărea din când în când şi apoi dispărea din nou. În cele din urmă nu se mai arătă deloc. Furios, La Queue, exprimându-şi astfel o dorință ticăloasă, spuse că barca trebuia să se fi scufundat; şi cum nevasta lui Rouget se nimerise acolo cu Brisemotte, îi aruncă rânjind o privire; în timp ce îl bătea pe umăr pe Tupain, grăbindu-se să-l consoleze pentru moartea fratelui său, Fouasse. Dar încetă să mai râdă când o văzu pe fie-sa Margot stând, mută şi dreaptă, cu privirea ațintită în zare. Îl căuta probabil pe Delphin.

— Ce tot stai acolo? o repezi el. Fă bine şi şterge-o acasă!... Bagă de seamă, Margot!

Ea nu se clinti. Apoi exclamă deodată:

— A, iată-i!

Se auziră strigăte de uimire. Margot – şi ea avea ochi buni – jura că nu e nimeni în barcă. Nici Rouget, nici Fouasse, nimeni! *Balena* care părea lăsată în voia soartei plutea gonită de vânt, schimbând direcția de la o clipă la alta, bălăbănindu-se leneşă. Din fericire, dinspre apus se stârni brusc o briză care o împingea spre țărm dar într-un mod foarte capricios, aplecând-o mereu când într-o parte când în cealaltă. Atunci, tot satul coborî pe plajă. Oamenii se chemau unii pe alții; nu rămăsese nicio fată acasă să vadă de mâncare. Se întâmpla ceva cu totul neobişnuit, o nenorocire, ceva cu totul de neînțeles şi de o ciudățenie care îi scotea din minți. Marie, nevasta lui Rouget, după o clipă de gândire, se crezu datoare să izbucnească în lacrimi. Tupain nu izbuti decât să-şi ia un aer îngrijorat. Toți cei din neamul Mahe erau foarte îndurerați în vreme ce ceilalți încercau să se stăpânească. Margot se aşezase simțind că i se taie picioarele.

— Ce tot învârteşti pe aici! strigă La Queue care se tot împiedica de ea.

— Sunt obosită, răspunse Margot fără să se tulbure.

Şi îşi întoarse fata spre mare cuprinzându-şi obrazul între palme şi acoperindu-şi ochii cu vârful degetelor în timp ce privea țintă *Balena* care se legăna pe valuri, leneşă şi nepăsătoare ca şi când s-ar fi îmbătat.

În vremea asta, presupunerile nu conteneau. Poate că cei trei inşi căzuseră în apă. Numai că, tustrei deodată, părea ciudat! Grozav; ar mai fi vrut La Queue să-i convingă că *Balena* se spărsese ca un ou împuțit; dar cine să-l creadă, când barca plutea mai departe pe valuri. Pe urmă, ca şi când cei trei bărbați ar fi pierit într-adevăr, îşi aminti că e primar şi vorbi de formalitățile necesare.

— Lasă astea, strigă „Împăratul”, ce, se moare aşa, cu una cu două? Dacă ar fi căzut în mare, micul Delphin era de mult aici!

Tot satul trebui să recunoască, Delphin înota ca un peşte. Dar atunci unde puteau fi cei trei oameni? Unul striga: „Eu îți spun că da... Altul: Ba Ui spun că nu... Da’ prost mai eşti!... Prost eşti tu!...” Şi dintr-una, dintr-alta, gata bătaia. Abatele Radiguet trebui să intervină pentru împăcare, în timp ce „Împăratul” îmbrâncea lumea ca să restabilească ordinea. În timpul acesta barca continua fără grabă să joace în fața mulțimii. Valsa, părea că-şi bate ioc de toți. Fluxul o sălta, silind-o să salute țărmul cu plecăciuni adânci şi cadențate. Ce mai vorbă, barca înnebunise.

Margot, cu obrajii între palme, continua să privească marea. O barcă de salvare tocmai ieşise din port în întâmpinarea *Balenei.* Era Brisemotte care nu-şi mai putuse stăpâni nerăbdarea; s-ar fi zis că vrea să-i dea cu un ceas mai devreme o veste sigură nevestei lui Rouget. Din clipa aceea tot satul începu să urmărească barca lui Brisemotte. Se auzeau glasuri: Ei, zăreşte ceva? *Balena* înainta, cu aerul ei misterios şi zeflemitor. În sfârşit, Brisemotte fu văzut ridicându-se în picioare şi uitându-se în cealaltă barcă. Izbuti să prindă o parâmă a ei. Pe țărm, toți amuțiseră. Deodată, Brisemotte

izbucni în râs. Toți rămaseră uluiți: ce-i venise să ridă?

— Ei, ce-i, ce s-a întâmplat? izbucniră strigăte furioase.

În loc să răspundă, Brisemotte râdea mai tare. Făcea nişte semne prin care voia parcă să spună: staţi numai şi o să vedeţi! Pe urmă legă Balena de barcă şi o trase după el. Şi o privelişte cu totul neaşteptată înmărmuri satul.

În fundul bărcii, cei trei inşi, Rouget, Delphin şi Fouasse zăceau liniştiţi, întinşi pe spate, şi sforăiau cu pumnii strânşi, beţi turtă. În mijlocul lor se afla un butoiaş deschis, pescuit desigur pe mare, din care gustaseră. Fără îndoială, fusese ceva foarte bun de vreme ce din tot butoiul nu mai rămăsese decât vreun litru care se scursese în barcă şi se amestecase cu apa de mare.

— A, porcul! strigă cu brutalitate nevasta lui Rouget, încetând să se mai smiorcăie.

— Halal de aşa pescuit! spuse La Queue care ţinea să-şi arate tot dezgustul.

— Drace, răspunse „Împăratul”, prinde fiecare ce poate. Barem ei tot au pescuit un butoi, dar alţii nici atât.

Primarul tăcu, jignit. Satul flecărea acum vrute şi nevrute. Era limpede acum: când bărcile se îmbată, dansează ca oamenii! Şi barca asta avea într-adevăr burta plină de băutură. Neruşinata, ce beţivancă! Se învârtise pe ocean ca un beţiv care nu-şi mai recunoaşte casa. Şi o parte din Coqueville făcea haz, alta se încrunta, cei din familia Mahe găseau hazlie toată întâmplarea, în timp ce ceilalţi o găseau dezgustătoare. Tăbărâseră toţi în jurul *Balenei,* întindeau gâtul, se holbau, să-i vadă mai bine pe cei trei cheflii dormind cu feţele lor surâzătoare fără să aibă habar de mulţimea care-i privea. Nici înjurăturile, nici râsetele nu păreau să-i tulbure. Rouget nu o auzea pe nevastă-sa care-l ocăra că-şi” bea şi ultimul ban. Fouasse nu simţea

loviturile de picior cu care Tupain îi dezmierda pe tăcute coastele. Cât despre Delphin, acum că era beat, părea şi mai frumuşel, cu părul lui blond, cu fața lui trandafirie pe care plutea un aer de mare fericire. Margot se ridicase în picioare şi-l contempla în tăcere cu o privire aspră.

— Trebuie să-i culcăm, strigă cineva.

Dar tocmai atunci Delphin deschise ochii. Îşi plimbă privirea uimită peste cei din jur. Toți îi puneau întrebări, cu o înfrigurare care îl cam zăpăcea, cu atât mai mult cu cât era încă beat turtă.

— Ei, ce-i? bâigui el, un butoiaş. N-am găsit peşte, aşa că am luat butoiaşul.

Mai mult nu puteai scoate de la el. După fiecare frază, repeta simplu:

— Ce bun a fost!

— Dar ce a fost în butoiul ăla? întrebau toți, ieşindu-şi din răbdare.

— A, nu ştiu... Da' ce bun a fost!

Tot satul ardea să afle ce băutură era. Toți îşi plecară nasul în barcă şi traseră puternic mirosul pe nări. După părerea tuturor, mirosea a lichior, numai că nimeni nu ştia ce fel de lichior. „Împăratul", care se lăuda că băuse în viața lui toate băuturile din lume, spuse că se va lămuri îndată.

Cu un aer grav, luă în căuşul palmei puțin din lichidul care plutea pe fundul bărcii. Mulțimea se linişti deodată. Aştepta. Dar „Împăratul", după ce sorbi o înghițitură, clătină din cap, încă nelămurit. Gustă şi a doua oară din ce în ce mai stânjenit, cu un aer îngrijorat şi surprins. Se văzu nevoit să mărturisească:

— Nu ştiu... E ciudat... Dacă n-ar fi amestecat cu apă de mare, m-aş lămuri eu, nici vorbă... Pe cuvântul meu, e foarte ciudat!

Oamenii se uitau unii la alții. Erau uimiți că nici măcar „Împăratul" nu avea curajul să se pronunțe. Satul se uita cu respect la butoiaşul cel gol.

— Ce bună a fost! mai spuse o dată Delphin care părea cu totul nepăsător față de cei din jur.

Apoi, arătând cu un gest larg marea, adăugă:

— Dacă vreți şi voi... mai sunt... Am mai văzut butoiaşe... butoiaşe... butoiaşe...

Şi se legăna îngânând cuvintele astea ca pe un refren şi privind-o galeş pe Margot. Abia acum o văzu. Furioasă, ea făcu o mişcare ca să-l lovească, dar el nici nu clipi măcar, aştepta palma cu un aer duios.

Abatele Radiguet, intrigat la rândul lui de această licoare necunoscută, îşi muie degetele în barcă şi apoi le supse. Ca şi „Împăratul”, clătină şi el din cap: nu, nu ştia ce este, era o băutură foarte ciudată. Cu un singur lucru fu toată lumea de acord: butoiul provenea de pe vasul naufragiat pe care îl zăriseră duminică seara. Veneau adesea în Grandport vase englezeşti încărcate cu lichioruri şi vinuri fine.

Cu încetul lumina zilei scădea şi oamenii începură să plece pe la casele lor. Dar La Queue rămăsese pe gânduri, frământat de o idee pe care nu o spunea nimănui. Se opri, mai ascultă o dată pe Delphin, pe care oamenii îl luaseră să-l ducă acasă, şi care repeta cu vocea lui tărăgănată:

— Butoiaşe... butoiaşe... butoiaşe... Dacă vreți, mai sunt...

III

În noaptea aceea vremea se îndreptă de tot. Când satul se trezi a doua zi, soarele strălucea pe cer, iar marea se întindea netedă, fără o cută, ca o mantie de mătase verde. Şi era cald, una dintre acele zile aurii de toamnă.

Primarul satului, La Queue, se trezise cu mintea încâlcită încă de visele din timpul nopții. Privi îndelung marea, la dreapta, la stânga. În cele din urmă, îşi spuse cu un aer posac că totuşi trebuia să-l satisfacă pe domnul Mouchel. Şi plecă imediat cu Tupain şi Brisemotte, amenințând-o pe Margot că o să-i tăbăcească bine spinarea dacă nu-şi bagă mințile în cap. Când văzu *Zefirul* ieşind din port şi *Balena* clătinându-se greoaie, priponită în parâme, se mai înveseli puțin şi strigă:

— Degeaba îl aştepți astăzi! Stinge lumina, neruşinata, boierii s-au culcat!

Şi de îndată ce *Zefirul* ieşi în larg, La Queue îşi întinse năvodul. Se duse apoi să-şi viziteze mrejele, un fel de vârşe mai ales stacojii şi roşioare. Dar, deşi marea era liniştită, văzu că erau toate goale; doar pe fundul celei din urmă găsi, ca în bătaie de joc, o scrumbie mică pe care o zvârli furios, în mare. Se întâmpla câte o săptămână dintr-asta când peştii parcă îşi râdeau de cei din Coqueville şi, ca un făcut, întotdeauna când domnul Mouchel îşi exprima o dorință. După o oră, când La Queue îşi trase năvodul, nu găsi decât o mână de alge. Strângând pumnii, scoase o înjurătură şi se înfurie şi mai mult văzând oceanul atât de calm. În imensitatea lui, leneş şi adormit, strălucind ca un covor de argint întunecat sub cerul albastru. *Zefirul* aluneca încet şi uşor, fără să se legene. După ce îşi mai întinse o dată plasele, La Queue se hotărî să se întoarcă – cu gândul să mai vină o dată după-amiaza – şi blestema cerul şi tot sfinții, cu cele mai cumplite ocări.

În timpul acesta Rouget, Fouasse şi Delphin continuau să doarmă. Abia spre prânz oamenii izbutiră să-i trezească. Nu-şi mai aminteau de nimic, nu ştiau decât că băuseră ceva nemaipomenit dar ce băutură fusese aceea, nu ştiau. După-amiază când se aflau toți trei în port, „Împăratul” încercă să-i descoasă mai ales că acum îşi veniseră în fire. După părerea Iot băutura

aceea semăna la gust cu rachiul amestecat cu suc de miambal sau mai curând cu romul fiert cu zahăr. Ei ziceau ba una, ba alta. După răspunsurile lor, „Împăratul” bănuia că era vorba de un lichior de nuci şi vanilie amestecat cu alte arome, dar n-ar fi putut jura că nu se înşală. În ziua aceea Rouget şi oamenii lui nu mai ieşiră la pescuit – îi dureau toate oasele. De altminteri aflaseră că La Queue ieşise degeaba în larg de dimineață şi se vorbiră să aştepte până a doua zi pentru a se duce să-şi cerceteze mrejele. Stăteau toți trei aşezați pe blocuri de piatră, încovoiați, cu gura năclăită, pe jumătate adormiți şi priveau valurile.

Dar, deodată, Delphin se trezi. Se urcă pe piatră şi, scrutând zarea, strigă:

— Jupâne, ia te uită, acolo!

— Ce-i? întrebă Rouget, întinzându-se alene.

— Un butoi!

Într-o clipă Rouget şi Fouasse săriră în picioare, cercetând cu atenție depărtarea.

— Unde-l vezi, mă băiete? Unde vezi un butoi? repeta Rouget, emoționat.

— Colea… la stânga … punctul ăla negru.

Ceilalți nu vedeau nimic. Apoi Rouget trase o înjurătură.

— Ei, drăcia dracului!

Zărise în clipa aceea butoiul care, pe luciul alb al apei, părea cât un bob de linte în lumina unei raze oblice a soarelui în asfințit. Porni în goană spre *Balena* urmat de Delphin şi Fouasse care alergau de le sfârâiau călcâiele, stârnind şi pietrele din loc.

Balena ieşea din port, când ştirea că apăruse un butoi pe mare se şi răspândise în tot satul. Copiii, femeile începură să alerge. Se auzeau strigăte:

— Un butoi! Un butoi!

— Îl vedeți? Curentul îl mână spre Grandport.

— A, da, la stânga… Un butoi! Veniți repede! Satul se rostogolea de pe stâncă, copiii se dădeau de-a

berbeleacul, femeile îşi țineau poalele cu amândouă mâinile ca să poată alerga mai repede. Curând, ca şi în ajun, tot satul se strânse pe plajă.

Margot se arătase o clipă, apoi alergase acasă ca să-l cheme şi pe tatăl ei care tocmai studia un proces-verbal împreună cu „Împăratul”. În sfârşit, apăru şi La Queue. Era palid şi spunea gardianului silvic:

— Lasă-mă-n pace! Ştiu că te-a trimis Rouget ca să mă ții de vorbă. Ei bine, pe ăsta n-o să pună mâna! O să vezi!

Când zări *Balena* la o distanță numai de trei sute de metri de punctul acela negru care se legăna în depărtare şi vâslind din toate puterile spre el, La Queue deveni şi mai furios. Îi împinse pe Tupain şi pe Brisemotte în barcă şi ieşi din port repetând:

— Nu, pe ăsta nu pun ei mâna – să ştiu bine că mor.

Şi atunci Coqueville asistă la un spectacol de toată frumusețea: o întrecere îndrăcită între Zefir şi *Balena.* Când *Balena* văzu *Zefirul* părăsind portul, îşi dădu seama de primejdie şi goni cu toată viteza. Avea un avans de aproape patru sute de metri iar şansele erau egale pentru că *Zefirul* era mult mai uşor şi mai rapid. Pe țărm, emoția ajunsese la culme. Se formaseră spontan două grupuri: unul Mahe şi celălalt Floche, care urmăreau cu pasiune peripețiile bătăliei, fiecare ținând ca barca sa. La început *Balena* îşi păstră avansul, dar *Zefirul* îşi luă avânt şi era gata-gata s-o ajungă din urmă. *Balena* îşi încordă toate puterile şi reuşi, timp de câteva minute, să mențină distanța. Pe urmă fu ajunsă din nou: *Zefirul* se apropiase de ea cu o iuțeală extraordinară. Din clipa ceea deveni limpede că cele două bărci se vor întâlni în preajma butoiului. Victoria atârna acum de o simplă întâmplare, de o greşeală cât de mică.

— *Balena! Balena!* strigau cei din grupul Mahe.

Dar deodată amuțiră. Când *Balena* era gata să atingă butoiul, *Zefirul* printr-o manevră îndrăzneață reuşi să i-o

ia înainte şi să împingă butoiul spre stânga, de unde La Queue îl prinse cu cangea dintr-o singură lovitură.

— *Zefirul! Zefirul!* urla grupul Floche.

Şi cum „Împăratul” rosti: „trădare”, începu un schimb de cuvinte grele. Margot bătea din palme. Abatele Radiguet, care coborâse pe țărm cu cartea de rugăciuni în mână, făcu o observație profundă, care avu darul să-i potolească deodată pe toți şi să-i mâhnească.

— Te pomeneşti că şi ei o să-l bea până-n fund, spuse el cu un aer melancolic.

Pe mare, între *Balena* şi *Zefirul* izbucnise o ceartă violentă. Rouget îl făcuse pe La Queue de hoț, iar acesta îi spusese lui Rouget că e un netrebnic. Puseră mâna chiar pe vâsle gata să se ucidă; n-a lipsit mult ca toată această aventură să se transforme într-o adevărată luptă navală. Se amenințau cu pumnii ridicați, îşi dădeau întâlnire pe țărm pentru o răfuială cu cuțitele.

— Ticălosul! bombănea Rouget. Ştiți, butoiul ăsta e mai mare decât ăl de ieri. Şi e galben. Trebuie să fie ceva grozav!

Apoi adăugă cu mare amărăciune:

— Haide să vedem mrejele. Poate s-or fi prins niscaiva stacoji.

Şi *Balena* se urni cu greu din loc, îndreptându-se spre stânca din partea stângă.

În cealaltă barcă, La Queue trebui să se arate aspru ca să-i poată stăpâni pe Tupain şi Brisemotte: cangea spărsese unul dintre cercurile butoiului şi acum se scurgea un lichid roşu în care cei doi oameni ai săi îşi muiau tot timpul degetele spunând că e straşnic. Adevărul e că ar fi putut bea câte un pahar fără să se întâmple nimic. Dar La Queue se opunea. Culcă butoiul pe fundul bărcii spunând că primul care va mai încerca să guste va avea de a face cu el. Pe țărm, o să vadă ce-i de făcut.

— Atunci, întrebă morocănos Tupain, mergem acum să scoatem mrejele?

— Da, mergem îndată, nu e nicio grabă, răspunse La Queue.

Şi mângâia cu privirea butoiul. Simțea că se topeşte de poftă, abia aştepta să se întoarcă pe țărm şi să guste, şi el din băutura aceea. Nu mai avea niciun chef de pescuit.

— Hm, spuse după o tăcere, să ne întoarcem, s-a făcut târziu… Mâine ieşim din nou în larg.

Renunțase la pescuit când zări deodată un alt butoi, în dreapta sa, de data aceasta unul mic de tot, care stătea în picioare, învârtindu-se pe loc ca o sfârlează. Asta însemnă sfârşitul năvodului mrejelor. Nici nu se mai vorbi de ele. *Zefirul* porni pe dată în urmărirea butoiaşului pe care de altfel îl pescui foarte uşor.

În timpul acesta cu *Balena* se întâmpla ceva cu totul asemănător. După ce Rouget inspectase cinci mreje pe care le găsise goale de tot, Delphin, tot timpul la pândă, strigă ca zăreşte ceva. Dar nu părea să fie un butoi, era prea lung.

— E o grindă, spuse Fouasse.

Houget aruncă a şasea mreajă, pe care nici n-o scosese cu totul, din apă.

— Să vedem totuşi ce este, spuse el.

Pe măsură ce înaintau li se părea că obiectul spre care se îndreaptă este când o scândură, când o ladă, când un buştean. Scoaseră apoi un strigăt de bucurie. Era un butoi, un butoi adevărat, dar cam ciudat, cum nu mai văzuseră niciodată. Semăna cu un burlan umflat la mijloc şi astupat la amândouă capetele cu un strat de ipsos.

— Ce caraghios e, strigă Rouget încântat. Din asta vreau să guste „Împăratul” întâi… Hai să ne întoarcem, copii!

Se vorbiră să nu se atingă niciunul de butoi şi *Balena* se întoarse la Coqueville chiar în clipa în care şi *Zefirul* ancora în micul port. Nimeni nu părăsise plaja. Neaşteptata captură a celor trei butoaie fu întâmpinată

cu strigăte de bucurie. Băieții îşi aruncau şepcile în aer în vreme ce femeile alergau să facă rost de pahare. Se hotărî îndată ca băuturile să fie degustate pe loc. Capturile aparțineau doar satului întreg. Nu se ridică niciun protest. În schimb se formară două grupuri. Mahe şi Fleche: cei dintâi se strânseseră cu toții în jurul lui Rouget, ceilalți nu se mai dezlipeau de lângă La Queue.

— „Împărate”, primul pahar e al tău, strigă Rouget, Spune-ne ce este?

Licoarea avea o culoare frumoasă, galbenă-aurie. Gardianul ridică paharul, privi lichidul, îl mirosi, apoi se hotărî să bea.

— Vine din Olanda, spuse el după o tăcere.

Nu mai dădu nicio altă lămurire. Toți cei din grupul Mahe băură cu evlavie. Era un lichior foarte legat cu o aromă de floare care îi cam nedumeri. Femeile îl găsiră foarte bun. Cât priveşte bărbații, lor le-ar fi plăcut să fie mai puțin dulce. Totuşi, după al treilea, după al patrulea pahar începură să-i simtă tăria. Cu cât beau, cu atât le plăcea mai mult. Bărbații se înveseleau iar femeile deveneau hazlii.

Dar „Împăratul”, deşi se certase nu demult cu primarul, da târcoale celor din grupul Floche. Butoiul cel mare conținea un lichid roşu-închis, pe când cel mic, unul limpede ca apa de izvor şi totuşi acesta din urmă era mai tare, era cam piperat şi îți băşica limba. Nimeni din neamul Floche nu cunoştea numele nici celui roşu, nici celui alb. Erau totuşi şi cârcotaşi pe acolo, care pretindeau că e neplăcut să bei ceva fără să ştii ce este.

— Na, „Împărate”, gustă din paharul ăsta, spuse în cele din urmă La Queue, făcând astfel primul pas.

„Împăratul” care abia aştepta invitația, îşi luă iar aerul său de specialist. Despre cel roşu zise:

— Are şi portocală în el!

Despre cel alb declară:

— Acesta-i dat dracului!

Oamenii trebuiră să se mulțumească cu aceste răspunsuri căci „Împăratul” clătina din cap ca un om care se pricepe şi care e fericit că a putut fi de folos semenilor săi.

Numai abatele Radiguet nu părea convins. El dorea să cunoască şi numele băuturilor, le avea pe vârful limbii – spunea el – şi, ca să se lămurească pe deplin, golea un păhărel după altul, repetând:

— Stați, stați, ştiu ce este... Vă spun îndată...

În timpul acesta se înveseliseră şi cei din grupul Mahe şi cei din grupul Floche. Aceştia din urmă, mai ales, râdeau tare – erau şi mai cu chef, fiindcă amestecaseră băuturile. Totuşi se țineau departe unii de alții. Nu se tratau cu băutură, îşi aruncau doar priviri de simpatie, cuprinşi de dorința nemărturisită de a gusta din băutura vecinului, care trebuia să fie mai bună. Frații înduşmăniți, Tupain şi Fouasse, stătură toată seara unul lângă altul fără să-şi arate pumnii. Se remarcă de asemenea că Rouget şi nevastă-sa sorbeau din aceeaşi ceaşca. Cât despre Margot, ea împărțea băutura în grupul Floche şi cum umplea prea mult paharele, licoarea i se prelingea pe degete şi ea şi le sugea tot timpul; astfel încât deşi dăduse ascultare tatălui ei care îi interzisese să bea, se cherchelise ca la culesul viilor. Nu-i stătea deloc rău, ba dimpotrivă. Se aprinsese la față şi ochii îi străluceau ca două luminițe.

Soarele asfințise şi era o seară călduță ca de primăvară. Butoaiele se goliseră, dar nimeni nu se gândea să se ducă acasă. Se simțeau prea bine pe plajă. Când se întunecă de tot, Margot, care stătea aşezată deoparte, îşi simți deodată ceafa încălzită de răsuflarea cuiva. Era Delphin care, foarte vesel, umbla de-a buşilea, dându-i târcoale ca un lup. Margot îşi reținu un strigăt pentru a nu atrage atenția tatălui ei care l-ar fi luat la goană pe băiat, dându-i un picior în spate.

— Cară-te, nătărăule! murmură ea pe jumătate supărată, pe jumătate râzând. O să pună mâna pe tine!

IV

În ziua următoare când satul se trezi, soarele răsărise de mult. Vremea era şi mai caldă, marea ațipise sub un cer fără nor; era una dintre acele zile în care totul îmbie la lene, în care te simți atât de bine să nu faci nimic. Era într-o miercuri. Până la amiază, locuitorii se odihniseră după ospățul din ajun. Pe urmă, coborâră din nou pe țărm să vadă dacă nu mai apare ceva.

În miercurea aceea, pescuitul, văduva Dufeu, domnul Mouchel, toate fură uitate. La Queue şi Rouget nici nu mai pomeniră de mrejele lor. Către ora trei se semnalară nişte butoaie. Erau patru şi săltau pe apă în fața întregului sat. *Zefirul* şi Balena porniră după ele; dar cum erau acum destule pentru toată lumea, nu se mai luară la harță şi fiecare barcă îşi primi partea sa.

La ora şase, după ce scotociseră golful, Rouget şi La Queue se întoarseră, fiecare cu câte trei butoaie. Şi cheful reîncepu. Femeile aduseseră şi mese ca să se stea mai comod. Se aduseră şi bănci şi se improvizară pe loc, sub cerul liber, două cafenele ca acelea de la Grandport. Grupul Mahe se afla în stânga, celălalt la dreapta, despărțiți însă de o movilă de nisip. Totuşi, în seara aceea, „Împăratul” trecu cu paharul în mână de la un grup la celălalt, ca toată lumea să guste din cele şase butoaie. Pe la nouă erau mult mai veseli decât în ajun. Nimeni nu-şi mai putea aduce aminte a doua zi cum ajunsese în patul său.

Joi, *Zefirul* şi *Balena* nu mai pescuiră decât patru butoaie – câte două fiecare – dar nişte butoaie enorme. Vineri, toate aşteptările fură întrecute, pescuiră şapte butoaie, trei pentru Rouget şi patru pentru La Queue. Începu o epocă de aur la Coqueville. Nimeni nu mai făcea nimic. Pescarii, îmbuibați de alcoolul din ajun, dormeau până la prânz. Pe urmă coborau la plimbare pe

țărm şi stăteau cu ochii pironiți pe mare. Singura lor grijă era să se întrebe ce băutură o să le mai aducă valurile. Stăteau acolo ceasuri întregi cu privirile ațintite, şi scoteau strigăte de bucurie de îndată ce zăreau vreo epavă. De pe înălțimile stâncilor, femeile şi copiii semnalau cu gesturi largi până şi apariția unui mănunchi de alge pe care îl rostogoleau valurile. Şi în orice clipă *Zefirul* şi *Balena* erau gata de plecare. Ieşeau în larg, cutreierau golful şi pescuiau butoaie, cum ar fi pescuit lacherdă, se uitau cu dispreț acum la scrumbiile de mare care zvâcneau moleşite sub soare şi la calcanul care se legăna leneş la suprafața apei. Satul se tăvălea de râs urmărind de pe țărm pescuitul. Pe urmă seara, se bea agonisita.

Dar ceea ce entuziasma satul era că apăreau mereu şi mereu alte butoaie. Când credeai că s-au isprăvit, atunci se iveau altele. Nu mai încape îndoială că vasul care pierise avusese o încărcătură serioasă pe bordul său şi oamenii din Coqueville, care nu se mai gândeau acum decât la plăcerile lor, făceau glume pe seama vasului naufragiat – o adevărată comoară cu băuturi – în stare să îmbete toți peştii din ocean. Unde mai pui că niciun butoi din cele pescuite nu semăna cu celălalt; erau de toate formele, de toate mărimile, de toate culorile. Şi în fiecare butoi era altă băutură. Până şi „Împăratul” căzuse pe gânduri: el, care băuse în viața lui tot felul de băuturi, nu mai ştia ce să creadă. La Queue declară că de când e nu văzuse o încărcătură ca asta. Abatele Radiguet credea că trebuie să fi fost o comandă făcută de vreun rege al unui trib sălbatic ca să-şi aprovizioneze pivnița. De altminteri satul nici nu-şi mai da osteneala să înțeleagă ceva, legănat în bețiile necunoscute.

Doamnele preferau cremele de lichioruri; erau creme de cafea, de cacao, de mentă, de vanilie. Marie Rouget bău într-o seară atât de mult rachiu – de anason, încât i se făcu rău. Margot şi celelalte domnişoare nu se mai

saturau bând curaçao, benedictină, trapistină şi chartreuse. Lichiorul de coacăze fu păstrat pentru copii. Fireşte, bărbații erau mai bucuroşi când se pescuia coniac, rom, în sfârşit orice băutură care arde gura. Dar se mai iveau şi surprize! Un butoi de mastică de Hio ului tot satul care crezuse că a dat de esență de terebentină; îl goliră totuşi, pentru că nimic nu trebuie să se piardă. Dar se vorbi multă vreme despre asta. Rachiul de orez din Java, cel de chimen din Suedia, – țuica călugărească din România, şlibovița din Serbia răsturnară toate ideile celor din Coqueville despre băutură. De fapt însă, slăbiciunea lor era rachiul de chimen şi de cireşe, băuturi limpezi ca apa dar care te trăsnesc pe loc. Cum, Doamne, e cu putință să se fi născocit atâtea bunătăți pe lumea asta? La Coqueville oamenii nu ştiau decât de rachiu, şi nici de asta nu ştia toată lumea. Şi capetele începură să se înfierbânte, se ajunse la un adevărat cult pentru această varietate nesfârşită de mijloace de a se îmbăta. Ah, să le poți îmbăta în fiecare seară cu un alt soi de băutură, fără măcar să-i cunoşti numele! Era ca într-un basm cu o fântână miraculoasă din care țâşneau licori nemaipomenite, alcoolurile cele mai rafinate, cu toate miresmele florilor şi ale fructelor din lume.

Aşadar, vineri seara erau pe plajă şapte butoaie. Nimeni nu mai părăsi țărmul acolo îşi duceau traiul, favorizați şi de vremea plăcută. Niciodată în septembrie nu avuseseră parte de zile atât de senine. Petrecerea ținea de luni, şi nu era niciun motiv să nu dureze veşnic, dacă providența continua să trimită butoaie, căci abatele Radiguet vedea aici însăşi mâna providenței. Toate treburile fuseseră lăsate baltă. La ce să mai munceşti de vreme ce bucuriile vin şi când dormi? Erau acum toți nişte rentieri care consumau băuturile cele mai scumpe fără să plătească nimic. Cu mâinile în buzunare, cei din Coqueville se lăfăiau la soare, aşteptând seara ca să înceapă ospățul. De altminteri nici nu se mai trezeau din beție; o țineau în şir cu

rachiul de chimen, cu cel de cireşe şi cu alte băuturi; în şapte zile făcură cunoştință cu bețiile de toate felurile: cu beția mânioasă a ginului, cu cea duioasă a curaçao-ului, cu cea veselă a coniacului. Şi nevinovat, ca un nou-născut care nu ştie nimic despre nimic, satul continua să bea cu convingere ceea ce bunul Dumnezeu îi trimetea!

Vineri, familiile Mahe şi Floche începură să-şi dea semne de prietenie. Erau cu toții foarte veseli în seara aceea. Încă din ajun distanța dintre cele două grupuri se micşorase: cei care băuseră mai mult bătătoriseră cu picioarele lor movila de nisip care despărțea cele două grupuri. Nu mai rămânea decât un pas de făcut. În grupul Floche, cele patru butoaie se goleau, în timp ce în partea cealaltă, se ajunsese la fundul celor trei butoiaşe care conțineau trei lichioruri în culorile drapelului francez: unul albastru, unul alb şi al treilea roşu. Cel albastru stârnise gelozia în grupul Floche, cărora o licoare albastră li se părea într-adevăr ceva cu totul nemaipomenit. La Queue, foarte binevoitor de când nu se mai trezea din beție, se îndreptă spre ceilalți cu un pahar în mână, înțelegând că în calitatea lui de om al legii trebuia să facă primul pas.

— Spune, Rouget, bâigui el, ciocneşti cu mine?

— Vreau, cum nu, răspunse Rouget, care se clătina pe picioare de înduioşat ce era.

Şi se aruncară unul de gâtul celuilalt. Atunci toți începură să plângă, profund emoționați. Familiile Mahe şi Floche se îmbrățişară, ele care de trei secole se sfâşiau. Abatele Radiguet, foarte mişcat, vorbi iar de mâna lui Dumnezeu. Se ciocniră pahare cu cele trei licori: albastru, alb şi roşu.

— Trăiască Franța! strigă „Împăratul”.

Cel albastru nu făcea doi bani, cel alb nici el mare lucru, dar cel roşu era într-adevăr reuşit. Tăbărâră apoi pe butoaiele celor din neamul Floche. Pe urmă dansară. Cum nu aveau muzică, câțiva flăcăi cu tragere de inimă

băteau tactul cu palmele şi fluierau iar fetele erau poftite la dans. Se încinse, un chef grozav. Cele şapte butoaie stăteau unul lângă altul, ca fiecare să-şi poată alege băutura care-i plăcea mai mult. Cei care nu mai puteau să bea se întindeau pe nisip şi trăgeau câte un pui de somn: iar când se trezeau o luau de la început. Ceilalți lărgeau încetul cu încetul balul, care ajunsese acum să ocupe toată plaja. Până la miezul nopții se tot țopăi sub cerul liber. Murmurul mării era blând, stelele străluceau pe bolta adâncă, uriaşă în neclintirea ei. Era un cer senin ca la facerea lumii, ocrotind veselia unui trib de sălbatici, la prima beție din viața lor.

Totuşi cei din Coqueville se mai duceau şi pe la casele lor. Când nu mai aveau nimic de băut se conduceau unii pe alții, se ajutau între ei şi sfârşeau, de bine de rău, să ajungă în paturile lor. Sâmbătă, cheful se prelungi până la orele două dimineața. Se pescuiseră opt butoaie, dintre care două enorme. Fouasse şi Tupain erau cât pe-aci să se ia la bătaie. Tupain, care era rău la beție, spunea că vrea să termine pentru totdeauna cu fratele său. Dar cearta asta stârni indignarea tuturor, atât a celor din neamul Floche cât şi a celor din neamul Mahe. Ce rost mai avea să se certe acum când toți, de la un capăt la altul al satului, se îmbrățişau? Cei doi frați fură siliți să ciocnească paharele, dar ei strâmbară din nas şi atunci „Împăratul” îşi făgădui să-i supravegheze de-aproape. Nici între soții Rouget lucrurile nu mergeau prea bine. După ce băuse rachiu de anason, Marie devenise foarte drăgăstoasă cu Brisemotte ceea ce Rouget nu putea privi cu un ochi indiferent, cu atât mai mult cu cât devenise sentimental şi voia să fie şi el iubit. Cu toate că abatele Radiguet propovăduise, plin de milostenie, iertarea injuriilor, totuşi primejdia unei ciocniri plutea în aer.

— Da’ de unde, spunea La Queue, totul se aranjează! Dacă avem şi mâine noroc la pescuit, o să vedeți... în sănătatea dumitale!

Dar nici La Queue nu era fără cusur. Îl pândea tot timpul pe Delphin şi cum îl vedea apropiindu-se de Margot îi ardea una cu piciorul. „Împăratul” se indigna, spunând că nu are rost să împiedici doi tineri să glumească între ei. Dar La Queue jura, ca de obicei, că mai bine o ucide pe fiică-sa cu mâinile lui decât să o dea „pungaşului”.

— Aşa-i? striga el. Eşti prea mândră ca să te măriți cu un golan.

— Nu, niciodată, tată! răspundea Margot. Sâmbătă Margot bău cam mult dintr-un lichior dulce, din care nu mai băuse niciodată. Cum nu se mai ferea deloc, se pomeni aşezată chiar lângă butoi. Râdea fericită ca în al şaptelea cer; vedea numai stele şi i se părea că aude o muzică interioară, ceva ca o muzică de dans. În clipa aceea Delphin se strecură în umbra butoaielor. O prinse de mână şi o întrebă:

— Spune, Margot, vrei?

Ea continua să surâdă. Pe urmă răspunse:

— Nu mă lasă tata.

— A, nu-i nimic, reluă băiatul. Bătrânii ăştia nu vor niciodată… Da’ bine că vrei tu.

Şi deveni îndrăzneț, îşi lipi buzele de gâtul ei. Ea se încordă, simți un fior de-a lungul spatelui.

— Isprăveşte, mă gâdili.

Nu mai pomenea nimic de perechea aceea de palme. Mai întâi, nici n-ar fi fost în stare, îşi simțea mâinile vlăguite. Şi apoi erau destul de plăcute sărutările astea mărunte pe gât. Erau ca lichiorul care îi dădea o amețeală delicioasă. Întoarse capul spre el şi întinse bărbia ca o pisică.

— Aici, murmură ea, aici, în dosul urechii mă mănâncă… A, ce bine e…

Amândoi uitară de La Queue. Din fericire, „Împăratul” veghea. Îi atrase atenția abatelui, spunându-i:

— Uită-te la ei, părinte… Ar fi mai bine să-i cununi.

— Ar fi spre folosul moralei, declară sentențios

preotul.

Şi îşi luă obligația să rezolve problema a doua zi. Va vorbi cu La Queue. Până una alta, La Queue băuse atâta, încât „Împăratul” şi preotul fură nevoiți să-l ducă acasă. Pe drum încercară să discute cu el despre fie-sa. Dar nu primiră alt răspuns decât nişte mormăituri. În spatele lor, Delphin o conducea pe Margot acasă, în noaptea senină.

A doua zi după-masă, până pe la patru, *Zefirul* şi *Balena* pescuiseră şapte butoaie. La şase *Zefirul* pescui alte două. Făceau nouă. Atunci satul sărbători duminica. Era a şaptea zi de când începuse beția. Şi se încinse un chef, un chef cum nu se mai pomenise şi nu se va. mai pomeni vreodată. Amintiți-i cuiva, în Normandia de jos, de cheful acesta şi o să vi se răspundă cu un hohot de râs: – A, da, cheful de la Coqueville!

V

În timpul acesta, încă de marți, domnul Mouchel începuse să se mire că nu-i vede încă apărând în Grandport nici pe Rouget, nici pe La Queue. Ce dracu or fi făcând flăcăii ăia? Marea era frumoasă, s-or fi întors desigur cu năvoadele pline de peşte.

Poate că voiau să aducă dintr-odată. toată încărcătura de somn şi de languste.. Şi aşteptă cu răbdare până miercuri.

Miercuri, domnul Mouchel se supără. Trebuie să ştiți, cu văduva Dufeu nu-i plăcut să ai de-a face. Este o femeie care are totdeauna un cuvânt de ocară pe buze. Cu toate că era un flăcău voinic şi frumos, cu părul bălai, tremura în fața ei, cu atât mai mult cu cât visa să

o ia de nevastă, era foarte prevenitor față de ea, ceea ce nu l-ar fi împiedicat să o potolească cu o pereche de palme dacă ar fi devenit soțul ei. Or, miercuri dimineața, văduva Dufeu începu să tune şi să fulgere, să se plângă că nu puteau face față comenzilor din lipsa peştelui şi că de toate astea era vinovat numai Mouchel care, în loc să umble după scrumbii şi languste – probabil că se găseau acum din belşug – umbla după fetele din Coqueville. Jignit, domnul Mouchel aruncă toată vina pe purtarea ciudată a celor din Coqueville. O clipă, doamna Dufeu rămase descumpănită. Ce gând aveau cei din Coqueville? Niciodată nu făcuseră una ca asta. În clipa următoare însă, spuse că puțin îi pasă de Coqueville, că domnul Mouchel trebuia să aibă grijă şi îi puse în vedere că va lua măsuri dacă el se va mai lăsa tras pe sfoară de pescari. Foarte îngrijorat, Mouchel îi trimise la toți dracii pe Rouget şi pe La Queue. Dar se gândi că poate vor veni în ziua următoare.

A doua zi, însă, joi, nu apăru niciunul, nici celălalt. Disperat, domnul Mouchel se urcă pe înserat pe stânca de lângă Grandport, de pe care se zăreşte în depărtare satul Coqueville cu pata galbenă a plajei lui. Privi îndelung. Satul părea liniştit în lumina soarelui, fumul se înălța uşor din hornuri; fără îndoială la ceasul acesta femeile pregăteau cina. Domnul Mouchel constată că satul era la locul lui, ca nu-l strivise nicio stâncă şi era din ce în ce mai nelămurit. Când era gata să se coboare, i se păru că zăreşte două puncte negre în golf, *Balena* şi *Zefirul.* Se duse atunci să o liniştească pe văduva Dufeu: cei din Coqueville erau la pescuit.

Trecu şi noaptea asta. Era vineri. Dar cei din Coqueville tot nu se arătau! Domnul Mouchel se urcă de mai bine de zece ori pe stâncă. Începuse să-şi piardă capul, văduva Dufeu se purta cu el îngrozitor, iar el nici nu mai ştia ce să-i răspundă. Satul era tot acolo, se lăfăia la soare ca o şopârlă leneşă. Doar că de date asta domnul Mouchel nu mai vedea ieşind fum pe hornuri.

Satul părea mort. Să fi murit cu toții în văgăuna lor? Pe plajă se vedea parcă mişunând ceva dar poate că erau algele pe care le zvârleau valurile mării.

Nici sâmbătă nu se ivi nimeni. Văduva Dafeu nu mai țipa: avea privirea fixă, buzele albe. Demnul Mouchel stătu două ore pe stâncă. Creştea în el o curiozitate, o nevoie cu totul personală de a găsi explicația acestei stranii imobilități a satului. Cocioabele acelea, care Tiormeau atât de liniştite la soare, începeau să-l scoată din sărite. Luă o hotărâre: va pleca luni dis-de-dimineață şi va încerca să fie acolo pe la nouă.

Nu era o plimbare drumul până la Coqueville. Domnul Mouchel prefera să-l facă pe uscat; va pica astfel în sat pe neaşteptate. O trăsură îl duse până la Robigneux, acolo o lăsă într-o şură, căci n-ar fi fost prudent să o expună unei călătorii printre stânci. Şi o porni voiniceşte, având de străbătut aproape şapte kilometri pe un drum din cele mai îngrozitoare. Panta este de altminteri de o frumusețe sălbatică, ea coboară în nesfârşite cotituri între doi pereți uriaşi de stâncă, atât de înguşti pe alocuri, încât trei oameni nu pot merge alături. Mai departe, drumul se întinde de-a lungul unor prăpăstii, apoi trecătoarea se lărgeşte deodată, scapă spre mare, descoperind imense orizonturi albastre. Dar domnului Mouchel nu-i ardea să admire peisajul. Înjura când simțea pietrele rostogolindu-se sub călcâiele lui. De vină erau cei din Coqueville, îşi făgăduia să le tragă o săpuneală zdravănă trântorilor ălora. În acest timp se apropie de sat. Deodată, după ultima cotitură, zări cele douăzeci de case ale satului spânzurate pe costişa falezei.

Era ora nouă. Te-ai fi crezut în iunie, atât era de albastru cerul, atât era de cald. O vreme minunată, cu aer străveziu, daurit de razele soarelui, înviorat de mireasma plăcută a mării. Domnul Mouchel porni pe ulița mare a satului pe care o străbătuse de atâtea ori şi, cum ajunse în fața casei lui Rouget, intră. Casa era

pustie. Aruncă apoi o privire mai departe, la Fouasse, la Tupain, la Brisemotte. Nici țipenie de om: toate uşile vraişte şi în odăi nimeni. Ce putea să însemne asta? începu să simtă un fior pe şira spinării. Se gândi atunci la autorități. Fără îndoială, „Împăratul” îl va lămuri. Dar casa „Împăratului” era pustie ca şi celelalte; până şi gardianul silvic lipsea! Acum, satul ăsta pustiu şi tăcut îl îngrozea. Alergă la primar. Acolo, altă surpriză: gospodăria era într-o dezordine nemaipomenită, paturile nestrânse de zile în şir, blidele împrăştiate peste tot, scaunele răsturnate, parcă avusese loc o luptă. Foarte tulburat, gândindu-se la tot felul de catastrofe, Mouchel vru să meargă până la capăt şi intră în biserică. Nu găsi nici picior de popă, cum nu-l găsise pe primar. Autoritatea publică, până şi cea a religiei, dispăruse. Părăsit, satul dormea fără nicio suflare omenească, fără un câine, fără o pisică. Nici măcar păsări nu se aflau – până şi găinile plecaseră. Nimic; pustiu, tăcere, un somn de plumb sub cerul adânc şi albastru.

Ei, drăcie, ce să te mai miri că cei din Coqueville nu mai aduceau peşte! Satul se mutase în altă parte, murise. Trebuia înştiințată poliția. Catastrofa asta misterioasă îi aprindea imaginația domnului Mouchel. Când deodată, avu ideea de a cobori pe plajă; scoase un țipăt: toată populația zăcea întinsă pe nisip. Îşi închipui că avusese loc un măcel în masă. Dar nişte sforăituri puternice îl lămuriră pe dată. În noaptea de duminică cei din Coqueville chefuiseră până la o oră atât de înaintată, încât le-a fost peste putință să se mai întoarcă acasă. Şi aşa, dormiseră pe nisip fiecare unde apucase, în jurul celor nouă butoaie golite până la ultimul strop.

Da, tot satul sforăia acolo, adică femeile, bătrânii, copiii, bărbații. Nimeni nu era în picioare. Unii culcați pe burtă, alții pe spate, alții chirciți, ghemuiți cu genunchii la gură. Care cum îşi aşternuse! Pe flăcăi fi împrăştiase beția cum se nimerise, ca pe un pumn de frunze rostogolite de vânt. Unii dormeau răsturnați, cu capul

mai jos decât picioarele. Femeile îşi arătau coapsele dezgolite. Totul părea foarte firesc, un dormitor în aer liber, nişte familişti cumsecade care voiau să se simtă în largul lor, pentru că, e ştiut, unde e sfială, nu mai e plăcere.

Şi tocmai era lună nouă. Satul crezuse că s-a stins opaiţul şi se lăsase în voia întunericului. Pe urmă se făcuse ziuă j şi acum ardea soarele, un soare care cădea drept pe feţele celor care dormeau fără a-i face să clipească. Dormeau duşi, toţi cu faţa zâmbitoare, cu acel aer de nevinovăţie al beţivilor. Se vede treaba că şi găinile veniseră în zori să ciugulească butoaiele căci acum erau şi ele bete, culcate toate pe nisip. Erau chiar şi cinci pisici şi trei câini cu labele în sus; se îmbătaseră lingând lichiorul dulceag care se prelinsese din pahare.

O clipă domnul Mouchel umblă printre cei care dormeau, cu grijă să nu calce peste vreunul dintre ei. Înţelese ce se întâmplase, căci şi la Grandport se pescuiseră nişte butoaie provenite din naufragiul unui vas englez. Toată supărarea îi trecuse. Ce privelişte înduioşătoare şi morală. Cele două tabere din Coqueville împăcate, familiile Floche şi Mahe dormind laolaltă. La ultimul pahar se îmbrăţişaseră şi duşmanii cei mai înverşunaţi: Tupain şi Fouasse sforăiau mână în mână ca nişte fraţi buni, incapabili pe viitor să se mai certe pentru o moştenire. În ceea ce priveşte perechea Rouget, ea oferea un spectacol şi mai plăcut: Marie dormea între bărbatul ei şi Brisemotte parcă ar fi vrut să arate că de aci încolo vor trăi astfel fericiţi tustrei.

Dar mai era un grup care alcătuia o scenă de familie într-adevăr înduioşătoare. Era Delphin şi Margot îmbrăţişaţi, dormind obraz lângă obraz cu buzele întredeschise ca după un sărut. La picioarele lor, „Împăratul”, culcat de-a curmezişul, îi veghea. La capul lor, La Queue sforăia ca un tată încântat că şi-a văzut fata căpătuită, în timp ce abatele Radiguet, care cătuşe şi el acolo, beat ca toţi ceilalţi, stătea cu braţele larg

desfăcute, binecuvântându-i parcă. Dormind, Margot îşi întindea botişorul roz, ca o pisicuță îndrăgostită. căreia îi place să o scarpini sub bărbie.

Petrecerea se încheiase cu o nuntă. Şi domnul Mouchel însuşi, mai târziu, se căsători cu văduva Dufeu, pe care o snopea în bătăi. Pomeniți numai în Normandia de Jos de toate astea şi vi se va spune cu un hohot de râs: „A, da, cheful de la Coqueville!”

Atacul de la moară

I

Era în plină sărbătoare, în acea frumoasă zi de vară, moara bătrânului Merlier. În curte, trei mese aşezate cap la cap îşi aşteptau oaspeții. Tot satul ştia că Françoise, fiica lui Merlier, se logodeşte cu Dominique – un flăcău care trecea drept un mare trântor, dar era atât de chipeş încât nu era femeie să se uite la el, fără acea sticlire pe care o pune dorința în ochi.

Moara asta a lui moş Merlier era un mic colț de rai; se afla aşezată chiar în mijlocul satului, în locul în care şoseaua face un cot. Satul – pe numele lui Rocreuse – n-are decât o singură uliță, cu două rânduri de cocioabe de o parte şi de alta; dar dincolo de moară, se întind livezi, şi se înalță copacii care însoțesc râul Morelle, pe tot parcursul lui, acoperind fundul văii cu umbra frunzişului lor bogat. Nu găseşti în toată Lorena un loc mai fermecător. La dreapta şi la stânga, păduri dese, codri seculari, urcând în pantă lină, acoperă orizontul cu o mare de verdeață, în timp ce spre sud se întinde câmpul de o fertilitate neînchipuită, nesfârşitele fâşii de pământ prinse între gardurile vii. Dar ceea ce face mai ales farmecul acestui ținut este răcoarea pe care o dă vegetația bogată, până şi în zilele cele mai fierbinți din iulie şi august. Râul Morelle coboară din pădurea de Gagny furând, se pare, răcoarea din frunzişul pe sub

care curge leghe întregi, purtând odată cu el murmurul şi răsuflarea înghețată a codrilor prin care a trecut.

Dar nu aceasta este singura lui sursă de răcoare s ape venind de pretutindeni cântă sub copaci, la fiecare pas țâşnesc izvoare, şi simți, urcând potecile înguste, cum lacurile subterane, care străbat pe sub muşchiul verde, se folosesc de cele mai mici crăpături la rădăcinile arborilor, între stânci. pentru a se revărsa în fântâni cristaline.

Glasurile şoptite ale acestor râuri sunt atât de multe şi se înalță atât de sus, încât acoperă cântecul botroşilor. Te crezi într-o grădină vrăjită, cu cascade care cad de jur împrejur.

Mai jos, sunt livezile de lucerna îmbibate de apă. Castani gigantici îşi lungesc umbrele lor negre. La marginea păşunilor, perdelele înalte ale plopilor îşi desfăşoară frunzişul lor sonor. Sunt două alei cu platani imenşi care urcă, străbătând câmpia spre vechiul castel de Gagny, astăzi în ruine. În acest sol, continuu udat, vegetația creşte uriaşă! Totul seamănă cu o grădină aşezată între două coline acoperite cu arbori: livezile ce se văd apar ca nişte peluze iar copacii gigantici, imense răzoare. Când, la amiază, soarele cade drept, umbrele devin albăstrui, ierburile încinse dorm, toropite de căldură, în timp ce o înfiorare rece ca de gheață se strecoară pe sub frunziş.

Aici se afla moara bătrânului Merlier, care înveselea cu tictac-ul ei un colț de natură năpădit de o vegetație sălbatică. Clădirea, făcută din ipsos şi scânduri, părea veche de când lumea; până la jumătatea ei se scaldă în râul Morelle – care în locul acela se rotunjeşte într-un bazin cu apă limpede. Acolo se amenajase o ecluză, apa cădea de la câțiva metri deasupra roții care, învârtindu-se, scârțâia tuşind ca o slujnică credincioasă şi astmatică, îmbătrânită în casa stăpânilor ei. Când cineva îl sfătuia pe Merlier să schimbe roata, el dădea din cap şi spunea că una nouă ar fi mai leneşă şi nici n-

ar şti să-şi facă treaba atât de bine ca cea veche; şi de fiecare dată o repara cu tot ce-i cădea sub mână, cu doage de butoi, cu fiare ruginite, cu zinc, cu plumb. Roata părea de fiecare dată mai veselă, cu acest nou profil al ei, devenit destul de bizar, şi împodobită toată cu ierburi şi muşchi. Când apa o lovea cu valul ei de argint, se acoperea cu perle, şi atunci ciudata-i carcasă putea fi văzută trecând sub o strălucitoare diademă de sidef.

Partea de jos a morii, care cobora până în Morelle, avea aerul unei corăbii primitive, eşuată acolo. O bună parte a locuinței era clădită pe țăruşi; apa pătrundea sub planşeu, unde erau nişte gropi cunoscute în tot satul pentru tipării şi răgii enormi care puteau fi prinşi. Dedesubtul cascadei, bazinul era limpede ca o oglindă şi, când roata nu îl tulbura cu spuma ei, se vedeau bancuri de peşti, mari, înotând cu încetineala unor escadre. O scară stricată cobora până la râu, lângă un țăruş de care era priponită o barcă. O galerie de lemn trecea deasupra roții. Se vedeau ferestre cu ochiuri de geam neregulat tăiate. Tot soiul de colțare, de mici ziduri, de construcții, adăugate pe rând şi la nimereală, de grinzi şi acoperişuri dădeau acestei mori Un aspect de veche citadelă în ruină. Iedera şi alte plante cățărătoare astupau crăpăturile, acoperind cu o mantie verde bătrâna clădire. Multe domnişoare, în trecere pe acolo, desenau pe albumele lor moara lui Merlier.

Partea clădirii care răspundea în şosea era mai solidă. La intrare, o boltă de piatră dădea în curtea mare, mărginită de o parte şi de alta de şoproane şi grajduri. Lângă o fântână, un ulm imens acoperea cu umbra lui jumătate din curte.

În fund se vedeau aliniate cele patru ferestre ale primului etaj deasupra căruia se afla porumbarul.

Singura cochetărie a bătrânului Merlier era să zugrăvească fațada din zece în zece ani. Acum, tocmai fusese de curând văruită şi lumină parcă tot satul, când

soarele o aprindea cu văpaia lui, în miezul zilei.

De douăzeci de ani bătrânul Merlier era primar în Rocreuse. Se bucura de respectul oamenilor pentru averea pe care ştiuse să şi-o agonisească şi care era apreciată cam la vreo optzeci de mii de franci, adunați centimă cu centimă. Când s-a căsătorit cu Madeleine Guillard, care i-a adus ca zestre moara, el nu avea altă avere decât cele două brațe ale lui. Dar Madeleine n-a regretat niciodată alegerea pe care a făcut-o, pentru că el s-a priceput să conducă bărbăteşte şi cu multă chibzuință toate treburile gospodăriei. Acum e văduv. Soția lui a murit şi locuieşte cu fiică-sa Françoise. Fără îndoială şi-ar putea îngădui să nu mai muncească, să lase roata morii să doarmă acoperită cu muşchi, dar s-ar plictisi; casa i-ar părea pustie, moartă. Continuă să muncească, fiindcă îi face plăcere. E un bătrân înalt, cu o față lunguiață şi tăcută. Nu râde niciodată, cu toate că sufletul lui e plin de veselie. A fost ales primar pentru buna lui stare dar şi pentru aerul marțial pe care ştie să şi-l ia când are de celebrat o cununie.

Françoise Merlier a împlinit, foarte curând, optsprezece ani. Nu trece drept una dintre fetele frumoase din sat, fiind prea plăpândă. Până la cincisprezece ani, a fost chiar urâtă. Nu-şi puteau explica cei din Rocreuse cum dintr-un bărbat ca Merlier şi dintr-o femeie ca nevastă-sa, amândoi oameni atât de bine clădiți, a ieşit fata asta care creştea atât de încet şi parcă, chiar, cu părere de rău. Dar la cincisprezece ani, deşi rămăsese tot firavă, deveni deodată drăguță, chiar foarte drăguță. Avea părul negru, ochii negri, o față trandafirie cu gropițe în obraji şi o frunte luminoasă ca un soare. De altfel, era considerată plăpândă numai pentru că n-ar fi fost în stare să ridice singură un sac de grâu, altminteri, departe de a fi slabă, se împlinise chiar bine de tot la trup şi era de aşteptat ca odată cu vârsta să se facă rotunjoară ca o prepeliță lacomă. Numai că tăcerile îndelungi ale tatălui ei o făcuseră prea

înțeleaptă, cam de timpuriu, şi dacă râdea vreodată era numai pentru a face plăcere celorlalți; în sufletul ei rămânea întotdeauna gravă.

Bineînțeles, toți flăcăii din sat îi dau târcoale – e adevărat mai mult pentru averea decât pentru frumusețea ei. Şi iată, deodată, face o alegere care scandalizează tot ținutul. De cealaltă parte a râului Morelle, trăieşte un tânăr, Dominique Penquer, care nu este de prin partea locului. Cu zece ani în urmă a venit din Belgia, ca să-şi moştenească un unchi care avea o mică proprietate la liziera pădurii Gagny, chiar în fața morii, la o depărtare de o bătaie de puşcă. Venise – spunea el la început – numai pentru a vinde această proprietate, urmând ca apoi să se întoarcă în Belgia. Dar ținutul îl vrăjise, se pare, căci nu se mai mişcase de acolo. Îşi cultivase palma lui de pământ din care îşi scotea cele câteva legume din care trăia. Pescuia, vâna şi, de multe ori, gardienii silvici erau nevoiți să-i dreseze procese-verbale. Această viață liberă, ale cărei resurse localnicii nu şi le puteau explica prea bine, sfârşise prin a-i face un renume rău. Se presupunea că ar fi braconier şi, sigur, un trândav, căci era adesea văzut dormind în iarbă la orele când s-ar fi cuvenit să muncească. Nici cocioaba în care trăia, sub ultimii arbori din pădure, nu părea a fi locuința unui băiat cinstit. Dacă s-ar fi spus despre el că a făcut prieteşug cu lupii din ruinele fostului castel, babele din sat n-ar fi fost deloc surprinse. Totuşi, fetele tinere îndrăzneau câteodată să-i ia apărarea, căci era de o mare frumusețe flăcăul acesta, cu o reputație atât de îndoielnică: suplu şi înalt ca un plop, cu pielea foarte albă, cu părul şi barba blondă, ca de aur, în lumina soarelui. Şi iată, într-o bună dimineață, Françoise îi mărturiseşte bătrânului Merlier că îl iubeşte pe Dominique şi că nu va consimți niciodată să se mărite cu un altul. E lesne de închipuit că această veste a fost o adevărată lovitură de măciucă pentru bătrânul Merlier. A tăcut, n-a spus

un cuvânt, după obiceiul lui. Nicio schimbare pe chipul său întunecat, doar atât că veselia lui interioară nu-i mai strălucea în ochi.

Timp de o săptămână tatăl şi fiica nu şi-au mai vorbit. Françoise era şi ea foarte întunecată. Ceea ce îl frământa pe bătrân era să ştie cum de reuşise ticălosul acela de braconier să-i vrăjească fata. Niciodată, Dominique nu venise pe la moară. Merlier stătu la pândă şi-l văzu pe curtezan de cealaltă parte a râului, culcat în iarbă, prefăcându-se că doarme. Din odaia ei, Françoise îl putea vedea foarte bine. Totul era limpede, se îndrăgostiseră unul de altul făcându-şi ochi dulci deasupra rotii de la moară. Trecură opt zile. Françoise era din ce în ce mai tăcută. Bătrânul Merlier continua şi el să tacă. Apoi într-o seară, tot fără să sufle o vorbă, plecă singur de acasă şi se întoarse cu Dominique. Françoise tocmai aşternea fața de masă. Nu păru mirată. Doar atât, mai puse un tacâm. Dar gropițele din obraji se adânciră din nou şi zâmbetul ei reapăru. În dimineața aceea, Merlier se dusese să-l caute pe Dominique în cocioaba lui de la marginea pădurii. Acolo cei doi bărbați au stat de vorbă ei între ei, timp de trei ore, cu uşile şi ferestrele închise. Nimeni n-a ştiut vreodată ce şi-au spus. Dar sigur e că la plecare Merlier îl considera pe Dominique ginerele său.

Nu încape îndoială că bătrânul descoperise în tânărul pe care venise să-l cunoască, în leneşul care dormea în iarbă, numai ca să stârnească dragostea fetelor, un băiat de ispravă. Tot satul clocotea. Femeile stăteau în poartă, nu vorbeau decât de această nebunie pe care o făcea bătrânul Merlier, introducând în casa lui un pierde-vară. Dar morarul nu se sinchisea, lăsa pe fiecare să vorbească ce vrea. Poate că îşi amintea de propria lui căsătorie. Nici el nu avusese o para chioară, când s-a însurat cu Madeleine şi cu moara ei, şi, totuşi, nimic nu-l împiedicase să fie un soț bun. De altminteri Dominique puse repede capăt cancanurilor; se apucase

să muncească cu atâta străşnicie încât uimea tot satul. Se întâmplă că tocmai atunci băiatul, pe care îl avea Merlier la moară, să fie luat în armată şi Dominique nu acceptă sub niciun motiv să fie angajat un altul. Căra singur sacii de grâu, conducea şareta, lupta cu bătrâna roată a morii – care se lăsa mult rugată până se hotăra să se învârtească – şi le făcea pe toate cu atâta suflet încât era o adevărată plăcere să-l priveşti. Morarul îşi păstra acelaşi râs ascuns al lui. Era foarte mândru că îl ghicise atât de bine pe băiatul ăsta. Nimic nu dă mai mult curaj tinereții ca dragostea. Şi în timp – ce munceau din greu, Dominique şi Françoise se adorau. Merlier nu rostise încă niciun cuvânt cu privire la căsătorie şi ei respectau această tăcere, aşteptând hotărârea bătrânului. În sfârşit, într-o zi, spre mijlocul lui iulie, porunci să se aşeze în curte, sub ulmul cel mare, trei mese şi-şi pofti prietenii, din Rocreuse la un pahar de vin; când curtea era plină şi toată lumea cu paharul în mâna, morarul îl ridică pe al său, foarte sus, – rostind aceste cuvinte:

— Pentru plăcerea de a vă anunța că fiică-mea se va căsători cu flăcăul acesta peste o lună, de sfântul Ludovic.

Se ciocniră cu zgomot paharele. Toată lumea râdea. Dar bătrânul Merlier îşi înălță din nou glasul, spunând:

— Dominique, îmbrățişează-ți logodnica. Aşa se cuvine.

Şi tinerii se îmbrățişară, foarte îmbujorați, în timp ce asistența râdea şi mai tare. A fost o petrecere în toată legea. S-a golit un butoi mare de vin. Iar mai târziu, când n-au mai rămas decât câțiva prieteni intimi, s-a putut sta în tihnă de vorbă. Se lăsase noaptea, o noapte înstelată, foarte luminoasă. Dominique şi Françoise tăceau amândoi, aşezați pe o bancă, unul lângă altul. Un țăran vorbea despre războiul pe care împăratul îl declarase Prusiei. Toți flăcăii din sat plecaseră j chiar în ajun trecuseră trupe pe acolo. Bătălia va fi grea.

— Eh, spuse Merlier, cu egoismul omului fericit, Dominique e belgian, el nu va pleca la război. Şi dacă vor veni prusacii, va fi aici, să-şi apere soția.

Ideea că, într-adevăr, prusacii ai putea veni, părea tuturor o glumă bună. Şi dacă totuşi vor veni, or să le dea o bătaie zdravănă; o să isprăvească repede cu ei.

— Eu i-am văzut, i-am văzut, repeta cu o voce surdă bătrânul țăran.

Se lăsă tăcere. Apoi se mai ciocniră o dată paharele. Françoise şi Dominique nu auziseră nimic. Ei îşi atingeau încet mâinile, fără să-i vadă nimeni, acolo, în spatele băncii, şi se simțeau atât de bine în această apropiere, încât rămăseseră cu privirile pierdute în adâncul tenebrelor. Satul dormea, străjuit de cele două margini ale şoselei albe, un somn liniştit, de copil. Nu se auzea decât, din când în când, cântecul unui cocoş trezit prea devreme. Din pădurea vecină coborau adieri răcoroase, care treceau deasupra acoperişurilor catifelate, ca nişte mângâieri. Livezile, cu frunzişul lor negru, aveau ceva misterios, în reculegerea lor solemnă, şi toate izvoarele, toate apele curgătoare care țâşneau din umbră păreau a fi respirația fragedă şi ritmică a câmpiei adormite. Din când în când, bătrâna roată, adormită şi ea, părea că visează ca un câine de pază care latră din somn şi sforăie; scârțâia, îşi vorbea singură, legănată de apa râului, care prefăcea toate aceste zgomote într-un sunet muzical şi prelung de orgă. Niciodată o pace mai adâncă nu coborâse pe un colț mai fericit al naturii.

II

O lună mai târziu, exact în ajun de sfântul Ludovic,

tot satul fusese cuprins de o mare spaimă. Prusacii îl bătuseră pe împărat şi înaintau în marş forţat spre Rocreuse. De o săptămână, oamenii care treceau pe şosea îi anunţau: „Sunt acum la Lormière, sunt acum la Novelles”; şi cei din Rocreuse, auzind că se apropie atât de repede, aveau în fiecare dimineaţă impresia că îi văd coborând din pădurea Gagny. Şi cu cât întârziau să apară, cu atât spaima creştea. Fără îndoială, se vor năpusti asupra satului într-o noapte, şi-i vor măcelări pe toţi.

Noaptea precedentă, puţin înainte de ivirea zorilor, se dăduse alarma. Localnicii se treziseră auzind zgomot mare de paşi şi de voci bărbăteşti pe şosea. Femeile se aruncaseră în genunchi, făcându-şi semnul crucii. Dar curând, fură recunoscuţi – prin crăpăturile ferestrelor deschise cu multă prudenţă – pantalonii roşii: era un detaşament francez. Căpitanul trimise imediat după primarul satului şi, după ce stătu de vorbă cu bătrânul Merlier, rămase la moară.

Soarele strălucea vesel în dimineaţa aceea. Se anunţa o zi caldă. Deasupra pădurii plutea o lumină aurie; în timp ce în depărtare, peste câmpii, urcau aburi uşori, alburii. Satul se trezea, curat şi frumos, în răcoarea dimineţii; câmpia, cu râurile şi izvoarele ei, avea graţia unui buchet de flori pe care străluceşte încă roua. Dar această zi, cu toată frumuseţea ei, nu putea înveseli pe nimeni. Căpitanul fusese văzut cercetând de jur împrejur moara, inspectând casele din vecinătate; trecuse apoi de cealaltă parte a râului şi, de acolo, studiase satul cu binoclul, în vreme ce bătrânul Merlier, care îl întovărăşea, părea să-i dea explicaţii. După ce se întoarse, postă soldaţi îndărătul zidurilor, al copacilor şi în şanţuri. Grosul detaşamentului era instalat în curtea morii. Se vor da lupte, deci? Şi când morarul se întoarse, i se puse această întrebare. El făcu un semn lung din cap, fără să vorbească. Da, se vor bate.

Françoise şi Dominique erau acolo, în curte, şi se

uitau la bătrân. În cele din urmă el îşi scoase pipa din gură şi rosti doar aceste cuvinte:

— Bieții mei copii, n-am să vă mai pot cununa mâine.

Cu buzele strânse, cu o cută de mânie pe frunte, Dominique se ridica din când în când în vârful picioarelor şi rămânea cu privirea pironită asupra pădurii Gagny, ca şi când ar fi aşteptat să-i vadă venind pe prusaci. Françoise, palidă şi gravă, venea, pleca, le aducea soldaților tot ce aveau nevoie.

Ei îşi pregăteau supa într-un colț al curții şi aşteptând masa, se întreceau în glume.

Căpitanul părea încântat. Vizitase toate încăperile – şi sala mare a morii care dădea spre râu. Acum, stând lângă fântână, vorbea cu bătrânul Merlier.

— Aveți aici o adevărată fortăreață, spunea el. Vom rezista bine până seara. Bandiții sunt în întârziere. Ar fi trebuit să fie aici până acum.

Morarul rămase tăcut. Îşi vedea moara arzând ca o torță. Dar nu se plângea, socotind că-i de prisos. Deschise gura, doar pentru a rosti:

— Ar trebui să ascundeți barca în spatele roții.

E acolo o groapă în care ar putea încăpea. Poate că vă va fi de folos.

Căpitanul dădu un ordin. Era un bărbat frumos, de vreo patruzeci de ani, înalt, cu o față plăcută. Părea înveselit ori de câte ori se uita la Françoise şi la Dominique. Se ocupa tot timpul de ei ca şi când ar fi uitat de lupta pentru care se pregăteau.

O urmărea pe Françoise cu o privire care spunea limpede că o găseşte fermecătoare. La un moment dat se întoarse spre Dominique şi-l întrebă brusc:

— Aşadar, nu eşti înrolat, tinere?

— Sunt străin, răspunse băiatul.

Căpitanul păru destul de nesatisfăcut de acest argument. Sigur, era mai plăcut să stea în preajma fetei, decât în a tunului! Văzându-l surâzând ironic, Dominique adăugă:

— Sunt străin, dar nimeresc glontele drept în măr de la cinci sute de metri. Priviți, puşca mea de vânătoare este acolo, în spatele dumneavoastră.

— S-ar putea să-ți servească, replică simplu, căpitanul.

Françoise se apropie de ei. Tremura uşor. Întinse mâinile spre Dominique, cerându-i parcă ocrotire, şi el, fără să-i pese de cei din jur, le cuprinse şi le reținu într-ale lui strângându-i-le puternic. Căpitanul surâse din nou, dar de data asta se abținu de a mai adăuga ceva. Rămase pe scaun, cu sabia între genunchi, cu privirea pierdută în zare, părând că visează.

Se făcuse ora zece. Căldura era din ce în ce mai mare; se lăsase o tăcere grea. În curte, la umbra hambarelor, soldații începuseră să-şi soarbă supa. Niciun zgomot nu venea din satul în care țăranii îşi baricadaseră casele, uşile şi ferestrele. Doar un câine rămăsese singur pe şosea şi urla. Din pădurile şi livezile vecine, toropite de căldura zilei, venea un sunet îndepărtat şi prelungit, în care se contopiseră parcă toate respirațiile răzlețe. Cânta un cuc. Pe urmă, tăcerea se făcu mai adâncă. Şi deodată, când totul din jur părea adormit, răsună un foc de puşcă. Căpitanul se ridică într-o clipă în picioare, soldații lăsară din mâini farfuriile cu supă pe jumătate pline! În câteva secunde erau toți la posturile lor. De sus până jos, moara era toată ocupată de soldați. În timpul acesta, căpitanul, care se postase în şosea, nu observă nicio mişcare: la dreapta, la stânga, drumul se întindea alb şi pustiu. Se auzi al doilea foc de puşcă şi apoi din nou nimic. Nu se vedea umbră de om. Dar întorcându-se, zări dinspre pădurea Gagny un nour uşor de fum între doi arbori, care îşi lua zborul ca dintr-o lumânare, la altarul Fecioarei. Pădurea era adâncă şi calmă.

— Ticăloşii! s-au ascuns în codru, murmură el. Ştiu că suntem aici.

În clipa aceea începu focul şi se continua, din ce în ce mai susținut, între soldații francezi postați în jurul morii

şi între prusacii ascunşi în spatele copacilor. Gloanțele şuierau deasupra Morellei fără a pricinui pierderi de o parte sau de alta.

Focurile erau neregulate, porneau din fiecare tufiş şi, ca şi înainte, nu se vedeau decât firele subțiri de fum legănate leneş de vânt. Situația aceasta se prelungi aproape două ore. Ofițerul fredona ceva, cu un aer indiferent. Françoise şi Dominique, care rămăseseră în curte, se înălțaseră în vârful picioarelor şi priveau dincolo de un zid scund. Urmăreau cu un interes deosebit un soldat mărunțel postat pe malul râului Morelle în dosul unei bărci vechi din care nu mai rămăsese decât scheletul; acesta stătea la pândă întins pe burtă, trăgea câteva focuri, apoi se strecura încet în şanțul, care se afla la câțiva paşi în urma lui, şi îşi reîncărca arma; făcea totul cu mişcări atât de viclene, de suple şi de comice în acelaşi timp, încât Françoise şi Dominique nu-şi puteau opri surâsul, privindu-l. La un moment dat, se ridică repede; zărise pesemne capul unui prusac şi duse arma la umăr. Dar înainte de a apuca să tragă, scoase un răcnet, se răsuci în jurul lui şi se rostogoli în şanț, unde picioarele lui zvâcniră pentru o clipă cu tremurul convulsiv al unui pui sugrumat. Soldatul cel mărunțel fusese atins de un glonte drept în piept. Era primul mort. Instinctiv, Françoise luă mâna lui Dominique şi i-o strânse cu o crispare nervoasă.

— Plecați de acolo! le strigă căpitanul. Gloanțele ajung până aici.

Într-adevăr, un zgomot sec veni din bătrânul ulm şi capătul unei crengi groase porni în jos, clătinându-se. Dar cei doi tineri nu se clintiră, țintuiți acolo de spaimă, în fața groaznicului spectacol. La liziera pădurii, un prusac ieşise brusc dindărătul unui copac, ca un actor din culise, bătu aerul cu brațele şi căzu pe spate. Apoi nimic nu mai mişcă; cei doi morți păreau că dorm sub soarele puternic de amiază. Nu se mai vedea nimeni pe

câmpia toropită de căldura zilei. Focurile de armă încetaseră şi ele; nu se mai auzea acum decât murmurul limpede al râului.

Bătrânul Merlier se uita la căpitan cu un aer surprins, întrebându-l parcă dacă într-adevăr totul se sfârşise.

— Abia acum începe, murmură el. Feriți-vă. Nu stați acolo.

Nu apucă să-şi ducă vorba până la sfârşit; se auzi o bubuitură îngrozitoare. Ulmul, înalt cât un stejar, se prăbuşi ca lovit de trăsnet. Un nour de frunze țâşni ca un stol de vrăbii, rotindu-se în zbor. Din fericire prusacii trăseseră prea sus. Dominique o prinse de mână pe Françoise şi o trase după el, în timp ce Merlier striga, venind în urma lor:

— Intrați în beciul cel mic, are pereții solizi.

Dar ei nu-l ascultară, intrară în încăperea mare a morii unde vreo douăzeci de soldați aşteptau în linişte, cu obloanele închise, pândind printre crăpături. Afară, soldații postați de căpitan apărau poziția pas cu pas. Câte unul intra totuşi în casă târându-se pe jos, când inamicul îl silea să-şi părăsească locul strategic. Consemnul lor era să câştige timp, să nu se arate, pentru ca prusacii să nu afle efectivul de forțe pe care îl aveau în fața lor.

Mai trecu astfel încă o oră. Apoi sosi un sergent care anunță că afară nu mai rămăseseră decât doi sau trei oameni. Atunci ofițerul îşi scoase ceasornicul şi spuse:

— E ora două şi jumătate. Mai trebuie să rezistăm încă patru.

Porunci să se închidă poarta mare a curții şi totul fu pregătit pentru o rezistență activă. Cum prusacii se aflau de cealaltă parte a râului, un asalt imediat nu era de temut. E adevărat, se afla un pod la doi kilometri, dar cu siguranță că prusacii nu ştiau de existența lui şi era puțin probabil că vor. Încerca să treacă apa înot. Ofițerul nu făcu, deci, decât să supravegheze în

continuare şoseaua. Toate eforturile trebuiau îndreptate în partea dinspre câmpie.

Focurile încetaseră din nou. Moara părea moartă în lumina puternică a soarelui. Toate obloanele erau trase, niciun zgomot nu mai pătrundea în afară.

Încetul cu încetul, prusacii începură să se arate la marginea pădurii. Îşi lungeau gâtul, deveneau îndrăzneți. În interiorul morii, câțiva soldați se pregătiră să tragă. Dar căpitanul strigă:

— Nu, nu, aşteptați. Lăsați-i să se apropie.

Într-adevăr, prusacii procedau cu multă prudență, aruncând spre moară priviri bănuitoare. Clădirea aceasta veche, tăcută şi mohorâtă, cu perdelele ei de iederă îi neliniştea. Totuşi înaintau. Când ofițerul văzu un număr destul de mare – vreo două zeci – adunați în livada din față, rosti un singur cuvânt:

— Trageți!

Se auzi o descărcătură puternică urmată de focuri. de armă izolate.

Scuturată de un tremur, Françoise îşi duse fără voie mâinile la urechi. Dominique se afla în spatele soldaților, privea.

Şi când fumul se mai risipi puțin, văzu trei prusaci, întinşi pe spate, în mijlocul câmpului. Ceilalți se aruncaseră la pământ, în dosul salcâmilor şi al plopilor. Şi începu asediul.

Timp de mai bine de o oră, moara fu ciuruită de gloanțe; biciuiau bătrânele ziduri ca o grindină. Când se loveau de piatră, se auzea cum plesnesc şi cum cad apoi cu un plescăit sonor în apă. În pădure, gloanțele se înfundau cu un zgomot surd. Din când în când, un pârâit prelung anunța că şi moara fusese atinsă.

Francezii îşi economiseau gloanțele, nu trăgeau decât după ce vizau cu precizie. Din când în când, căpitanul se uita la ceas.

Şi când un glonte atinse un oblon, gata să se înfigă în tavan, spuse:

— E ora patru. Va fi imposibil să mai rezistăm.

Într-adevăr, încetul cu încetul, atacul duşmanului ajunsese să zdruncine din toate încheieturile bătrâna clădire a morii. Un oblon se prăbuşi în râu, ciuruit ca o dantelă. Fură nevoiți să-l înlocuiască cu o saltea.

Bătrânul Merlier îşi expunea viața în fiecare clipă ducându-se să constate avariile pe care le suferea biata sa roată, care-i rupea inima, cu pârâitul ei jalnic. De data această, se sfârşise într-adevăr cu ea! Niciodată nu o va mai putea repara. Dominique o implorase pe Françoise să se retragă; dar ea refuzase, voia să rămână cu el. Se aşezase în spatele unui dulap mare de stejar, care o proteja. Dar un glonte nimeri chiar într-o latură a dulapului, care răspunse cu un sunet grav, ca un geamăt. Atunci Dominique veni şi se aşeză în fața fetei.

Până atunci nu trăsese încă, ținuse puşca în mână, fără a se fi putut apropia de ferestrele care erau, de la un capăt la altul, ocupate de soldați. La fiecare foc de armă, se zguduia podeaua.

— Atenție, atenție! strigă deodată căpitanul. Văzuse, în clipa aceea, ieşind din pădure un grup compact de oameni. Şi deodată, un pluton deschise focul: un foc groaznic. O jerbă de gloanțe trecu deasupra morii. Mai zbură un oblon. Gloanțele inamicului intrau acum nestingherite prin căscătura largă a ferestrei. Doi soldați se prăbuşiră pe podea, unul dintre ei nu mai mişca. Fu dat la o parte, lângă perete, pentru că încurca locul. Celălalt se zvârcolea, implorând să i se facă sfârşitul. Dar nimeni nu-l auzea, fiecare căuta o gaură în zidul fortăreței, în care se găseau, pentru a putea riposta ploii de gloanțe.

Un al treilea soldat fu rănit; acesta se prăbuşi fără un cuvânt lângă marginea unei mese, cu o privire fixă şi îngrozită. Françoise împinse maşinal scaunul şi se aşeză pe jos, lipită de perete, crezându-se astfel mai ocrotită. Între timp fuseseră aduse toate saltelele din casă, astfel încât ferestrele erau acum din nou astupate pe

jumătate. Încăperea se umpluse cu cioturi de mobile, de arme sfărâmate.

— E ora cinci, spuse căpitanul. Trebuie să ne ținem bine, vor încerca să treacă apa.

În clipa aceea Françoise scoase un strigăt. Un glonte care ricoşase îi atinsese fruntea; apărură câteva picături de sânge. Dominique o privi o clipă, după care se apropie de fereastră şi trase primul foc; apoi nu se mai opri. Îşi încărca arma, trăgea fără să se mai intereseze ce se întâmplă lângă el; doar din când în când, mai arunca o privire spre Françoise. Nu părea deloc grăbit, ochea cu mare atenție. Prusacii înaintau de-a lungul plopilor intenționând să treacă râul, aşa cum prevăzuse căpitanul. Dar era destul să încerce unul dintre ei, ca să cadă lovit în țeastă de gloanțele lui Dominique. Căpitanul, care urmărea acest joc, era uimit. Îl lăuda pe tânăr, spunându-i că ar fi fericit să aibă mulți țintaşi de talia lui. Dominique nu-l auzea. Un glonte îi atinse umărul, un altul îi răni brațul, dar el continua să tragă.

Căzură încă doi dintre ai lor. Saltelele, ciuruite, nu mai izbuteau să astupe ferestrele. Ultima dezlănțuire de focuri păru să smulgă cu totul moara din locul ei. Poziția nu mai putea fi apărată. Totuşi ofițerul repeta:

— Rezistați! Încă o jumătate de oră!

Acum număra minutele. Făgăduise şefilor săi să țină inamicul în loc până seara, şi n-ar fi dat înapoi un pas, înaintea orei fixate pentru retragere. Avea acelaşi aer amabil, surâdea fetei, ca să-i dea curaj. Ridicase el însuşi de jos arma unui soldat mort şi acum trăgea cu ea. În toată încăperea mai rămăseseră doar patru soldați. Prusacii înaintau în masă pe celălalt mal al râului şi era evident că îl vor trece dintr-o clipă într-alta. Se mai scurseră câteva minute. Căpitanul se încăpățina, nu voia să dea ordin de retragere, când un sergent venind în fugă vesti:

— Sunt pe şosea, ne vor ataca din spate. Cu siguranță că prusacii au descoperit podul.

Căpitanul îşi scoase ceasul:

— Încă cinci minute! Nu vor fi aici înainte de cinci minute.

La orele şase precis, consimți, în sfârşit, să-şi scoată, printr-o uşă care răspundea într-o uliță, oamenii din moară.

De acolo se aruncară într-un şanț şi se îndreptară spre pădurea de Sauval. Căpitanul îl salutase politicos, la plecare, pe bătrânul Merlier cerându-i scuze. Adăugase chiar:

— Distrați-i, ne vom întoarce.

Dominique rămăsese singur în sala cea mare a morii. Continua să tragă, nu auzea nimic, nu înțelegea nimic, nu simțea decât o singură dorință, să o apere pe Françoise. Soldații plecaseră fără măcar ca el să fi observat. Ochea şi nimerea cu precizie, de fiecare dată. Deodată se auzi un zgomot puternic. Duşmanii veniseră prin spate şi năvăliseră în curte. Dominique mai apucă să tragă un singur foc şi când prusacii se năpustiră asupra lui, din arma sa, mai ieşea încă fum. Îl înşfăcaseră patru dintre ei, în timp ce ceilalți vociferau într-o limbă îngrozitoare. Fuseseră gata să-l sugrume chiar în clipa aceea, dar Françoise se aruncase în fața lor implorându-i. Un ofițer intră, şi după câteva fraze pe care le schimbă în germană cu soldații, se întoarse spre Dominique şi-i spuse, într-o franceză foarte corectă:

— În două ore, vei fi împuşcat.

III

Era o regulă stabilită de statul-major german: orice francez care nu aparține armatei regulate, prins cu arma în mână, trebuia să fie împuşcat. Nici companiile

de franctirori nu erau recunoscute ca beligerante. Prin aceste sancțiuni exemplare, germanii voiau să împiedice ridicarea în masă – de care se temeau – a țăranilor care îşi apărau căminele lor.

Ofițerul, un bărbat de vreo cincizeci de ani, înalt şi uscățiv, îl supuse De Dominique la un scurt interogatoriu. Cu toate că vorbea o franceză foarte pură, avea o duritate specific prusacă.

— Eşti francez?

— Nu! Sunt belgian.

— De ce ai luat arma în mână? Tot ce se petrece aici n-ar fi trebuit să te privească pe dumneata.

Dominique nu răspunse. În clipa aceea ofițerul o văzu pe Françoise, stând în picioare, foarte palidă şi ascultând; rana uşoară îi însemna fruntea albă cu o dungă roşie. Căpitanul îşi plimbă privirea de la ea la Dominique. Păru a înțelege ceva şi adăugă:

— Aşadar, nu negi că ai tras?

— Dimpotrivă. Am tras cât am putut, răspunse, calm, Dominique.

Această mărturisire era de altminteri inutilă, tânărul era încă negru de pulbere, acoperit de sudoare, pătat de sângele care cursese din zdrelitura de pe braț.

— E în ordine, spuse ofițerul! Şi repetă: Vei fi împuşcat în două ore.

Françoise îşi reținu un strigăt. Îşi împreună mâinile şi le ridică într-un gest de disperare mută. Ofițerul remarcă acest gest.

Doi soldați îl înşfăcară pe Dominique şi-l duseră într-o odaie vecină unde trebuiau să-l țină sub pază. Tânăra fată se prăbuşise pe un scaun, nemaiputându-se ține pe picioare: lacrimile îi încremeniseră în gât, înăbuşind-o. Ofițerul continua s-o examineze cu o privire foarte atenta. În cele din urmă o întrebă:

— E fratele dumitale, tânărul...?

Ea răspunse nu, cu un semn al capului. Ofițerul rămase la fel de țeapăn, fără un surâs. După o tăcere,

întrebă:

— Locuieşte de mult în ținutul ăsta?

Ea răspunse da, tot cu un semn al capului.

— Atunci trebuie să cunoască foarte bine pădurile de prin împrejurimi.

De data asta Françoise vorbi.

— Da, domnule, spuse ea privindu-l cu oarecare mirare.

Ofițerul nu mai adăugă niciun cuvânt, se răsuci pe călcâie, cerând să fie imediat adus primarul satului. Françoise se ridică în picioare, cu fața uşor împurpurată de o nouă speranță, crezând că a înțeles scopul acestor întrebări. Alergă ea însăşi să-l cheme pe tatăl ei.

Morarul coborâse repede prin galeria de lemn, de îndată ce încetaseră focurile, pentru a-şi cerceta roata.

Îşi adora fiica, avea o afecțiune puternică pentru Dominique, dar roata ocupa şi ea un loc însemnat în inima lui.

Întrucât „copiii”, cum spunea el, ieşiseră teferi din toată această încăierare, se putea gândi acum şi la cealaltă dragoste a lui, bătrâna roată, care desigur pătimise mult. Şi, aplecat deasupra carcasei ei de lemn, îi cerceta rănile, cu un aer dezolat. Cinci dintre obezile roții fuseseră prefăcute în țăndări iar scheletul central era complet ciuruit. Vâra degetele în găurile lăsate de gloanțe pentru a le măsura adâncimea şi se gândea cum va putea repara toate aceste dezastre.

Françoise îl găsi astupând crăpăturile cu aşchii şi cu muşchi.

— Tată, spuse ea, te cheamă…

Şi izbucni în plâns, povestind ceea ce auzise. Bătrânul clătină din cap. Nu puteau fi împuşcați oamenii, chiar aşa cu una cu două! Rămânea de văzut! Şi intră în moară păstrându-şi aerul său tăcut şi liniştit. Când ofițerul îi ceru alimente pentru soldații lui, răspunse că cei din Rocreuse nu sunt obişnuiți să fie brutalizați, că nu se va obține nimic de la ei, dacă se va

întrebuința violența. Îşi lua însărcinarea de a rezolva totul, cu condiția însă de a fi lăsat să acționeze singur. Ofițerul păru nemulțumit la început de calmul cu care îi răspunsese primarul, dar vorba lui, hotărâtă, răspicată, sfârşise prin a-i impune. Îl strigă din nou, pentru a-l întreba:

— Pădurea aceea din față, cum o numiți dumneavoastră?

— Pădurea de Sauval.

— Şi ce întindere are?

Merlier îl privi țintă:

— Nu ştiu, răspunse el.

Şi se îndepărtă.

O oră mai târziu, contribuția de război în alimente şi bani, pretinsă de ofițer, se afla în curtea morii. Se apropia noaptea. Françoise urmărea cu nelinişte orice mişcare a soldaților şi nu se îndepărta de camera în care fusese închis Dominique.

Spre orele şapte, trecu printr-o spaimă cumplită. Văzuse ofițerul intrând în odaia prizonierului şi timp de cincisprezece minute, auzise vocile lor ridicate; apoi ofițerul reapăru pentru o clipă în prag şi dădu un ordin în limba germană pe care ea nu-l înțelese, dar curând doisprezece soldați intrară în curte şi se aliniară cu arma la umăr. Atunci, cuprinsă de un tremur din creştet până în călcâie, crezu că va muri pe loc. Aşadar, pentru aceasta se pregătiseră: pentru execuție! Cei doisprezece oameni rămaseră acolo zece minute, timp în care ea auzi vocea lui Dominique continuând să refuze pe un ton violent.

— Bine, mai gândeşte-te. Îți dau timp până mâine dimineață. Apoi, cu un singur gest, ofițerul rupse rândul celor doisprezece soldați. Françoise rămăsese înmărmurită. Bătrânul Merlier, care îşi fumase mai departe pipa lui, uitându-se la pluton parcă din simplă curiozitate, veni şi o luă de braț cu blândețe părintească. O conduse în camera ei.

— Stai liniştită, îi spuse el, şi încearcă să dormi. Mâine, la lumina zilei, vom vedea ce e de făcut.

Plecă şi încuie din prudență uşa în urma lui. Întotdeauna fusese de părere că femeile nu sunt bune la nimic, ele nu fac decât să strice totul, când vor să se ocupe de o treabă serioasă. Dar Françoise nu se culcă, stătu multă vreme aşezată pe marginea patului pândind zgomotele casei. Soldații germani, instalați în curte, cântau şi râdeau; rămăseseră probabil să bea şi să mănânce până târziu. Era ora unsprezece şi larma nu încetase o singură clipă. Chiar în încăperea mare a morii răsunau din când în când paşi greoi; fără îndoială, santinelele care făceau cu schimbul. Dar ceea ce o interesa pe ea, erau zgomotele pe care le putea surprinde în odaia care se afla sub a ei. De mai multe ori se trânti jos, lipindu-şi urechea de podea. Era odaia în care fusese închis Dominique.

Dominique umbla, desigur, tot timpul încoace şi încolo, de la perete la fereastră, căci ea auzi o vreme îndelungată cadența regulată a paşilor lui. Pe urmă se făcu tăcere, pesemne se aşezase. De altminteri şi toate celelalte zgomote încetaseră acum. Totul din jur părea scufundat în somn. Şi atunci, când i se păru că într-adevăr toată casa doarme, deschise încet de tot fereastra şi-şi puse coatele pe pervaz.

Afară era o noapte senină şi caldă. Cornul îngust al lunii îşi găsise culcuşul în spatele pădurii de Sauval, şi arunca deasupra câmpiei o lumină mică de veieză. Umbra alungită a copacilor înalți aşternea dungi negre, în vreme ce iarba, în locurile descoperite, părea o catifea verde, mătăsoasă. Dar Françoise nu stătea să contemple farmecul misterios al nopții; cerceta cu privirea câmpia, căuta santinelele pe care nu se îndoia că nemții avuseseră grijă să le pună de pază în partea aceea. Vedea limpede umbrele lor înşirându-se de-a lungul râului Morelle. În dreptul morii, de cealaltă parte a râului, lângă o salcie ale cărei crengi coborau până în

apă, observă un soldat. Îl distingea perfect: era un tânăr înalt care stătea nemişcat, cu fața întoarsă spre cer, cu aerul visător al unui cioban. După ce cercetă cu atenție toate locurile din jur, Françoise se aşeză din nou pe pat. Rămase iarăşi să asculte; nu se mai auzea acum suflare în toată casa. Reveni la fereastră, aruncă o privire circulară, dar pesemne un colț al lunii, care apărea acum din spatele arborilor, i se păruse stânjenitor căci se întoarse din nou să aştepte, în sfârşit, după un timp, socoti că sosise ceasul. Acum era beznă deplină, nu se mai zărea nici santinela; câmpia se întindea imensă ca o mare de cerneală. Îşi ascuți auzul o clipă, apoi se hotărî. Aproape de fereastră, se afla o scară de fier cu treptele săpate în zid, care ducea de la roată la grânar şi de care, cu vreme în urmă, se foloseau câteodată morarii pentru a controla mecanismul morii. Pe urmă mecanismul se modificase şi multă vreme scara dispăruse sub iedera deasă care acoperea această parte a morii.

Françoise încăleca cu îndrăzneală balustrada ferestrei, se prinse cu mâinile de o bară de fier a scării. O clipă rămase în gol, apoi începu să coboare, stânjenită în mişcări de lărgimea fustei. Deodată, o piatră se desprinse din zid şi căzu în râu cu un plescăit. Încremeni, înghețată de spaimă. Dar îşi reveni repede, înțelegând că şipotul continuu al apei curgătoare acoperea pe toată distanța orice zgomot, pe care l-ar fi putut face, şi continuă să coboare, cu mai mult curaj, pipăind iedera cu piciorul, pentru a dibui treptele. Când ajunse aproape de camera în care se afla închis Dominique, se opri. Se ivise o dificultate neprevăzută, era gata să-şi piardă orice nădejde: fereastra acestei camere nu era tăiată exact dedesubtul ferestrei ei; se îndepărtă de scară, şi când întinse mâna, nu întâlni decât zidul. Ce-i rămânea de făcut? Să urce înapoi, înainte de a-şi fi dus planul până la capăt? îşi simțea brațele din ce în ce mai sleite de putere, iar murmurul continuu al râului începuse s-o amețească. Smulse de

pe zid bucățele de var şi le aruncă în fereastra lui Dominique. Dar nu primi niciun răspuns.

Se gândi că poate adormise. Mai sfărâmă bucăți din zid între degete, rănindu-şi-le. Era la capătul puterilor, gata să cadă, când în sfârşit, Dominique deschise fereastra.

— Eu sunt, murmură ea. Ține-mă, sunt gata să cad.

El o prinse cu amândouă mâinile aplecându-se mult în afară şi o trase înăuntru. Abia atunci, Françoise izbucni în lacrimi, înăbuşindu-şi hohotele ca să nu fie auzite. Pe urmă printr-un efort supraomenesc se calmă.

— Eşti păzit? întrebă ea în şoaptă.

Dominique, care nu-şi revenise încă din stupoare, făcu un simplu gest, arătând spre uşă. De partea cealaltă se auzea sforăitul santinelei, care, răpus de oboseală probabil, se culcase pe jos, lipit de uşă, pentru a împiedica prizonierul să iasă din cameră.

— Trebuie să fugi! spuse ea repede. Am venit să te implor să fugi, şi să-ți spun adio.

Dar el părea că nu o aude. Repeta întruna:

— Cum, dumneata eşti, dumneata eşti? Ah, prin ce spaimă m-ai făcut să trec! La ce primejdie te-ai expus! Ai fi putut să mori! Îi luă mâinile, i le acoperi cu sărutări. Cât de mult, cât de mult te iubesc, Françoise! Eşti tot atât de curajoasă pe cât eşti de bună.. Nu aveam decât o singură teamă, că voi muri fără să te mai văd. Dar eşti aici, şi acum, n-au decât să mă împuşte! Mai vreau să stăm unul lângă altul un sfert de oră, apoi voi fi gata.

Încetul cu încetul se lipiseră unul de altul şi ea îşi lăsase capul pe umărul lui. Primejdia îi apropia şi mai mult. Uitară de toate în această îmbrățişare.

— Françoise, spuse Dominique cu un glas mângâietor, astăzi este sfântul Ludovic, ziua atât de aşteptată a nuntii noastre. Nimic nu ne-a putut despărți. Iată-ne singuri amândoi, aici, credincioşi întâlnirii hotărâte. Nu-i aşa? În dimineața aceasta trebuia să ne cununăm.

— Da, da, repetă ea. E dimineața nunții noastre.

Şi îşi apropiară buzele, tremurând amândoi. Dar deodată ea se desprinse din îmbrățişare, trezită de realitatea teribilă.

— Trebuie să fugi! Trebuie să fugi, murmură ea, să nu mai pierdem nicio clipă. Şi când el întinse brațele pentru a o aduna iarăşi, toată, la pieptul lui, ea se rugă:

— Ascultă-mă, dacă mori tu, voi muri şi eu. Era pentru prima oară când rostea acest intim: tu. Peste o oră va fi ziuă, continuă ea. Vreau să pleci imediat. Şi începu să-i explice, în grabă, planul ei. Scara de fier cobora până la roată. Odată ajuns acolo, va putea sări în barca ascunsă în groapă, ținându-se de spițele roții. Îi va fi uşor apoi să ajungă pe celălalt mai al râului şi să se salveze.

— Dar trebuie să fie santinele acolo, spuse el.

— Una singură, în față, lângă prima salcie.

— Şi dacă mă vede şi începe să strige?

Scuturată de un tremur, Françoise îi puse în mână cuțitul pe care îl luase cu ea. Se lăsă o tăcere.

— Şi tatăl dumitale? Şi dumneata? reluă Dominique. Nu, nu pot să fug. Când nu voi mai fi aici, vor fi în stare să vă ucidă. Nu-i cunoaşteți încă! Mi-au propus grațierea, cu condiția să le servesc drept ghid în pădurea de Sauval. Când nu mă vor mai găsi aici, vor fi capabili de orice.

Dar Françoise refuza să mai discute. La toate argumentele lui, avea acelaşi răspuns:

— Dacă e adevărat că mă iubeşti, pleacă, fugi! Din dragoste pentru mine, Dominique, fugi, nu mai întârzia o clipă!

Îi făgădui că după ce-l va vedea plecat, va urca în camera ei şi astfel nimeni nu va şti vreodată că ea îl ajutase. Îl cuprinse în brațe, îl sărută cu țoală pasiunea, pentru a-l convinge. Dominique consimți, învins. Nu-i mai spuse decât atât:

— Jură-mi că tatăl dumitale ştie ce ai întreprins şi că

el mă sfătuieşte să fug.

— Dar chiar tatăl meu m-a trimis, răspunse fără a şovăi Françoise.

Minţea. În clipa aceea n-avea decât o singură şi imensă dorinţă: aceea de a-l şti pe el în siguranţă, de a scăpa de tortura gândului îngrozitor că primele raze ale soarelui vor fi totodată şi semnalul morţii lui. Când va fi departe, orice nenorocire ce se va abate asupra ei îi va părea uşor de îndurat, ştiindu-l pe el în viaţă. În egoismul dragostei ei, voia cu orice preţ ca el să trăiască.

— Bine, spuse Dominique, voi face aşa cum doreşti.

Niciunul dintre ei nu mai rosti un singur cuvânt. Dominique se duse să deschidă fereastra. Dar deodată se auzi un zgomot care-i îngheţă şi pe unul şi pe celălalt în aceeaşi clipă. Uşa se clătină, erau siguri că va intra cineva, erau siguri că santinela îi auzise vorbind. Şi amândoi în picioare, lipiţi unul de celălalt, aşteptau într-o spaimă fără de margini. Uşa se zgâlţâi din nou, lotuşi şi de data asta rămase închisă. Respirară uşuraţi: înţelegeau, în sfârşit, ce se întâmplase: soldatul care adormise întins, în faţa pragului, se răsucea pesemne în somn, de pe o parte pe alta.

Într-adevăr, urmă din nou o tăcere întreruptă curând de un sforăit.

Dominique stărui cu tot dinadinsul s-o vadă pe Françoise urcată în camera ei. O luă în braţe şi-i spuse un adio fără cuvinte. Pe urmă o ajută să se prindă de scara, de care se agăţă apoi şi el. Dar refuză să coboare o singură treaptă, înainte de a o şti ajunsă în camera ei. Şi numai după ce o văzu din nou sus, îi şopti cu o voce uşoară, ca o adiere:

— La revedere, te iubesc.

Françoise rămase la fereastră sprijinită în coate, încercând să-l însoţească cu privirea. Noaptea era foarte neagră. Căută santinela dar nu o zări nicăieri; nu se vedea decât salcia, o pată albă în mijlocul tenebrelor.

Timp de o clipă auzi foşnetul iederii, stârnit de paşii lui Dominique, apoi scârțâitul roții, şi, în sfârşit, clipocitul uşor care-i vestea că tânărul găsise barca. Şi într-adevăr, un minut mai târziu, Françoise desluşi silueta întunecată a bărcii pe luciul cenuşiu al râului. Abia atunci o frică teribilă îi tăie răsuflarea. În fiecare clipă i se părea că aude strigătul de alarmă al santinelei; cele mai mici zgomote răzlețe ale întunericului i se păreau paşii precipitați ai soldaților, zăngănitul armelor, care se încărcau. Totuşi secundele se scurgeau şi câmpia rămânea la fel de calmă în tăcerea ei majestoasă. Dominique trebuie să fi ajuns pe celălalt mal. Françoise nu mai vedea nimic acum. Şi deodată, în liniştea solemnă, auzi paşi, apoi un strigăt înăbuşit, urmat de zgomotul surd al căderii unui corp.

Apoi, tăcerea deveni şi mai adâncă. Şi atunci Françoise, ca şi când ar fi simțit moartea trecând pe lângă ea, rămase înghețată, în fața tenebrelor nopții.

IV

Odată cu zorile, o larmă mare de glasuri zgâlțâi din somnul ei toată moara.

Bătrânul Merlier se duse să descuie uşa de la camera fiicei lui. Ea coborî în curte, palidă şi foarte calmă, dar nu-şi putu stăpâni un tremur în fața cadavrului unui soldat întins pe o manta, lângă fântână. În jurul lui un grup de soldați gesticulau şi strigau furioşi. Câțiva dintre ei amenințau satul cu pumnul ridicat. În timpul acesta, ofițerul trimisese după Merlier, primarul comunei.

— Iată, spuse el, cu vocea strangulată de indignare, unul dintre oamenii noştri a fost găsit asasinat pe malul

râului. Trebuie să dăm o pedeapsă exemplară şi mă bizui pe dumneata că ne vei ajuta să descoperim ucigaşul.

— Vă stau la dispoziție, răspunse flegmatic morarul. Numai să ştiți, nu va fi prea uşor.

Ofițerul se aplecase pentru a da la o parte pulpana mantalei care acoperea chipul mortului. Santinela fusese lovită în gât şi cuțitul rămăsese înfipt în rana îngrozitoare care apăruse acum la vedere. Era un cuțit de bucătărie cu mânerul negru.

— Examinează cu atenție acest cuțit, i se adresă ofițerul primarului, ne va putea pune, poate, pe urmele ucigaşului.

Merlier avu o tresărire care trecu neobservată şi răspunse fără ca un singur muşchi de pe fața sa să se clintească:

— Pe aici, prin satele noastre toată lumea are asemenea cuțite. Poate că omul dumneavoastră n-o mai fi avut chef să se bată şi şi-a făcut singur seama. S-au mai văzut de-alde astea!

— Taci! strigă ofițerul furios. Nu ştiu ce mă opreşte să dau foc satului de la un capăt la altul!

Din fericire, furia îl împiedica să observe brusca descompunere a trăsăturilor fetei. Nu se mai putuse ține pe picioare, se aşezase pe o bancă de piatră, lângă fântână. Împotriva voinței nu-şi mai putea lua privirea de la cadavrul culcat pe pământ, la picioarele ei. Mortul era un flăcău înalt şi frumos care semăna cu Dominique, avea şi el părul blond şi ochii albaştri. Asemănarea aceasta îi zdrobea inima. Se gândea că poate şi el lăsase în patria lui o iubită care-l plângea acum. Recunoscu, cuțitul împlântat în gâtul santinelei. Ea îl ucisese. Dar în timp ce ofițerul vorbea de măsurile cumplite cu care voia să lovească satul, apărură câțiva soldați venind în goană mare. Observaseră abia atunci evadarea lui Dominique. Această ştire produse o extremă tulburare. Ofițerul se duse la fața locului, privi

prin fereastra lăsată deschisa, înțelese totul şi se întoarse furios.

Merlier păru foarte contrariat de fuga lui Dominique.

— Imbecilul, murmură el, a stricat totul.

Françoise, care îl auzise, încremeni de spaimă. Tatăl ei nu-i bănuia complicitatea; morarul clătină capul, spunându-i în şoaptă:

— Bine ne-am mai aranjat acum!

— El e criminalul! strigă ofițerul, ticălosul! a fugit prin pădure, pesemne. Trebuie să mi-l găsiți, altminteri va plăti tot satul pentru el.

Şi se adresă primarului:

— Haide! dumneata trebuie să ştii unde s-a ascuns!

Bătrânul Merlier râse uşor, arătând cu privirea întinderea colinelor largi, acoperite cu arbori deşi.

— Cum credeți că veți putea găsi acolo un om?! zise el…

— Trebuie să existe văgăuni pe care dumneata le cunoşti. Îți dau zece oameni, li vei conduce.

— N-am nimic împotrivă, numai că vom avea nevoie de cel puțin opt zile ca să cutreierăm toate pădurile din împrejurimi.

Calmul bătrânului îl exaspera pe ofițer. Îşi dădea seama de întreg ridicolul situației. În clipa aceea, o văzu pe bancă pe Françoise, palidă şi tremurândă, Nelinişteа, anxietatea fetei îl izbiră. Rămase tăcut, uitându-se pe rând, cu atenție, la morar şi la Françoise.

— Nu cumva, îl întrebă el, în cele din urmă, cu brutalitate pe Merlier, ticălosul acela era amanul fiicei dumitale?

Morarul se făcu livid, ai fi zis că în clipa aceea se va năpusti asupra ofițerului pentru a-l sugruma: Dar nu se clinti din loc, rămase crispat fără să spună un cuvânt. Françoise îşi ascunsese fața în palme.

— Da, aşa trebuie să fie, continuă prusacul. Dumneata sau fiica dumitale l-ați ajutat să evadeze. Sunteți complicii lui. Pentru ultima oară, întreb: V-ați

hotărât să mi-l predați?

Merlier nu răspunse. Întorsese capul, privind în depărtare cu un aer indiferent ca şi când ofițerul nu i s-ar fi adresat lui. Atitudinea bătrânului îl făcu pe prusac să turbeze de furie.

— Ei bine, declară el, vei fi împuşcat în locul lui.

Şi comandă pentru a doua oară plutonul de execuție. Morarul rămase la iei de flegmatic. Atâta doar: ridicase uşor din umeri; toată această dramă i se părea de un gust destul de dubios. Fără îndoială, nu-i venea a crede că un om putea fi împuşcat chiar atât de uşor. Dar când văzu plutonul, rosti cu gravitate:

— Aşadar, e serios? Bine, fie! Dacă trebuie neapărat. atunci mai bine eu, decât oricare altul.

Françoise se ridicase de pe bancă. Bâiguia înnebunită:

— Îndurare, domnule! Vă implor, nu-i faceți niciun rău tatălui meu. Omorâți-mă pe mine, în locul lui. Eu l-am ajutat pe Dominique să fugă. Eu singură sunt vinovată.

— Încetează, fetițo, strigă tatăl. De ce minți? A stat toată noaptea în camera ei, domnule. Minte, vă asigur că minte.

— Nu, nu mint, reluă ea cu înflăcărare. Am coborât prin fereastră. Eu l-am îndemnat, eu l-am silit să fugă. Acesta este adevărul, singurul adevăr.

Bătrânul devenise palid. Vedea bine în ochii fiicei lui că nu minte şi toată povestea asta cumplită îl îngrozea. Ah, copiii! Cum strică ei totul, cu sentimentalismul lor. Şi se înfurie:

— E nebună, n-o ascultați! Vă umple capul cu nişte istorii de-a dreptul stupide. Haideți, să sfârşim o dată!

Ea încercă din nou să protesteze. Îngenunchease, îşi împreunase palmele. Ofițerul asista liniştit la această luptă dureroasă.

— Dar bine, spuse el în cele din urmă, sunt nevoit să-l iau pe tatăl dumitale, pentru că nu-l am în mână pe

celălalt. Încearcă să-l găseşti şi tatăl dumitale va fi liber.

O clipă, Françoise îl privi cu ochii măriți de atrocitatea acestor propuneri.

— E îngrozitor, murmură ea. Unde vreți să-l găsesc pe Dominique la ora asta? A plecat, nu mai ştiu nimic altceva.

— Alege: el sau tatăl dumitale.

— Dumnezeule, dar cum oare pot alege? Chiar dacă aş şti unde este Dominique, aş putea alege? Îmi sfărâmați inima, prefer să mor în secunda aceasta.

Scena de disperare şi de lacrimi sfârşi prin a-l scoate din răbdări pe ofițer. Strigă:

— Ei, bine, destul! Vreau să fiu bun, consimt să-ți mai dăruiesc două ore. Dacă în aceste două ore iubitul dumitale nu va fi aici, tatăl dumitale va plăti pentru el.

Dădu dispoziție ca bătrânul să fie condus în camera care slujise drept închisoare pentru Dominique. Morarul ceru tutun şi îşi aprinse pipa. Chipul său impasibil nu lăsa să se citească nicio emoție. Dar când rămase singur, două lacrimi mari alunecară încet pe obrajii lui în timp ce trăgea din pipă. Sărmana şi scumpa lui copilă, cât de mult suferea!

Françoise rămăsese în mijlocul curții. Soldații treceau râzând pe lângă ea. Unii dintre ei îi aruncau cuvinte, glume pe care nu le înțelegea. Nu-şi putea lua ochii de la uşa prin care dispăruse tatăl ei. Şi cu un gest lent, îşi tot ducea mâna la frunte, încercând parcă s-o împiedice de a plesni.

Ofițerul se răsuci pe călcâie şi repetă:

— Ai două ore înaintea dumitale. Caută să le foloseşti bine.

Da, avea două ore. Cuvintele acestea îi răsunau tot timpul în minte. Brusc, ieşi din curte şi porni drept înainte. Unde să se ducă? Ce să facă? Nu încerca măcar să ia o hotărâre, conştientă de inutilitatea oricărui efort. Totuşi ar fi dorit să-l revadă pe Dominique. Poate, stând de vorbă amândoi, vor putea găsi împreună barem o

soluție provizorie. Şi cu gândurile învălmăşite, coborî malul râului pe care îl traversă pe dedesubtul ecluzei, într-un loc în care se aflau nişte bolovani mari. Paşii ei o conduseră sub prima salcie de la liziera câmpiei. Aplecându-se, zări o pată mare de sânge, care-o făcu să pălească. Aşadar, acolo era! Porni pe urmele lui Dominique lăsate în iarba răvăşită s alergase pesemne, se vedeau paşi mari, în linie dreaptă, care tăiau livada de-a curmezişul.

Dincolo de câmpie, dispăreau toate urmele, dar într-o mică livadă din vecinătate, i se păru că le regăseşte: ele o conduseră până la marginea pădurii, unde din nou nu mai găsi niciun indiciu. Françoise înaintă totuşi în pădure. Simțea o alinare în toată această singurătate. Se aşeză pe iarbă, dar gândul că n-avea voie să piardă nicio clipă o ridică brusc în picioare. Cât timp trecuse de când plecase de la moară? Cinci minute? O jumătate de oră? Nu mai avea noțiunea timpului. Poate că Dominique se ascunsese într-o pădurice pe care ea o ştie, în care într-o după amiază mâncaseră alune împreună. Se duse de îndată să cerceteze locul, dar nu văzu decât o mierlă care îşi luă zborul, şuierându-şi cântecul dulce şi trist. Atunci Françoise se gândi că poate Dominique se refugiase în golul unei stânci în care se duceau uneori să stea la pânda, dar şi acolo nu găsi decât pustiu. La ce bun să-l mai caute? Nu-l va putea găsi! Dar dorința de a-l descoperi pusese stăpânire pe toată ființa ei şi nu i se mai putea împotrivi: se pomeni mergând mai departe, din ce în ce mai repede. Ideea că poate Dominique se ascunsese printre crengile unui copac îi venise brusc. Din clipa aceea începu, continuându-şi drumul, să privească tot timpul în sus, strigându-l pe nume pentru a-i da de veste că se află în apropierea lui. Dar nu-i răspundea decât cântecul unui cuc, iar o boare care trecea prin frunziş o făcu să creadă că el se află acolo şi că dintr-o clipă într-alta va coborî. O dată chiar i se păru că îl vede şi se opri, gâtuită de

emoție, cu dorința de a fugi. Ce-i va spune? Că venise să-l ia pentru a-l duce la moarte? Nu, nu, nu-i va vorbi nimic, îi va striga doar să se salveze, să plece cât mai curând, cât mai departe de locurile acestea. Dar deodată îşi aminti, cu o durere ascuțită în suflet, că tatăl ei o aştepta. Se prăbuşi pe iarbă, plângând în hohote, rostind cu voce tare:

— Dumnezeule, Dumnezeule, pentru ce mă aflu aici?

Făcuse o nebunie, venind. Şi îngrozită începu să alerge, nemaidorind decât să se vadă cât mai repede ieşită din pădure. De trei ori greşi drumul; credea că nu va mai ajunge niciodată la moară, când se pomeni deodată într-o livadă, chiar în fața satului. Când văzu căsuțele din Rocreuse se opri; aşadar, se întorcea singură!

Stătu locului, când auzi un glas care o chema încet:

— Françoise! Françoise! Şi-l văzu pe Dominique ridicând capul din fundul unui şanț.

Dumnezeule, îl găsise! Dar cum, cerul voia într-adevăr moartea lui? îşi reținu un strigăt şi coborî repede în şanț.

— Mă căutai, întrebă el?

— Da, răspunse ea, neştiind ce spune, simțind că i se învârteşte capul.

— Ah! Dar ce s-a întâmplat?

Ea plecă privirea şi bâigui.

— Nu-i nimic, eram neliniştită, voiam să te văd.

El o crezu. Îi explică de ce nu voise să se îndepărteze; se temuse pentru ea şi pentru tatăl ei. Bestiile astea de prusaci sunt capabile să se răzbune pe femei şi pe bătrâni.

Deci totul merge bine! Şi adăugă râzând:

— Se amină nunta, pentru opt zile, asta-i tot.

Dar văzând-o pe ea la fel de tulburată, se îngrijoră din nou.

— Dar ce ai? Tu-mi ascunzi ceva!

— Nu, îți jur. Am venit numai să te văd.

Dominique o strânse în brațe, îi spuse că este imprudent pentru amândoi să continue convorbirea şi vru să iasă imediat din şanț pentru a se întoarce în ascunzişul lui din pădure. Ea îl reținu, tremurând toată.

— Ascultă, poate totuşi ai face mai bine să rămâi aici. Nimeni nu te caută. N-ai de ce te teme.

— Françoise, tu-mi ascunzi ceva, repetă el.

Din nou ea îi jură că nu-i ascunde nimic. Doar atât, ar fi fost mai mulțumită să-l ştie mai aproape. Şi-i mai dădu, bâlbâindu-se, şi alte explicații. Toată purtarea ei i se păru atât de ciudată incit să-l fi rugat acum, n-ar mai fi consimțit el să plece.

De altminteri era sigur că francezii se vor reîntoarce, fuseseră văzute trupe în direcția pădurii de Sauval.

— Ah, de s-ar grăbi! De-ar sosi cât mai repede, şopti ea cu fervoare.

În clipa aceea, clopotele din Rocreuse sunară de unsprezece ori. Fiecare dangăt se auzea clar, distinct. Françoise se ridică în picioare speriată; trecuseră două ore de când plecase de la moară.

— Ascultă, spuse ea repede, dacă vom avea nevoie de tine, voi flutura din camera mea o batistă.

Şi porni în goană, în timp ce Dominique, foarte neliniştit, se lungi pe marginea şanțului pentru a supraveghea moara.

La intrarea în sat, Françoise se întâlni cu moş Bontemps, un cerşetor bătrân, cunoscut în tot ținutul. Acesta o salută şi îi spuse că îl văzuse pe morar înconjurat de prusaci; făcu semnul crucii, bolborosind ceva ininteligibil şi îşi continuă drumul.

— Cele două ore au trecut, rosti ofițerul, când o văzu apărând pe Françoise.

Bătrânul Merlier era în curte, stătea pe o bancă lângă fântână, cu pipa în gură. Tânăra fata îngenunche din nou, imploră, plânse. Încerca să câştige timp. Nădăjduia tot mai mult să-i vadă pe francezi revenind şi, chiar în vreme ce continua să ceară îndurare, i se părea că aude

în depărtare paşii cadenţaţi ai armatei. Ah, dacă ar veni, dacă i-ar salva!

— O oră, domnule! Vă rog, o oră numai! O oră, ne mai puteţi acorda.

Dar ofiţerul rămase inflexibil. Ordonă să fie imediat luată de acolo de doi din oamenii lui, pentru a se proceda în linişte la execuţia bătrânului. În sufletul fetei se dădea o luptă groaznică. Nu-l putea lăsa pe tatăl ei să fie ucis. Nu, nu! Mai bine va muri împreună cu Dominique. Şi se avântă spre camera ei; dar tocmai în clipa aceea Dominique intra în curte.

Ofiţerul şi soldaţii scoaseră un chiot triumfător. Dar tânărul înainta calm, puţin sever, spre Françoise, ca şi când n-ar fi fost decât ea singură acolo.

— Ai făcut rău, spuse el. De ce nu m-ai adus cu tine? A trebuit să aflu de la bătrânul cerşetor... În sfârşit, iată-mă.

V

Erau orele trei. Nori negri, groşi acoperiseră încetul cu încetul cerul: pesemne trena unei furtuni din vecinătate. Valea din Rocreuse, atât de veselă în lumina soarelui, părea acum, sub cerul zdrenţuit, pătat pe alocuri, roşietic ca arama, o vizuină înfricoşătoare, plină de umbre dubioase. Ofiţerul îl sechestrase pe Dominique în cameră fără a se fi pronunţat asupra soartei pe care i-o rezervase. De la amiază Françoise se sfârşea într-o spaimă îngrozitoare. Nu voise să părăsească curtea, cu toate insistentele tatălui ei. Îi aştepta pe francezi. Dar orele se scurgeau, se apropia noaptea, şi suferinţa ei creştea pe măsură ce îşi dădea şi mai bine seama că timpul pe care îl câştigase nu putea schimba cu nimic

teribilul deznodământ.

Totuşi, spre orele trei, prusacii începură să se pregătească de plecare. De câteva clipe, ofițerul se închisese ca în ziua trecută, singur, în odaie cu Dominique. Françoise înțelegea că viața logodnicului ei se hotăra acum. Îşi împreună mâinile şi începu să se roage. Morarul rămăsese la fel de tăcut în atitudinea lui rigidă de țăran bătrân, care nu luptă împotriva fatalității soartei.

— O, Doamne, o, Doamne! bâlbâia Françoise, îl vor ucide.

Morarul o trase lângă el, o aşeză pe genunchi, ca pe un copil.

Chiar în clipa aceea ieşea din odaie ofițerul, urmat de doi soldați care îl duceau pe Dominique.

— Niciodată, niciodată, strigă el. Ucideți-mă, sunt gata să mor.

— Gândeşte-te bine, reluă comandantul. Serviciul pe care îl refuzi ni-l va face un altul. Îți ofer viața, sunt generos. Nu trebuie decât să ne conduci la Montredon, prin pădure. Nu se poate să nu existe poteci.

Dominique nu mai răspundea nimic.

— Aşadar, te încăpățânezi?

— Împuşcați-mă şi isprăviți o dată, spuse Dominique. Françoise, cu palmele împreunate, îl implora fără cuvinte. Uitase totul, era gata să-l îndemne la orice laşitate. Dar bătrânul Merlier îi prinse mâinile pentru ca prusacii să nu vadă gestul ei de femeie înnebunită.

— Are dreptate, murmură el, e de preferat moartea!

Plutonul de execuție se afla acolo. Ofițerul aşteptă un semn de slăbiciune din partea lui Dominique. Mai sconta încă să-l poată convinge. Se lăsă o tăcere. Din depărtare se auzeau tunete puternice. O căldură apăsătoare strivea câmpia. Şi în această tăcere răsună deodată un strigăt:

— Francezii! Francezii!

Erau ei, într-adevăr. Pe şosea, la marginea pădurii de

Sauval veneau rânduri, rânduri, pantaloni roşii. La moară se produse o agitație extraordinară. Prusacii alergau, scoțând exclamații guturale. Dar nu se trăsese încă niciun foc de armă.

— Francezii! Francezii! strigă Françoise, bătând din palme.

Era ca nebună. Se smulsese din mâinile tatălui ei şi râdea agitând brațele. În sfârşit, sosiseră, sosiseră, la timp, de vreme ce Dominique era încă acolo, în viață.

Deodată un foc de armă răsună cutremurător ca un trăsnet aproape de urechile ei. Întoarse capul. Cu câteva clipe în urmă, ofițerul se adresase plutonului de execuție.

— Înainte de toate, să încheiem afacerea asta! Şi împingându-l el însuşi pe Dominique spre zidul unui şopron, comandase focul. Când Françoise întorsese capul, Dominique era întins la pământ, cu pieptul găurit de douăsprezece gloanțe.

Nu scoase o lacrimă, se uita la el cu o privire fixă, îndobitocită. Se aşeză sub şopron la câțiva paşi de el; se uita la el şi din când în când făcea un gest vag şi copilăresc cu mâna.

Prusacii îl luară pe Merlier ostatic.

Şi începu lupta. Ofițerul îşi distribui soldații în posturi, înțelegând că nu puteau bate în retragere, fără a se lăsa striviți. Şi atunci, barem să-şi vândă scump viața! Acum erau ei cei care apărau moara şi francezii o atacau. Schimbul de focuri începu cu o violență nemaipomenită şi continuă fără întrerupere timp de o jumătate de oră. Apoi se auzi o detunătură surdă şi un glonte frânse una dintre crengile cele mai de nădejde ale ulmului secular.

Francezii aveau tunuri. O baterie, cocoțată exact deasupra şanțului în care stătuse ascuns Dominique, curăța strada mare din Rocreuse. De aci înainte lupta nu mai putea dura mult.

Sărmana moară! o găureau gloanțele, bucățică cu

bucățică. Jumătate din acoperiş zbură. Apoi se prăbuşiră şi doi pereți. Partea care cobora în Morelle era un adevărat dezastru. Iedera, smulsă de pe zidurile zdruncinate, atârna ca nişte zdrențe. Râul ducea cu el tot felul de hârburi şi, printr-o spărtură a zidului, se vedea camera fetei, cu patul ei, deasupra căruia perdelele albe erau cu grijă trase. Două gloanțe, unul după altul, se înfipseră în bătrâna roată, care gemu pentru ultima oară. Spițele ei pluteau pe apă târâte de curent, odată cu carcasa strivită. Era sufletul veselei mori care murea în clipa aceea.

Pe urmă francezii dădură asaltul. Se dezlănțui o luptă furioasă cu arme albe.

Sub cerul de culoarea ruginii, hăul din vale se umpluse de cadavre. Câmpiile largi cu copacii lor mari presărați ici, colo, cu perdeaua de plopi care le păta cu umbre, aveau acum ceva înfricoşător.

La dreapta şi la stânga, pădurile erau ca zidurile unui circ între care se aflau închişi combatanții, în vreme ce izvoarele, fântânile, râurile hohoteau parcă de plâns în acest ținut răvăşit de panica morții.

Françoise nu se mişcase de sub şopron, aplecată deasupra cadavrului lui Dominique. Bătrânul Merlier murise în picioare, ucis de un glonte rătăcit.

Şi cum prusacii fuseseră exterminați, cum moara ardea toată în flăcări, căpitanul francez intră în curte. De la începutul campaniei era primul succes pe care-l repurta. Astfel încât, plin de înflăcărare, înălțându-şi talia lungă, râdea cu aerul sau amabil, de cavaler frumos. Şi zărind-o pe Françoise rătăcind năucă între cadavrul iubitului ei şi cel tatălui, în mijlocul ruinelor fumegânde ale morii, o salută galant cu sabia, strigând:

— Victorie! Victorie!

{1} Vezi I. Brăescu – „Un manifest antimilitarist din 1880: *Les Soirée de Médan”,* în Revista de filol. rom. şi germ., 1/1960.

{2} V.J. Freville – *Zola, semeur d’orages (Zola semănător de furtuni),* Paris, Ed. Sociales, 1952, p. 5.

{3} Înainte de a fi publicată în Franța, nuvela *Nantas* a apărut în revista rusă din Petersburg, *Vestnik Evropî.*

{4} Imperiul restabilit în 1862 de Napoleon al III-lea, primul imperiu fiind cel fondat de Napoleon I în 1804 şi răsturnat în 1815.

{5} Celebru pod parizian; construcția lui a început în 1578 şi a fost multă vreme locul cel mai frecventat din capitala Franței.

{6} Soția lui Tindar, regele Spartei: după legenda mitologică, a fost iubită de Zeus, care de dragul ei s-ar fi transformat în lebădă.

{7} Institutul cuprinde cele 5 Academii din Franța.

{8} După revoluția din februarie 1848, guvernul provizoriu a convocat Adunare Constituantă, care a proclamat la 4 mai Republica franceză.

{9} *Bois de Boulegne,* mare parc de pe malul drept al Senei, unul dintre cele mai plăcute locuri de plimbare din împrejurimile Parisului.

{10} Mobila *empire* (din timpul imperiului francez) era masivă şi încărcată, ornamentală cu căşti şi spade romane, cununi de lauri, vulturi etc., simbolizând forța şi spiritul războinic.